

725.

Tredsindstyvende Afsnit

Hvad Folket vil, det Folket kan!
Nu vil vi, at vort Fædreland
forynget skal fra Gravens Rand
til Sejr og Frihed stige.”

Saaledes sang en af vore Digtere, da det ulmede og gjærede stærkere og stærkere med hver Dag i de sydligere Landsdele, indtil omsider Udbruddet kom, og hans Ord fandt Gjenklang i Hytten som i Borgen, thi Folkeaaenden blev omsider vakt af Dvale. Saa langt vi kjende Noget til vort Fødelands Historie har der været Misforstaaelser og Stridigheder imellem Danske og Tydske, og paa mangt Blad i den staaer der om ”Krig med Holsteen,” ”Stridigheder om Sønderjylland,” ”Delinger i Hertugdømmerne,” nye Delinger i Hertugdømmerne, og dette hr varet til vore Dage lige fra den Tid af:

”at Uffe stod paa Holmen der
alt med det rustne Jydesværd
mod tydske Kæmper tvende.”

Lykkeligviis er Ufredens, Sorgens og Trængslens Aar i vor Tid tilbagelagte! Gid de aldrig vende tilbage, derom ville vi bede til Ham, der holder Folkeslagenes som det enkelte Menneskes Tanker og Skjæbne i sin mægtige Haand! Med Glæde kunne vi nu atter hilse vore Venner i den Landsdeel, der for faa Aar siden blev vædet af Slægtnings og Landsmænds Blod, og med Tak ville Alle paaskjønne, at det Stykke af vort Fødeland, vi nu skulle besøge, ikke blev reven fra os ved fremmede Voldsmænds og troløse Embedsmænds uretfærdige og lovløse Adfærd.

726

Sønderjylland.

er den sydligere Deel af den Halvø, hvis nordligere Egne vi nylig have gennemvandret. I Gjennemsnit er Længden $17\frac{1}{2}$ Mile og Bredden 10; men fra Landsbyen Bokelhop, Hertugdømmets sydligste Punkt, til Grændseskjellet ved Kolding, er Afstanden fra Syd til Nord 19 Mile, og imellem Kirkebyen Ording paa Vestpynten af Landskabet Eiderstedt til Byret ved Bülk er Bredden $13\frac{3}{4}$, hvorimod der imellem Slesvig og Husum kun er 4 Mile. Fladeindholdet er $165\frac{1}{2}$ Kvadratmiil, alle Øerne indbefattet.

Kongeaen adskiller Nørre- og Sønderjylland i en Strækning af 7 Mile, og omtrent 3 Mile ere de landfaste sammen; dette ar altsaa Hertugdømmets Nordgrændse; mod Øst har det ”LilleBelt” som skiller det fra Fyen og Østersøen, indtil Bugten ved Kiel; imod Syd Hertugdømmet Holsteen, fra hvilket det er adskilt ved Ejderstrømmen i en Strækning af omtrent 16 Miil indtil Rendsborg, og fra denne By af til Holtenau – omtrent $5\frac{3}{4}$ Mile – ved den slesvig-holsteenske Kanal. Imod Vest grændser det til Nordsøen, eller som vi Danske sige: Vesterhavet.

Efter disse Grændseskjæl, der omfatte ogsaa Enklaverne og de blandede Distrikter, i det Hele taget, Landet imellem Kongeaen og Ejderen, vil det unægteligen her være et rigtigste at kalde denne Landsdeel, Sønderjylland. Den har tildeels samme Forskjel imellem Jordbunden, en frugtbar Østkyst, Højderyg og slette Hedeegne. Men Hertugdømmets lave vestlige Kystegne ere tilvisse afvigende fra Nørrejyllands thi her findes rige Marskegne, medens Jyllands som oftest har ufrugtbare Flyvesand strækninger.

727.

Marsken dannes af et fiint Dynd eller Leer, det saakaldte Slik, der skyller op af Havet og sætte sig fast paa Grunden, især hvor denne bestaaer af Klægbund. Det er Slikken, der giver Marskegnene deres særegne leeragtig Jordbund, f. Ex. Lolland, ikke kaldes Marsk. Men langs Slesvigs Vestkyst findes udstrakte lavvandede Grunde, der to Gange om Dagen overskylles af Havet og to Gange fremtræder som tørt Land, eftersom det er Ebbe eller Flodtid. Under Højvandstiden er det, at det fine Marskleer skyller ind imod Strandbredden og sætter sig fast, dog mindre let hvor der er Sandbund, da Sandkornene komme i Bevægelse, naar Højvandet falder, og skylle Leret bort tilligemed Vandet; de tungere Bestanddele blive altid ude paa Grundene.

Ifølge den forskjellige Beliggenhed faaer Marsken Navn af "Kystmarsk," "Ømarsk" og "Flodmarsk," og med Hensyn til Beskaffenheden skjælnes imellem "den fede Marsk," der ligger nærmest Kysten, og "Sandmarsken," der vel egentlig bestaaer af Sand, men dog er overordentlig frugtbar og hyppig findes under den fede Marsk. Marsegnene i det Ejderstedske og ved Tøndern holdes for de bedste i Sønderjylland.

Som bekjendt angiver Marsken ypperlige Græsgange, og derfor er Kvægavl eller rettere Kvægfedning, Hovednæringsvejen paa denne Kant af Landet; thi en stor Deel Ungkvæg fra Jyllands og Hertugdømmernes magre Egne sendes til Marskstrækningerne for at blive fedede der, og man seer til alle Sider store, røde, velnærede Køer og Stude. Agerbruget drives derimod ikke synderlig i Marsken, og Kornavlen er kun ubetydelig; alene de mere højtliggende Steder bruges til Sædeland.

728.

Mærkeligt er det, at Vandet saa ganske forsvinder i Ebbetiden, at Folk kan gaae og kjøre fra den ene Ø til den anden; men det gjælder da at iagttage den største Forsigtighed og nøje beregne Tiden, thi naar Vandet begynder at stige, da styrter det frem i rivende Fart, og Enhver maa ikke imod Land for ikke at blive overrasket af Floden og rives bort af den.

Da Marskegnene ere store lavtliggende Sletter, der efterhaanden vindes fra Havet, ere de naturligviis stedse udsatte for Oversvømmelser, og der er derfor tænkt paa Værn for dem imod det mægtige Element. Uren, saaledes kaldes den lave Sandvold, Havet selv danner, ved at opkaste Sand, Stene og Gruus, skjærmer kun lidet imod Vestenstorm. Saasnart der altsaa er vundet saa stort et Stykke Eng, at det nogenlunde kan betale sig, bliver Strækningen inddiget. Digerne opføres af Jord og Lyng, og paa den Side, der vender imod Havet, belagte med store Stene, omtrent til den halve Højde. Et saaledes inddiget og fra den øvrige Marsk adskilt Stykke Land, kaldes en Kog, og Kogene ligge selvfølgelig den ene bag den anden; octroyerede Koge ere de, der have faaet visse Friheder og Forrettigheder til Erstatning for Inddigningen, thi denne er, som man kan tænke sig, forbunden med store Bekostninger og meget Anstrængelse. Alt hvad der ligger udenfor Diget, men ikke oversvømmes af det daglige Højvand, kaldes Halliger, og bruges kun til Græsning; det Land, der forsvinder eller kommer tilsyne ved Vandets Stigen og Falden, kaldes Vader. I snevrere Betydning forstaaes imidlertid ved Halliger ikke Forlandet, men kun de smaa inddigede Øer ved Slesvigs Sydvestkyst, der stedse ere udsatte for Oversvømmelse og sandsynligviis efterhaanden ville blive et Bytte

729.

før Havet, thi Bølgerne skylle ofte op ad Husenes Mure, og det er ikke ualmindeligt, at Skibe stryge forbi Vinduerne.

Digerne ere enten Sommerdiger, der kun formaae at værne imod Havet ved Sommertide, eller Vinterdiger, stærke Volde, der have en Højde af indtil 22 Fod over den sædvanlige Flodhøjde; de ere stejle ind ad Landet til, men skraae ud imod Søen, for bedre at kunne bryde Bøgenes Magt. Der skjælnes ogsaa imellem Indrediger og Ydrediger. Indrediger ere de gamle, tidligere opførte Volde, der nu kunne ansees for overflødige, eftersom der er anlagt nyere, længere ude imod Havet; men de afgive

dog endnu Nytte, thi deels ere de et Samfærdselspunkt imellem Kogene. Disse ældre Diger tjene ogsaa til Kjøreveje, da de sædvanlige Veje fra det tidligste Efteraar til langt hen i Foraaret ere ufremkommelige; paa Kammen af Digerne, der ialmindelighed ere 12 – 18 Fod bred, saa at to Vogne de fleste Steder kunne kjøre ved Siden af hinanden, er der i den Hensigt anlagt Veje, og paa enestaaende Høje, der bleve opkastede paa Marsken i ældre Dage, førend man havde Diger.

Marskegnene ere ogsaa paa de fleste Steder gjennemskaarne af store Grøfter og af Afløbskanaler, der skulle lede Vandet bort fra den fide Jordbund. Disse Kanaler og Vandløb ere ligeledes forsynede med Diger, naar de ere for brede til at Havet med en Sluse kan hindres fra at bane sig Vej; undertiden sejler Marskboerne med Baade igjennem dem op i Landet, og det er almindeligt, at de tage Springstokke med, naar de gaae ud paa deres Marker. Springstokken er

730.

en 5 – 6 Alen lang Stang, ved Hjælp af hvilken de sætte over Grøfterne, og der med saa stor Færdighed, at Fremmede uvilkaarlig maae studse ved at see den foretage saadanne lange Mesterspring.

Den egentlige Marsk strækker sig med faa Afbrydelser fra Flekken Vedel, to Mile nordvestlig for Altona, indtil Flekken Højer, 1 $\frac{3}{4}$ Miil vestlig for Tønder, altsaa i en Længde af omtrent 23 Miil: Breden er forskjellig, men Fladeindholdet er saa noget nær 38 Kvadratmile, hvoraf de 18 regnes til Slesvig, de andre til Holsteen. Desuden findes der jo ogsaa Marskjord paa Øerne i Vesterhavet og paa nogle Egne Nord for Kongeaaen, f. Ex. langs Kysten ved Nissum Fjord, ved Nips Aa, ved Kongeaaen, inde i Hjerting Bugten, ved Udløbet af Varde Aa, og paa den indre Side af den smalle Tange imellem Havet og Ringkjøbing Fjord, saa og paa saakaldte Tipper i Stauning Fjord.

Foruden de fede Marskegne er der i Sønderjylland Geestland og Hedestrækninger. Geest kalde Marskboerne Alt hvad der ikke er Marsk og Hede, det er Højlandet, der ligger Øst for Højderyggen, men især Vestsakraaningens Jordbund. Beskaffenheden er imidlertid meget forskjellig, og de Egne, der ligge inde i Landet og nærme sig Heden. Høje og Dale, Kornagre, Enge og Skove afvexle paa Hertugdømmets Østkyst og frembyde frugtbare og smukke Egne, der i høj Grad ligne Jyllands skønne og frodige Landskaber i Aarhuus og de sydligere liggende Amter.

Af Hederne, der naae fra Skagen til Frankrigs Grændse og til Harzbjergene, har Sønderjylland ogsaa sin Deel; de gaae omtrent midt igjennem Landet, men medens i Jylland omtent

731.

en Fjerdedeel af Fladeindholdet er Hedestrækninger, indtage de i Slesvig derimod kun en Sjettedeel, og de slesvigske Heder ere lettere at opdyrke end de jyske, fordi deres lerede Grundlag yder saa megen Hjælp.

Lidt sydostlig for Tønder begynder en Mosestrækning, der gaaer lige ned til Hertugdømmets Sydgrændse, og Sønderjylland er saa rigelig forsynet med Tørv, at der ikke let kan befrygtes Mangel derpaa. Skov findes kun paa Østkysten; de bedste og rigeste ere imod Nord. Skamlingebakke er det højeste Punkt.

De betydeligste Vandløb ere: Ejderen, der udspringer i Holsteen, et Par Miil sydvestlig for Kiel, modtager et betydeligt Tilløb fra Bordesholm Sø, og løber dernæst igjennem Westen- og Flemhuder Søer som en Fortsættelse af den slesvig-holsteenske Kanal, under Navn af "Ober-Eideren." indtil den kommer til Rendsborg. I fire Arme flyder den igjennem denne Stad, antager da Navn af "Unter-Eideren" og løber i mange Bugter og Krumninger til Frederiksstadt og Tønningen, nedenfor hvilken By den falder i Vesterhavet med en bred Munding, dens Løb er omtrent 26 Mile, en paafaldende Længde, der hidhører af de mange Krumninger, den slaaer. Ved Hjælp af den slesvig-holsteenske Kanal danner Eideren en Forbindelse imellem Nordsøen og Østersøen.

Treen Floden udspringer Syd for Flensborg, løber først imod Syd, omtrent 6 Mile, vender sig derpaa imod Vest og falder i Ejderen ved Frederiksstadt igjennem to store Sluser. Dens Løb er omtrent 8 Mile; fra Hollingstedt til den Udløb, omtrent 3 Mile, er den sejlbar for store Baade.

732.

Dernæst har Kongeaaen sit Udspring i Sønderjylland, af tre Kilder, som vi alt have omtalt.

Den største Indsø er Witten Sø – den hvide Sø – ved Sydgrændsen, omtrent 2/3 Miil lang og 1/3 Miil bred; desuden Jelsøerne, som gennemstrømmes af Jels Aa og deles i Øvre- Midt- og Nedresø; Gudskogsø imod Vest; Graastensø; Hostrupsø; Hadeslevsøen, Hejlsø, Søgaardsø, Bistensø, o. fl.

Ligesom Nørrejyllands Østkyst har ogsaa Sønderjyllands mange sejlbare Fjorde, ved hvilke der ligge Kjøbstæder; saaledes ved Haderslev, hvilken Fjord komme fra det lille Belt; de sydligere: Aabenraa, Flensborg, Slesvig og Ekernfærde Fjorde dannes derimod af Østersøen.

I den Deel af Halvøen, der gaaer fra Kongeaaen til Ejderen, findes, som omtalt, adskillige Strækninger, der høre til Nørrejylland; der er Enklaverne, der indtage et Fladeindhold af omtrent fem geografiske Kvadratmile; adskillige af dem høre deels til den nordligere Halvø, deels til Slesvig, der er de saakaldte blandede Distrikter; disse findes alle paa Vestkanten, nordlig for Ribe, fra Foldingbri af og ned indtil Tønderegnen.

Hertugdømmets Inddeling er: Haderslev, Aabenraa, Flensborg, Gottorp, Hütten Amter; Landskaberne Stapelholm og Ejderstedt; Husum, Bredstedt og Tønder Amter og Landskabet Lygumkloster; desuden Sønderborg – Nordborg Amt paa Als, Øerne Ærø, Femern, Pevvorm og Nordstrand der udgjøre et Landskab hver for sig.

Enkelte Egne af dette Hertugdømme have i daglig Tale særegne Benævnelser, eftersom de dybe Bugter eller Fjorde dele det. Imod Øst kaldes saaledes Halvøen sydlig for Haderslev Fjord, Haderslevnæs; Egnen vestlig for Als: Sun-

733.

devit; Landet imellem Flensborg Fjord og Slien gaaer under det gamle Navn Angeln, Halvøen imellem Slien og Eckernfærde Fjord hedder Svandsø, og Landtungen imellem sidstnævnte Fjord og Kieler Bugt; Danskeskov (Dänischwald). Nordfriesland benævnes Egnen imellem Ejderen og Hvidaa, der ved Højer løber ud i Vesterhavet, tillige de Øer der ligge ligeoverfor, og den Strækning, der gaaer fra Ejderen til Heversstrømmen, som løber ud ved Husum, kaldes det Ejderstedtske.

Et og tredsindstyvende Afsnit.

Haderslev Amt deles i Østeramtet og Vesteramtet. -

Paa Rejsen igjennem Nørrejylland standsede vi ved Halvøens sydvestlige Kyst, og Intet er da naturligere, end at vi gaae videre ned ad Vestkysten, hvor vi da paa Gjennemrejsen først ville gjøre et kort Bekjendtskab med Rødding, østlig for Ribe. Navnet skal forhen have været skrevet "Rything" og hidrøre fra Rydning af Farrisskov, denne gamle Grændse imellem Nørre- og Sønderjylland. Rødding er en anselig Landsby, der i vore Dage har vundet Navn ved den smukke Stiftelse, der er bleven grundlagt sammesteds, en Folkehøjskole, hvor unge Landmænd fra alle Rigets Egne drage hen for at vinde en Oplysning og Udvikling for Livet, der hidtil manglede dem Lejlighed til at tilegne sig. Den Mand, der med redelig Iver arbejdede for dette Maal og selv i to Aar var den nye Skoles Forstander, efter han have nedlagt sit Embede som Lektor i det danske Sprog ved Universitetet i Kiel, Professor Kristian Flor, har i flere Henseender stor

734.

Fortjeneste af den danske Aands og det danske Sprogs Opretholdelse i Nordslesvig; gid han ogsaa have den Tilfredsstillelse af sine Bestræbelser for Højskolen, at Uoverensstemmelse i Meninger og Anskuelse ikke skal lamme det begyndte Værk, og Ensidedighed ikke fremkalde Misforstaaelse og Ukærligheds, der kun kunne bringe Forstyrrelse med sig!

Tørningelehn kaldes endnu de forskjellige Herreder i Vesteramtet, der staae under Ribe Bispestol; disse Herreder ere Fros, Karlslund, Nørangstrup, Gram og Hvidding. Navnet hidrører fra Torning Slot, hvor Lehnsmanden fordum boede. Det er i denne Egn, at Kniplingsvæveriet isærdeleshed har været i gang og tildeels er det endnu.

Karlslunde er det nordligste af Herrederne. Dette Sogn, der er Annex til Hjortlunde siden Svenskekrigen 1659 – før den Tid var det Hovedsognet – har en lille Kirke, der staaer afsondret med sit ringe Spiir paa et smalt, langstrakt Hedestrøg ved Vejen fra Ribe til Kolding, i en bar Egn, der som Navnet ”lund” udviser, forhen maa have været skovrig. Hele denne Omegn gennem Oldtidsminder, der vidne om, at vore Forfædre have haft Offersteder der; især findes mange Gravhøje. Østlig for Kirken findes tre Høje i en Trekant; Løvhøjene kaldet. I Villebøl ved Kongeaaen skal Povl Badskjær have boet, der er kjendt fra Kristian den Fjerdes Tid; thi da Kongen blev saaret ombord paa ”Trefoldigheden” og der ingen Læge fandtes paa Skibet, fik han, de tjente ombord som Matros, Tilladelse til at forbinde den saarede Kongehelt. Denne Mand, Povl fra Villebøl havde i sin Ungdom begaaet et Udaad, der drev ham i Landflygtighed, efter sigende et Mord, men da Krigen udbrød imellem Danmark og Sverrig, kom han hemmelig tilbage og tog Tjeneste som Matros paa den konge

735.

lige Flaade, uden at give sig tilkjende. Kong Kristian tog imod hans Tilbud, at ville forbinde ham, og da Povl, der i sine tidligere Aar, før han blev landflygtig, havde lagt sig efter Saarlægevidenskaben, udførte sin Sager til den Syges Tilfredshed, tillod ham at udbede sig en Gunstbevilling. Da tilstod Matrosen, hvo han var og hvorfor han var bleven landflygtig, idet han til samme Tid bad om at maatte byde Fred og Frelse ved Kongens Naade. ”Ja, min Fred skal Du have, men Frændefred maa Du først selv forskaffe Dig,” svarede Kristian den Fjerde, og den har han sandsynligviis faaet, thi Kongen gav ham en Gaard i Villebøl og fritog han for Skatte saalænge han levede.

Om denne Povl Badskjær, saaledes blev han almindeligen kaldet efter at have staaet Kongen bi som Saarlæge, fortælles der endvidere, at han oftere vovede sig saa yderlig ud i Kongeaaen, at han kom i Fare for at drukne. Naar hans Slægt og Venner da tilraadte ham at tage sig i vare, for at han ej skulde gaae tilbunds, svarede han: ”Jeg har sejlet igennem saa mange farlig Sø, og det vilde derfor være en Skam for mig, om jeg skulde blive borte i denne Rende,” men han druknede dog alligevel i Aaen. I Karlslunde Kirke fortæller en udhuggen Egetræsramme om, at han ligger begravet der.

Til Karlslunde Herred hører ogsaa Hjerting, sædvanligviis i Jylland, som vi have omtalt. Byens Navn skal egnetlig være Herthas Eng, fordi der paa en Høj Syd for den højtliggende Kirkeby har været et Offersted for Frugtbarhedens Gudinde, Hertha.

Syd for Rødding i en smuk Dal ved Ribevejen kommer man igennem Kirkebyen Gram, der er langt anseligere end

736.

Landsbyer i almindelighed; et Apothek findes sammesteds og en Kro, der seer noget storartet ud. Nordligere ved Ribe Aa ligger Herresædet Gramgaard, der tilhører Efterkommerne af Feltmarskalk Hans Schack*), en Mand, der er hæderlig kjendt fra Krigsaarene 1658 – 59. Det Slot, som Erland Kalv bragte tilbage til Valdemar Atterdag tilligemed Møgeltønder, var ikke det nærværende anseelige Herresæde, men en ældre Bygning, der laa en Miilsvej norligere, midt i Skoven.

I dette Herred fandtes forhen en stor Deel Adelsgoods, af hvilket endnu er tilbage Gram og Nybøl, paa Grænsen af Haderslevs Øster- og Vesteramt. Hvor lang Afstanden end er, foretage dog Ripenserne

Skovture til Gram; thi den nærmeste betydelige Skovstrækning ved deres skovløse By findes der. Paa en af Byens Marker er den forhen saa bekendte "Helligvandskilde," der blev godt besøgt til forskjellige Tider af Aaret, men da især St. Hans Aften.

Ved Spandet Kirke, lidt sydvestlig for Gram, ligge nogle Huse, der ere opførte af Spandetgaard, en adelig Sædegaard., der er bleven nedlagt. Paa denne Gaard skal "Sorteplov," Erik Emunds Morder **), have boet. Han havde altsaa ikke langt fra sit Hjem til et Sted, Udaaden skete: "Hvidding". Nordvestlig for Kirken ligger Nordby, en af de højeste Punkter i Hertugdømmet.

Det nordligste Sogn i Gram Herred er Jels, der har megen Skov og smukke Strøg ved den før omtalte tredeelte Sø; det skal forhen være kaldet Jarlsæ, som man formoder, en Forkortelse af Jarlsæde, hvilket er bleven sat i Forbindelse med de mange Gravhøje, der findes sammesteds.

Det var i Tislunde Kirke, Annex til Beftoft, hvilket Navn oprindeligen antages at være Bøgetoft, at der Mord

*) Chat GPT:

Feltmarskalk Hans Schack (1608–1676) var en dansk (oprindeligt tyskfødt) adelsmand, officer og politiker, som spillede en central rolle i dansk historie i 1600-tallet, især under Karl Gustav-krigene mod Sverige.

Født: 1608 i Spøgelsernes (Rantzau) område i Slesvig-Holsten – dengang under hertugdømmerne, ikke direkte Danmark.

Familie: Tilhørte en tysk adelsfamilie; han tjente først i udenlandsk (fransk og tysk) krigstjeneste, som mange adelige gjorde dengang.

Nationalitet: Oprindeligt tysk, men blev dansk adelsmand og en af kongens nærmeste mænd.

Militær karriere

Schack gik i dansk tjeneste i 1658, under Frederik III, kort efter svenskernes invasion af Danmark.

Han blev udnævnt til kommandant i København og fik en afgørende rolle under svenskernes belejring af byen (1658–1660).

Han organiserede forsvaret af København, og under hans ledelse lykkedes det at modstå Karl X Gustavs tropper.

Dette var en vendepunkt i dansk historie, fordi Danmark overlevede som stat — uden Schacks indsats kunne landet være blevet helt underlagt Sverige.

Efter krigen

Som tak for sin indsats blev Schack udnævnt til feltmarskalk, den højeste militære rang.

Han modtog store godser af kongen, heriblandt Schackenburg Slot ved Møgeltønder, som blev oprettet som et grevskab i 1676.

Slottet forblev i Schack-slægtens eje i mange generationer.

Politisk rolle

Efter krigen blev han også en betydningsfuld rådgiver for kongen.

Han støttede indførelsen af enevælden i 1660, hvor kongemagten blev absolut.

Han sad i Krigskollegiet og var en af rigets mest betroede mænd.

Død

Døde i 1676 i København.

Blev begravet i Trinitatis Kirke (eller ifølge nogle kilder i Møgeltønder).

Arv og betydning

Hans Schack huskes især som Københavns redningsmand under svenskekrigene.

Schackenburg Slot og Schack-slægten blev et varigt symbol på hans indsats og belønning.

**) Chat GPT:

“Sorteplov” (på oldnordisk Svarteplogr) er en skikkelse fra de nordiske kongesagaer, som nævnes som den mand, der dræbte den svenske konge Erik Emundsson (Erik Emund’s søn) — altså Erik Emunds morder.

Der er dog meget lidt konkret historisk viden om ham; han er primært kendt fra sagn og sagaer, og hans eksistens er ikke dokumenteret i samtidige kilder.

Navnet Sorteplov (Svarteplogr på norrønt) betyder sandsynligvis “den sorte plov” – et tilnavn, der kan have symboliseret død, ødelæggelse eller mørke, snarere end noget med landbrug at gøre.

Han beskrives som en dansk kriger eller høvding, som stod bag mordet på den svenske konge Erik Emundsson, der regerede i Sverige i midten af 1000-tallet (ca. 1050–1060).

Kontekst: Erik Emundsson

Erik Emundsson var søn af den svenske konge Emund den Gamle.

Ifølge sagaerne havde han stridigheder med Danmark, sandsynligvis under kong Svend Estridsen (Danmarks konge 1047–1076).

I nogle beretninger blev Erik myrdet af en dansk lejesoldat eller snigmorder, kaldet Sorteplov.

Kilderne er meget sparsomme, men ifølge traditionen skal Sorteplov have dræbt Erik Emundsson på dansk initiativ, måske som led i en magtkamp mellem Danmark og Sverige om herredømmet over Skåne eller de sydlige grænseområder.

Sagaerne giver ingen præcise detaljer om, hvordan mordet foregik, men tilnavnet og omtalen af ham som “Erik Emunds morder” har gjort ham berygtet i nordisk historiefortælling.

Kilder og vurdering

Han nævnes i nogle af de islændingesagaer og krøniker, der blander historiske begivenheder med sagnstof, bl.a. i Snorres Heimskringla og senere danske krøniker.

Historikere betragter Sorteplov som en sagnfigur snarere end en verificeret historisk person — en slags “symbolsk drabsmand” i fortællingen om konflikterne mellem Danmark og Sverige i vikingetiden.

Betydning

Sorteplov repræsenterer den mørke og brutale side af vikingetidens magtkampe, og hans navn lever videre som et billede på landsforræderi og kongemord.

I senere dansk folkesagn og historieskrivning optræder han undertiden som en arketypisk morder, næsten som et mytisk symbol.

blev begaaet af Tule Vognsøn, som der staaer i den gamle Vise, og hvorved Kirken kom to Aar i Ban. Man faaer et uhyggeligt Begreb om der Sind, hvormed de gamle stridbare Nordboere tage til Kirke, baade Mænd og Kvinder, naar man læser Fortællingerne som den her antydede.” I gamle Dage var der fire Herregaarde i Sognet, ”hedder det,” og paa en af dem boede Hr, Vogns, der blev ihjelslagen af Hr. Svend Graa, som derfor maatte bøde tretusinde Mark Guld og Sølv til hans Enke, Fru Mette Vogns. For denne Sum lod Fru Mette sig gjøre en gylden Stol i Tislunde Kirke, hvilket Svend Graa tog hende saa ilde op, at han paa en Helligdag, medens hun havde forladt sit Sæde for at ofre paa Alteret, begav sig ind i samme Stol og forlangte, da hun kom tilbage, at hun skulde vige den. Men Fru Mette vilde ingenlunde bekvemme sig dertil, og derover blev Herremanden saa forbitret, at han mishandlede hende med Skjældsord og Slag. Grædende over denne Medfart ilede hun hjem fra Kirken og beklagede sig for sine syv Sønner, hvorpaa da strax den ældste, Tule Vognsøn, tog sit Sværd, gik til Kirken og dræbte Svend Graa for Alteret, hvor de nu begge ligge begravne.”

Møgeltønder-Ballum Birk omfatter Møgeltønder, Daler og Ballum Sogne. Hertil hører Flækken Møgeltønder og Grevskaftet Schakkenborg; Hovedgaarden Trojborg, hvis Bygninger ere fra det

sextende Aarhundrede, forsynede med Taarne og omgivne med dybe Grave, ligger midt imellem begge, men udenfor Birket. Daler Kirke har et højt, pyramideformigt Taarn.

738.

Ved Gallehuus, en af de Landsbyer, der ligge i Møgeltønder Sogn, var det, de to bekjendte store Guldhorn fandtes, der bleve gjemte i en Aarrække paa det kongelige konstkammer, men derpaa forsvandt ved Tyvehaand. Det var ikke ved Udgravning, men ved det blotte Tilfælde, at disse to kostbare Horn kom for Dagens Lys. Det første blev fundet 1639 af en Bondepige, da hun en Søndagmorgen gik til Kirke i Møgeltønder. Den fattige Kniplerske gik barfodet, thi det var Midsommerstide, og følte derfor tydeligen et Stød mod Foden, af en Gjenstand, der ragede lidt op af Jorden, tæt ved ovennævnte Landsby. Hun antog det for at være en Trærod, slog derfor paa det med sin Stav og gik fremad, uden at bekymre sig videre derom. Næste Søndag gik hun atter Vejen og stødte sin Fod paa samme Sted, baade da hun gik til og fra Kirken, og fortrædelig over det lille Uheld, bukkede hun sig ned for at undersøge hvad det vel kunde være. Da blev hun snart vaer, at det ikke var noget ganske almindeligt, der ragede frem, gav sig til at Grave, og efter megen Møie trak hun et Horn frem, fyldt, med Jord og Dynd. Derpaa kaldte hun de Kirkegængere tilbage, hun var fulgt med, for at vise dem sit Fund, men disse forsikrede hende, efterat have seet noget paa det, at det var et gammelt ubrugeligt Jægerhorn, og raadede hende til at kaste det bort; imidlertid, da hun havde haft Ulejlighed dem at trække det frem, vilde hun ogsaa bringe det hjem og tog det med sig, trods de Andres spottende Bemærkninger. Da hun derpaa skilte det ved det vedhængende Jord og vaskede det reent, blev hun vaer, at det var Metal. men viste det dog ikke til Nogen i Møgeltønder, da hendes Forældre og andre Bekjendte loe hende ud, fordi hun gjorde sig saa megen Ulejlighed med et

739

gammelt Messinghorn, som en eller anden Trompeter vel engang havde tabt. Kjød af sit Hittegods, kastede hun det ind under Sengen, og det blev et Legetøj for de omkringboende Smaadrenge, især dets løshængende Ringe, indtil det en dag faldt hende ind, da hun gik til Byen med sit Arbejde, at hun vilde forære Kjøbmandens Kone en af Ringene. Denne lagde Mærke til, at Ringen var meget tung, og viste den til en Guldsmed, som til Kniplerskens store Glæde erklærede at det var det allerfineste Guld. Hornet kom snart i Ry, Folk stimlede til fra hele Omegnen for at tage det i øjesyn, og Øvrigheden lod foretage Udgravninger ved Gallehuus, men uden at finde det ringeste. Kristian den Fjerde skjænkede derpaa Hornet til sin Søn, Kronprinds Kristan, og gav Kniplepigen en stor Findeløn.

Kongesønnen tænkte først paa at faae en Pokal deraf, men nogle af Hoffolkene huskede paa, at de gamle Nordboer ogsaa havde drukket af Horn, og han lod det derfor beholde sin Form; men da det var aabent i begge Ender, blev der sat en Guldknop ind i den smaleste, for at det kunde bruges til Drikkekar. Saaledes kom det til at pryde Prindsens Bord og, siges der "blev et Middel for Hofmændene til at vise den Tids Begreb om Levemaade, da de søgte at behage Prindsen ved kappeviis at tømme det." Men hvor meget end de øvede Pokaltømmere øvede sig for at stikke det ud i eet Drag, mægtede de det ikke; kun i fire lange Drag kunde de faae bugt med de ti Pægle Viin, hvormed Hornet blev fyldt.

Guldhornet bestod egentlig af to Horn, det ene indesluttet i det andet. Det midterste var en heel tyk, glat Guldplade, uden nogen Afdeling; der yderste var sat sammen af elleve Guldplader eller brede Guldringe, af hvilke den ene skiltes

740.

fra den anden ved en ophøjet Kant; de vare smykkede med Skrifttegn og forunderlige Billeder, der dels vare indgravede med st spidst Redskab, dels bestode af ophøjede Figurer; i den mindste havde der været en Hank og i den største to, hvori der hang løse Ringe, da Hornet fandtes, men flere af disse

tilstod Pigen at have brudt af, for at lade Guldsmeden prøve Metallet. Guldets var meget fiint, dog i det mindre Horn noget blandet; i de ydre Ringe var det derimod saa fiint, at Guldsmeden, der satte Skruen paa, gjorde sig forgjæves Umage for at faae Metal og en tilsvarende Fiinhed. Det vejede 205 Lod, eller 6 Pund, 13 Lod, og var 2 Fod 9 Tommer langt. Den store Aabning havde en Fod i Omkreds og fire Tommer i Gjennemsnit, den lille Aabning ved Skruen havde fire Tommer i Omkreds og halvanden i Gjennemsnit.

De Lærde og Oldgrandskerne fik snart travlt med at tænke over og skrive om det mærkelige Fund i det Tørningehnske, og der kom mange afvigende Gisninger og Meninger for Lyset. Det blev antaget for at have været en Krigsbasun, et offerkar eller et Drikkekar. Nogle formodede, at dets Alder gik tilbage til Frode den Fredegodes Dage, og at det havde været en af de Kostbarheder, der bleve spredte paa Landevejene for at vise Landets Retssikkerhed, hvorpaa det da matte være bleven forglemt. Andre holdt for, at det kunde have hørt til de rige Skatte, der bragtes Afguden Svantevit, men bleve Valdemars Bytte ved Arkonas Erobring, og atter Andre meente, at Hornet maatte skrive sig fra Egypten, hvor Normannerne kunde have hentet det paa deres Strejftog og bragt det tilbage til Jylland; og ligesaa uovereensstemmende som Meningerne vare om dets Bestemmelse og Hjemstavn, var ogsaa Fortolkningen af Billederne og Skrifttegnene.

741.

Uden at der var bleven anerkjendt nogen Hjemmel for de udtalte Meninger om det fundne Horn, kom ganske uventet et næsten tilsvarende for Lyset i det paafølgende Aarhundrede, men derved blev dog ingen tydeligere Forklaring tilvejebragt.

I April 1734 gik en fattig Landmand i Landsbyen Gallehuus udenfor sin Hytte for at greve Leer, vel en Snees Skridt fra det Sted, hvor det første Guldhorn var kommen for Lyset; neppe havde han gjort nogle Spadekast, førend han stødte paa en haard, glimrende Gjenstand og fandt da et Horn af det fineste Guld. ”I dag har jeg fortjent Brændeviin,” raabte han glad og viste Naboerne den fundne Skat, som Godsejeren, Grev Schack, derpaa sendte til Kristian den Sjette, der lod udbetale 200 Rdl. til Finderen. Den fattige Mand kunde neppe fatte sin Lykke, og den modtagne Sum syntes han saa stor, at den aldrig kunde faae Ende; men faa Dage fter, han havde ladet et Taksigelsesbrev skrive til Kongen, blev han syg og døde.

Dette sidste fundne Guldhorn vejede 7 Pund 11 Lod, altsaa 30 Lod mere end det første, uagtet den smalere Ende var afbrudt. Det var forarbejdet paa samme Maade og bestod ligeledes af to Horn eller egentlig to Stykker af Horn, thi den nederste Deel var borte; det mindre Horn var et heelt Stykke, det ydre bestod af fem Ringe, som vare føjede til hverandre. Men det var afvigende fra det tidligere fundne ved en Indskrift paa dets øverste Rand, udført med en Gravstik, men med usikker Haand; efter vore nyere Oldgrandskernes Fortolkning skal der have staaet: ”Jeg, Hlaiba, gjorde dette Horn til de holtingske Gjæster,” (Gjæsterne fra Skoven.)

Guldhornene bleve begge bragte til Kunstkammeret for der at opbevares og fremvises iblandt andre Sjeldenheder,

742.

men efter den Tilintetgjørelse at skjønne, der desværre blev disse Oldtidsminder tildeel, maa der ikke være bleven fredet tilbørligen om dem, thi i Aaret 1802 fik en Tyv Lejlighed til at bemægtige sig dem, ved at aabne med falske Nøgler de mange tillaasede, ildfaste Døre, ser skulde værne om dem som om de andre Kostbarheder. Tyven blev opdaget og afstraffet, men Hornene vare strax komne i Smeltediglen, og alt hvad der blev bragt tilveje, var nogle smaa Guldklumper, og et Par Halskjæder efter den nyere Tids Brug.

Ballum hører ganske till Ribe Stift. Byen deles i Vesterende, Østerende og Molby, og har i de senere Aaringer faaet Dampskibsforbindelse med England ligesom Havnepladsen Hjerting, hvorved dens

Beliggenhed og ikke dens maadelige Landingsplads er taget i Betragtning. Kirken er hvælvet, har Blytag, et 104 Fag højt Taarn, og ligger i den Deel st Byen, der kaldes Vesterende.

Tørningslehn er omtrent det samme, som hvad der nu kaldes Haderslevs Amts veste Deel, thi dette store Amt, der strækker sig tværs over Landet fra Kolding til Gjennerfjord paa den østlige Side, og fra Kongeaaen til Udløbet af Bredeaa paa den vestlige, indtager imellem $\frac{1}{5}$ og $\frac{1}{4}$ af hele Hertugdømmets Fladeindhold. Tøningelehn indbefatter altsaa de Sogne, der i gejstlige Sager staae under Ribe Bispestol, i verdslige under Haderslev Amtmandskab, og udgjør den nordvestlige Deel af Hertugdømmet, omtrent 19 Kvadratmiil. Det Grændser ere: imod Nord Kongeaaen, imod Øst Haderslev Provsti of Aabenraa Amt, hvilket sidste ogsaa danner Sydgrændsen i Forbindelse med Lygumkloster Amt og Loherred; imod Vest har det Nordsjøen.

Naar vi nu forlade Amtets Vestegn ville vi drage over

743

til den skønne, frodige Østegn, rig paa Minder fra Fortid og Nutid, og hvor der ligesom paa den vestlige Side lever kraftige, forstandige, frejdige Folk, som det er en Tilfredsstillelse at gjæste, da der føres mangen alvorlig, sund Samtale imellem Nordslesvigerne, og Sindet modtage et godt Indtryk af Orden, Hygge og Reenlighed. Bondestanden staaer der vistnok tildeels paa et ønskeligere Udviklingstrin, end i mange af Landets andre Enge; men de Vilkaar, under hvilke de saavel i ældre som nyere Tider have levet, saa afvigende i flere Retninger fra Landboernes ialmindelighed, maae ogsaa have bidraget til at udvikle deres naturlige Evner, til samme Tid som de have fremkaldt en høj Grad af Selvstændighed, der, som der siges og sandsynligviis med Grund, ikke altid har fornuftig Eftergivenhed og Ydmyghed til Følgesvende.

Den østlige og vestlige Nordslesviger er i øvrigt meget forskjellig; hiin holdes der for, har mest Lighed med Fynboen, denne med Halvøens Vestjyder; men ligesom den nordøstlige Slesviger anseer sig selv for at være lidt højere paa Straa end den nordvestlige, saaledes synes denne paa sin Side, at han dog nok kan regnes for fornemmere, end Vestboerne hiinsides Kongeaaen. Levemaaden og Klædedragten er yppigere i Hertugdømmet end paa Halvøen, fordi Velstanden hidtil har været større der; den forunderlige Smag for Kaffe- og Thepunsch, som næsten Alle nære, og det ikke alene Mandkjønnet, har banet denne yndede Drik Vej imod Nord, saa at der nu endog i Thyland sjældent bydes Kaffe og The, uden Tilsætning af stærke Drikke. Nydes disse fremmede Indførselsartikler kun med Fløde og Sukker, da er det forbavsende, hvor meget der fortæres deraf ved Sammenkomster og Gilder, især af Kaffen; om Tilbøjelighed eller Mode har forandret meget deri i de sidste Aar, veed jeg ikke, men

744.

det husker jeg grant, at for faa Aar siden hørte jeg ved Besøg i Nordslesvigs Østegn, at det var almindeligt: at drikke syv Kopper. Jeg overbeviste mig imidlertid om, at drikke syv Kopper. Jeg overbeviste mig imidlertid om, at deres Drikkekar var langt mindre, end Folk af den Stand ialmindelighed benytte.

Højderyggen, der gaaer igjennem Hertugdømmet som igjennem hele den nordligere Halvø, løber her langt nærmere Østkysten end Vestkysten; men en ikke ubetydelig Højde, i Gjennemsnit 180 Fod og af Brede $1\frac{1}{2}$ Mile, gaaer den nordfra ind i Slesvig, mest ophøjet paa den østlige Deel. Næst Hüttener Bjergene er her den højeste Strækning, og det største Punkt findes ogsaa paa dette Sted, men mærkeligt nok, udenfor Højderyggen. Østlig for samme ligger nemlig en højere Aas, Skamlingsbanken, hvis mest fremragende Punkt, Højskamling, hæver sig 363 Fod over Havfladen i "Lille Belt" og frembyder Udsigt hen over Højderyggen til Ribe Domkirke, og over Vandet til Ærø

samt Strækninger af Fyen, Jylland og Hertugdømmet. Aasens nordligste Udløb imod Øst er Stenderup Hage imellem Kolding Fjord og Mosvig.

Det var fra Stenderup Hage, tildeels ogsaa fra Heils, at Karl Gustavs Tropper gik over Isen 1658 baade Hestfolk og Fodfolk; kun et kort Stykke havde de at tilbagelægge for at komme til Fynskov og Vedelsborg i Fyen, men det var dog en Vandring, der frembød de største Besværligheder og Farer; destoværre for Landet bleve alle Vanskeligheder overvundne, og de fik Fodfæste paa de smukke Ø, Danmarks Have!

Stenderup Sogn regnes for det mest skovrige i Hertugdømmet; et vakkert, næste to Mile langt Skovparti fører

745.

langs Stranden ned til Skamlingsbakken, hvis højeste Punkt, Højsamling, er dannet som en Hestesko og har i Oldtiden været et Gravsted for hele Omegnen; derom vidner de mange Askekrukker, der findes sammesteds. I vor Tid er denne Højdetop bleven vel kjendt, ikke som de Dødes Hvilested, men som de Levendes Mødested, thi det levende Ord, der lod sig høre ved Folkefesterne sammesteds, holdt Danskheden vaagen og vækkede den, hvor den laa i Dvale. Ved et saadant Møde paa Skamling modtog Peder Hjort Lorentzen af skjønssomme Medborgere det Drikkehorn, hvis Indskrift fortalte, at han havde havt Mod og Kraft til at hævde dansk Sprog og Aand i Stænderforsamlingen i Slesvig. Ved Foden agf Bakken udspringer flere Kilder, og nordligt ligge Thorshøjene, tre forhen steenkrandste Høje, der havee tjent enten til Offersted eller Thingsted. Skamlingsbanke er det højeste Punkt i Slesvig, 363 Fod over Havfladen; desuden findes paa den skønne bakkede og af Skove omkrandsede Egn endnu Kobjerg (312) og Højbjerg (306) vestlig for Kristiansfeldt, Fjellumhøj, vestlig for Haderslev (202) og Knivshøj, sydlig for Byen (307) Fod.

I en yndig Egn midt imellem Kolding og Haderslev, omtrent to Miil fra hvert Sted, i Nærheden af Tyrstrup Kirke og tæt ved Kongevejen, besøger man en lille, men smuk og regelmæssig By eller Flække, der beboes af en stille, flittig Menighed, som henimod Slutningen af forrige Aarhundrede, (1773), fik Lov til at nedsætte sig her i Landet; det er Kristiansfeldt, og disse Nybyggerne ere ”mæhriske Brødre”, men ialmindelighed kaldes de Hernhuter, efter deres fornemste By, Hernhut i Sachsen. Menigheden staaer i kirkelige Anliggender og Skolesager tildeels under Biskoppen sammesteds,

746.

men Kongen har naturligviis alene Myndighed i alle verdslige Sager og besætter Embeder, ligesom Byen ogsaa maa betale Skatter til Amtstuen i Haderslev.

Kristiansfelterne have lige fra den første Tid af, de toge Bolig her i Landet, udmærket sig ved en sædelig Reenhed og ved en Stræbsomhed og Flid, der vistnok har havt en gavnlig Indflydelse paa den øvrige Deel af Landets Befolkning og bidraget meget til at ophjælpe Fabrikvæsenet. Ogssa har der stedse været velanskrevne Opdragelsesanstalter i deres Midte, saavel for Pgebørn som for Dreng, og til disse have mangfoldige Forældre sendt deres Børn, endog fra fjerntliggende Lande. Nutildags er det maaskee ikke længere Mode at søge didhen, og der kan vel med Billighed indvendes Et og Andet imod de Anskuelser, der følges sammesteds; men uimodstridelig vist er det, at de Unge der Heldigviis bliver holdte fjerne fra den overhaandtagende Fornøjelsessyge og Adspredelseslyst, der i vore Dage ødelægger saa mangan kostbar Tid og svækker saa mange gode Evner og Tilbøjeligheder. Som oftest er det vistnok sundere baade for Sjæl og Legeme, at opdrages i ukunstlede Forhold midt i smulle Naturomgivelser, end i en stor Byes Hvirvel og Forfinelser; blot de, der skulle opdrage og undervise, vogte sig for at gaae ind i Livets Smaaligheder, at fordybe sig i Ensidighed og alde det materielle Liv fae Overhaand over det højere og mere forædlende.

Opdragelsesanstalterne i Kristiansfeldt have altid været kjendte for at varetage deres Kald med Samvittighedsfuldhed og i Sandhed og for at vedligeholde og nære i Barnesjælen den Ærbødighed for højere som for jordiske Forhold, der saa ofte bliver betragtet med LigeGYldighed, og uden hvilken saa lidet Godt kan opnaaes; derfor ville Forældre fremtidig som

747.

hidtil kunne sende deres Børn did i Tryghed, naarsomhelst Forholdene tale for, at de Smaa maae fjernes fra Hjemmet.

Alene det blotte Syn af den her omtalte By indgyder Tillid. Det nydelsesyge, til verdslige Goder hengivne Menneske vil ikke finde sig tilfredsstillet ved et Ophold der, men for saadanne er det heller ikke bestemt; derimod vil Enhver, der søger Alvor og stille Fred, finde sig hjemme der. To anselige, snorlige Gader, der forbindes ved tre Stræder, smukke Huse, to Stokværk høje, bag hvert Huus en Have med Springvand, midt i Byen en stor fiirkantet Plads, i den nordvestlige Udkant den smukke, rummelige, men pragtløse Kirke, i den nordøstlige Kirkegaarden, der her med Rette kan kaldes de Dødes Have, og til hvilken en Lindeallee fører: saaledes er Byens Udseende. De gifte Familier boe omkring i Byen; i Brødrehuset leve alle ugifte Mandspersoner, og i Søstrehuset de ugifte Fruentimmer; desuden er der Enkehuset. Allehaande Industrigjenstande og Fruentimmernetheder forarbejdes paa Brødre- og Søstrehuset og udsælges sammesteds, og Kristiansfelter Bomuldstøjer, Lys, Sæbe og Lak har altid været bekjendt.

En større By i Haderslev Amt er Kjøbstaden Haderslev, den tredje i Hertugdømmet og tillige en af de smukkeste. Den regnes for en af de ældste Kjøbstæder i Landet og skal have Navn af Kang Hader, der i det tredje Aarhundrede blev dræbt af Harald Hildetand i Gammel-Haderslev, som han havde grundlagt. Egentlig er Gammel-Haderslev en Landsby, men flere Huse i den høre til Byen, der ligger i en Dal ved den Aa, der forbinder Haderslev Dam med Fjorden. Under Eriks og Abels Fejder blev Byen afbrændt, men dengang var den

748.

i øvrigt kun en Flække. Dominikanerne havde et Kloster der i det trettende Aarhundrede, og nogle Aar efter fik ogsaa Fransiskanerne et.

Strax udenfor Gammel-Haderslev, paa en Bakke, der kaldes Bøghoved, laa det gamle Slot Haderslevhuus, hvor Kristian I blev valgt 1158, Frederik II født 1534, hvor Kristian I blev valgt 1158, Frederik II født 1534, Kristian IV viet til Anna af Brandenburg 1597, og Frederiks III født 1609. Hertug Hans, Frederik den Førstes Søn, lod det nedbryde og et andet Slot opføre paa en Ø, østlig for byen, hvor det laa ganske omkranset af Skov og Have. Denne Bygning, som han lod kalde Hansborg og hvis skønne, rigt forgyldte Marmorkirke vakte almindelig Beundring, afbrændte Svenskerne 1644, men der sees endnu Spor af den.

Skjøndt Haderslev er den nordligste Kjøbstad i Hertugdømmet og det dansktalende Nordslesvig ved Jyllands Grændse bedst har kunnet holde fremmed Paavirkning ude, har Byen dog aldrig havt godt Ord paa sig for Danskhed, og Slesvig-holstenerne regnede nok for, før Oprøret brød ud, at de havde nogle af deres bedste Støtter i Haderslev. De saakaldte "Liedertaseln" viste tydeligt nok Stemningen der. Embedsmændene og Alle, der vilde være lige med dem, talte Tydsk, der blev anset for fornemmere end det Danske, Underviisningen skete som oftest i det fremmede Sprog, og Gudstjenesten i det tydske Sprog samlede flere Kirkegængere, end naar der blev holdt dansk Prædiken. Latinskolen i Haderslev er nu dansk, men det er da ogsaa den eneste i hele Hertugdømmet; derimod er der i Flensborg, Husum og Slesvig tydske Latinskoler.

749.

Nord for Hadersslev Fjord, paa en af de mest yndefulde Pletter, Fædrelandet kan fremvise, ligger Kirkesognet Vonsbæk, Vodansbæk eller forhen Othinsbæk, der antages at have Navn efter Odin.

Paa Kirkegaarden staae høje Lindetræer, som tage sig vel ud omkring den hyggelige Kirke, og fra Præstegaarden, en smuk og venlig Bolig, kaldet Kasberggaarden eller som Nogle mene, Korsbrødregaarden, før et saare vakkert Skovparti ned til Fjorden igjennem den rige Frugthave, hvis store, frodige Træer bugne under de fortrinligste Frugter, navnlig Kirsebær.

Imidlertid lede baade Kirke, Bolig og Have meget under Tydskernes Huseren der i Krigsaarene; thi deres Bitterhed imod Sognepræsten, en Mand, som de vidste var dansk i Tale og Sind og derfor støttede Danskheden af al sin Magt, idet han tillige var en ivrig Modstander af deres Færd, kjendte ingen Grændser. I Vonsbæk var jo paatænkt Grundlæggelsen af et dansk Seminarium, og de skummende Selsvigholstenere, der saae hans Medvirken i Alt, truede med at lade ham "aufknüpsen," dersom de blot kunde blive Herrer over hans Bohave og øvrige Ejendele maatte undgælde for deres afmægtige Vrede; hans herlige Bogsamling blev tildeels adsplittet, og det kan nok være, at de tyske Spekhøkere i Haderslev vejede Smør paa fortrinlige Skrifter af religiøst Indhold.

Den Halvø, der imellem Haderselvbjerg og Sandvig strækker sig ud i Lille Belt hedder Haderslevnæs. Det er saare vakkert Landskab med afvejlende Naturskønheder og med en kraftig Befolkning, der heldigvis har faaet Sognehyrder, som have forstaaet og ladet sig det være magtpaaliggende, at gjøre Ordet levende blandt dem, og lade dem forstaae, at med

750

Frihedssind og Kjærlighed til det jordiske Fædreland, staaer Længslen efter det store fælles Fædreland histoppe i skønneste Samklang.

I det store, temmelig bakkede Øsby Sogn ligger Aarøsund. Overfartsstedet til Assens i Fyen, to Miil over Lillebælt. Omgivelserne ere saare vakre og Udsigten fortryllende, ogsaa fra Haven ved den smukke Ejendom sammesteds. Det livlige Aarøsund har Poststation og Færgefart med Dampbaad eller Smakke; thi over det sted gaaer Hovedlandeveien fra Kjøbenhavn til Hamborg. Et lille Sund skiller Fastlandet fra den ligeoverfor flade Ø, Aarø, hvis Beboere ikke alene ere Agerbrugere, men Lodser og Fiskere. Tamdruphøj, 161 Fod over Havfladen, der har en paafaldende regelmæssig Kegleform, er den største af de Gravhøje, der paa denne Egn vidner om, at Hertugdømmet i Oldtiden har været kjendt og beboet.

I Nærheden af Bankeldam, eb vakker Indsø tæt ved Beltet, ligger den store Kirkeby Halk, der strækker sig næsten en halv Miil henimod Halkhoved, saaledes kaldes den yderste Pynt af den skovkrandste Landtunge, der ligger sydlig paa Haderslevnæs, ved Sandvig, hvorpaa det samme yndefulde, af Sø og Skov omsluttede Landskab, fortsættes indtil Gjennerbugten, ved hvilken Knivsbjerg ligger 407 Fod over Havfladen, og i samme Forhold til Højderyggen som Skamlingebakke.

Gjennerbugten regnes for Sydgrænsen af Haderslev Amt imod Øst; men i øvrigt er det, om end ikke en umulig, saa dog en saare vanskelig Ting, at ville tale om Slesvigs Inddeling nutildags, da Grændserne i de enkelte Dele ere ligesaa ubestemte som Lov og Ret ere forvirrede der. En af den nyeste Tids Forfattere erklærer "at intet Kort, end ikke i den største Maalestok, vil være istand til at gjengive Hertugdømmets nu-

værende Inddeling, da det ikke er ualmindeligt, at de enkelte Stuer i et og samme Huus høre under forskellige Domstole og Thing;" ikke Kristian den Femtes danske Lov, men Valdemar den Andens jyske Lov har her altid været Landsretten. En naturlig Grændse deler derimod Slesvig i en nordlig og sydlig Deel; det er det Sandbælte, der strækker sig fra Flensborgegnen, lidt Syd for Bau, indtil Humtrup i Tønder Amt, tæt ved Gudskogsøen; det bakkede Sandstrøg forsættet over de slesvigske Øer og gaar i det Ejderstedske ind paa Fastlandet.

Tre og tredsindstyvende Afsnit.

Aabenraa Amt,

til hvilket det ejendommelige Løjt Sogn danner Overgangen fra Haderslev Amt, er langt mindre end sidstnævnte, men ikke mindre rigt paa fortryllende Landskaber. Byen efter hvilken Amtet bærer Navn, har isærdeleshed en saare skøn Beliggenhed ved den lille Vig, der dannes af de store sybe Aabenraa Fjord, ganske omsluttet af skovgroede Bakker.

Kirken, der ligesom saa mange andre af Søstædernes Templer, er indviet til de Søfarendes Helgen, St. Nikolaj, er en højtliggende Korskirke fra det trettende Aarhundrede. Navnet hidledes af Nogle fra "aaben Raa" eller Rhed, af Andre fra "aaben Vraa," hvorfra det end stammer, er saameget vist, at Byen er meget gammel, thi den omtales allerede i Historien 1148, i hvilket Aar den blev ødelagt af Venderne. Erik Plovpenning afbrændte den i Broderfejden, og den har oftere lidt ved Krigsførelse, især 1429 og 1524. Her var engang et fast Slot: Aabenraahuus, hvor Bisp Valdemar af Slesvig sad fangen i syv Aar. Dronning Margrethe lod

752.

det nedrive 1411 og lagde Grunden til et andet Slot udenfor Byen, som Døden hindrede hende fra at fuldføre; det er Brøndlund, den nuværende Amtmandsbolig.

Løjt Sogn udgjør den nordostlige Trediedeel af Riis Herred i dette Amt, Fra det 308 Fod høje Knivsbjerg af gaaer Landet nedad imod Gjenner Fjord, og ender i Sønderballe Hoved. Overfladen er i høj Grad bakket, og det er et ejendommeligt Strøg, fuldt af smaa Vandløb, Indsøer og rivende Bække, samt spredte Skovpartier. Hele Halvøen imellem de to Fjorde og fra Knivsbjerg ned til Gjenner Bugten, ved hvis Indsnit der især findes fortryllende Dale og Kløfter, er omgivet af høje Kyster, og det eneste Strøg i Hertugdømmet, der egentlig kan kaldes Højslette. Løjt *) ligger Syd for Fjorden og har en stor Kirke med 120 Fod højt Taarn, der er et vigtigt Sømærke og kan sees langt borte. Alteret er saa smukt som der vel findes et i nogen Landsbykirke; af kunstigt Billedskjærearbejde er Kristi Korsfæstelse udført med mange Figurer og de tolv Apostle ved Siderne; det er fra 1520. Den By, der ligger ved Kirken, ved hvilken to Præster ere ansatte, kaldes Kirkeby; den er meget stor og regnes for at have 900 Indbyggere; i Forbindelse med Barsmark, der slutter sig umiddelbart til den og strækker sig imod Sydost, næsten en halv Miil ned til Stranden, skal der være 1400. Hele Sognet har 2500 – 2600 Beboere, saa det er med Rette ligesaa bekjendt for sin Størrelse som for sine Naturskønheder, sine Oldtidsminder og sine Lærredsvæverier.

Barsmark skal oprindeligen hedde Barsmark efter en Næsekeonge Baars, der forud havde Bolig skifteviis der og paa den smukke, bakkede Ø, Barsø, der ligger ligeoverfor

*) Der er ingen By, der hedder saaledes, men dette er Sognets Navn.

753.

og staaer i Forbindelse med Fastlandet ved Færgefart. Elsholm, de sydostlige Gaarde i Baarsmark, skal have været hans Slot, og hans Gravsted angives at være Baarsbjerg.

De største Højdepunkter paa dette smukke Bakkeland ere foruden det alt nævnte Knivsbjerg, Brunbjerg 342, Højbjerg 306, Sreenbjerg 281, Blaabjerg 276 Fod over Havfladen; dernæst Tavsthøj og Langbjerg. Et fortryllende smukt Strøg i Nærheden af Brunbjerg fører Navn af Paradiset.

Inderst i Gjennerbugten ligger en lille Ø, der hedder Kalø, paa hvilken der for faa Aar siden er anlagt et Skibsværft af en anseet og driftig Borger i Aabenraa.

Ligesom Aabenraa Amt i det Hele er et interessant og smukt Landskab, i hvilket vore hedenske Forfædre have haft Samlingssteder, Offeraltre og nogle af deres fornemste Boliger, saaledes er Ries Herred isærdeleshed mærkværdigt fra Oldtiden og Middelalderen, og derfor opfyldt af Steendysser og Gravhøje. Dertil er det bekjendt som et af de sundeste og mest befolkede Dele af Landet, og "det

er ikke ualmindeligt, at Forældre her paa Egnen have over 20 Børn” staaer der i en gammel Beretning; i en nyere Meddelelse om dette Herred har jeg seet, at ”Præsten i Ries i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede havde 26 Børn. og hans Nabo Herredsfogden, 24.”

Kirken i Riis, en ældgammeel Bygning med et højt ottekantet Taarn, kan ogsaa sees i betydelig Afstand, og er kjendt af sit smukke gamle Alter. Kirken ligger paa selve Højderyggen og imod Øst sees tydelige Spor af ”Riis Borg.” Mange smaa Bække og Aar risle igennem det vakre Landskab og snoer sig igennem Skovpartier og bakkede Egne; det

754.

vil blive for vidtløftigt at omtale dem her, naar ikke et eller andet historisk Minde eller Sagn knytter sig dertil som ved Rødaaens Kilder, hvor de første Kristne skulle være døbt i Dybvad – Døbevad – Sø, nu kun et Kjær.

Kongenshøj og Glitbjerg ere de højeste Bakker i Sognet. Syd for Ries strækker sig, et Par Mile fra Øst til Vest, Jordkjær eller Hjortkjær Sogn med sine mange Kæmpehøje, hvor der til forskellige Tider er bleven funden Steenurner og Guldsager; en Armring og nogle Mynter. I Landsbyen Søderup, sydvestlig i Sognet, skal den gamle Kongefader have udaandet, da han vilde ile hjem fra Urnehoved Thing, fordi han følte sig syg og ønskede at naae sin Kongeborg i Lejre; han kom imidlertid ikke langt, og snart lød Sørgebudskabet om hans Død Landet rundt. Al Folket sørgede og sørgede med Rette; men den dybeste Smerte følte dog vistnok,

”Den Bisp, der drog med Klærk og Svend
det Kongelig at møde.”

Det var den 29de April 1076, at Svend Estridsen døde i Søderop – Suddathorp. Fem af hans mange Sønner blev Konger efter ham, og af disse var vistnok han den største, der maatte bukke under for de Bestræbelser, han med Kraft vilde sætte igennem til Kristi Riges Forherligelse: ved Siden af ham staaer som Konge hans Broder Erik, der blev Hersker i et heldigere Tidspunkt.

I den gamle By Ballerslev, eller Baldurslev, efter Baldur, skal tidligere have været Kongsgaard, og denne antages at have været ”Frigaarden” *) hvor Kristian den Fjerde opholdt sig et Par Gange paa sine Rejser igennem Hertugdømmet. Østlig i den nærliggende Tohøj Skov paavises ”Baldurs Borg” og

*) Chat GPT: Kongsgaarden i Ballerslev ved Aabenraa

Ballerslev (tidl. stavet Ballerslef eller Bolderslev) ligger nord for Aabenraa i Sønderjylland. I 1500–1600-tallet hørte området under hertugdømmet Slesvig, som formelt var under den danske konge, men i praksis delt mellem kongelige og hertugelige dele.

Christian IV (1588–1648) havde derfor stor indflydelse i området, især efter 1616, hvor han begyndte at samle mere kontrol over de kongelige dele af Slesvig.

Der lå i Ballerslev en Kongsgård – altså en kongelig forvaltningsgård, som tilhørte kronen og blev drevet af en foged eller ridefoged. Den havde til formål at:

administrere kongelige jorder i området,

indsamle afgifter og naturalier fra bønder,

og fungere som opholdssted for kongens embedsmænd, når de var på rejse i Slesvig.

Det er muligt, at denne Kongsgaard senere blev kaldt Frigaarden i folkemunde (eller at Frigaarden var en mindre gård, som hørte under den større kongelige ejendom).

Christian IV's forbindelse

Christian IV opholdt sig flere gange i Aabenraa og omegn.

Han: lod byen Aabenraa få særlige handelsprivilegier,

opholdt sig på Gråsten Slot og Sønderborg Slot, og brugte lokale kongsgårde som støttepunkter under rejser i Sønderjylland.

Der findes lokale sagn, som fortæller, at kongen skal have haft et særligt yndet opholdssted i Ballerslev — ofte omtalt som Frigaarden — hvor han ifølge overleveringen skulle have haft “en frue” eller “en veninde”, som han besøgte der.

Sådanne fortællinger er ikke dokumenteret i officielle kilder, men de er velkendte i lokalhistorien omkring Aabenraa og Bolderslev.

755.

imod Sydvest Toppehøj, Kæmpen Runes formodede Grav, thi paa denne Høj skal Baldur efter Sagnet have dræbt Rune.

Det hedder ogsaa i det gamle Riim:

”Baldur, Rune og hans Viv
de ypped dem en stor Kiv;
men paa Tohøj
der slog Baldur Rune død.”

Urnehoved Landsting, der er saa bekjendt i vor tidligere Historie, skal være bleven holdt paa Ballerslev Mark; man tænker sig Stedet Nord for Herredsgrænsen paa ”Lophøj” eller ”Lovhøjen.” Det var altsaa der, at Landets fribaarne Mænd kom sammen for at raadslaae med Kongen om Rigets Tarv, der, hvor Svend Estridsen talte til Folket, takkede det for dets Troskab og Tillid og foreslog dem, at vælge den næstældste Søn, Knud, til hans Efterfølger, fordi han var kraftigere og klogere end den ældre Broder Harald. Harald Kesia blev valgt til Konge der, og Valdemar den Første og Knud den Sjette hyldede sammesteds.

Men der har altid været og er endnu Uvished om, paa hvilken Plads der gamle navnkundige Thingsted holdtes; i Kirkesognet Uk ligger Bondegaarden Urnehoved, og en kegledannet Høj ikke langt derfra kaldes Thinghøj, ogsaa der har man villet henlægge dette Thing.

Fra Uk reise vi videre mod Syd gennem Klipleve store Sogn, der ligger midt i Lundtoft Herred. Det har en usædvanlig stor Kirke, som i de katholske Tider fik rige Gaver af Pilgrimme, der gjorde Valfarte til ”den hellige Hjælper” et undervirkende Christusbilled, der havde Handsker, Krone og Sko af Guld. Hele Omegnen er fuld af Gravhøje og Steendysser. I Klipleve Sogn ligger ogsaa det store Gods Søgaard, der

756.

først var Limbekkernes Ejendom, senere gik over til andre Adelslægter og altid har været højt anseet fremfor andre Borge. Slottet laa paa en Ø i Søen, hvor der nu er anlagt en Spadserevej, og vaar med en Bro forbunden med en anden Gaard ligeoverfor. En mere tiltrækkende smuk Omgivelse end den, i hvilken dette ligger, ved den nordre Bred af den store fiskerige Søgaard Sø, omgivet af Skove og bakker, vil vanskelig kunne fremvises i vort herlige lille Fødeland.

Ved en lille Vig af Nybøl Noer ligger Graasteen Slot, fra hvis store, ualmindelig smukke Park er Udsigt ud over nogle af Landets skønneste Egne og Øer, og fra Slottet langs den afdæmmede Vigs yndige Bredder mod Sydvest, strækker sig en smuk Flække, der bærer samme Navn som Slottet. Før Krigen tilhørte disse skønne Ejendomme, der med en stor Deel Teglværker tagee sig herligt ud i de vakre Omgivelser, Hertugen af Augustenborg.

Det sydligste Sogn i Aabenraa Amt, er det paa smukke Skov- og Bakkepartier rige Rinkenæs, der strækker sig ned til Flensborg Fjord. Navnet skal hidhøre fre en Sørøver, Ring, som tidligere havde sin Borg der – Ringsnæs – Kirkebyen Rinkenæs er stor og smuk, og en Støtte minder om, at det var ved Rinkenæs den første danske Mand maatte bløde i sidste Krig. Det var en Menig af første Jægerkorps, der blev skudt i en Skærmydsel en af de første Dage i April 1848.

Hvor meget dyrebart Blod flød ikke fra den Dag af i denne dyrtkjøbte Landsdeel!

Ved Kirkebyen Holebøl ligger en stor Kæmpehøj med Gravkammer, der kaldes ”Kongens Høj,” og ikke langt derfra

757.

iblandt flere skarpe Banker træffe vi: Stagehøj. 221 Fod over Havfladen; nordlig for denne ved Aabenraa Fjorden hæver Taftberg sig, 234 Fod. Beboerne i denne Egn ere kjendte som flittige og duelige Linnedvævere.

Den smukke, frugtbare Halvø, der strækker sig fra Aabenraa til Flensborg Fjord, er bleven vel kjendt fra de sidste Krigsbegivenheder, og mangfoldige Steder i Sundeved gjemme Minder om større eller mindre vigtige Sammenstød. Da den i alle Krigsaarene var Skuepladsen for den vilde Gjerning, maatte den naturligviis haardt føle Tryket af samme, men Landskabet er rigt, og ethvert ydre Spor af Ødelæggelse og Lidelse skal alt være forsvunden. Det største Sogn i Sundeved – Sundskov – er Broager, der danner en mindre Halvø ved den større, imellem Venningbred og Nybel Noer ned til Flensborgfjord. Byen Broager er velhavende, stor og smuk, og har en anelig Kirke, der ligger paa en høj Bakke; men den største By er Skelde, i hvis sagnrige Egn der paa et Næs findes Spor af en forhenværende Vikingeborg. Sydvest for Broager ligger Brunsnæs, hvorfra der skeer Overfart over Flensborgfjord til Anglen; alle Huse i de velhavende Byer ere Teglhængte, og Beboerne ere størstendels Fiskere eller Skibsbyggere. I Sognet er en tilintetgjort Skov, og Ødelæggelserne skulde have været en overvættes Mængde – Krager. Det nordligste Sogn i Sundeved er Ulderup i en bakket Egn. Ved Ulderup overvandt vore Tropper Forbundsarmeen den 6te April 1849. Det højeste Punkt er Bøgebjerg. Paa en stor steenkranset Kæmpegrav staaer en tolv Fod høj Bavgast og ved denne en fiirkantet, otte Fod lang Runestein.

Slesvigs eneste Grevskab, Reventlov-Sandberg, findes i det Sundevedske; det blev oprettet af Kristian de Femte i

758.

Slutningen af det syttende Aarhundrede, og fik samme Friheder som de danske Lehnsgrevskaber. Sydost for Grevskabet hæver sig Dybbel Bjerg (229 Fod over Havfladen; dette Sted er bleven navnkundigt ved de Lavrbær, vor Landsmænd hentede der i de nys svundne Aars hæderlig Kampe; den 5te Juni 1848 sloge de sammesteds Preusserne under disses bekjendte Anfører, Wrangel. De droge ud for at fejre Kongen af Hannovers Fødselsdag ved en Parade, hed det sig, og derfor vare alle 6000 Mand smykkede, da de forlode Flensborg for at marschere imod Nord, hvor de skulde støde til de Tropper, der vare lejrede ved Graasteen. Men snart viste Preuserne hvad de havde isinde, thi de gik voldsomt løs paa vore Jægere, og det kom til en heftig Træfning, der varede fra om Formiddagen Kl. 11 indtil Mørket faldt paa. Den fjendtlige Høvdings Plan skal have været at omgaaee de Danskes Stilling og erobre Als; Møllen og Skoven ved Nybel bleve først Vidne til megen Rædsel, men vore Tropper maatte derfra trække sig tilbage, henimod Dybbel By, op ad Dybbelbjerg, thi Fjendens Antal var langt overlegen; dog, hvert Hegn blev kjækt forsvaret og hver Fodbred Land blev kjøbt med Blod af de fremtrængende Preusser. En voldsom Artillerikamp udspandt sig ved Dybbel; men vore danske Hærførere havde den Fordeel, at kjende Terrainet og at kunne vælge en heldig Stilling for deres Kanoner, medens Fjenden stillede ssine saaledes, at hans Ild ikke kunde gjøre synderlig Skade, og derfor havde de danske Krigsøverstere den Tilfredsstillelse, efter nogle Timers Kamp, at kunne gaae

fra Forsvar til Angreb, og omsider see det fjendtlige Artilleri skyndsomst trække bort, fulgt af Infanterier. Preussernes Forsøg paa at sætte sig fast i Dybbelby,

759.

strandede ogsaa, thi Byen blev stormet, og den forfulgte Fjende trak sig atter tilbage til Flensborg. Ries Herred er det smukkeste og frugtbareste i Aabenraa Amt, ja næsten i hele Hertugdømmet; forrige Agre, skønne Skove, fiskerige Søer, Høje og Dale, Enge og Bække, hvorhen man saa vender Blikket. Sønder-Rangstrup Herred er derimod fladt, skovløst og lidet frugtbart. En Deel af det er Hede og Moser. Det lille Varnæs (Varnitz) Birk har derimod særdeles frugtbar Jordsmon. Sundeved hører egentlig til Sønderborg Amt, men siden 1850 har dette fælles Amtmand med Aabenraa. Det smale, dybe Vand, der skiller Landstrækningen fra Als, hedder Als Sund, den østlige Bugt, der dannes af tre Indsnit: Holsnæs, Egernsund og Nybel Noer.

Fire og tresindstyvende Afsnit

Det store Tønder Amt, der tildeels kan henregnes til Vestskaaning, har i det Hele taget en temmelig frugtbar Jordbund, en Deel Marsk, men dog ogsaa Hede og Mose. Slux Herred er det ringeste i Amtet; der er Jorderne kun maadelige; Hvidding Herred bestaaer størstendeels af Marsk. Geesten er overalt af meget forskjellig Beskaffenhed.

Siden 1850 hører det lille, tildeels frugtbare Lygumkloster Amt til Tønder Amtmandskab; men Fogderierne, der bestaae af det forhenværende Klosters adspredte Ejendele, bleve til samme Tid lagte ind under de Amter og Herreder i hvilke de ligge.

760.

Kjøbstaden Tønder, næst Slesvig den ældste By i Hertugdømmet, er meget lavtliggende; den var kjendt allerede i det femte Aarhundrede. Dengang Angler og Sachser sejlede derfra over til England, drev den alt betydelig Handel og Skibsfart, men da kunde Folk ogsaa gaae lige ind til Byen med deres Skibe, op af Vidaaen, ved hvis nordre Bred den ligger, der hvor Engene gaae over i Marskland.

Nutildags er den temmelig uanselig, skjøndt den driver nogen Kornhandel; men Kniplingsfabrikationen, der tidligere var saa blomstrende, er nu betydelig mindsket, og dette har været en væsentlig Grund til dens Aftagen, som og, at den ved Inddigning mistede sin Havn. "Lille-Tønder," bliver Byen kaldet i ældre Skrifter, (Lytken-Tønder) i Modsætning til Store Tønder (Mykle-Tønder) Møgeltønder, der vist maa have været meget anseeligere, enten et kongeligt Slot eller et hedensk Tempel og Offested; en Formodning, som ikke er usandsynlig efter:

"Det gamle Guld
der klinged' i Muld
i tvende Glimt fra Oldtidsdage;"

thi det var jo ved Møgeltønder, at de to Guldhorn bleve fundne, med et Sekels Mellemtid. Det gamle Tønder Slot stod sydvestlig i Staden ved Bredden af Vidaa, der hvor Stedet endnu bærer Navn af Slotspladsen; efterat det flere Gange havde været erobret, ødelagt og atter istandsat, som og beskadiget ved Vandflod, blev det omsider nedbrudt midt i forrige Aarhundrede, paa Porthuset nær. I de katholske Tider havde Tønder et Dominikaner- et Cistercienser- og et Fransiskanerkloster; førstnævnte er den nuværende Hospitalsbygning, samt to Kirker, foruden St. Nicolaj

761.

Kirke; saaledes hedder ogsaa Byens nuværende Sognekirke, en smuk Bygning med et højt Taarn, der er synlig vidt omkring, har et stort Orgel og ligger paa en fri Plads; der er opført i Slutningen af det sextende Aarhundrede. Mangfoldige Ulykker ere gaaede over Byen: Oversvømmelser Krigsførelse, Pest, Ildebrande og Handelsaftagelse; den har imidlertid holdt sig ganske godt, indtil dens Kniplingshandel mindskedes og Højer begyndte at stige. Ved Byen findes adskillige smukke Spadseregange, for resten ere Omgivelserne næsten ganske Marsk.

Tønder og Højer Herred kaldes Geestherrederne. De adskilles ved Møgeltønder Birk, der hører til Ribe Amt, men have en fælleds Herredsfoged, der boer i Tønder. Hvert Herred deles i en nordre og søndre Deel.

Ved Højer, Landsby eller Flække, som man vil, men ved sin Beliggenhed en Ydrehavn for Tønder, ende Havdigerne, der begynde ved Flækken Vedel, nede ved Elben. En Kanal gaaer igjennem Varderne til den lille Havn, hvorfra der er Færgefart til Silt, og en Støtte af Sandsteen er oprejst til Minde om Frederiks den Sjettes Besøg der 1826, da han vendte tilbage fra de vandlidte Egne. Ved Vidaaens Munding tænkte Kristian den Fjerde paa at anlægge en Fæstning, omtrent der hvor Lodsepladsen findes.

Nord for Højer By ligger Emmelev Sogn, hvis Byer danne næsten sammenhængende Rækker, og Landet hæver sig imod Vest, henimod det lille Jersted Sogn, der ogsaa er højtliggende; blandt dets mange Gravhøje maa fremhæves Sændervangehøj, 58 Fod over Havfladen. De lille Ø,

762.

Jordsand, der hører til Sognet, har forhen været beboet, men nu opholder der sig kun en Hyrde om Sommeren, da den om Vinteren staaer under Vand. Jersted og det nordvestligere liggende Skads Sogne ere iblandt dem, der meest have følt Tryk ved Knipleriets Aftagen.

Kirken i Skads skal efter Sagnet være bygget af en adelig Frue, der boede paa en for længst ødelagt Herregaard, Borrevadhøj; harmfuld over ikke at have Forrangen i Ballum Kirke vilde hun ikke søge didhen, og gav derfor Skads sin Kirke af denne intet mindre end opbyggelige Grund. Der findes endnu Spor af Gravene ved det svundne Borrevad, ligesom der er opløjet Tagsteen deromkring, og nordligere paa Marken sees Levningerne af en gammel Skandse, imellem Skads, Ballum og Randrup. Mærkelig er Skadsgaard ved sin forunderlige Bygningsmaade; den er opført i en Fiirkant af hugne Kvadersteen, har store runde Vinduer, og over Stuen en Steenhvælving, der hviler paa to Piller. Nordlig for Kirken har forhen ligget en By, Nørreskads, der er bleven ødelagt ved Krig.

Øst for Tønder danner Slux Herred en Trekant, gennem hvilken Vidaa gaaer med alle dens Tilløb. Vidaaen dannes af Hovedkilderne Arn Aa og Birk Aa, der begge komme fra Højderyggen Grændse; Øst for Tønder optage den Grønaa, en Forening af Bjerndrup Aaa og Gejl Aa, der for en Deel danner Nordgrændsen for Flensborg Amt og udspringer Nordvest for Rinkenæs Kirke. Bjendrup Aa, der flyder Nord om Kirkebyen Kliplev, optager Juulsøens Vande; Syderaaen løber imod Vest, deler sig i flere Arme, der atter forene sig og løber til Gudskogsøen, hvor Vandmassen skilles; en Deel gaaer mod Nordvest og falder i Vidaaen,

763.

der i et 25 Alen langt og 9 Fod bredt Løb falder ud i Vesterhavet ved Højer, hvor dens Munding danner en dyb Havn. Ved Lygumkloster forene sig nogle Bække, der komme fra Bakkerne ved Ørslev og fra Eggen ved Agerskov; de løbe sammen til en Aa der, hvilket Vandløb fra Brede Kirke af kaldes Bredaa og løber imod Nordvest forbi Forballum, hvor en Færge føre over den, falder ved Medolden ud i Vesterhavet en berømt Sundhedsbrønd, hvorom Fattigblokken ved samme endnu minder; dens Vand skal især have været helbredende ved hidsige Febersygdomme. Nordost for Hostrup blev i Midten af

forrige Aarhundrede bygget Huse til nogle Nybyggere, den saakaldte Julianebjergkoloni; et forunderligt Navn, da der ingen Bakker er i Sognet; flere Steder i Nærheden have lignende smaa Kolonier, F.eks. Kristianshaab i Burkel Sogn, Sofiendal i Tinglev Sogn o. fl. a.

Sydost for Hostrup henad Flensborgvejen ligger Højstrupgaard. I Begyndelsen af det trettende Aarhundrede var dets Ejermænd Fogden Nis Henriksen, der er kjendt af sit Forsvar for Frederik den Første paa Urnehoved Thing, da Bønderne, der ønskede den afsatte Kong Kristian den Anden tilbage, lagde Utilfredshed for Dagen mod den valgte Konge og foranledigede nogle oprørske Bevægelser. Harmfuld over at Manden talte imod deres Paastande, skjøde Urostifterne efter ham, saa at hans Kofte blev gennemstukken af fem Pile i Kirken, indtil den i Slutningen af forrige Aarhundrede faldt ned af Ælde, hvorpaa man stak Levningerne af Pilene ind i Bjælken. Fogden kom uskadet fra Pileregnet, og Kong Frederik

764.

skjænkede ham Vraagaard, for at vise sin Taknemmelighed over hans udvidste Færd.

Det lille Lygumkloster Amt hører til Tønder Amtmandskab; Flækken, af samme Navn som Amtet, ligger halvanden Miil fra Tønder, der hvor Løbæk dannes af tre forenede Bække; den mærkeligste Bygning i den store Flække, som har 1200 Indvaanere, er den gamle gothiske Korskirke, i hvis Hvælvinger skal være uhyggelige, mørke Munkegange. I det syttende Aarhundrede blev en Steen aabnet, der i utænkelige Tider havde staaet foran Alteret; den var dannet som en Ligkiste og hade et udhugget Kors, og ved Aabningen fandtes i den adskillige Urner med Leer og Aske. Fordum var der et Bernhardinerkloster, der trods alle Forfølgelser og Plyndringer af en nærboende Adelslægt, blev saa rigt og mægtigt, at det i Midten af det sextende Aarhundrede ejede hele det nuværende Amt. I Lygumkloster Amt og Birk er det, at Kniplingsfabrikationen isærdeleshed drives nutildags.

Sønderlygum danner det nordvestlige Hjørne af Kjær Herred og ligger Øst for Gudskogsø; Kirkebyen er temmelig stor og har endeel Sandbakker mod Nord og Syd, i øvrigt er den fra gammel Tid af kjendt af sine fire Kroer og mange Fattige, der ere ilde ansete af Omegnens Beboere, paa Grund af det mindre gode Forhold, de ved forskellige Lejligheder udvise. Ved Sandstrøgets Sydvestpynt ligger Humtrup, tæt ved Gudskog, der imod Byen til omfattes af et dobbelt Dige. Vestlig i Braderup Sogn, tæt ved Kogsøens Vande, drive Indbyggerne en egen Industri, ved at forarbejde en Art Sivbaand, der finde stærk Afsætning i begge Hertugdømmerne til at binde Neg med, fordi de tillige ere istand til at holde Muus borte.

765.

Klixbølle Sogn er halv Marsk og halv Geest; ved Vandfloderne i det sextende og syttende Aarhundrede steg Nordsøen indtil dette Sted, og strømmede ind i Kirken hvor der endnu er et Mærke ved det Sted, det gik til.

Det største Sogn i Kjær Herred er Leck; Kirkebyen af samme Navn er halv Flække og halv Landsby; efter Sagnet skal den tidligere have været en Kjøbstad, til hvilket Havet ogsaa gik ind.

Syd for Karlum ved Bredsted Landevej, findes nogle Muurlevninger af ”Helligblods Kapel” eller som det hedder i de tydsktalende Egne der ”Jesu Blütlein,” der skal være fra det tolvte Aarhundrede, og sydostlig for Byen ligger ”Storhøjen”, hvorfra der kan tælles 42 Kirker. Efter Sagnet har Kaarlum Kirke i gamle Tider været den yderste Kirke paa Fastlandet, saa at Havet maa være gaaet ind til Sognets Grændse. De saakaldte ”Karlum Lys,” der bruges ikke alene i Hertugdømmerne, men langt imod Syd, endog i Berlin, komme nærmest fra det Sogn, hvor efter de bære Navn; det er kløvede Fyrretræer, der findes i Lyngbakker, hvor der er Underlag af Jernahl; mange Steder træde de istedenfor anden Lysning.

Omegnen har mange Gravhøje, og der er oftere bleven udgravet nette Steenkister, som beboerne have anvendt til Vandtruge.

Medelby er det østligste Sogn i Kjærherred; Spiret paa den gamle højtliggende Kirke i Medelby er synlig i flere Miles Omkreds, Kirken selv er af Graasteen. Længe efter Reformationen gjemtes i Sognet en Baare, hvorpaa Præsterne i de katholske Tider bleve baarne omkring paa Markerne i højtideligt Optog for at velsigne Kornet, saa og en Steenurne, der havde været anvendt til det Vievand, hvormed han stænkede Agrene. Øst

766.

for Medelby, ligger Lundtop, den højeste af de mange høje Bakker, der findes, 174 Fod høj.

Fem og tredsindstyvende Afsnit.

Markherredernes Beskaffenhed have vi alt omtalt: paa sine Steder, jevne Engsletter, der kan hæve sig 12 – 16 Fod over Havfladen, men ogsaa paa andre ligge ligesaa dybt under den. I Tønder Amt er fornemmelig Bøking og Viding Herreder Marskegne, samt de to vigtigste af Øerne i Vesterhavet: Føhr og Silt, saa og nogle mindre. Fastlandet var forhen deelt i mange smaa Øer, der efterhaanden ere blevne føjede sammen ved Inddigningen; de saaledes vundne Stykker er det, der kaldes Koge; Øerne vare derimod fordum langt større end nutildags. Indbyggerne paa disse Strækninger stamme fra Friserne; det er en ”alvorlig, kraftig og sindig Folkestamme, der ikke skyer vedholdende Arbejde og Møje for at see Udbytte af sin Gierning, ikke sætte nogen Priis paa Forlystelser og muntre adspredende Glæder, ikke regner Uheld Savn og Møje for Klager værd, aldrig bryder et givet Ord, saalidet som de i nogen anden Henseende svigte Tillid eller afvige fra den strængeste Ærlighed; men dertil ere de mindre deeltagende, hjælpsomme og kjærlige, end det under mange Forhold kunde være ønskeligt, stolte, frihedelskende og egennyttige; saaledes er omtrent den Dom, der i almindelighed gaaer over dem. Den Strækning, de beboe i Tønder Amt, udgjør omtrent den nordlige Trediedel af Nordfriesland, der strakte sig fra den nordligste Deel af Silt indtil Ejderen, henved tolv Mile, og havde en Gjennemsnitsbrede af fire Mile. Det

767.

deeldes i tre Dele, den sydlige, der bestod af fire Øer, kaldtes Ejderstedt (Eydersteth), den mellemste var Halvøen Strand, senere kaldet Nordstrand, den mellemste var Halvøen Strand, senere kaldet Nordstrand, og den nordlige, der ligesom den sydlige kun bestod af Øer, af hvilke Silt udentvivl har været den største. Vinding og Bøking Herreder vare forhen Øer, som og Arentoft Sogn, Dagbøl og Faretoft.

Vi rejser videre i Tønder Amt og komme da fra Klixbøl Sogn ind i Bøking Herred, der gaaer imod Sydvest ned til Havet, ved hvilket to af dets Kirker ligge, den ene, Faretoft, endog i en octrojeret Kog. Langs med et gammelt Dige ligger den store Kirkeby Lindholm, der deles i Nørre- og Sønder-Lindholm; ved Lekaa findes Spor af Skandser fra 1627 – 28. I denne By som i hele Herredet, ja egentlig overalt i Marskegnene, staae Rigdom og Armod i den skarpeste Modsætning til hinanden. Forhen skal der i Sognet have været Overflod af Skov og Mose, og der er oftere funden Egetræer med Rødderne imod Sydvest og Nordvest; det Egetræ, der i ikke ringe Maal findes i Husene, vidner ogsaa om, at der tidligere maa have været mange Træer. Skoven skal have været kaldet, ”der düstre Dammswald” og antages at være bleven ødelagt ved Oversvømmelse.

Den eneste By i Deetzboel eller Deebøl hedder som Sognet, og deles i den nordlige og sydlige Deel; der avles meget Korn, og den omgrændser i Forbindelse med Risum, Nybel og Lindholm Byer ”Kornkogen.”

Nybel er en anselig By med store teglhængte Huse og gamle faldefærdige Boliger. Der holdes Markeder sammesteds flere Gange aarlig, Byen har et Apothek og ikke saa

768.

Haandværkere. Kirken er stor og rummelig, har et Spiir og er ikke ældre end fra forrige Aarhundrede; der er ansat to Præster ved den. Ved Langstoft i Gudskog eller egentlig Landsundtoft, overvandt Valdemar Atterdag Friserne i August Mande 1344, og samme Sted blev der indgaaet Fred kort Tid efter. Langstoft udgjorde engang et Sogn for sig og havde sin egen Kirke, der laa længere imod Nordvest; men Vandet kom med sin Kæmpekraft og anrettede store Ødelæggelser, saa at det tilbagestaaende af Kirken blev nedbrudt og anvendtes til Udvidelse af Kirken i Nybel, der fik Beboerne paa den frelste Strækning ind under sit Sogn. Nogle af Egebjælkerne findes endnu i Præstegaarden, og der sees tydelige Spor af Kirkegaarden; ikke faa Steenkister, der formodes at have været de Afdødes Ligkister, ere efterhaanden komne for Lyset, og benyttes af Beboerne til Drikkekar for Kvæget. Forretoft eller Faretoft Sogn er meget fattigt; Sognet er egentlig en Kog, hvis Grændser Havet er imod Syd og Nord. Den gamle brøstfældige Kirke ligger paa et Varft ligesom alle Husene. Dagebøl Sogn, der egentlig kun omfatter den octrojerede Kog f samme Navn, har Færgefart til Føhr. Sognet udgjorde forhen en Ø i Deetzbøl Bugten, hvor der ogsaa laa endeel mindre Holme, som Hollænderne søgte at inddige for et Par hundrede Aar siden, men det lykkedes kun med det sydlige Indløb.

Det gamle Navn paa Hviding Herred, en Strimmel Marskland langs Vesterhavet, er Horsby. Kun i det nordvestlige Sogn, Arentoft, er det lidt Geestland; forhen var det en Ø. men nu er det landfast ved flere Diger; imod Nord grændser det til Vidaa og imod Syd til Arentoft Sø.

769.

I Flensborg Amt

findes endeel Sand, Mose og Hede, især i den Deel, der ligger Vest for Højderyggen; den østlige Halvdeel derimod omfatter den nordre Strækning af det frugtbare Angeln, der har gode Skove og en Mængde adelige Godser.

Trenen, der dannes i Træsøen, østlig for Oversø, af to Bække, Bondenaa og Kjelstaa, er Amtets fornemste Vandløb. Den gaaer fra Nord til Syd og optager adskillige mindre Aaer og Bække, paa Jerrisbækken nær alle fra venstre Side; iblandt dens Tilløb maae fremhæves Helligbæk, forhen kaldet Jydenbæk, hvor Biskop Popo*) skal have døbt de største Kristne, og Rejder Aa, oprindelig kaldet Grændsebæk, fordi den i de ældre Tider dannede Danmarks Grændseværn paa dette Strøg, ligesom Trenen og Ejderen imod Vest, Kurgraven, Slien og Østervolden imod Øst. Ved Schwabstedt drejer den af og gaaer imod Vest til Frederiksstadt, ender der i et Bassin og føres ved Kanaler gjennem Byen, indtil den taber sig i Ejderen.

Omtrent en Miil Nordvest for Flensborg, der hvor Vejene fra Tønder, Aabenraa og Sønderborg støde sammen, ligger den store Kirkeby Bau i en smuk bakket Egn, omgivet af en Deel Gravhøje, som efter Sagnet hidhøre fra Harald Klaks **) Tid. Haraldsdalen, Syd for Kongekamret, en bekjendt Høj, ved hvilken Kongekilden flyder, skal have Navn efter denne Harald, der søgte Skjul der paa sin Flugt til Frankerne. Ikke langt fra den store Kirke, der ved Hovedindgangen har nogle ældgamle Steensøjler, aldeles lig dem, der findes ved Slesvig Domkirke, besøge vi Skreffelhøjen med

Chat Gpt:

Biskop Popo (eller Bishop Poppo) var en kristen missionær og biskop, der levede omkring år 900–965. Han er især kendt for sin rolle i kristningen af Danmark, og især for en berømt fortælling om, hvordan han beviste kristendommens sandhed for kong Harald Blåtand.

Popo var en tysk missionær, formentlig fra Sachsen. Han arbejdede som udsendt præst under den tyske kejser Otto I i 900-tallet, en tid hvor de kristne konger i Tyskland ønskede at udbrede kristendommen til Danmark og de nordiske lande.

Ifølge den middelalderlige krønike Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum (skrevet af Adam af Bremen omkring år 1070), kom Popo til Danmark, hvor kong Harald Blåtand endnu var hedensk.

For at overbevise kongen om den kristne tros sandhed, skulle Popo have taget et glødende stykke jern i sine hænder uden at tage skade — et såkaldt jernbyrd (et gudsbevis).

Da kong Harald så dette mirakel, blev han overbevist og lod sig døbe som kristen, hvorefter han beordrede, at hele Danmark skulle følge hans eksempel.

Historikere er ikke sikre på, om historien om jernbyrden er sand, men Popo er en symbolsk figur for overgangen fra hedenskab til kristendom i Danmark.

Han nævnes som biskop af Schleswig (Slesvig) i nogle kilder og menes at have arbejdet som missionær i det sydlige Danmark og Nordtyskland.

****) Chat Gpt:**

Harald Klak (også skrevet Harald Klakk, død efter år 852) var en dansk småkonge og vikingehøvding i begyndelsen af 800-tallet. Han var en del af den danske kongeslægt, der kæmpede om magten efter kong Gudfreds død omkring år 810. Harald blev konge – eller medkonge – over dele af Danmark, sandsynligvis Jylland, men hans magt var ustabil og blev udfordret af andre tronprætendenter, især Gudfreds sønner.

Harald blev flere gange fordrevet fra Danmark af sine rivaler. For at genvinde magten søgte han støtte hos den frankiske kejser Ludvig den Fromme, søn af Karl den Store.

Han nævnes flere gange i de Frankiske Annaler mellem 812 og 827 som en allieret og vasal til kejseren.

I 826 blev Harald Klak døbt i Mainz sammen med sin hustru og sit følge. Kejser Ludvig den Fromme stod selv fadder ved dåben. Dåben havde stor symbolsk betydning, fordi den markerede frankernes forsøg på at indføre kristendommen i Danmark.

Med Harald rejste munken Ansgar, der senere blev kendt som Nordens apostel, til Danmark for at missionere.

Selv med fransk støtte lykkedes det ikke Harald at fastholde sin magt i Danmark. I stedet fik han et len i frisisk område, Rüstringen, som kompensation. Her levede han resten af sit liv og døde efter 852.

770.

sine fem Gravhøje; nordligere findes i en Firkant 36 smaa forhen steensatte Høje.

Bau er bleven vel bekjendt siden sidste Felttog, thi den 9de April 1848 sloge de Danske der oprørerne, som havde taget fast Stilling sammesteds og besat den saakaldte Kobberrøddeskov, der støder til Flensborg Fjord. Den første danske Officer, vi tabte i den sørgelige Krig, faldt ved Bau; det var Kapitajn Hegermann-Lindenkrone af 3die Jægerkorps, som strax i Begyndelsen af Slaget blev truffen af en Kugle. ”Jeg har faaet Forfald.” sagde han, idet han segnede, og disse vare som bekjendt de sidste Ord, Hædersmanden talte.

Hertugdømmets største By og første Handelsplads er Kjøbstaden Flensborg, der ligger ved Fjordens inderste Vig, omgivet af stejle Bakker, hvorved der dannes en fortræffelig Havn. Langs Havnens Vestside løber Byens Hovedgade, omtrent en Fjerdingsvej, og Forstæder strække sig langs Havnens Østside; alle de mindre Gader ere Tværgader. Flensborg er en gammel By, hvi Oprindelse ikke med Bestemthed kan angives; den nævnes i det niende Aarhundrede, men er egentlig først kjendt i det

tolvte. I det trettende Aarhundrede var den en af de Byer, som bleve brændte i Fejderne mellem Erik og Abel; derefter tiltog den bestandig i Anseelse og Rigdom, indtil Hamborg og Lybek kom i Vejret; derved sank den, men hævede sig atter ved sin Søhandel efter den amerikanske Krig, udvidedes og forskjønnedes meget, indtil den paany led et stort Tab, dengang Norge blev skilt fra Danmark. Nu er den atter betydelig i Opkomst, har endeel Fabriker af al Art og en udmærket Havn, som rummer flere hundrede Skibe; thi Handel, navnlig Søhandel, er Byens Hovednæringsvej. Omegnen er kjendt for sin Skjønhed, dog

771.

er det egentlig kun de smale Strækning lang Fjorden, der kan kaldes smuk.

Staden har fire Kirker: Mariekirken, med den folkelrigeste Menighed i Hertugdømmet, Nikolajkirken, der i de katholske Tider havde 12 Altre, Johanneskirken, den ældste i Byen, og Helligaandskirken, den dansk-lutherske Kirke, til hvilken der ikke hører noget egentligt Sogn, men en fri dansk Menighed. Ogsaa var der i Pavedømmets Tid et Kloster, hvis Skytshelgen St. Laurentius var; nu for Tiden er dette et Hospital, men bære almindelig Navn af Klosteret.

Det gamle Slot, der var opført af Grev Nikolaus og blev nedbrudt af Frederiks den Fjerde, i Begyndelsen af forrige Aarhundrede, fordi det var saa forfaldet, at det ikke var Istandsættelse værd, laa nordvestlig i Staden paa en Høj. Hertug Adolf, Stamfaderen for den oldenborgske Linie, og Kong Kristian den Femte bleve fødte sammesteds. Foruden dette har Flensborg endnu haft to Slotte, Nyhuus, som vi kjende fra Dronning Margretes Tid, da det blev pantsat til hende af Hertuginde Elisabeth, og Marienberg, der var opført paa det saakaldte Flensborg Bjerg.

Det var paa et Skib i Flensborg Havn, at Margrete, "Valdemar Dankonges Datter og Kong Olufs Moder" endte sit daadfulde Liv 1412, Netop som hun vendte tilbage efter en Rejse, hun havde foretaget til denne By, for at underhandle med Hertuginde, blev hun pludselig angreben af Pest, og efterlod de Riger, hun klogeligen havde sammenføjet og mandigen vidst at styre, til den Slægtning, der kun lidt agtede, at

"slet ingen Vold eller Vardens Magt, de samme Riger kund' skade,
imens de bleve ved den pagt, hvormed hun samme dem lagde."

772.

Valdemar Atterdag have vi alt omtalt som en snild, nyttestiftende og mægtig Hersker, men hans Datter, Dronning Margrete, overgik ham langt i Magt og Berømmelse. Alt fra sin tidligste Barndom af lagde hun Egenskaber for Dagen, der for Valdemar vare de første af alle, Snildhed og Snarraadighed, derfor foretrak han hende langt for Ingeborg, den ældre, rolige Søster, der blev gift med Hertug Henrik af Meklenborg, og han sagde ofte, for at lægge sin Beundring for hende for Dagen, "at Vorherre maatte have taget Fejl, da han skabte hende til Kvinde." Der er adskillige Smaatræk fra hendes Barndom, der vidne om, at hun var sin Faders Datter, og alt fra de første Aar bar sig ad som han hele sit Liv igjennem, "lod Listen hjælpe, hvor Magten var for kort."

Dronning Helvig, Valdemars Hustru var som bekjendt i Kongens Unaade, fordi hun havde handlet ilde med hans Elskede, Tovelil fra Rygen, og blev holdt fangen paa Søborg Slot, uden nogensinde at see den kongelige Ægteherre. Valdemar gjenkjendte derfor sin Datter i en smuk, lille bondeklædt Pige, der stod ved Borgeledet, da han engang red over Kobberbroen ved Gurre Slot. Barnets nette Ydre og dristige Blik anstod ham imidlertid saa vel, at han tog hende op paa Hesten og satte hende foran sig. "Nu ride vi til Hove!" sagde den Lille. "Hvad vil du der?" spurgte Kongen. "Bede om Naade, for min Moder, Dronning Helvig!" svarede Barnet. Dette skal have stemt Kongen mildere og tilskyndet han til at tage Dronningen til Naade igjen, idetmindste for en Tid, og dette, som det menes fornemmelig for at kunne have den lille, kløgtige Datter omkring sig.

Da Margrete var sex Aar gammel, blev hun trolovet md den svenske Kongesøn, Hakon Magnusson, der herskede i

773.

Norge; men den paatænkte Forbindelse blev atter kuldkastet af Svenskerne, der slet ikke vilde have Noget at gjøre med Valdemar, som de vare bitter stemte imod, fordi han havde listet Skaane til sig. Derimod tvang de Hakon nogle Aar efter til at forlove sig med Elisabeth af Holsteen, en Datter af Grev Geert, som Danmark altfor godt havde lært at kjende.

Maaskee det ikke var uden Hensyn til Valdemars Planer og den Snuhed, hans Samtid havde Grund til at frygte, at den paatænkte Forbindelse blev fremskyndet, og at Norskekongens Brud midt om Vinteren maatte forlade sit Hjem og sejle til Sverrig for at holde Bryllup. Som alt tidlige omtalt, kastede en Storm hende imod Skaanes Kyster, og aldrig saasnart fik Valdemar Nys derom, før han strax sendte nogle af sit Riges Mænd til den fremmede Fyrstinde og hendes Ledsagere for at indbyde dem til sit Hof, og uden ret at vide, hvorledes det var gaaet til, befandt Elisabeth af Holsteen og hendes Følge sig paa Kongeborgen i Roskilde.

Med største Venlighed og Forekommenhed blev hun modtaget af Danekongen og den tiaarige Margrete, Faderens Fortrolige, der søgte at udforske og adsprede hendes mørke Stemning; men Valdemar vilde ikke tillade, at "den hulde Frøken, hans kjære Slægtning" atter vovede sig ud paa den ublide Aarstid, hvor gjerne hun end ønskede at fortsætte Rejsen. Hun blev altsaa, og tænkte sikkerligen ikke, at dette Ophold skulde kjøbes med Tab af Brudgom og Krone.

Under sit Ophold i Danmark fandt Elisabet stor Fornøjelse i at underholde sig med det kloge, opvakte Pigebarn, der drømte og talte som en voxen Person, og helst beskjæftigede sig med alvorlige Ting. Der fortælles, at da de en Dag i hinandens Selskab betragtede nogle Kobberstik, Kongen selv havde bragt, og udtalte sig om dem, forbavsedes Elisabeth højliggen over Margretes driftige Aand og kjække Ytringer,

774.

medens den lille Pige med Ringeagt og Forundring hørte paa den ældre Venindes kvindelige Anskuelser og Fortolkninger, indtil hun omsider reiste sig, lukkede Bogen og udbrød: "Du er ikke bestemt til at blive Dronning Elisabeth! gaa Du i Kloster, det vil passe bedre for Dig, end at sidde paa en Throne." Maaskee hun alt da kjendte Faderens Plan og Elisabeths Skjæbne!

Da Valdemar Atterdag døde, efterlod han to Døtre, Ingeborg og Margrete, men ingen Sønner, der kunde arve Riget efter ham; thi ogsaa han havde erfaret, at

"Vel mangt et Haab, som Verden gav
blandt Verdens Sorger fandt sin Grav"

og hans eneste Søn Kristoffer, en kraftig og haabefuld Yngling, var alt død. Ingeborg og Margrete havde derimod hver en Søn, der gjorde Fordring paa Kronen efter Bedstefaderen, men Folket skjøttede ikke om Ingeborgs Søn, den tyske Prinds Albert, og Margretes Søn, Oluf, gik derfor af med Sejren, hvortil rigtignok Moderen bidrog meget, men tillige hans Snuhed. Af Frygt for, at Riget skulde gaae fra hendes femaarige Søn, kom hun selv herved fra Norge, og bragte det dertil, at han blev kaaren til Konge 1376; derpaa blev hun valgt til Formynderske for ham, da Hakon ikke kunde forlade Norge, og senere, da hendes Ægtefælle døde, hvorved Oluf blev Konge ogsaa i Norge, styrede hun tillige dette Rige.

I en Alder af sytten Aar døde Margretes Søn, og saa godt havde hun forstaaet Styret i hans Mindreaarighed, at hun, ”den hæderlige Fru Margrete, Valdemar Dankongens Datter”, ved hans Død blev valgt til Dronning

775

i Norge for Livstid, i Danmark, indtil de kunde blive enige med hende om Valget af en ny Konge. I Sverrig var imidlertid Albrecht, en tydsk Prinds, Broder til Ingeborg Valdemarsdatter Mand, bleven Konge efter den afsatte Magnus Smæk; men Svenskerne vare ikke fornøjede med ham og harmedes højlig over, at han overdrog Landets Slotte og Borge til sine Meklenborgere, og Margrete pustede til Ilden. Albrecht tænkte ikke paa, at denne Margrete, skulde blive farlig for hans Krone og Frihed, og rask udstrakte han haanden efter hendes to Riger; men Margrete slog ham over Fingrene, tog hans eget Rige fra ham, og satte ham tilligemed hans Søn i Fængsel paa Lindholm Slot i Skaane. Derpaa blev hun kronet til Dronning i Sverrig og opnaade siden, at en Søn af hendes Søster Ingeborgs Datter Maria, der var gift med Hertug Bratislav af Pommern, og som alt tidligere som femaars Barn var antagen til hendes Søn, og valgt til Konge baade i Danmark og Norge ved Olufs Død, ogsaa blev udvalgt til Hersker i Sverrig.

I Aaret 1397 stiftede Margrete en Forening imellem de tre nordsike Riger, som er kjendt under Navn af ”den kalmarske Union”, fordi Udsendte fra alle tre Riger kom sammen i Kalmar, en By i det sydlige Sverrig. Ved denne Forening blev det afgjort, at Danmark, Norge og Sverrig skulde til evig Tid leve fredelige og samdrægtige under een Konge; med denne Evighed varede kun i 126 Aar, thi 1523 bleve de efter en yfredelig Forening adskilte under Kristian den Anden.

Der vi da Ingen kunne fratage Margrete den Lov, at hun var en sjelden klog og kraftig Kvinde, der fuldt saa vel

776

forstod at styre Riger og Lande som nogen Mand, og retfærdig var hun imod Folkene i alle de Riger, der stode under hendes Herredømme. saa at hun aldrig foretrak det ene Lands Indbyggere for der andet Riges; men den Fremgangsmaade, hun viste mod den afgangne Svenskekonge var, dersom man skal troe Fortællingerne derom, baade uædel og ukvindelig. Vistnok havde han drillet og haanet hende paa forskjellige Maader, f. Ex ved at kalde hende ”Kong Brogløs” og ”Munkedejen,” fordi uhun yndede Gejstligheden og gjerne hørte Raad af Abbed Niels i Sorø, samt sendt hende en Fane af Vadmel, et Skjørt og en stor Slibesteen, som hun skulde hvæsse sine Synaale paa, og dertil svoret, at han ville sætte sin Krone paa, før han havde ydmyget hende; men ikke destomindre er hun at dadle, fordi hun gjengjældte Haan med Haan, thi et er det, at gjøre sig lystig over de Lykkelige og Store, og et andet at drive Spot mod de Ydmygede og Nødlidende.

Der er bleven fortalt, at hun skal have ladet ham pine paa forskjellige Maader for at aftvinge ham nogle Slotte; dette klinger imidlertid altfor haardt til, at man bør fæste Lid dertil, skjøndt hun rigtignok var meget om sig, i det Smaa som i det Store. Ogsaa siges der, men det tør man vistnok antage for ugrundet, at hun flere Gange ydmygede og nedværdigede ham i den Grad, at naar hun vilde stige tilovogns under sit Ophold paa Koldinghuus, hvor han en Tid sad fangen i en Kjælder, der senere blev kaldet ”den svenske Kjælder,” maatte den ulykkelige Konge lægge sig paa Jorden, for at hun kunde træde paa ham, naar hu ikke vilde smudske sit Fodtøj.

Ogsaa skal hun have ladet sætte en Narrehue paa hans

777.

Hoved med en nitten Alen lang Strud, til Gjengjæld fordi han havde brugt ovennævnte pralende Ytring og,

”da han blev Fange, det var ej Skæmt
de spændte ham Bøjen om Fod.”

Adelen var paa Dronning Margretes Tid overmaade mægtig og holdt sig dog ikke for god til at staae i Forbindelse med Sørøvere, derfor søgte hun at holde den i Ave, men ed største Forsigtighed, og gik frem med Læmpe, indtil hun blev stærk nok til at kunde træde myndigere frem. Tre af de mægtigste Slægter holdt hun især Øje med, og der fortælles om hende, at hun plejede at sige, ”hun vilde ryste Abildgaarden, bryde Bægeret og stemme Bækken. Det var Familierne Abildgaard, Beger og Limbek, hun derved sigtede til.

Som at omtalt, døde de kloge Herskerinde af Pest, ombord paa sit Skib i Flensborg i Efteraaret 1412.

Sex og tredsindstyvende Afsnit.

Det Stykke Land imellem Flensborg Fjord og Slien hedder Angel. Anglerne skulle forud have beboet hele Sønderjylland, men da udvandrede en stor Deel af dem til England, anførte af den Mand, efter hvem Landet fik Navn, en navnkundig Høvding, Søn af Humble og Broder til Dan, der fik Danmark opkaldt efter sig. Fra Angel nedstammer altsaa det engelske Folk; men medesn han skafede sig et nyt Landskab hinsides Havet, mistede han det, han havde at raade over herhjemme, thi Jyder, Sachser og Friser,

778.

fandt derved Lejlighed til at bryde ind fra forskellige Sider, og trænge Anglerne tilbage indenfor de Grændser, hvor de nu findes. Jyderne satte sig i særdeleshed fast midt i Hertugdømmet, indtil Nærheden af Slesvig, Friserne lejrede sig imellem Træsøen og Vidaaen, og Sachserne bosatte sig i den sydlige Deel, samt paa Halvøen Svandsen. Sønderjylland var saaledes deelt imellem fire Folkefærd, der ved Byen Slesvig grændsede nær sammen, og derfor regnes endnu bestandig Strækningen Syd for denne By og Husum, for den tyske Deel af Hertugdømmet.

En bestemt Grændse imod Syd omtales første Gang i det ottende og niende Aarhundrede; den blev fastsat ved Forliget med de tyske Kejsere og dannedes af Jordvolden Kurgraven eller Kovirke og Østervolden. Jydekongen Gøtrik eller Godefred skal have anlagt denne Grændsevold. Dannevirke, som Thyra Danebod fik rejst, gik fra Slien til Hollingstedt ved Trenen.

Bygningsmaaden i Angel er noget afvigende fra den almindelige Danske, der som bekjendt bestaaer af fire Længde: Vaaningshuset fra Øst til Vest og adskilt fra de andre Længder, med Haven bagved sig, Stald og Lade, der støde til Vaaningshusets to Ender, og den fjerde Længde, der har Bygninger til Vognskuur og andet forskelligt Brug. Indkjørselen er enten paa Midten eller ved hver Ende. Saaledes er Bygningsmaaden for alle større Bøndergaarde nordlig for Slesvig og Husum og lige ned til disse Byer; men i de sidste Tider er det bleven almindeligt for Ildsvaades Skyld, ikke at sætte Længderne tæt sammen. I Angel bygges ikke i Fiirkant, men i en eneste Længde, tværsigjennem hvilken da Gjennemkjørslen gaaer og adskiller Beboelseslejligheden fra Udenoms-

779.

bygningerne; til den ene Side fører en Dør til Kjøkkenet, til den anden en til Staldrum og Lade, og fra Kjøkkenet – i de nye Bygninger fra en Forstue – kommer man til Dørnsken eller Dørens, der vil sige Dagligstuen; ved Siden af denne er Pilsen eller Storstuen, og bagved denne et Par Kamre, af hvilke Gjæstekammeret, Kløve, tillige benyttes som Pultekammer, og Brudekammeret rummer en Deel Kister med Uldent og Linned, som Konen har bragt i Huset. Soveværelserne ere disse uhyggelige og usunde lukkede Alkover, der hos Landboerne saa hyppigt findes langs Dagligstuens Bagvæg. Denne

gammelangelske Bygningsmaade, der findes flere Steder i Mellemslesvig og temmelig langt imod Nord, bærer Vidne om, at Anglerne have været meget udbredte i Hertugdømmet, førend Toger til England fandt Sted.

”O Angel, Du vanslægter
Din Moder Du fornægter”,

stod der i et skjønt Digt, der ved Oprørets Udbrud tonede ”Danmarks Hjertesorg og Angst, det Tillid og Tro,” og Anglerne, disse fortydskede Danskere have i de senere Tider sandeligen kun havt daarlig Lov paa sig. Der er gaaet en haard Dom hen over dem, ja der er endog bleven sagt, at de ere aldeles fordærvede Folk, der ikke kunne skjelne Sandhed fra Løgn, pengestolte, fejge, forfængelige Hyklere, der ikke skye Meened, naar de kunne vinde en eller anden Fordeel; ja, Gud maa vide med hvilke Udtryk, de endydermere ere stenplede, synderlig Godt har man ikke hørt om dem i mange Tider. Imidlertid, skulle de end for Øjeblikket være ”vandslægtede” ved de vanskelige Forhold, uner hvilke

780.

de have levet og i hvilke de ikke have vidt at holde deres bede Deel over Strømmen, saa staaer det dog i deres Magt at komme til Rejsning igjen og faae Blik for den Dobbeltthed d have levet sig ind i, saa at Sindet derved er bleven hinkende ligesom Sproget. ”De lytte gjerne til Guds Ord og Kristendommen er for dem en alvorlig Sag, de rige og velstaaende Selvejere ere hjælpsomme og forekommende imod de fattige Huusmænd og staae dem redebonne bi med Raad og Daad, Modersmaalet, thi det danske Sprog er og bliver jo deres naturlige Tungemaal, tale de som Børn og atter som Oldinge, kun i det virksomme og travle Livs Færden have de villet være tydsktalende og tydskladende,” saaledes omtrent lyder ogsaa den almindelige Udtalelse om Angelboerne, og med disse fremragende gode Egenskaber vil en alvorlig Stræben snart kunne bringe dem til Erkjendelse af det falske Standpunkt, de i den sidste Tid have stillet sig paa, saa meget lettere som der nu er kommen danske Embedsmænd, navnlig danske Gejstlige i deres Midte, der kunne og ville hjælpe dem til Klarhed og ønskelig Fasthed i deres Færd. Og Han, der lønner enhver redelig Stræben, vil ogsaa komme dem tilhielp, saa Menneskene snart kunne bringes til at tage deres Fordømmelsesdom tilbage og tilintetgjøre Frygten for

”at Folkets Aand skal stige
til Glemsels Skyggerige

at Modersmaal skal glemmes
og fremmed Sæd skal nemmes.”

Og naar først den vakte Mistillid er dæmpet, alle de oprørske Stemninger igjen ere dyssede ned og mildnede, hvortil først og fremmest de maae bidrage, der ere kaldte til, eller ukaldede have paataget sig at være Andres Ledere og Styrere, naar

781.

Udholdenhed, Fordragelighed, Taalmodighed, fremfor Alt Kristenkjærlighed har faaet Forholdene jevnede og Hjerterne beredte til en god Sæd, da vil ingen Digter kunne kvæde saa sørgelige Ord:

”Hvor Roser stod i Haven
groer Græs paa Folkegraven;

hvor Hjertet sang og spilled
staaer Dødens Tegn opstillet.

Min Frændes Grav jeg søgte,
men sælsomt er det spøgte.

Et Blændværk der jeg finder:
”et Folk foruden Mindr;

en Skygge af et Rige,
en Løgn foruden Lige;

en Moder uden Mæle
med Børn foruden Sjæle.”

På den Landtunge, der skiller Flensborgfjord fra Nybel Nor og hvis yderste Pynt er Holnæs – Holdenæs, hvorfra der Færgefart til Brunsnæs, ligger Lykkesborg, eller som det hidtil almindeligere er bleven kaldt, Glücksborg, et stort fastbygget Slot med en Flække af samme Navn.

Dette var forhen Ry Klosters Ejendele, og mange Levninger af steensatte Høje ved den skønne, skovrige Fjordbred minde om det gamle Vikingeliv og Vikingers Færd paa disse Kyster.

Flækken ligger højt og fra Kuglebjerg er en herlig Udsigt hen over den skønne Omegn. Slottet er en stærk grundmuret Bygning, opført af Hertug Johan den Yngre, som lod Ry Kloster nedbryde, da dette tilfaldt ham 1582, og det nuværende forsvarlige Slot grundlægge og fuldføre. Det ligger i en lille Sø, over hvilken en muret Bro fører, er indvendig hundrede

782.

Fod i Fiirkant, har fire ottekantede Hjørnetaarne, og et Spiir midt paa Taget. Slotskirken benyttes ogsaa af Flækkens Beboere, der iførstningen alene vare Hofbetjente, men den sunde, smukke Beliggenhed har bragt flere andre Familier til at tage Bolig der, sa at der findes henved 130 Huse. Havedyrkning staaer paa et højt Trin i Lykkesborg og Omegn.

Munkbrarup Sogn, der omgiver Lykkesborg, er kaldet saaledes efter Munkene i Ry; dette tilligemed Lykkesborg og det lille Nyby eller Nykirke Sogn udgjør Munkbrarup Herred.

Johan den Yngre var tilsinds at grunde en Handelsplads i Nyby; men Flensborgerne, der ikke kunde være tjente med et saadant Naboskab, besværede sig for Kongen over denne Bestemmelse, og Frederik den Anden fik sin Broder til at afstaae derfra. Freienwillen, lidt sydlig for Lykkesborg, fik dette Navn, da Hertug Adolf, den Fyrste, der fik Tilbud om Danmarks Krone efter Kristoffer af Bajerns Død, men afslog den og foreslog i sit Sted sin Søstersøn, Grev Kristian af Oldenburg – Kristian den Første – gav sin Tjener, Lave Nielsen, Gaarden fri; den hed forhen Langballegaard.

Det højeste Punkt i Angel er Schiersberg eller Skierbjerg, 233 Fod over Havfladen, vestlig fir Gelting Bugt. Kirken i det nærliggende Kværn ligger højt og den Tarn sees i lang Afstand. Det var ved Kværn den berømte store slesvigske Steen laa indtil 1841, efter Sagnet kastet mod Kirken af en Jettekvinde, der slyngede den over fra Dybbelbjerg, dog uden at træffe det tilsigtede Maal. Stenen laa paa en gammel Gravhøj, var omtrent 70 Fod Omfang, 24 Fod lang og 17 Fod tyk og havde til alle Sider opadløbende Spor af Heste- og Harefødder, som vare fra eb til halvanden Tomme dybe. Sandsynligviis vare de hugne ind, men Sagnet

783.

fortæller, at det var en tydsk Riddersmand, der aldrig kunde saa nok af Jagtglæder, og ligesaa lidt tog i Betænkning at fare afsted de hellige Dage som de søgne. Dette var til stor Fryd for Djævelen, der en Søndag under Gudstjenesten paatog sig en Hares Skikkelse og derved fristede Ridderen fra Nybel til at følge efter. Denne var heller ikke seen til at komme afsted; det gik rask op ad den store Steen, baade for Hare og Hest, men da de kom til det øverste Punkt, sprang Haren løs paa Ridderen og styrtede ned med ham, saa at baade Manden og Hesten brak Halsen. Djævelen kom naturligviis uskadt derfra, men alle Fodsporene gaae opad, fordi de jagende kom en anden Vej ned. Mon det var alene dengang, at Djævelen saaledes drev sit Spil, og mon det alene var Trolsfolk, der kastede Steen imod Kirkerne, af Harme over, at de bleve forstyrrede ved Klokkeringning?

Den største Kæmpegrav i Angel, 140 Skridt lang og 60 Skridt bred, findes ligeledes i Kværn Sogn paa en Høj ved Phillipsthal under Nybel Gods; og ved Øaterholm i det lidt sydligere liggende Sterup Sogn, er den saakaldte "gamle Kirkegaard", en stor Steendysse, ved hvis østlige Side, der har staaet et "Alter"; ved den sydlige er der en rund Høj. Det lille Gods Grünholz maa ikke forvexles med det store adelige Gods af samme Navn i Svandsen.

Paa en Høj ligger Eskeriis anseelige Kirke, særdeles smukt, imellem store gamle Egetræer, forbi hvilke der risler en Bæk; lidt sydligere fandtes 1847 tre Broncesværd, i Griesgaard.

En meget lang Steendysse aabnedes ogsaa 1833 ved Ohrfeld, et af de fire adelige Godser i Sognet.

"Jeg har ingen Tid, sagde Fanden, jeg skal til Wackerballig og Solby," saaledes lyder en gammel Talemaade i det

784.

Slesvigske, og dette tyder paa, at de to Byer, der forud fandtes der, just ikke vare kjendte for Dyd og gode Sæder. De hørte til det store Gelting Sogn, der alene bestaaer af Adelsgoods. I gamle Dage kunde man sejle lige til Kirkegaarden ved Gelting, hvor der blev holdt Marked, indtil henved Midten af forrige Aarhundrede. Birknakke kaldes den lange Sandrevle, der skyder sig ud mod Nord ved den lavt liggende Birk eller Barkø.

Gelting, Düttebüll, Priesholz og Øhe ere adelige Gaarde, der høre til Gelting Sogn, ved hvilket to Præster ere ansatte. Hertugdømmet har en stor Deel adelige Godser, der tildeels ved Reformationen blev tilstaaet Adelshererne, som altid have spillet en stor Rolle i denne Landsdeel, og ikke den ringeste paa denne her omtalte Kant.

En af de smukkeste og frugtbareste Dele af Sønderjylland er Ny-Herred, hvor det nysnævnte Skersbjerg findes. Landskabet frembyder en Afvexling af Agre og Enge, Høje og Dale, Skovpartier og Aaløb; Bjerghøjen selv, fra hvilken man kan øjne alle Kirker i Angel, ja endog nogle paa de nærliggende Øer, indeholder Lag af Strandmuslinger og Forsteninger og har indtil dette Aarhundrede været dækket af henved fyrretyve Gravhøje, hvoraf nu kun een er tilbage, Rævensbjerg, i hvilken en Høvidsmand skal være højsat med Hest og Vaaben.

Det sydvestligste Sogn i Ny-Herred, Sørup har ligesom Gelting to Præster. Sørup Kirke er ualmindelig smuk, ganske opført af hugne Sandsteen, med et højt Spidstaarn og Blytag, og flere steenhugne Figurer; saaledes over den nordre Dør: Kristus, Peter og Povl, og ved Taarnet et ukjendeligt

785.

Steen billede. Døbestenen er værd at lægge Mærke til; iblandt andre Fremstillinger seer man der de tre hellige Konger tilhest.

Husby Herred danner en Bue, hvis to Endepunkter støde til Flensborg Fjord. Det er frugtbart, paa en lille Strækning nær, og ved Kysten findes Skov, dog ikke saa meget som i ældre Tider. Adelby Sogn grændser umiddelbar til Flensborg By. Husby Kirke har et smukt og højt Spiir, der til forskellige

Tider har været truffen af Lynild, indtil det omsider fik en Lynildafleder 1830. Ogsaa ved Grundtoft er der ansat to Gejstlige. Kirken er en stor Bygning af hugne Steen, der har et Taarn, som fra Begyndelsen af, før det afbrændte ved Lynild, var 220 Fod højt; i Nærheden er Boirning, en stor hedensk Begravelsesplads, og Fyenstenen, der skal være kastet derover fra Fyen.

Havetoft Sogn hører deels til Uggel Herred, deels til Satrup Herred i Gottorp Amt. Der findes en stor Deel Gravhøje sammesteds, og hele Sognet, men dog især den sydlige Deel, var forhen skovrigt; ogsaa er der i Egnen, ved Foden af Æbleholmen, en bekjendt Kilde, højt anseet for sin lægebringende Kraft. I Siversted Sogn, ligeledes i Uggel Herred, er et af Hertugdømmets Højdepunkter, Nordhøjen, 225 Fod, og Gaarden Popholt, kaldet saaledes efter Biskop Popo, der prædikede, underviste og døbte det i det tiende Aarhundrede og siden blev biskop i Slesvig. Nogle hundrede Skridt østlig for Kandevejen vises endnu hans Præstestol under nogle tætstaaende Træer. Det er en oprejst staaende Steen, som oprindelige har ligget over en Hedningegrav.

Ved Oversø fandt mange Sammestød Sted i de for faa Aar siden stedfundne Fjendtligheder. Kirken, der ligger

786.

paa en Høj foran Byen, er mærkelig ved et stort rundt Taarn, 120 Fod i Omkreds, og en syv Fod tyk Muur, der antages og vistnok ikke uden Grund for at være et gammelt Værn for Angel imod Vest og ved Overgangen over Trenen. I "Store Solt" er en Mængde Gravhøje og en lang Steendysse; "Lille Solt" har samme Præst som dette.

Syv og tredsindstyvende Afsnit.

Gottorp og Hütten-Amter have fælleds Amtmænd. Førstnævnte bestaaer af to meget forskellige Halvparter; thi Østsiden indtager den sydlige Halvdeel af det smukke og frugtbare Angel, medens Vestsiden Hører til Højderyggen og Vestsakraaning, har mage Jordbund og liden Kornavl, derimod Sand, Moser og Hede. Paa $7\frac{1}{2}$ Kvadratmiil er der i Anglerdistriktet 20 Kirker, medens der paa samme Fladerum vestlig for Højderyggen kun er 5.

Det er en saare interessant Deel af vort Fædreland, der indbefattes under de to nysnævnte Amter, her komme vi til de gamle Grændseskjæl, de gamle Stridigheder og Overenskomster, der i vore Dage have vundet fornyet Betydning. Ligesom en naturlig Grændse deler Hertugdømmet i en nordlig og sydligere Deel, fra Bu til Humptrup, saaledes bestemme andre Hensyn Nordslesvig fra Kongeaaen indtil Slesvig og husrum; det øvrige er Sydslesvig. Maaske det vil være rigtigst at dvæle nogle Øjeblikke ved "Delingerne," førend vi rejse længere imod Syd.

Hertugdømmet blev første Gang deelt efter Kristian den Førstes Død 1481. Kong Hans, den ældste Søn og Faderens Efterfølger overlod til sin Broder, Hertug Frederik, hele Syd- og Nordslesvig samt den nordligere Deel af Mellemslesvig, og dette blev kaldet den gottorpske Deel. Kongen beholdt kun Flensborg Amt, Nordstrand, Rykloster, Sønderborg med Ærø og Slottet Nordborg, samt Aabenraa med Slot og Femern, samt den største Deel af Holsteen, og dette var den segebergske Deel.

Da Frederik den Første kom paa Thronen efter Kristian den Andens Ansættelse, blev Hertugdømmet atter forenet med Kongeriget, men under hans Efterfølger, Kristian den Tredje fandt Slesvig anden Deling Sted, og denne var endnu langt mindre ønskelig end den første. Den gamle Johan Rantzau, en erfaren Statsmand og varm Fædrelandsven fraraadede Kongen meget det paatænkte Skridt: at dele Hertugdømmerne med sine Brødre, Adolf og Johan, og foreslog ham, da Kristian var paastaaelig, idetmindste at drage Sønderjylland ind under Kronen og lade Brødrene dele Holsteen; men Rantzau faldt i Unaade, og Delingen gik for sig saaledes, at Adolf fik Sydslesvig og Aaberaa, den saakaldte gottorpske Deel, hvorved han selv belv Stamfader til det af sin fjendtlige Stemning imod Danmarl

bekjendte holsteen-gottorpske Huus, og Johan den øvrige Deel af Hertug Frederiks Besiddelsere, samt Nordstrand og Femern;

hans Deel kaldes den haderslevske. Kongens Andeel blev omtrent den samme som ved første Deling, kun ikke Ferm, og hans Part kom til at føre Navn af den sønderborgske. Enhver af de tre Brødre fik desuden en Deel af Holsteen; den fjerde Broder, Hertug Frederiks blev udelukt fra Delingen, men senere tilfaldt ham Stiftet Slesvig.

Det var i Aaret 1544, at Hertugdømmet fik tre Herrer,

788.

og tyve Aar efter havde det frie; thi da Kristian den Tredje døde, overlod hans Søn Frederik den Anden Tredieparten af sin Deel til sin Broder Johan, der er kjendt under Navn af Johan den Yngre, for at skjelnes fra Farbroderen, der almindeligen kaldes Johan den Ældre. Kong Frederik beholdt kun Flensborg og Rykloster, men 1580 fik han en større Part af Hertugdømmet, thi Johan den Ældre døde, og den haderslevske Deel blev saa stiftet imellem ham og den endnu levende Farbroder Adolf, der egentlig gjorde Fordring paa at arve alene. Kong Frederiks Broder, Johan den Yngre, skulde ogsaa have havt en Deel, men Herskeren gav ham Rykloster, noget i Sundhed og andre kongelige Landstrækninger, og dermed var Hertugen fornøjet. Johan den Yngre blev Stifter af den sønderborgske Linie, der ved hans Død deelte sig i fire andre: Sønderborg, Nordborg, Pløen og Glücksborg, og den første af disse atter i fem. Men alle disse Linier ere efterhaanden uddøde, undtagen den augustenburgske og beckske, der siden 1825 er bleven kaldet den glücksborske; denne har ingen Ejendele i Hertugdømmet, og siden Oprørskrigen ere ogsaa Augustenborgernes Besiddelser inddragne. De uddøde Linier ere alle, dels ved Arv, dels ved Overenskomst og Kjøb efterhaanden komne ind under Kongeriget.

”Skilsmisestund, mon nu Du er omme?
Samdrægtighedstid, naar mon Du vil komme?”

Slesvig eller som Tydskerne kalde Byen, Schelswig, er den ældste Kjøbstad i Hertugdømmet. Den ligger ved

*) De mange mindre Arvedelinger udelades, da de i og for sig ere ubetydelige og let fremkalde Vidtløftighed.

789.

Landets gamle Grændse, paa det smaleste Sted af Halvøen, thi fra den og til Husum er der kun 4 ¼ Miil, og bestaaer af tre Dele: Altstadt, Lollfuss og Friederichsberg, hvilken sidste ligger søndenfor Sliens inddæmmede Vig og omfatter Gottorp Slot.

Næst efter Flensborg er Slesvig den bedst befolkede By i Hertugdømmet. Den har tre Kirke, hvoraf Domkirken er en af de største, ældste og smukkeste i hele Landsdelen, men dog ikke den gamle Domkirke, der fandtes i Slesvig alt i Midten af det tiende Aarhundrede, da den, som de tidligere Kirker, kun kan have været af Træ. Otte mægtige Piller bære de høje Hvælvinger og iblandt andre Seværdigheder fortjener Alteret at fremhæves; det forestiller vor Herre og Frelzers Lidelseshistorie i flere end hundrede Figurer, og er udført af den største Træskjærer, Danmark har frembragt, Hans Brüggemann, hvis Mesterværk det regnes for at være. Kirken har et ypperligt Orgel, mange Gravkapeller og en tildækket Korsgang, der omslutter Domherrernes Gravsteder. Over Døren er der gamle udhugne Steenbilleder.

Iblandt de mange milde Stiftelser, der findes i Slesvig, maa fortrinsviis nævnes Helbredelsesanstalten for Sindssvage, der optager omtrent tohundrede Syge. Bygningen er højtliggende og danner en Fiirkant midt i en Have. 1830 blev den opført, men der er siden den Tid bygget Fløje til i to forskjellige Tidspunkter.

Slesvig er den første kjendte By i Hertugdømmet, thi den omtales alt i Begyndelsen af det niende Aarhundrede; vi kjende den fra Kong Gøtrik, der søgte at føre fremmede Kjøbmænd derind, fordi han vilde have denne By ved Rigets Grændse hjulpen frem. Det var denne Gøtrik, der anlagde

790.

Kurvirke, det første Værn imod Tydskerne, og svarede Kejseren, der indbød ham til et Møde: "hvis Frankerne ville de Danske Noget, da maae de komme til dem, de Danske komme ikke til Frankerne," samt overvandt Friserne i tre Slag, efter længe at have taalt deres overmodige og drillende Adfærd, hvorefter han paalagde dem en stor Skat, som de maatte bringe paa en ydmygende Maade.

Der siges, at han lod bygge tolv Værelser, hvert af ti Alens Længde, og lod sin Skattekræver tage Plads i det inderste. I det yderste Værelse blev der da hængt et huult Metalskjold, i hvilket de Overvundne maatte nedkaste Skatten, Mynt for Mynt; hørte Fogden i det fjerne Værelse Klagen af Pengene, da var det godt, eller maatte Skatteyderne kaste nok en Mynt i Skjoldet, og for at komme end i Huset maatte de gaae med bøjede Rygge igjennem en lav Dør paa den Nordre Side; dette, saavel som at de efter Bydende skulde bære Halsbaand af Vidier, var Tegn paa Underkastelse.

Omsider var han tilsinds at gjæste den mægtige Karl den Store selv, i Kejserstaden Aachen, et Forehavende, han dog ikke fik bragt til Udførelse, da en Snigmorders Haand gjorde Ende paa hans daadfulde Liv.

Slesvig er ogsaa mærkværdig som den første By her i Norden, i hvilken den kristne Lære blev præket. Da Harald Klak 826 havde været ved Kejser Ludvig den Frommes Hof og ladet sig "tvætte i Daabens hellige Vande" tilligemed sin Hustru og Søn, ønskede Kejseren at give ham en Præst med der kunde styrke ham i hans Tro, da den endnu var svag, hvilket han viste ved siden at blive frafalden, og Ludvig samlede derfor et Thing for at forespørge, om vel Nogen havde Lyst til at drage med den jyske Konge og udbrede Ordet iblandt

791

hans Landsmænd, hvilke han med Rette stemplede som vilde Hedninger; men ingen af Klærkene havde Lyst til at vove den farlige Rejse; thi

"de elsked Verden fremfor Gud,
det var saa godt at mærke;
til Ring og Stav, til Borg og Lehn,
var Bejleren vel ti for een;
til Martyrkronen ingen."

Men da meldte en af Kejserens Slægtninge, der var en gejstlig Herre, at i hans Kloster var der en Ung Munk, født i det nordlige Frankrig, udmærket af Byrd som ved Lærdom og Fromhed, der vel vilde vove at gaae til de vilde Nordboere og være rede til at lide og døe for Kristi Riges Forherligelse. Det var Ansgar, Nordens Apostel, der trods Slægtningers og Venners Forestillinger og Advarsler, lykkeligviis ikke var at bevæge til at afstaae fra sit Forsæt, men gik den farefulde Gang til "det hedenske Fæ."

"Med Verdens Latter, Spot og Had
sig blanded Verdens Lökkemad

og Venners Fristetaler.”

Men Ansgar holdt det Ord, han havde givet og drog sig tilbage i Ensomhed for at bekæmpe ”Tvivl og onde Tanker,” der opstode i ham. Han bad og læste for at faae Kraft til sin ansvarsfulde Gjerning, og havde kort Tid efter den Glæde i den ensomme Viingaard, at en anden from Klosterbroder opsøgte ham de, for at meddele, at ogsaa han var tilsinds at gaae til Hedningerne, dersom Abbeden ikke modsatte sig hans Ønske; denne Munk hed Ødbert. Ansgar tvivlede iførstningen om hans Hensigters Redelighed, men snart takkede han Himlen for den nye Ven og Medarbejder.

792.

”og de drog ud i Jesu Navn
at bygge Danmarks Kirke;
de foer paa Rhin til Dørstad Havn
de gik til Dannevirke;
de bygged paa en bedre Vold
med Prædiken og Skolehold
i Marken og paa Heden.”

De to unge Gejstlige fulgte altsaa herind med Harald Klak, prædikede og underviste med Nidkærhed, men Ødbert blev to Aar efter syg og døde. Ansgar derimod vedblev at lære og tale, snart her, snart i Sverrig, under Trængsel og Forfølgelse, indtil han efter henved fyrretyve Aars virken gik hjem til den evige Fred. Han efterlod sig et hæderligt Eftermæle og det vistnok med største Ret thi ”#han var den Blindes Øje, den Haltes Fod og den Fattiges Fader.” Skulde jeg bede min Gud om Noget, plejede han at sige, ”da maatte det være, at han af sin Naade vilde gjøre mig til et godt Menneske.” I sit hele Levnet og i al sin Færd var han mild og alvorlig, imod andre Mennesker overbærende, imod sig selv stræng. Kjødets Spægelse holdt han for nødvendigt fir at Aanden kunde bære Sejere hjem, og han tillod sig derfor aldrig nogen overdaadig Nydelse; Brødet tilvejede han sig og Vandet tilmaalte han sig, kun i sin høje Alderdom blandede han nogle Draaber Viin deri. Dag og Nat var han iført en Haarsærk, og daglig naar han sang sine Psalmer, arbejdede han tillige paa Fiskergarn, for at kunne have Penge til Almisser; thi var han end knap imod sig selv, var han godgjørende imod Andre, og Pungen hang altid i hans Bælte, for at han kunde have Gaverne paa rede Haand til de Trængende. From og kraftig som han havde været i Livet, sov han ogsaa hen, fast i Tro og Kjærlighed, sang og bad i sin sidste Stund med

793.

lydelig Røst, indtil Stemmen svigtede ham og da bad han Rembert, en af Brødrene, at istemme Lovsange til Herrens Priis og Forbønner for ham, ”Thi velkunde han høre om han end ikke kunde kvæde længer.”

Den fromme Biskops Eftermand var hans Ven og Lærling Rembert, der vandrede i hans Fodspor og i mange Aar havde været hans Medarbejder ved den store Gjerning. Han efterlignede sin Lærer og Velgjører i alt Godt, og ligesom han, løskjøbte ham, mange Fanger og Friede Mange fra Baalet. Saaledes saa han engang paa sine Rejser endeel Kristine, der var faldne i Hedningernes Vold og af dem bleve bortslæbte som Trælle; en ung Nonne, der sang Psalmer midt under Trængslerne og Bødlernes Haan, vakte især hans Opmærksomhed, og han bad for hendes Frihed, men Hedningerne loe ad hans Forbøn; da tilbød han dem for hendes Løsladelse nogle Penge, han havde hos sig, men de afslog disse og fordrede hans opsadlede Hest. Strax prang han af og fortsatte Rejsen tilfods, for at Nonnen fik Friheden. En anden Gang var han Vidne til at Hedningerne førte nogle Fanger bort, forat

lade dem lide en forsmædelig Død; Bønner og Forestillinger hjalp kun lidet hos de vilde Overmænd; og han tog derfor frem Alt hvad han havde hos sig f Værdi, endog nogle kostbare Kar, der vare bestemte til den nye Kirke i Slesvig. Disse Guldsager toge de imod og lode de Kristne fare. Da han siden fik Bebrejdelser for at have skilt sig ved Kirkekarrenem svarede han: "Det er bedre at samle Sjæle til Kristi Kirke, end Guld til Alteret."

Efter disse to fromme og nidkjære Sjælehyrders Død havde, Kristendommen trange og haarde Tider i et halvt Aarhundrede. Gorm den Gamle var en vild Hedning, der rasede

794.

imod Kristi Bekjendere, lod mange pine og mishandle paa det grueligste ved at stikke Øjnene ud paa dem, hugge Hænder og Fødder af dem og andre saadanne Afskyeligheder; men Guds Ord trængte dog igjennem, og hans Kirke blev bevaret i de første Tiders som i de sidste Aarhundreders Storme.

Slesvigs tidligste Navn var Haddeby eller Hedeby, hvilket Navn neppe kan hidrøre fra Hede-By, da Omegnen er ret smuk og forhen har havt megen Skov. Imod Nord er Egnen bakket og den fjernere Omegn frembyder en smuk Afvexling af Skove, Bakker og Dale med rislende Bække. Der var forhen mange Borge og Dale med rislende Bække. Der var forhen mange Borge i og ved Byen, og denne har været højt anseet i Middelalderens Dage, og Vidne til mange forskellige Begivenheder for Fødelandet som for Kongehuset, sørgelige som glædelige; nogle faa af dem ville dvæle ved.

Iblandt Svend Estridsens Sønner er Knud den meest bekjendte, fordi han var den jærveste og flinkeste, ogsaa fordi han maatte lide saa brat en Død af sine egne Undersaatter. Et Misgreb gjorde han, og det var at sætte sin Broder Oluf til Statholder over Sønderjylland, men han kom haardt til at angre dette Skridt og den Tillid, han havde viist den Troløse. Da Oluf ikke indfandt sig efter Kongens gjentagne Opfordringer, dengang denne stævned sine Undersaatter til at møde ved Liimfjorden for at drage i Leding med ham, over til England, som han vilde gjenerobre efter Angelsachsernes egen Tilskyndelse, drog Knud selv til Slesvig, hvor ham kom bag paa den troløse Broder. Byen blev da Vidne til Brødrenes Uvenlighed imod hinanden og til den haarde Fremgangsmaade, Forholdene tvang Knud til at anvende imod Oluf, der blev

795.

før i Lænker til Flandern. "Døden er fælleds for Alle, men Lænken er kun for Trælle, ikke for fribaarne Mænd, mindst for Kong Svends Søn" svarede Knuds Mænd vægrende, da han bød dem binde Forræderen, og det var kun den tredje Broder Erik, der vilde efterkomme Kongens Bydende, at lægge ham i Lænker. Var Olufs øjeblikkelige Død bleven fordret, da havde Knud neppe mødt Vægning hos sine Mænd; derpaa tyder ovenstaaende Ytring.

Venderne havde gjort sig saa frygtede ved deres Plyndringer og Røverier, at Ingen turde overtage Statholderskabet i Slesvig; men da meldte sig Knud, Erik Ejegods eneste ægtefødte Søn, og tilbød endog at betale sin gjerrige Farbroder, Kong Niels, en Sum Penge for at faa Styret over den Landsdeel, der Andre værgrede sig ved at modtage. Da han fik dette, kom der anden Skik paa Lov og Ret, end der hidtil havde været, thi han foer ikke alene kraftig frem mod de fremmede Voldsmænd, men ogsaa imod de indfødte. Der er en lille Fortælling, i hvilken maa feer et klart Billede af den livlige, djærve Fyrste, der efter sin kongelige Farbroders Mening "ikke forstod at skatte det rare Guld," thi deels tog han sig det slet ikke til Hjerter, at endeel af hans Formue var bleven kastet overbord i "Store Belt," for at Skibet da bedre kunde undflye Venderne, der satte det, og deels søgte han at formaae Kong Niels til at give sin Søstersøn, Slavekongen Henrik, *) den Mødrenearv tilbage, han havde frataget ham. Slesvig led meget ved den opbragte Henriks Plyndringer Aar ud, Aar ind, og Knud vilde skaffe Hertugdømmet Ro.

Henrik havde kaldt Morbroderen en stærk Hest, som ikke kjendte sin egen Styrke, hvorfor det var en smal Sag at

**) Det en lidt uklar og sagnagtig fortælling, som blander historiske personer med folkelige overleveringer.*

Lad os rydde lidt op i, hvad der faktisk vides, og hvad der sandsynligvis er myte eller forveksling:

1. Kong Niels (ca. 1065–1134)

Han var konge af Danmark fra 1104 til 1134.

Han var søn af Svend Estridsen og dermed onkel til flere tronkrævere, bl.a. Knud Lavard.

Kong Niels' regering endte dramatisk, da Knud Lavard blev myrdet (af Niels' søn Magnus), hvilket udløste borgerkrig.

Han blev selv dræbt i Slaget ved Fodevig (1134)

Henrik Skadelår – Niels' søstersøn

Henrik Skadelår var faktisk Kong Niels' søstersøn.

Han var hertug af Slesvig, søn af Svend Tronkræver (uægte søn af Svend Estridsen).

Han kæmpede i de samme magtstridigheder som Kong Niels og Knud Lavard.

Han døde også i Slaget ved Fodevig i 1134.

Så langt er det historisk korrekt.

“Slavekongen Henrik”

Her sker sandsynligvis en forveksling mellem to meget forskellige personer:

Henrik Skadelår (1100-tallet) – en dansk stormand og hertug.

Kong Henrik (Slavekongen) – en tidligere slave på Sankt Jan, leder af slaveoprøret i 1733, over 600 år senere.

Der findes ingen historisk forbindelse mellem Kong Niels og Slavekongen Henrik – de levede i helt forskellige tidsaldrer og verdener.

Nogle senere folkehistorier og sagn har dog blandet navnene sammen, måske fordi navnet Henrik og titlen konge indgår i begge, og fordi begge var “oprørere” eller udfordrere til magten i deres tid.

Konklusion

Kong Niels gav ikke sin søstersøn noget kongerige i form af “Slavekongen Henrik” — de to figurer hører ikke sammen historisk.

Niels' søstersøn var Henrik Skadelår, en dansk adelsmand og hertug af Slesvig i 1100-tallet.

“Slavekongen Henrik” levede i 1700-tallet og var leder af slaveoprøret på Sankt Jan — helt uafhængig af Danmark som middelalderlige.

796.

ride ham tilvands, den unge modige Knud kaldte han en balstyrig Hest, som han snart skulde lægge Tømme og Bidsel paa. Efter at have opfordret Fætteren til at holde Fred med Danmark og rolig oppebie Tiden, for med Lempe at faae den omtvistede Arv, men Henrik havde afslaaet begge Dele reentud, rustede Knud sig i al Stilhed, brød ind i Vagrien og stod udenfor sin Slægtnings Fæstning, medens denne endnu troede ham i sit Hertugdømme. Henrik sted tilhest i en Fart og satte over Floden, som løb hen under Fæstningsværkerne. ”Blev Du vaad, Fætter?” raabte Knud leende, da han faae ham paa den anden Side Strømmen.

”Ja, det kan Du troe,” svarede Henrik; ”men hvad har Du ogsaa her at bestille?” ”Jeg er kommen her for at hente det Bidsel, Du har lovet at lægge paa mig.” ”Naa, det er Du, men Du slaaer jo bagud, saa man ikke kan komme til at røre Dig.” Og ligesom han den Gang uventet gjæstede Obotriternes Konge, saaledes blev han ved at besøge ham, indtil denne følte sig ydmyget og indrømmede, at den yngre Slægtning var hans Overmand, og at det var bedst han holdt inde med Rov og Ødelæggelse. Neppe

var Knud bleven overtydet om Henriks fredeligere Stemning, førend han, alene ledsaget af tyve Mænd, red midt igjennem Landet til den Borg, hvor han opholdt sig, og sendte to af sine Ledsagere op paa Slottet for at sige, at han holdt ved Borgporten og var kommen for at indgaae Venskab med sin Fætter. Henrik sad netop ved Middagsbordet, da denne Hilsen blev bragt han; forskrækket foer han op, overtydet om, at der var et Puds, Knud vilde spille ham; men snart kom han til Erkjendelse af det Modsatte, thi Hertugen kom ind, omfavnede ham hjertelig og tilbød ham højmodigen Fred og Venskab.

797.

Naar den Mand dør vil det staae sig ilde i Danmark,” sagde Henrik til sine Omværende, og han spædes ikke fejl, thi efter Knud Levards Mord, blev Landet hjemsøgt af en syv og tyveaarig Borgerkrig. Henrik Godskalksøn tilbød Knud Riget efter sin Død, skjøndt han havde to Sønner, men disse vare efter hans Mening mindre skikkede til at herske, end Knud Svendsen; han havde vistnok Ret, men den højmodige Slægtning vilde ikke tage Arven fra Kongens Sønner, og blev derfor ikke hans Efterfølger, førend de Begge vare døde.

Kong Niels den sidste af Svend Estridsens Sønner, der blev Konge, mistede Livet i Slesvig, hvor han 1134 blev myrdet af ”Gildebrødrene” der vilde hævne den fornemste af Gildebrødrenes, den højtelskede Kund Levards Mord. Kongens Søn Magnus og en anden af Fættene, Halte-Henrik kaldet, havde taget den brave Hertug Knud af Dage, derfor maatte de flygte ud af Landet; men Kongen var svag nok til at lade sin Søn komme tilbage et Par Aarstid efter, og der udbrød da et Oprør, som havde Slaget ved Fodevig tilfølge. Begge de kongelige Mordere omkom i dette, og Kong Niels flygtede igjennem Sjælland til Slesvig, for at søge Sikkerhed hos Gejstligheden sammesteds, da han vidste den var ham hengiven; Borgerne derimod hadede ham, og ifølge ”Gildeskraaen” eller Loven, vare de pligtige at hævne deres Gildebroders Død. Kongens Mænd advarede ham fra at drag ind i Byen, med Niels svarede: ”skulde jeg maaskee være bange for nogle Skomagere og Garvere?” og de vidt aabnede Porte syntes at indbyde ham. Men neppe var han kommen indenfor, førend han blev overtydet om, at han ikke vilde komme ud igjen, og den gamle fiirsindstyveaarige Mand blev ihjelslaet

798.

af de forbitrede Gildebrødre, skjøndt hans Mænd forsvarede ham med største Tapperhed.

En mandig og sejerrig Hertug havde Sønderjylland ogsaa i Valdemar Valdemarsøn, som Konge kjendt under Navn af Valdemar Sejer, denne Fyrste, der baade i det offentlige og huuslige Liv havde saa meget at glæde sig ved, og saa meget at sørge over. I Slesvig By fik han 1218 sin Førstefødte, Dagmars Søn, kronet til Konge, og Slesvig blev tillige Vidne til den skrækkelige Begivenhed, da Broder skilte Broder ved Livet.

Da Dagmar, Valdemars første Dronning, kom ind i Landet, ”da glædedes baade Store og Smaa, den Fattige med den Rige,” men anderledes var det, da Kongen to Aar efter hendes Død førte den stolte, pengesyge Berengaria til Danmark. Hun forlangte strax som Morgengave ”Samsø og en Guldkrone af hver en Mø.” ”I maa bede om lidt mindre, Berengaria,” svarede Valdemar, ”der er saa mangan ærlig Mø, der neppe haver det tørre Brød;” men den nye Dronning havde ikke synderlig Hjerter for Folkets Velvære og sluttede sin Fordringer med den Erklæring:

”en Bonde tør ikke mere ved
en Vændredøre og Flagreles,
og hvad skal Bonden med mere i Bo
end tvende Øxne og saa en Ko.”

De tre Sønner, Berengaria fødte Valdemar, Erik, Abel og Kristoffer, bleve Konger i Danmark, men de levede alt som Børn i Kiv og Strid med hverandre, og bedre blev det ikke med Aarene. Efter Faderens Død kom Erik paa Thronen, thi alt ti Aar tydeligere, da hans ældste Broder, Valdemar, Dagmars Søn, mistede Livet ved et Vaadeskud paa Jagten, var han bleven valgt og kronet; men de gamle Fader vedblev

799.

at herske alene til sin Død. For at ikke de andre Sønner skulde troe sig forurettede ved Eriks Magt, gav Valdemar dem, endnu medens han levede, det Gods, der kunde tilkomme dem som Arv, desuden Abel Sønderjylland og Kristoffer Lolland og Falster. En saadan Udstykning af Danmark kunde kun volde Landet Fortræd, og blev ogsaa Kilden til megen Jammer og Nød; thi Brødrene vilde ikke agte Erik som deres Overherre, men paastode, at Faderens Mening havde været, at de skulde være uafhængige Herre. Erik var af Tænkemaade langt agtværdigere end Abel; dertil var han opvakt, kjæk ærlig og godmodig. Skjøndt han i Paris, hvorhen han blev sendt som Barn for at faae Kundskaber og høviske Sæder, var bleven vant til Fornøjelser og verdslige Glæder, meer end ønskeligt kunne være, stod hans Hu dog alene til at syre Landet godt, fra det Øjeblik af, han blev Konge, og han kæmpede redelig for at vende sit Hjerte fra det Verdslige til det ene Fornødne. Abel derimod var stolt, ukjærlig, pengekjær og herskesyg, trodsig imod Faderen og da ikke mindre imod Brødrene.

et var Eriks Ønske at gjenvinde sin Faders tabte Lande og han begyndte med Holsteen; mn derved kom han strax i Strid med Abel, der imod Valdemars Ønske havde giftet sig med Mechtilde, den holsteenske Hertug Adolfs Datter, og nu satte sig imod Broderen Plan, at bemægtige sig de unge Svogres Arvelande; thi medens de studerede ved Højskolen i Paris, styrede han deres Fædrearv. Det vil blive for omstændeligt her t fortælle om de sørgelige Broderkrige, der i sex Aar ødelagde Landet og ophidsede Valdemars Sønner imod hinanden, kun det være sagt, at mange Byer gik op i Luer, og iblandt disse Odense, Svendborg, Randers, Vejle, Kolding, Haderslev, Aabenraa og Flensborg;

800.

snart var det Kongen, snart Hertugen, der tændte Brandfaklen og de teede sig begge som Røvere og Voldgjerningsmænd. Flere Gange sluttede de Forlig og krævede Gud til Vidne paa, at de meente det ærligt, men kort Tid efter brøde de Freden igjen. Som oftest var Abels Stridighed Skyld deri, og denne var en haard Nød at knække for Kong Erik, der holdt imod, ikke af Mangel paa Broderkjærlighed, men fordi han fandt det svækkende for Riget, at være deelt i mange smaa Lehn. Omsider naaede han dog at faae Overherredømmet over dem, et Tog til Estland var lykkeligen endt, og han var endog tilsinds, naar Freden var gjenoprettet over hele Landet, at fuldbyrde et tidligere fattet Forsæt, at blive Munk i Roskilde Kloster, hvor han stax efter sin Thronbestigelse havde sagt, at ville jordes, iført Graabrødrenes Munkedrak; men da maatte han atter ruste sig ganske pludselig og imod sin Vilje, thi de holsteenske Grever, Abels Svogre, gjorde Fordring paa Rendsborg, og Kongen vilde ikke miste sin Grænsefæstning.

Paa Vejen dertil gjæstede han Abel i Slesvig efter dennes Indbydelse, og blev modtaget af ham med megen Venlighed. Erik talte fortroligt med Broderen og bad han var træt af at lade Kristenblod flyde; Abel lovede det, men i hans Hjerte rugede sorte Planer. Efter Aftensmaaltidet sad Kongen tryk og rolig imellem fik Broders Hofmænd i et lille Sommerhuus, der var bygget ved Vandet, uden at tænke paa, at det var nødvendigt at have en Vagt af sine egne Krigsfolk. Men ved Hertugens Hof levede nogle af Eriks værste Fjender, Adelsmænd, der vare fordreven af ham og modtagne med Velvilje af Broderen; de farligste af dem alle

801.

vare Lave Gudmundsen og Tyge Pust, men Ingen var dog farligere end Abel selv.

Kongen blev opfordret til at spille Skak med en Hofmand, ved Navn Henrik van Kerkwerder, og oprømt satte han sig ved Tavlebordet. I samme Værelse var ogsaa Abel, der førte Talen hen paa de tilendebragte Fejder og gav sig til at rippe op i gamle Sager. Han talte med Bitterhed, Erik svarede godmodigt og undvigende, men Freden var brudt, thi det var øjensynligt, at Abel vilde yppe Trætte. "Husker du" sagde han, at da Du for to Aar siden plyndrede denne By, maatte min Datter Sofie flygte bort uden Sko, og forklædt som en ringe Bondepige. "Slaa Dig tiltaals, Broder Abel!" svarede Kongen, "endnu har jeg saameget, at jeg kan købe hende et Par Sko. "Nej, det skal Du aldrig komme til," var den opbragte Hertugs Svar, og idetsamme lod han sin Konge og Broder gribe og overgive til de tilstedeværende Hofmænd.

"Hvad skal der skee med Kongen og hvorhen skulle vi føre ham?" spurgte Tyge Pust. "Fører ham hvorhen I ville, og gjører med ham hvad der lyster Eder," svarede Abel, der i sit Sind for længst havde slaaet Broderen ihjel, og de andre Hofmænd forstode godt at fortolke hans Ord.

Kong Erik blev derpaa lænket, slæbt ned til en Baad, der laa rede ved Stranden og roet hen imod Midsunde til. Undervejs hørte han Aareslag bagved, oh Nogen raabe til den Mand, der roede, at han skulde skynde sig. Paa hans Spørgsmaal, hvem der kom efter, svarede Baadføreren, at han troede, det var Lave Gudmundsen, og nu vidste Erik, at hans sidste Time var kommen. "Hent mig en Præst, at jeg kan skrifte før jeg dør," udbød han, men det var

802.

med Nød og neppe, at denne Bøn blev tilstaaet ham. Da han omsider havde faaet Lov til at tænke paa den store Time, der saa brat oprandt for ham, blev der befalet ham at fatted sig kort, og han blev roet iland for at skrifte sine Synder for en Præst, der skyndsomt hentedes fra en lille By i Nærheden. Som en bodfærdig Kristen skriftede han og bød Gud tilgive ham alt det Onde, han havde gjort i Livet; derpaa gav han Præsten Guldhægterne i sin Trøje og bød ham skyde sig bort, for at hans eget Liv ikke skulde komme i Fare. Af ganske Hjerte tilgave han alle sine Mordere og sagde: "jeg vidste nok, at min Broder vilde blive min Banemand, men dog ventede jeg ikke Døden endnu. Omvender Abel sig ikke, da vil en sørgeligere Død blive ham vis."

Strax efter blev han slæbt i Baaden igjen, og hans Mordere spurgte ham, hvor hans Skatte vare gjemte. "Hos Graaebrødrene i Roskilde," svarede han og rakte dem Nøglen til en jernbeslaaet Kiste, han havde ladet hensætte sammesteds. Imidlertid var der Ingen af de ildesindede Hofmænd, der havde Mod til at tage Livet af Landets Konge, indtil omsider den samme Mand lod sig købe dertil, der havde spillet Skak med ham, da han blev overfalden; men den adelige Bøddel kunde ikke faae Hovedet ganske skilt fra Kroppen. Tunge Jernlænker og Stene bleve derpaa bundne til Liget for at det skulde synke tilbunds, desuden blev Hjelmen knyttet til den højre Haand, og saaledes nedsænkedes Kong Erik i Slien.

Næste Dag lod Abel udsprede, at Kongen var forsvunden; enten mate han være druknet ved at falde ud over Altanen, der fra hans Soveværelse vendte mod Slien, hed det sig, eller han maatte have roet ud på Fjorden silde om Aftenen, og da være falden overbord. Uagtet alle de trufne Forholds

802.

regler kom Liger imidlertid op to Maaneder efter; den højte Haand ragede op over Vandfladen, siger der, da nogle Fiskere bleve det vaer; disse kjendte strax, at det var Kongen, thi han var aldeles uforandret, og bragte det døde Legeme til Munkene i Slesvig, der skrinlagde ham i deres Kirke, indtil hans Broder Kristoffer syv Aar efter, da han var bleven Konge, bragte ham til den hellige Benedikts Kirke i Ringsted, hvor ham til den hellige Benedikts Kirke i Ringsted, hvor han nu hviler ved siden af sin Broder Valdemar.

Erik Valdemarsøn fik Tilnavn af Plovpenning, fordi han matte lægge en Skat paa hver Plov, dengang han manglede Penge til forehavende Tog imod Estland. I det Hele taget var Kong Erik en Mand, der meente det alvorligt med alt Godt, men Præstestanden var ikke fornøjet med ham i hans levende Live, fordi han søgte at sætte Grændse for deres Egenraadighed, og varetog de simple Munkes Tarv. Efter hans Død gik imidlertid Rygtet om hans Fromhed Landet rundt; flere "Gilder" oprettedes til hans Ære, og Folket betragtede ham som en Helgen.

Da Abel aabnede den hemmelighedsfulde Kiste i Roskilde Kloster, som Erik i sin Dødsstund havde givet Nøglen til, fandt kun en Munkekutte og et Brev, skrevet samme Sommer han tiltraadte Regjeringen, i hvilket han udtalte sit Ønske, at blive jordet i Graabrødrenes Dragt. Denne Skuffelse kom kun lidet tilpas for den vindesyge Broder, der blev Konge efter Eriks Død, efterat have aflagt Ed paa, at han var uskyldig i den skrækkelige Udaad, og med Abel maatte fire og tyve af hans Adelsmænd sværge. Ved ette Balg blev Slesvig atter forenet med Danmark; men to Aar efter faldt Brodermorderen i et Slag mod Strandfriserne, der ikke vilde betale

804.

en Skat, han havde paalagt dem; ikke paa Valpladsen mistede han Livet, men paa Flugten, thi efter en blodig Dag. blev Kongens Hør nødt til at trække sig tilbage, og forfulgt af de sejrende Fjender, ilede Stridsfolkene bort i forskellige Retninger. Abel selv fik Hovedet kløvet af Vessel Hummer, en Hjulmand fra Pelvorm, der havde skjult sig undr en Bro, og styrtede frem i det Øjeblik Konge satte over den, for bagfra at give ham Stridsøxen i Hoveder. Det var 1252.

Efter Abels Død tilfaldt Kronen den yngre Broder, Kristoffer. I syn Aar var han Konge og hele Tiden havde han Stridigheder med Erkebiskop Erlandsen, en myndig og trodsig Mand, som han omsider fik i sin Magt og lod slutte i Bolt og Lænker paa Hagenskov, det nuværende Frederiksgave ved Assens i Fyen. 1259 døde Konge en brat Død i Ribe, hvor han opholdt sig hos en af sine trofaste Mænd, Biskop Æsger, og det er den almindelige Mening, at han fik Gift, som blev bibragt ham af en Abbed i Ry Kloster, der hed Jakob Arnfast; Nogle mene endog, at Udaaden skete ved Naadebordet.

SDaaledes døde alle Valdemars og Berengarias Sønner en voldsom Død: Erik blev aflivet efter sin egen Broders Tilskyndelse, Abel, den mest evnerige af Brødrene, blev ihjelslaaet af en Friser, og Kristoffer forgiftet af en Munk. Endog Kristoffers Søn Erik, der blev Konge efter Faderen, mistede livet paa en ynkelig Maade, thi han blev jo myrdet i Finnerup Lade ved Viborg af nogle højstaaewnde Adelsmænd, hvis Had og Harne han havde vakt ved store Fornærmelser.

805.

Otte og tredsindstyvende Afsnit.

Det var tilvisse sørgelige og mørke Billeder fra Middelalderens Kongeslægter, vi nys dvælede ved i det gamle Slesvig!

Før vi forlade Byen maae vi endnu mindes de sidste Aars Begivenheder i og ved den, uden at kunne opholde os ved de mellemliggende Aarhundreder.

Da Danmark af den gamle Konge, Frederik den Sjette fik Tilsagn om, at raadgivende Stænder skule indføres, blev det fastsat, at Øerne skulde have en Stænderforsamling for sig, Nørrejylland sin og Sønderjylland sin. I Hertugdømmet havde desværre tysk Aand og der tyske Sprog faaaet utilbørlig Myndighed, og det saae ud som om Modersmaal og Danskhed skulde fortrænges af det fremmede Folk, der havde faaet Ejendomme og Embeder i vort Fødeland.

”Hvor ”Danmarks Hertug” Knud ned Staal
skrev Venden danske Love,
tør nutildags det danske Maal
sig knap til Tinge vove,”

lød det fra en af vore Digtere, og der var Sandhed i hans Kvad; men alt den første Gang, Stænderne forsamledes, traadte en brav Landmand frem, der havde Hjertet paa rette Sted, og han forlangte, ”at det danske Sprog skulde bruges ved Rettergang, overalt hvor Folket talte Modersmaalet og ikke Tydskernes Tungemaal. Det var en billig og fornuftig Fordring, som man skulde troe ingen Modstand vilde møde, og dog udspandt der sig heftige Kampe af denne Paastand, ikke blot i den første Forsamling, men i de paafølgende, indtil omsider Kong Kristian den Ottende, der altid med den reneste Vilje ønskede at fremme det Gode og hjælpe Sandhed og Ret frem,

806.

offentlig indrømmede Nordslesvigernes Forlangende og erklærede, at Sønderjydernes Ret ikke skulde forsvare paa Tydsk. De mange tydsktalende og tydsksindede Folk, der overfyldte Hertugdømmet, bleve forbitrede, og deres Harme mindskedes ikke, da Nis Lorenzen fra Lilholt hiin djærve Nordslesviger, endog vovede at tale Dansk i Stænderforsamlingen. Mande blev udleet, og Tydskerne erklærede, at de ikke kunde forstaae det Sprog, han talte; dette var i 1840. Saaledes stode Sagerne hen under Gjæring og Spænding indtil 1842. Stænderne traadte da atter sammen og Kampen blev langt haardere, thi Folkeligheden fik en ny Forkæmper i en Mand, der var fast bestemt paa, at træde i Skrankerne imod dem, der vilde undertrykke de danske Slesvigere, deres Sprog og deres Rettigheder. Det var Peder Hjort Lorenzen, en Kjøbmand i Haderslev, der fik aabent Blik for den tydske Færd og den Fare, der truede Danskheden.

”Har da det danske Folk ej Gnist
af Fædres Kraft tilbage?
Har det mod Vold og Argelist
til Værn kun daadløs Klage?”

spurgte han og hans faa Tilhængere sig selv, og snart bleve de enige om at tale Dansk og kun Dansk Stænderforsamlingen, for derved at vise Tydskerne, at Danskheden skulde hævdes i Alvor, koste hvad koste vilde. Denne Adfærd vakte Forbavselse, og Lorenzen blev Gjenstand for Haan og Spot, for Fornærmelser og bitre Anfald, men Manden stod urokkelig stemplede med rette Navn det skammelige Forslag, at Slesvig skulde indlemmes i det tydske Forbund, og vedblev at tale Dansk, trods den Trusel af Forsamlingens Medlemmer, at han vilde blive viist ud, dersom han ikke talte samme Sprog

807.

som de Andre. Præsidenten havde erklæret, da Nis Lorenzen to Aar tidligere vakte Uvilje ved sine danske Ytringer, at Enhver kunde tale Dansk eller Tydsk efter eget Tykke, men nu forbrede han, at det danske Sprog skulde ganske forvises fra Salen, og stemte i med ovennævnte Trusel. Fra Regjeringen kom der en forunderlig Bestemmelse i denne Sag, thi den lød paa, at kun de maatte tale Dansk, der erklærede, at de ikke vare det tydske Sprog mægtige, og saa skulde deres Ytringer indføres i Protokollen paa Tydsk, hvorpaa de danske Rigsdagsmænd erklærede, at de ikke kunde møde, saalænge det Bud skulde staae ved Magt; men deres Antal var kun ringe, thi foruden H. P. Lorenzen og N. Lorenzen skal der kun have været to fuldtroe Mænd i Forsamlingen.

Saaledes stramtes Buen mere og mere, og det slesvigske Spørgsmaal blev af større og større Vigtighed for enhver Dansk, indtil omsider det Oprør udbrød, der alt længe havde ulmet. Det var et

Gjennembrud, der viste, at Sønderjylland havde mange breve Mænd, Fædrelandet og dets Sag trofast hengivne, men desværre ogsaa flere, der vare vaklende; og Mange, vide vi jo, stemplede sig selv som Modstandere af det Land, i hvilket de og deres havde Hjem og Brød.

”Paaskeklokken kimed mildt
fra den danske Kyst
meldte over Lande
dog om saa haard en Dyst”

”Ikke ofte har man seet en saa haardnakket Kamp som den, der fandt Sted Paaskedag, der 23de April 1848, ikke ofte har en Armee kæmpet med større Mod og Udholdenhed imod en meer end dobbelt overlegen Fjende, og i denne Kamp stod det lille Danmark mod det store Tydskland.”

808.

Ved Slesvig og Dannevirke, Hertugdømmets gamle Grændse, var det, at General Hedemann Paaskemorgen 1848 ganske uventet blev overfalden af Preuserne, som i den stille Nat uformærkt havde faaet Lejlighed til at rykke imod Nord.

Tvungen af Overmagten maatte vore Tropper efter en heltemodig Kamp trække sig tilbage imod Flensborg og gaae til Als, hvorpaa ikke alene Sønderjylland, men ogsaa en stor Deel af den nordligere Halvø blev oversvømmet af Fjenden. Slaget ved Slesvig er hæderlig kjendt i Krigshistorien, og fortjener at være det; thi

”aabent Bryst var Landeværn
Mod var Tankens Skjold
Tydsken maatte bygge
af egne Lig sin Vold

Over Thyras brustne Lod,
Blod i Strømme randt;
Tydsken maatte kjøbe
helt dyrt hvert Fjed han vandt.”

De vigtigste Træfninger, der fandt Sted i Krigsaaret 1848, vare altsaa, da vore Tropper under General Hedemanns Anførsel overvandt Oprørerne ved Bau, den 9de April, da de ved Nybel sloge Forbundstropperne under Halket den 28de Mai, Preussernes Overrumpling ved Slesvig den 23de April, og de Danskes Sejer over disse Tropper ved Dybbel den 5te Juni; ved begge Sammenstød imellem vore Tropper og Preusserne vare Hedemann og Wrangel Anførere.

Det berømteste Slot i Hertugdømmets Historie er Gottorp, tæt ved Slesvig i Fjordens inderste Vig. Det ligger i en smuk og frugtbar Egn og bestaaer af fire Fløje, der omslutter en Gaardsplads, 180 Fod bred; i den nordre Fløj er Kirken, der har sin egen Præst.

809.

Nutildags har det tabt sin Betydning, men tidligere træder det ofte frem, først som Bispernes Ejendom, siden som Hertugernes og Kongernes, baade af Landets gamle Herskerslægt og af den oldenborgske Stamme. Grev Geert fik det i Pant i den første Halvdeel af det fjortende Aarhundrede, og Valdemar Atterdag indløste det henimod Slutningen af samme; derved kom det, atter til Danmark, men blev en Snees Aar efter hjemsøgt af en Ildsvaade, hvorved det mistede de fleste af sine smukke gothiske

Taarne. I øvrigt er der noget storartet ved den gamle Fyrsteborg; thi udenfor Slotsbygningen seer man to Vagthuse, et Exerceerhuus, et Ridehuus, en Ridebane og mange andre Tegn paa, at det har været et yndet og fredet Opholdssted; men de i sin Tid bekjendte kostbare og smagfulde Haver ere tilintetgjorte eller forfaldne, og forsvundne ere de kostbare Bygninger, saavel Ringridehuset, Orangehuset, Amalienborg, med sine værdifulde Malerier som Globushuset, hvor der i sin Tid opbevaredes en stor og meget konstig indrettet Globus af Messing, der i Begyndelsen af det attende Aarhundrede kom til Rusland, hvor den ydre Side af denne Globus var Jorden afbildet med alle dens Lande og Vandløb, og indvendig Himmelhvælvingen med dens Sole og Planeter; de større Stjerner vare af fint Sølv, de mindre forgyldte. Dens Gjennemsnit var 11 Fod, og i dens Midte var anbragt et Bord med Bænke omkring, hvilket paa ti Mennesker kunde finde rummelig Plads. Peter den Store syntes saa godt om denne Afbildning, da han saa den, at Frederik den Fjerde troede, han burde sende ham den kostbare Gave; en Opmærksomhed, som man ikke ret forstaaer, naar man betænker Kejserens Opførsel og den

810

Spænding, der i det Tidspunkt fandt Sted imellem den danske og den russiske Hersker. Ved det østligste Punkt af slesvig By ligger St. Johannes Kloster, det eneste i hele Hertugdømmet. Det optog alt i de katholske Tider kun adelige Damer, og da det ved Reformationen blev inddraget, bestemtes det til en Forsørgelsesanstalt for Adelens ugifte Døtre. Disse Damer levede iførstningen i Benediktinerindernes Celler, men nu ere de mindre nøjsomt indrettede og udgjøre en lille Stat, der, efter Sigende, ikke troe sig uden Betydning. De have en egen Kirke og Ret til selv at vælge deres Præst; som Ordensbaand bære de et hvidt Kors i fiolblaat Baand, og det staaer dem frit for at gifte sig efter deres Indtrædelse i Klosteret, uden derved at miste deres Hævd. St. Johannesklosterets betydelige Ejendele strække sig endog ud over Gottorp og ind i Flensborg Amt.

Svandsen eller Svandsø kaldes som bekjendt den Deel af Hertugdømmet, der ligger imellem Slien og Egernfjords Vandløb eller Eckernførde Fjord. Det er en Halvø, den fladeste paa hele Østsiden, i de nordostlige Egne aldeles Slette, men den hører til Landets frugtbareste og kornrigeste Dele. Efter Navnet Svandsø at dømme maa den jevne og flade Strækning, der imellem Eckernførde og Slien forbinder Halvøen med det øvrige Slesvig, forhen have været Havbund.

Bygningsmaaden er fra Slien af imod Syd ganske forskjellig fra den gammeldanske og Anglernes, og man sporer ogsaa i denne Retning, at det er Folk af anden Herkomst end Nordslesvigerne, der boe i Hertugdømmets sydlige Landskaber. Det er den sachsiske Maade at bygge paa, der

811.

træder frem der, og de fleste Beboere ere ogsaa indvandrede Tydskere, der mere søge deres Erhverv ved at tilberede Ost, Smør og røgede Kjødvarer, end ved Agerdyrkning. Røgstuen med Arnen, uden Skorsteen, men hvælvet foroven, er en af de fornemste Dele af Indvaanernes Huse der paa Eggen; i den forsamle sig ialmindelighed Beboerne, skjøndt der under Loftet hænger Pølser, Skinker, Oxekjød, osv., og skjøndt der undertiden er en saa utaalelig Røg, at man ikke forstaaer, hvorledes Mennesker kunne tilbringe Livet der, thi Røgen, der ingen Udgang har igjennem Skorstenen, fordi den skal trække hen under Loftet og røge de ophængte Gjenstande igjennem, maa søge Udgang gjennem Portlugen; i uroligt Vejr fylder den da hele Rummet, og de, der ikke ere vant til saadanne Røgstuer, maa nødvendigviis føle stor Kval og Tryk ved at opholde sig sammesteds.

I øvrigt er de her omtalte Bygningsmaade ejendommelig deri, at de lange, brede Bygninger næsten alle vende Gavlen til Gaden, og at de istedenfor Gjennemkjørsel, have en Indkjørsel for Enden af samme. Naar man kommer igjennem Indkjørselsporten, seer man til begge Sider Staldene, hvor Køerne staae til den ene Side og Hestene til den anden med Hovederne udad imod Folk, hvilket

rigtignok maa være morsommere for de stakkels Kreaturer, end at staae med Hovedet imod Væggen, som de almindeligviis ere tvungne til hos os.

Slifjorden, der skjærer sig 5½ Miil ind i Hertugdømmet, indtil den ved Byen Slesvig ender i Gottorp Sø og afsætter Selker Nor, er paa nogle Steder kun et Par hundrede Alen bred, paa nogle Steder kun et Par hundrede Alen bred, paa andre en halv Miil. Dybden er ligeledes meget forskjellig, fra 1 til 16 Favne, of Fjorden regnes for at bestaae af fire Dele, af hvilke den første gaaer

812

fra Munden til Kappeln, den anden og dybeste Deel, strække sig til Arnæs, og den tredje til Snevringen ved hvilken vore Tropper aldeles tilbageslog Oprørernes Angreb paa deres Forsvarsstilling den 12te Septb. 1850. Den fjerde Deel af Slifjorden er den, der bestaaer af "grosse Breute" og "kleine Breite" og gaaer til Gottorp Sø. En bekjendt Holm i Slien er Maagebjerget – Mevenberg – hvor der opholde sig store Skarer af Maager, som fredes Aaret igjennem for at udryddes eller forjages ved den bekjendte "Möwenpreis," en Jagt, der hører til Slesvigernes største Forlystelser. Fra den tidligste Morgenstund af samle mangfoldige Baade sig omkring den lille Ø, for at Jægerne, der høre til de højere som til lavere Klasser i Samfundet, kunne være tilstede før Tegnet til Ødelæggelse bliver givet, og med store Angstskrig forlade Fuglene Øen, men vende dog hvert Aar tilbage igjen og lide da atter samme Skræk og Kval.

Kappeln er en Flække, der har sit Navn og sin Oprindelse af et Kapel, indviet til de Søfarendes Helgen "Nikolaj." Beliggenheden er romantisk smuk paa en høj Brink ved Slien, og det er da ikke saa forunderligt, at Mange fik Lyst til at boe ved Kapellet, naar de havde gjort Valfarter derhen; saaledes dannedes der snart en lille Flække, hvorfra der er Færgefart til Svandsø. Fiskeri, navnlig Sildefangst, er Indbyggernes Hovednæringsvej, og "Kappeln Bücklinge" ere bekjendte næsten over hele Tydskland. En stor Deel af de røgede Pølser, der forsendes fra Slesvigs Sydostkyst, komme fra denne Flække.

Arnæs eller Arnis er en Flække, der ligger paa en Ø i Slien, kun 11 Fod over Havfladen. Den danner en eneste Gade med en Alle af Lindetræer, og har ikke mere

813.

end 800 Indvaanere, men disse have 60 Skive og drive megen Søfart, isærdeleshed med de Produkter, Angeln og Svandsø frembringe. Indbyggerne nedstamme fra Kappeln; thi da nogle af de adelige Herrer, der have saa store Godser paa Omegnen, kuede og undertrykte Kappelboerne stærkere og stærkere med hvert Aar, vandrede for et Par hundrede Aar siden en stor Deel Familier over til denne Ø, ryddede Skoven, der fandtes sammesteds og opsolge sig Boliger der. Flækken Arnis ligger i Sliens Herred, der begynder en Fjerdingvej fra Slesvig, strækker sig langs Slien, 33 ¼ Miil imod Nordost og hører til Landets frugtbareste og smukkeste Egne. I Valdemarernes Tid bestod Østdelen af dette Herred tildeels af Kongsgods, der siden tilfaldt Adelen, Vestdelen derimod indeholdt en stor Deel Bispegods.

Maasholm er ogsaa en lille nærsom By; dens Handel er som de to nysnævnte Smaabyers.

Nordlig for Slesvig, nær ved Langsøen, strækker sig Farensted Sogn med et vigtigt Bropas ved den østlige Ende af Søen, paa Vejen til Midsunde og Slesvig; der vises endnu Spor sammesteds af et Slot, Erik af Pommern lod opføre for at beherske Overfarten, skjøndt det blev sløjfet af den holsteenske Hertug ti Aar efter at der var rejst. Ved Langsø ligger ogsaa Guldholm, hvor Benediktinermunkene boede, førend de bleve flyttede til Ry Kloster.

Øvre Stilk i samme Sogn er et berømt Navn i vor sidste Krigshistorie, men sørgelige Minder knytte sig til det; thi det var ved Øvre Stolk, at Danmark mistede flere af sine ædleste og modigste Sønner, den 25de Juli 1850. Ved den voldsomme Gadekamp, der udspandt sig i selve Byen, faldt mange af

vore tapre Krigere; thi Blodbadet var skrækkeligt og Sejren dyrekjøbt. De to Dages Sammenstød, den 24de

814.

81 og 25de Juli krævede henved 4000 Mand, der deels faldt, deels bleve sarede; iblandt de førstes Tal var den almennagtede og af alle Krigere højtelskte Høvding, Normanden, General Scheppegral.

”Der regnes meer ej Kugler
end Hagl det haarde Fjeld.”

Han segnede med det Udraab: ”rask Folk, kun fremad!” en Kugle havde gjennemboret Hestens Hoved og dødelig saaret faldt han af Hesten, paa Marken bag de opstillede Kanoner.

Slaget ved Isted, saaledes kaldes dette Blodbad, der begyndte ved Stenderup den 24de Juli og fortsattes ved det gamle Idsted eller Isted, den paafølgende Dag. De var de danske Tropper under General Kroghs Anførsel der aldeles sloge Oprørerne, som bleve anførte af den bekendte Willisen. Dette Slag gjorde Udslaget, thi ved det gjenvandt vi Hertugdømmet, der i mere end to Aar havde været i Fjendevold; og vore Tropper stode da atter ved Landets Grændse, Dannevirke.

”Ved Guds naadig Forsyn hegnes
her det meste Land,
og hvad under Danmark regnes
nyder Værn af Vand.
Ingen Nabo skal ibline
gaae mod Danmark, og dog vinde.
Blev kun Leddet hængt tilrette,
skulde vel det tætte.”

Ni og tredsindstyvende Afsnit.

Det vile da være heelt forunderligt at forlade denne Egn, uden at omtale Dannevirke, hvis oprindelige Navn

815.

skal være de Danskes Værge, der senere er bleven forandret til ”de Danskes Værk.” Det var Landets gamle Grændseværn imod Tydskland, og i vore Dage er det atter bleven et saa navnkundigt og omtalt Punkt, at vi vel kunne dvæle en Stund her for at tale om Voldens Beliggenhed og om, hvorledes den snilde Thyre fik Lov til at lade den opføre i Ro for sine farlige Naboer imod Syd, endog med deres Pengehjælp.

Dannevirke var ganske forfalden og ødelagt ved de sidste Århundreders Ligegyldighed og Tidens Ødelæggelse, da Kong Kristian den Ottende bød, at der skulde fredes om den, og lod den strax efter sin Regjeringstiltrædelse opmaale og undersøge af kyndige Mænd. Den begynder omtrent ved Haddeby Noer, Syd for Slien, ved hvis nordlige Udgang den saakaldte brede Steen laa, gaaer derfra imod Vest og ned imod Syd; rettest betegnes den gamle Grændse ved at angive, at Volden strakte sig fra Ekernefærde til Slien, og fra Slesvig da igjen til Hollingsted, hvor Moser og Sumpe førte den ad Ejderen til. Vestlig for Engene ”Seestaäen” laa Thyraborgen, forbuden med Voldens Krone ved en høj, bred Grav, der tydeligt kjendes i en lille lys Bøgeskov, hvor der blomstre Kjærminder i tusindviis, medens Dannevirkes Særkjende ellers er en ufrugtbar, lyngroet Sandryg. Den østlige Deel faaer

egentlig kun Navn af "Dannevirke," den vestligere kaldes "Kæmpedæmningen." Efter Sagnet viser Thyra Danebod sig undertiden der i Dagskjær som en høj Dameskikkelse, siddende paa en gylden Stol og redende Haaret med en Guldkam.

Fra Thyraborg strækker en Arm af Volden sig imod Nordvest til Kjærene ved Gottorp Sø, og to Grave af den løbe i nordlig Retning til "Thiergarten-Huus," hvorfra den

816.

gaaer imod Sydvest i en Længde af omtrent tre Fjerdingsvej forbi Kurborg. Henimod Landsbyen "Lille Dannevirke" er den dobbelt og kaldes Borgvold indtil Byens sydlige Ende, hvor man kan see at den gamle østlige Hovedgjennemgang "Øster Kalegat," har været forsynet med en Skandse.

Fra dette Sted af er der Spor af Valdemarsmuren; Ydrevolden viser de ni Overgange, foran hvilke der har været et Trætaarn. Fra Kurborg af fører Volden Navn af Krumvolden; den er der mindre, uden Grav og taber sig tildeels i de sumpige Enge ved Rejder Aa, skjøndt den tydeligt sees, derpaa gaaer den igjennem Hollingstedt Enge, hvor den aldeles mangler, indtil den atter viser sig i Treneborgen, drejer derfra over til Byens sydligste Huse, der endnu kaldes "dat Werk" og "Borggaarden", og gaaer da igjennem Byen til en Vandledning, der flyder i Trenen. Nogle af Husene i Hollingstedt, deriblandt Slottet, ligge paa Volden.

Syd for Dannevirke sees Spor af en mindre Vold med Grav; det er Kurgraven eller Kovirket. Denne begynder ved Over-Selk, ved den sydlige Side af Haddeby Noer, og strækker sig imod Vest henimod Kurborg. Vestligen i Hollingsted Enge er en anden Dobbeltvold med Grav, der taber sig i Heden og ligeledes nærmer sig Hovedvolden; ogsaa den fører Navn af Kurgraven.

Den første Bom for Landet imod Tydskernes Indtrængen blev slaaet af den flinke jyske Konge, vi alt have omtalt, Gøtrik eller Godefred, der herskede over hele Halvøen fra Skagen til Ejderen; og sandsynligviis havde sin Kongeborg i Jellinge. Han vilde gjerne have et Lukke og Værn for

817.

Riget imod Karl den Store og derfor anlagde han Kurvirke. Men da "Ledet var kommen af Lave," mærkede Thyra nok, at der skulde en stærkere Slaa end den lave Vold til at holde de Godtfolk Syd paa ude, og hun overtog sig derfor det hæderlige Arbejde, at faae en langt større og stærkere Muur bragt istand, hvorved den gamle Vold benyttedes som Udenværk. Dannevirke er siden bleven forstærket af Valdemar den Store, af Knud den Sjette og af Margrete Sprænghest, efter hven Værkets østlige Deel endnu kaldes Margretevolden.

I Efteraaret 1850 udbedredes atter den gamle Grændsevold, hvis Betydning Slaget ved Slesvig Paaskemorgen havde viist; Pladsen foran samme blev ryddet, og Værket blev forsynet med Udenværker og Brystværn.

"Leddet" sagde Dronning Thyre,
har vi hængt. Gud Vangen hyre!
at den ingen Fremmed bryder
eller Hofbud Byder!"

Men nu maa jeg da fortælle, hvorledes Thyre Danebod skaffede sig Frist og Penge til at bygge denne Vold op. Da skaffede sig Frist og Penge til at bygge denne vold op. Da Gorm gjorde Bekjendtskab med Thyra, der regnes for at være en Datterdatter af Harald Klak, var han langt ud over Ungdomsaarene, hun derimod kun sytten Aar gammel; dertil var hun almindelig kjendt for sin Dejlighed, Klægt, Fromhed, Kydskhed og Ynde. Hun blev en sand Velsignelse for Danmark og erhvervede sig derfor hiint skønne Tilnavn; thi den gamle Hedningedrot var grum og haard, og da

han var en sand Kristenkjende, lod han mange Mennesker slaae ihjel til Ære for sine Afguder; men Thyra formildede ofte hans

818.

Sind og frelse derved mange Ulykkeliges Liv. Ogsaa afvendte hun ved sin kloge Indsigtsfuldhed Dyrtd i Landet, og dersom hun ikke havde ladet bygge Kornhuse, vilde det vistnok have seet sørgeligt ud.

Efterat Gorm havde faaet alle de adspredte Landsdele samlet, tog han slet ikke vare paa Riget som han burde, og det var derfor ikke saa underligt, at Danmark kom til at svare Skat til Tydskland, der var en mægtigere Stat. Men saa fandt den tydske Kejser ogsaa paa, at han vilde have Dronning Thyra til Kone, og sendte af den Grund nogle fornemme Mænd ind i Landet, der skulde bringe hende store og rige Gaver, sørge for at tale med hende i Løndom, og da tillige hilse hende, "at hun var for smuk og klog til at være en gammel dorsk Konges Hustru, og at det sømmede sig langt bedre for hende at sidde paa en Kejserthrone, end at være Skattedronning i et lille Rige." Dronningen blev som man kan tænke, hjertevred over denne uforskammede Hilsen; imidlertid lod hun sig slet ikke mærke dermed, men gjorde gode Miner til slet Spil, hørte rolig paa de Udsendtes Tilskyndelser, da de af al Magt raadede hende at tage imod den store Ære, Kejseren tilbød hende, og sagde blot: "at den Ting de havde talt om, var saa vigtig, at hun maatte have Tid og Ro til at overtænke den. Hun fik imidlertid ikke lang Frist til at betænke sig i, thi det var paalagt de tydske Herrer at skynde sig hjem igjen, og det sagde de hende.

I øvrigt kan man ikkefragaae, at hun skilte sig godt ved den vanskelige Sag; thi da de fremmede Sendebud kom igjen for at faae Svar, lod hun som om hun gjerne vilde gaae ind paa Kejserens Forlangende og var meget venlig imod Tydskerne, idet hun tillige søgte at gjøre dem forstaaeligt "at

819.

det vilde blive vanskeligt for hende at komme afsted, uden at Nogen mærkede Uraad,' og at hun fremfor Alt maatte have Penge at klare for sig med, hvorfor Kejseren maatte finde sig i, at hun ikke kunde komme førend om tre Aar, i hvilken Tid han da maatte eftergive hende den Skat, Danmark var vant til at svare ham.

Saa rejste da de tydske Sendebud hjem igjen, og glad blev Kejseren, da han hørte, at Thyra var villig til at komme. De Hjemkomne maatte strax afsted igjen til Danmark, for at bringe hende det Budskab, "at Alt hvad hun havde forlangt, kunde gjerne skee, men hun maatte lade ham faae tolv Sønner af Landets ypperste Mænd, der skulde blive i hans Værge, indtil hun kom selv, for at han kunde være vis paa, hun ikke vilde bryde Pragten." Disse rejste da til Tydskland med de Udsendte.

Dronningen havde naturligviis intet Øjeblik tænkt paa at rejse fra sit Land, sin Mand og sine Børn for at blive Kejserinde, det kan man da let forstaae, og saasnart de fremmede Herre vare borte, fik hun da ogsaa travlt tilgavns. Hun sendte strax Bud hele Landet over, at alle og Enhver, baade Rige og Fattige, Unge og Gamle, Høje og Lave skulde komme til hende i Nærheden af Slesvig. Derpaa talte hun til dem om sit Forehavende og sagde:

"I, som staae for Danmarks Styre
fatter frejdigt Mod!
Gabet kan vi vel tillukke,
saa vi ej os lade Plukke
af hver fremmed Løbeskytte,
der faaer Lyst til Bytte.

Fra Moradset vest ved Strande

til Møsund i Sli
vil en Vold vi vel bemande'
med en snæver Sti.

820.

Om Forlov skal Hvermand bede
hvis han agter ind at træde;
nødig skal han atter fare
hvem med stjaalne Vare"

Alle maatte da tage fat med egne Hænder. Ingen blev fri uden smaa Børn og meget gamle Folk; de Halvvoxne maatte arbejde med, og Thyra havde selv opsyn med Arbejdet. Da tre Aar vare forløbne, stod en høje Muur der færdig og fuldendt, opført af Tømmer, Jord og Stene, og kun med een Gjennemkjørselsport. Paa hvert hundrede Favne var der opført en fast Borg, og for ved den var der imod Syd en to Favne bred Grav. Foruden Floderne sikrede ogsaa de mange Søer og Moradser, der fandtes sammesteds, den oprejste Vold, thi der hvor der nu er frugtbare Landskaber, var der forud store Skove, Moser og Hede, og disse strakte sig som ovenfor omtalt fra Ekernførde til Slien og derfra til Trenfloden, der falder i Ejderen. Men da to Aar vare forløbne af den Frist, der var tilstaaet Thyra, fik Kejseren Nys om den store Bygning, hun lod opføre; at han ikke tidligere havde faaet Noget at vide om den, det kom naturligt deraf, at Folk dengang vare mindre rede til at rejse tillands end nutildags, og at der ingen Aviser bleve udgivne, som kunde fortælle Nyheder, saa at det kun var lejlighedsviis, at slige store Foretagender bleve kjendte om omtalte. Imidlertid fik Kejseren da omsider Nys om Dronningensdd Forehavende, og strax sendte han nogle Mænd til hende, for at de paa en fiin Maade kunde høre sig for og faae at vide, hvopledes det forholdt sig med Arbejdet, og om hun skulde tilsinds at bryde Overeenskomsten. Thyre lod som om hun blev meget forundret over Kejserens Frygt og svarede, at hun ikke forstaae, hvorledes en saa klog

821.

og møgtig Fyrste kunde falde paa troe, at et Fruentimmer kunde udtænke dybe Planer. Det var da en ligefrem Ting, tilføjede hun, at da den eneste Vej til og fra Danmark gik igjennem en bred Slette, maatte hun sørge for ta rejse en Muur for derved at slaae en Bom, saa at hvo, der vilde frem og tilbage, kunde blive stoppet i den snevre Port; thi Kejseren kunde da nok tænke sig, at naar hun rejste over til Tydskland, vilde alle Danske blive forbitrede, og i en Hast samle en Hær for at sætte efter hende; men da kunde den Vold, der nu var bygget, standse dem. De tydske Udsendte kunne ikke noksom beundre den snilde Dronning, og vendte glade hjem til Kejseren med den Underretning, de havde faaet; ogsaa Herskeren blev beroliget ved hendes Svar, og det faldt ham slet ikke ind, at han kunde blive ført bag Lyset af en dansk Kvinde.

"At des snarer færdes kunde'
Værket med Behør,
Dronning Thyra lod fra Grunde
rejse – hvor man kjør'
gjennem Volden – sig en Bure
paa det Værk at have Kure;
rart sig Noget vel vil fæje
under fremmed Øje."

Omsider vare da de tre Aar omme og Dannevirke var færdig. Kejseren sendte til den fastsatte Tid en heel Skare fornemme Krigere ind i Landet for at tage imod Dronningen, og disse opsloge deres Lejr ved Ejderen, medens nogle af de mest Indviede gik ind for at faae hende itale. Dette naaede de ogsaa, men ikke under fire Øjne som de ønskede, tverimod var der mange Gange fire Øjne tilstede, thi hun havde ladet Rigets vise Mænd kalde sammen og i deres Paahør sagde hun til Tydskerne: ”at hun afviste Kejserens Tilbud og afskyede

822

hans Forlangende, og at han paa ingen Maade maatte troe, hun vilde Bringe Skam og Skjændsel over sig selv og over hele det danske Folk. Det kunde iøvrigt ogsaa være Kejseren ligegyldigt, enten hendes Mand var uvirksom og lad eller ej, hun skulde nok hjælpe ham at skjøtte Landet, saa for den sags Skyld kunde han være rolig. Den tydske Kejser var jo rigtignok mægtigere end den danske Konge, men Kongen havde igjen det forud for Kejseren, at denne ikke kunde maale sig med ham i Byrd og Herkomst. Og nu kunde de gjerne rejse hjem igjen og sige deres Herre Tak for de Penge, han havde ladet hende bygge Dannevirke op for; i Fremtiden skulde han ikke gjøre sig Ulejlighed med at sende Bud efter Skat, thi de Danske vilde ikke længere staae under Tydskernes Aag.”

Dette Svar kom de fremmede Herrer heelt uventet. Et Øjeblik stode de som lynslagte, derpaa skyndte de sig tilbage til de andre Krigere, der iførstningen ikke kunne forstaae, hvorfor de kom saa hovedkulds igjen, og lagde Raad op med dem, hvad der vel var at gjøre. Et bleve de enige om, og det var, at de tolv Gidsler skulde døe, hvorfor de strax toge Livet af dem. Dette var da ikke andet, end hvad Thyre havde ventet, men hellere maatte jo nogle Faa ofres, end hele Folket staae under Trælleaag.

”Danmark vi nu kan ligne
ved en frugtbar Vang,
hegnet trindtomkring: Gud signe
den i Nød og Trang.”

Nordlig for Slesvig i Arensherred, ligger Lyskov, som efter nogle Historikers Mening skal være det Sted, hvor Svend

823.

Estridsen slog Venderne, - Andre derimod antage Lyrskov Hede for at have været ved Kolding – og sydlig for Slesvig i det store Krop Sogn findes den lille By Lohe med en Hede – Lohede – der er kjendt som Skueplads for flere Slag under Landets tidligere Herskere. Almindeligviis kaldes den nu Krop Hede, og under dette Navn kjende vi Stedet fra mange Sammenstød i den sidste Krig.

Det var Lohede, at Holstenerne og Slesvigerne i Forening overvandt de Danske 1261. Hertugen af Sønderjylland fordrede denne Landsdeel som et arveligt Lehn af Margrete Sambiria, Kristoffer den Førstes Enke, ogsaa kaldet Margrete Sprænghest, der styrede Riget i Sønnens Mindreaarigheds Tid, og Dronningen vilde kun afstaa ham det for Livstid; det var Grunden til Stridighederne. At de kongelige Tropper tabte Slaget, det tilskrives et Forræderi af Anførende Peder Finen og Iver Tagesen, der i det afgjørende Øjeblik, da Sejen hældede til de Danskes Side, pludselig toge Flugten begge To med deres Ryttere, og Fodfolket fulgte Hestefolket i Hælene. De opnaaede det tilsigtede Maal, at skaffe Hertugen Sejr, men to Aar efter maatte de ogsaa Begge dingle i Galgen i Nyborg. Det var i dette ulykkelige Slag, at baade Enkedronningen og den unde Konge bleve fangne; thi de opholdt sig i en Landsby i Nærheden af Kamppladsen, for der at oppebie Slagets Udfald, da den forræderske Adfærd pludselig gav Sagerne et uventet Omslag, og ikke levnede dem Tid til at flygte, saa at de

Begge bleve overrumplede og fangne tilligemed mange Andre, baade af de højere og lavere Stænder. Dronning Margrete blev bragt til Grev Geert, der holdt hende ni Maaneder i Fængsel i Hamborg, og den unge Konge, Erik

824.'

Kristoffersen, sad fangen i tre Aar, først paa Nordborg hos Sønderjyllands Hertug, siden hos Markgrev Otte i Brandenburg.

Det var ogsaa paa Lohede, at Grev Geert mødte Kristoffer Eriksen og hans Søn den unge Kong Erik, mødte Kristoffer Eriksen og hans Søn, den unge Kong Erik, drev dem begge paa Flugten, og tiltog sig fra den Tid af en større Myndighed i Danmark. Den unge Konge styrtede ned Hesten, da han flyede og dette Fald havde hans snart paafølgende Død til Følge. Dette var 1331.

Halvfjerdsindstyvende Afsnit

Hütten Amt, der bestaaer af to Herreder: Hütten og Hohner, indtager Strækningen imellem Egern fjord og Frederiksstadt, eller som Byerne hyppigere kaldes, Ekernförde og Friderichsstad, og har fælleds Amtmand med Gottorp Amt. Det var alt tidlig ved sine Sumpe og Kjær det gamle Grændseværn imellem Angler og Sacher, og i Valdemar den Andens Jordebog kaldes det "Landet imellem Slien og Ejderen." Beboerne af det Landskab, der under Navn af Danske Skov eller Jernskoven, Tydskernes "Dänischwold" strækker sig imellem Fjorden ved Ekernförde og den slesvig-holsteenske Kanal ere, paa faa Undtagelser nær, alle af nedersachsisk Herkomst, hvorom ogsaa deres Sprog, Bygningsart og Levemaaden bære Vidne.

Egernfjord skal saavel i Beliggenhed som Udseende have stor Lighed med den nordligere liggende By, Aabenraa. Den har en ypperlig Havn og ligger bekvemt for Handel, men har dog aldrig kunnet hæve sig som de to nærmestliggende

825.

Handelsstæder, Flensborg og Kiel, fordi den mangler Opland. Fremmede Troesbekjendere have tildeels fri Religionsøvelse i denne By, hvor der findes en Deel Katholiker og nogle Reformeerte, og for en Snes Aar siden endog en Muhamedaner.

Foruden den gothiske Kirke fra Begyndelsen af det fjortende Aarhundrede, maa iblandt Bygninger især fremhæves "Kristians Plejehuus" en Forsørgelses- og Opdragelsesanstalt for Gamle og Børn af Krigsstanden. Skolen, der er forbunden med denne Stiftelse og optager henved tohundrede Børn, er Normalskole for indbyrdes Underviisning i Hertugdømmet, og henved halvtrediehundrede gamle eller svagelige Krigere og Enker efter Militaire finde Hjem og Ophold i "Kristians Plejehuus. Nordlig ved Byen blev 1831 anlagt en Søbadeanstalt, som det endnu ikke ret er bleven Mode at besøge, men Badene ere særdeles heldbringende og styrkende.

Østervolden, som den gamle østlige Deel af Dannevirke kaldes, havde sit Endepunkt ved den her omtalte By. Tyve Aar tilbage i Tiden saae man endnu Spor af Hovedvolden, men nutildags ere de saa godt som ganske forsvundne. Endeel Gravhøje findes derimod i Omegnen af Egernfjord, og minde om, at der forud have fundet mange Kampe Sted ved disse Forskandsninger, og at "den samme Grændse, der i Efteraaret 1850 tjente til at dække vor Armee, ogsaa har været benyttet til Rigets Forsvar i de hedenske Tider, nemlig den Linie fra Ekernförde til Slien, fra Slesvig til Hollingsted, og derfra til Frederiksstad og Tønningen."

For os knytter sig et vemodfuldt Minde til Egernfjord; thi da Krigen blussede op igjen 1849, efter Vaabenstilstanden var opsagt i Febr. Maaned samme Aar, blev Kristian den

826.

Ottende, et af vore stolteste Linieskibe skudt ibrand ved denne By af de tydske Forbundstroppers Landbatteri. Det var Skjærtordag, den 5te April 1849. Til dette sørgelige Tab knyttede sig et andet, der var ikke mindre nedslaaende, da Fregatten "Gefion" samme Dag 5te April 1849. Til dette sørgelige Tab knyttede sig et andet, der var ikke mindre nedslaaende da Fregatten "Gefion" samme Dag faldt i Tydskernes Hænder.

Ligesom de mørkelige Sammenstød i 1848 alt tidligere ere anførte /se Pag. 807 – 8) saaledes ville vi her bemærke for 1849; at den 5te April fandt Affairen Sted ved Egernfjord, der havde "Kristian den Ottendes" Ødelæggelse og "Gefions" Erobring tilfølge, den 6te April slog vore Tropper Forbundsarmeen ved Ulderup dem 23de i samme Maaned var Kamdagen i Kolding imellem de Danske og Oprørerne, og det store Slag ved Fredericia, da vor Armee under General Bülow's Anførsel ganske overvandt Bovin og de slesvigholsteenske Belejrings tropper, fandt Sted den 6te Juli 1849.

Omtrent en Miil fra Kiel paa Landtungen "Priisort" ved Kielerbugten, lod Kristian den Fjerde anlægge en lille Fæstning, som han kaldte Kristianspriis. Den blev nogle Aar efter stormet af Svenskerne og sløjft, men paany opbygget af Frederiks den Tredie, og efter denne Konge kaldet "Frederiksort," hvilket Navn den beholdt under de følgende Herskere, naar disse hed Frederik, derimod blev den kaldet med det første Navn, naar en Kristian sad paa Thronen, og saaledes skiftede den benævnelse, indtil Frederiks den Femte bød, at den fremtidigen skulde kaldes "Frederiksort." Kristian den Ottende fandt imidlertid og det med Rette, at den var for lille og ringe til at kaldes "Fæstning" og lod derfor dette Navn forandres til "Søbatteri,"

Det sydligste og mærkeligste Afsnit af Højderyggen, der

826.

strækker sig igjennem Hertugdømmet er de saakaldte "Hüttener Bjerge," der bestaaer af høje, temmelig ufrugtbar⁵e Bakker med frugtbare Dale og tilsvarende Strækninger ved Bredderne af Wittensøen. Denne Bakkestrækning, som ingen Fremmed let vil kunne finde sig tilrette i, er ofte bleven kaldt "det danske Schweitzerlandskab," og frembyder en rig Afveksling af Højder, der snart fremtræder skovklædte, snart græsklædte og som Agerland, snart igjen nøgne og naaer næsten lige ned til Slien. Kohlschalenberg, 346 Fod over Havfladen, er det mest fremragende Punkt, og altsaa næst Skamlingsbakken Slesvigs højeste Sted.

I Hohner Herred, Kamper Sogn søger man som alt, omtalt, den af tidligere Slag bekjendte Lohede, ved hvilken der indtil Midten af det sextende Aarhundrede stod et Kapel, som dengang det blev nedbrudt bragte for Dagens Lys en stor Deel Dødningsbeene og mangfoldige Hjerneskalder, der vare gjennemborde af Pileskud; og i Hütten Herred, paa Heden ved Kosel, var det Slaget stod den 12te Septbr. 1850; det var dengang vore Tropper saa hæderlig tilbageviste Willesens Angreb paa Forsvarslinien, og denne Træfning er det, der er kjendt under Navn af Slaget ved Midsunde.

I den smukke Have til Louiselund, forhen Teglgaarden, som Kristian den Syvende 1779 skjænkede sin Søster Louise af Hessen til Sommeropholdssted, tager man de to store Runestene i Øjesyn, der 1796 – 97 bleve fundne ved Vedelsprung henimod Hollingsted Enge; og end vestligere ved Sliens Bred seer man Volden af en Kongeborg, som Erik af Pommern amlagde i det femtende Aarhundrede, ikke langt fra et Kapel, der blev oprejst for at sone Erik Plovpenning's Død, og var vidt bekjendt i Omegnen som et undervirkende Valfartsted.

828.

Landskabet Stapelholm.

hører til Hütten Amt. Det omgivet af Ejderen, Trenen og Sorgen, med deres forskjellige Vandløb og er kun landfast paa en lille Strækning imod Nord. Langs Floderne er der Marsk, som paa den østlige Side anvendes til Enge, paa den vestlige til Korn- og Kvægavl. Landskabet indbefatter tre Sogne, af

hvilke Süderstapel indtager de to Trediedele og i snevrere Betydning kaldes undertiden Stapelholm; de fire Byer, Sognet bestaae af, have hver over hundrede Huse, og Navnet skal hidrøre derfra, at Englænderne i Knud den Stores Tid havde Stapelplads der,

De adelige Godser.

der indtager et Fladeindhold af 28 Kvadratmiil, findes næsten alene paa den sydlige og sydøstlige Deel af Hertugdømmet hvor der i Oldtiden kun var Moser, Kjær og Hedestrækninger, men nu derimod nogle af Landets skønneste og frugtbareste Egne. Alt i den fjerneste Tid, saasnart faste Boliger fortrængte Nomadelivet, mødte der en Slags Adel: Folk, der fik visse Forrettigheder; og de Adelige tog efterhaanden Navne efter deres Skjoldmærker og Farver, efter Dyr og Rovfugle, istedenfor at følge den tidligere Skik, der var fælleds for dem og de simple Stænder, at danne Familienavnet efter Faderens Fornavn med Tilføjende af "sen" det vil sig "søn" Men især var det efter Rytteriet var kommen i Brug ved Krigsførelsen, at Adelskabet traadte frem, Bondestanden blev svækket ved Kjøbstædernes Opkomst, og Bønderne bleve forarmede, sa at de maatte afstaae deres Ejendomme til de mægtige Herrer, der undertiden trykkede deres Undergivne haardt; saaledes fremkom efterhaanden Livegenskabet, der hertilands oprindeligen

829.

skal være indført af den holsteenske Adel, som trængte ind i Landet, fortrængte den slesvigske Adel, der satte sig fast i Kongeriget, og tog de Landsdele i Besiddelse, hvor der endnu findes en saa stor Mængde Adelsgods og hvor Livegenskabet vedligeholdte sig længere end i andre Dele af Riget (indtil 1806). Kong Abels Enke, Mechtilde, holdes for at være den Første, der lod den holsteenske Adel faae Fodfæste her i Landet, ved at afstaae Krongodset til de holsteenske Grever, hendes nære Slægt, der ikke havde Lyst til at træde tilbage, da de først havde faaet Ejendomme her og drog Flire ind, og hvert Gods blev da et Rige; saa store vare Forrettighederne og saa kraftig vidste Herrerne at haandhæve og forøge dem.

Nu for Tiden deles det samlede Adelsgods i 6 Distrikter; Danske Skov med 34 adelige Godser, Svandsener Distrikt med 26; 1 ste Angler Distrikt med 26, 2dety Angler med 27, heri indbefattet Grevskabet Reventlow og de hertugelige graasteenske Godser, der hidtil tilhørte Hertugen af Augustenborg, saavel som det augustenburgske Distrikt, 7 Godser, og Klostergodset. De første Adelsslægter, der ere kjendte heri Landet ere Familierne Wisch, Revntlov, Ahlefeldt og Sehested.

Ved Besøget i Angelen er flere af disse Godser nævnte; med det vil være unyttigt og tage for megen Tid, at opholde os ved de mangfoldige store og frugtbare Ejendomme, den holsteenske Adel har inde i det ævrige Sydslesvig, navnlig i Danskeskov, hvortil sandsynligviis tidligere den Deel af Holsteen har hørt, der omgives af Kieler Fjord og Ejderen, fra Schulen Sø af indtil Levensaa, altsaa det Landskab hvor

830.

Kiel nu ligger og hvor man antager, de Hollændere fra Dorstadt satte sig fast, der kom herind efter de fromme Brødre,

”derfore paa Rhin til Dorstad Havn.”

Vi ville derfor kun omtale nogle faa af de mærkeligste, og iblandt disse Godset Noer, skjønt beliggende ved den Arm af Østersøen, der danner Egernfjord Havn, med en stor og smuk Hovedgaard og mange Herligheder; siden det syttende Aarhundrede har det været forenet med Grünwold og fra 1832 til Oprørskrigen i Augustenborgernes Eje; Dänisch Nienhof – Deutsche Nienshof i Holsteen – paa den nordligste Kant af Landskabet, særdeles smukt beliggende ved Østersøen og

”Ziegelholzung” og med en ypperlig Laxefangst i en forbiløbende Aa; Dänischhogen, med din smukt beliggende Kirke; Bülk med Fyrtaarnet Nülkhoved ved Indløbet til Kielerfjord, og udenfor hvilket Admiral Gabel 1715 slog Svenskerne, der satte flere Skibe paa Grund der og søgte at ødelægge dem, for at ikke de Danske skulde faae Gavn og Glæde af dem. Var ikke Wessel pludselig kommen til, medens Fjenden var ifærd med sit Ødelæggelsesværk, og ved Trusler havde bragt den unge, brave Svenskerhøvding Watchmeister til at stryge Flag, da var neppe et eneste Skib bleven sparet.

Da Bülk – Alt Bülk – ved sin Beliggenhed egner sig saare vel for Handel, er det rimeligt, at Stedet ogsaa maatte være vel tilpas for Sørøveri, og dette skete temmelig aabenbart af de første kjendte Beboere paa Bülk, Hamborgerne Störtebecker og Görtemichel. ”Stötebecker Insel” vises endnu imod Vest, hvor Nikolaj Störtebeckers Borg forhen stod, omkranset af Skovpartier og dybe Grave.

Alene til Gottorf Sogn, det største i hele Slesvig, da det omfatter 2½ Kvadratmiil og naaer fra Ekernførde Fjord

831.

til Kanalen, hører 11 adelige Godser og Dele af flere andre. Et bekjendt Kapel, indviet til den hellige Jørgen, bragt den anelige Kirke mange Gaver, fordi der skete Valfarter til samme fra alle Landets Egne, men især fra de tilgrændsende tyske Landskaber.

Ved Bülk som Wessel pludselig bag paa de Svenske, hed det nys, og her kunne vi vel standse nogle Øjeblikke for at tale om ham

.... hvis Kæmpery
lysner stolt som Lyn i Sky.”

Det var⁴ Nordmanden Peder Jansen Wessel, der blev adlet af Frederiks den Fjerde og fik Navn af Tordenskjold, denne Mand, der i sin korte Levetid, thi han var kun 29 Aar gammel, da han blev dræbt, gjorde Vidundere af Tapperhed, og viste ved alle Lejligheder en Snildhed og Snarraadighed, der giver hele hans Færd og alle hans Bedrifter et eventyrligt Præg. Han blev født 1691 i Trondhjem, hvor hans Fader var Raadmand, men hans Slægt nedstammede egentlig fra Holland. Faderens Ønske var, at han skule studere, men det havde han ingen Lyst til; saa kom han i Skræderlære, en Stilling, der vistnok mindre end nogen anden egnede sig for den livlige vel endog kaade Dreng, og edet varede da heller ikke længe, før han gjorde Mesteren det saa broget, at denne sendte ham hjem igjen til Faderen, eller maaske Drengenh selv løb fra Læren, og saa omsider, da den gamle Wessel ikke viste, hvad han skulde anbringe ham til, blev han sendt ned til Kjøbenhavn for at komme tilsøes. Derved kom Sønnen paa sin rette Hylde; Søn var hans Element, og han fik det

832.

Skudsmaal af sine Foresatte, da han kom hjem fra sine første Rejser, ”at han var født til Sømand og vilde med Tiden blive en Prydelse for sin Stand, thi han var altid frejdig og glad, selv i de haardeste Kulinger, og var altid den første til at gaae tilvejs.” Det var ikke Smaatoure, han gav sig ud paa fra Begyndelse af, thi førstegang kom han med en Guineafarer, der skulde bringe Negre til Vestindien, og efter sin Hjemkomst derfra, gik han strax ud med en Ostindienfarer.

Efter disse to Udflugter blev han paa Grund af sit Mod og sin kjække Færd indskreven som virkelig Kadet, men kom atter bort med en Ostindienfarer, og under denne hans Fraværelse var det, Krige udbrød her i Norden. Efterretning herom fik han i Bergen, hvor de lagde ind paa Hjemvejen, og den nittenaarige Yngling, der ikke længe betænkte sig paa at tage en Beslutning, gik over Land til Kristiania og tilbød Befalingsmanden sammesteds, den kjække Lovendal, sin Tjeneste. Lovendal

syntes godt om den unge frejdige Sømand, og anbetroede ham Ormen, et Skib paa fire Kanoner, for at han skulde krydse med det ved de svenske Kyster. Kort Tid efter fik han istedenfor Ormen "Løvendals Galej" paa 20 Kanoner at føre; de flinkeste og djærveste Sømænd stillede sig under hans Banner for at vove med ham de dristigste Foretagender, og rygtet om den kjække Lieutenant Wessel gik snart over hele Norden.

Det fattedes ikke, at hans Lykke og Berømthed jo skaffede ham Uvenner og Misundere, og disse bragte det saavidt, at han 1714 blev stillet for en Krigsret, men Udfaldet af dseres Bestræbelser for at lamme hans Heltebedrifter og hans Dristighed var, at Kongen forfremmede ham til Kapitajn. Efter Slaget ved Kobergerhejde og Begivenhed ved Bülk fik han Befalingen over "Ørnen", og som Fører af den er det isærdeleshed

833.

han træder frem som en dristig og aarvaagen Krydser, der snart ved List, snart ved Aandsnærvæerelse og uhørt Raskhed indhentede Underretning om Fjendens Foretagender og Planer, gjorde store Priser og blev til en saa almindelig Skræk for Svenskerne, at de endog brugte hans Navn til at skræmme Børn med: "Tuer Du ikke" sagde de svenske Mødre til deres ustyrlige Børn, "saa kommer Tordenskjold?"

Gjentage Gange blev der klaget over, at han dumdristig udsatte Skib og Mandskab for Farer, ved at give sig i Kast med store fjendtlige Skibe, men han slap altid godt fra det, thi havde han Uvenner, saa havde han ogsaa mægtig Velyndere og Beskyttere, der syntes godt om hans Raskhed og Snildhed, og iblandt disse var Kong Frederik den Fjerde. Efter et saadant Angreb paa hans Færd, blev han ophøjet i Adelstanden. "For Eders sjeldne Kjækhed, Troskab og Iver i vor Tjeneste", sagde Frederiks den Fjerde til ham, "have vi ophøjet Eder iblandt vor Adel; I skal herefter hedde Tordenskjold." Tordenskjold! udbrod Wessel og kyssede henrykt Kongens Haand, Tordenskjold! nu, saa skal jeg ogsaaledes tordne for Svenskens Øren, at han skal sige, Eders Majestæt ikke forgjæves skjænkede mig dette Navn."

Iblandt Tordenskjolds dristigste og mærkeligste Bedrifter regnes "Slaget i Dynakilen" og Erobringen af "Klippefæstningen Karlsteen." Ved Dynakilen, en stærkt befæstet Havn, tre Miil sydlig for Frederikshald, laa den svenske Flaade for Modvind og med den en Transportflaade af 20 Skibe, der vare ladede med Krigsfornødenheder til Frederikshalds Belejring. En Fregat og fem Smaaskibe vare alle de Fartøjer, der stode til Tordenskjolds Raadighed, og med disse vovede Søhelten sig imod 34 Skibe, der udgjorde Svenskernes Styrke og laae

834.

forskandsede i en Havn, hvis snevre Indløb havde Soldater til begge Sider, et Batteri paa sex Tolvpundinger paa en Holm lige for Indløbet, og to Galajer paa Brandvagt. De to kjække Sømænd, Lieutenanter Grib og Tønder, stode ham trolige bi.

"Svenskerne gjøre Gilde i dag, skulle vi være med som ubudne Gjæster," raabte han med sin klangfulde stemme ovet til den modige Peder Grib, der strax var rede og svarede fra sit Skib, "det er et Ord!" Tordenskjold havde nemlig faaet udspejdet, at de fjendtlige Officerer vare indbudne til et stort Gjæstebud, og at Alle vare trygge, uden at ane Fjendens foretagende Overrumpling; derfor kom han dem ogsaa saa uventet, at han uden ringeste Tab sejlede igjennem det land, samle Indløb. Det var om Morgenens Kl. 6; men da han var kommen længere ind i Farvandet vidste Svenskerne, at de vare vaagne, og han maatte udholde en heftig Ild fra de fjendtlige Batterier og Skibe, før han kunde tænke paa at forsvare sig, thi han havde først at ordne Skibene i det ham ganske ubekjendte Farvand; men efter fire Timers Kamp var Sejen ikke længer uvis, og Skibene, der førte Ødelæggelsesredskaber og Mundforraad til Frederikshald, som Karl den Tolvte havde bestemt at tilintetgjøre, bleve snart erobrede, Landbatteriet bragt til Tavshed og Kanonerne fornaglede, trods de 5000 Mand, der, kaldte

hid af Vaabenlarmen, havde stille sig paa Fjeldene ved Havnen, fir at hindre de danske Søhelte i deres Forehavende. Frederikshald blev frelst ved den kjække forvovne Daa, thi alt næste Dag trak ”Kung Karl, den unga Hjelte” sig ud af Norge.

”Ton fra Dynakilens Havn,
store sejrstolte Navn!

835.

Her med Ild og Blod han skrev
Klippeland, dit Frihedsbrev!
Norge, stolt Du vine kan
han har frelst sit Fødeland!
Tolvte Karl, Du saae med Gru,
Tordenskjold var stor som Du.”

Som Tordenskjolds største og modigste Daad regnes næsteften Kampen i Dynakilen, Marstrands Erobring eller Indtagelse af den Klippefæstning, der næsten blev anseet for uovervindelig. Kong Karl var fast bestemt paa at ville erobre Norge, og at lade Begyndelsen skee med Frederikshald, derfor kom han igjen 1718, skjøndt hans Forsøg i den Retning havde været forgjæves to Aar tidligere. Den gjentagne Belejring af Fæstningen, som Fjenden alt var kommen nær paa 250 Skridt, kostede imidlertid den svenske Heltekonge Livet; thi da han en Søndagseftermiddag, den 11te Decbr. 1718, var gaaet ud for at see til Arbejderne, blev han truffen af en Kugle, der dræbte ham øjeblikkelig, uden at de Omkringværende anede hans Død, førend de bleve opmærksomme paa Kongens ubevægelige Stilling i Læbegravene, lænet til et Brystværn; en Kugle var gaaet igjennem hans Hoved. I øvrigt hviler der en uforklarlig Hemmelighed over Dødsmaaden, som neppe nogensinde vil blive opklaret; faldt han ved en af de fjendtlige Kugler, der susede om Ørene paa ham i Løbegravene, eller sendt hans egne Krigere ham den dødbringende Kugle, maaskee uden at ville det?

Krigen ophørte imidlertid ikke med Kong Karls Død, thi tidlig i Foraaret 1718 indesluttede Tordenskjold atter Göthaborg, og hen i Sommeren gik han derpaa med en Deel af sin Styrke imod Marstrand, der var ualmindelig godt forsvaret, thi imod Nord var der et stærkt Batteri, imod

836.

Vest Klippefæstningen Karlsteen, imod Syd Fortet Gustavsborg, og imod Nordost dannedes Havnen af de to Halvøer, Koøen og Kløverøen, der kun vare adskilte ved et smalt Sund, opfyldt af Skjær og Klipper. Havnen blev forsvaret af flere Batterier, ligesom Fæstningens Kanoner ogsaa kunde bestryge den, og omtrent en Snees Skibe, større og mindre bevæbnede Fartøjer, vare henlagt der, saa man kan tænke, at det ikke var nogen let Sag at blive Herre over Marstrand og Karlsteen. Tordenskjold forsøgte det imidlertid; men ved Mod alene indsaa han nok det ikke vilde skee, han tog altsaa List og Snildhed tilhjælp og skaffede sig Indgang i Fæstningen under forskjellige Forklædninger, for saaledes ret at kunne udspejle Fjendes Styrke og Forsvarsmidlernes Tilstand. Ved denne Lejlighed kom det ham vel tilpas, at han talte Svensk som en Indfødt, saa han allevegne, baade i Fæstningen, i Byen og paa den fjendtlige Flaade slap vel fra vovelige Besøg, og intetsteds blev røbet.

”Han var snedig og polidsk,
gik omkring og solgte Disk,”

staaer der i en Vise om Tordenskjold; thi forklædt som Fisker med sin Kurv paa Armen, søgte han at tage Alt i Øjesyn. Sine Fisk holdt han imidlertid saa højt i Priis, at han ikke kunde faae dem afsat, men maatte gaae med den fra Huus til Huus; og det var det netop han vilde, for derved at kunne

indhente Efterretninger, og da han ikke længere turde falbyde sine Varer i Byen, vovede han sig ud paa Orlogsskibene; men ej heller der fik han den dyre Fisk solgt, hvorfor han tilsyneladende misfornøjet og skjændende over, at de høje Officerer ikke vilde unde en fattig Fisker lidt Fortjeneste i den trykkende

837.

Tid, forlod Skibene, roede iland og solgte sine Varer i det sidste Huus i Byen, hvorpaa han gik uhindret bort.

Nu havde han nøje Kjendskab til Byens og Fæstningens Forsvarsmidler og vidste, at der var kun 300 Mand Besætning paa Karlsteen. Søndagmorgen den 23de Juli begyndte han derpaa at kaste Bomber og Granater imod Byen og Fæstningen, efterat han havde faaet sine Batterier istand; Svenskerne saae naturligviis ikke rolige derpaa, men gjengjældte Angrebet af al Magt, indtil han henimod Middag sendte Bud, at dersom Kommandanten vilde afstaa ham tre Linieskibe og tre Galeaser, vilde han gaae bort igjen, unde at ødelægge mere; men det kunde Fjenden ikke indlade sig paa, som timeligt var, og han gjorde derfor strax efter Afslaget Landgang paa den nordre Side af Byen, hvor Soldaterne snart bleve Herrer over de Batterier, der bestrøge Indløbet, fornagtede Kanonerne og søgte at sprænge med Øxer den Bom, der lukkede for Indsejlingen. Svenskerne frygtede fir at blive afskaaren fra Fæstningen og flygtede derfor fra Skibene i stor Hast, men skjøde dog først bed i dem med Kanoner fra Dækker af, for at faae dem til at synke; dette søgte imidlertid den danske Søhelt at forhindre ved at aalde kaste Granater over paa den og derved drive Svenskerne bort, samt sende Folk ombord, der kunde tage Skibene i Besiddelse efter de Flygtende og stoppe for Grundskuddene.

Nu var Tordenskjold altsaa Herre over byen og Havnen, med det vilde ikke sige meget under daværende Forhold, thi Byen laa aldeles under Fæstningens Kanoner, og det lod til, at Kommandanten vilde ødelægge Marstrand, thi han vedblev at skyde paa Husene hele Natten. Hvor liden Udsigt der end var til et lykkeligt Udfald, bestemte dog Tordenskjold at gjøre

838.

Forsøg paa at indtage Karlsteen, men han skjød op ad den af al Magt, uden at kunne udrette Noget, og Kommandanten vedblev til samme Tid at beskyde Husene. Det var nu et Spil, som slet ikke anstod Tordenskjold, og han indsaa nok, at med den ringe Magt, han havde at byde over, vilde han ikke komme langt, og derfor bestemte han, ifølge det gamle Ord, "hvor Magten glipper, der rækker List," at gribe til andre Midler.

Iblandt Besætningen var der endeel Sachsere, der havde ladet sig overtale til at tage Tjeneste under svensk Fane; dette vidste han og tillige, at de vare misfornøjede i deres Stilling, og altsaa ikke saa ganske at stole paa. Han kastede derfor tydske Breve ind i Fæstningen og raadede deri Overgivelse af al Kraft, idet han ikke glemte at tale om "eine formidable Macht," som han havde at byde over, rigtignok kun paa Papiret, og om "eine raisonnable Recompense," som den skulde erholde, der kunde "persuadere Kommandanten til at overgive Fæstningen. Nu havde han imidlertid ikke Taalmodighed til at oppebie Virkningen af de Breve, han havde spillet Tydskerne i Hænderne, og fuldstændiggjorte derfor den Frygt, han vidste, Kommandanten ikke var ganske fri for, ved at forstørre sin Magt betydeligen, tale vidt og bredt om en anselig Forstærkning, han havde ivente, og sørge for, at disse Rygter bleve bragte ind i Fæstningen tilligemed hans Forsikring, at det var alene for at spare Blod, at han ikke for længst havde skudt Karlsteen i Gruus, men naar Forstærkningen ankom, som han dagligen ventede, saa var ogsaa alt Haab om Underhandling ude for Kommandanten og Besætningen. Fæstningens Krudtmagasin var alt sprængt i Luften af en Mombe fra "Langemarens" Batteri, og et Kornhuus bleven

839

opbrændt derved, at en Krudtkiste sprang. Disse Begivenheder havde sat Kommandantens Familie i stor Skræk, og de overhængte ham med Bønner om at indlade sig i Underhandlinger; det samme gjorde Tydskerne, og Oberst Dankwart selv syntes ikke synderlig godt om Fjendens Kanoner; ikke destomindre stod han længe imod og erklærede, at kun Hunger skulde bringe han til at overgive sig. Imidlertid ængstede Tordenskjold den stakkes Mand i egenhændige Breve med pralende Fortællinger og den Forsikring, at han ikke gik bort, før han havde naaet sin Hensigt ”koste hvad koste vilde”, saa ar han bragt det dertil, at Kommandanten efter hans Forslag sendte Kapitajn Utfall ned i Byen, for at eftersee Angrebsanstalterne og hvor stor den danske Krigsmagt var. Før denne Officeer fulgte med Tordenskjold for at tage de 6 – 700 Mand i Øjesyn, der fandtes i Byen, blev han godt beværtet ved et Frokostbord, og i halv beruset Tilstand gik han derpaa igennem Gaderne md ham, og de danske Officerer, og saae paa det opstillede Mandskab, der stod nok saa strunkt og stolt under Gevær. Svenskerens omtaagede Blik kom de Danske Snildhed godt tilhjælp, saa at det lykkedes den at lade da faa hundrede Mand trække om i forskellige Gader og faae Kapitajnen til at troe, at det stedse var nye Afdeling, der fremstillede sig for ham. Tordenskjold morede den i sin halve Ruus godtroende Utfall med allehaande lystige Fortællinger, for at drage hans Opmærksomhed bort fra det Puds, der blev spillet ham, og han naaede da ogsaa, at denne meddeelte Kommandanten ”at den danske Søhelt havde flere tusinde Mand rede til Angreb.” Et Krigsraad blev derpaa strax sammenkaldt, og Følgen deraf var at den for uindtagelig ansete Fæstning, Karlsteen blev afstaaet til den danske Krone og skulde overgives endnu samme

840.

Dags Eftermiddag Kl. 3. Men da Tordenskjold syntes, Kommandanten tøvede for længe, inden han lod Tropperne rykke ud, gik han med hundrede Mand op til Fæstningen, bankede paa en lille Laage, der var anbragt paa Porten, som da blev aabnet, hvorpaa han uden videre ed faa Officerer gik lige hen til Oberstens Bolig, saa ind igennem Vinduet og blev Pladskommandanten vaer i en eftertænkstom Stilling, hvorpaa han udraabte: ”For en Ulykke, hvad nøler I efter! veed I ikke, at Tiden alt er udløben.” Ved dette Tilraab blev Kommandanten saa forvirret, at han strax lid hundrede Tydskere trække ud af Fæstningen, fulgte af Tordenskjold med dragen Kaarde, og alle Poster bleve strax besatte af de danske Soldater.

Ved at omtale denne store Erobring, tilvejebragt med saa ualmindelig Snildhed og Uforsagthed, er det billigt at fremhæve den Menneskekjærlighed og Opmærksomhed imod de Betrængte, Tordenskjold ogsaa ved denne Lejlighed lagde for Dagen; thi da Kommandanten vedblev at skyde paa Byen, laante han Borgerne Baade, for at de kunde flytte dem selv saavel som deres Gods over til Kløverøen og der være i Sikkerhed for Fæstningens Kanoner, beordrede en Deel af sit Mandskab til at være dem behjælpelig og lod Oberst Dankwart bede, ikke at fyre saalænge Flytningen stod paa, idetmindste ikke paa den Kant.

Det Liv og den Friskhed, der var over vor kjække Søhelt, gjorde ham til Frederik den Fjerdes Yndling, og denne Konge morede sig tidt over hans Snarraadighed, dristighed og lystige Indfald. Et Træk af hans Færd, der senere er bleven dadlet, fordi han gik noget hensynsløst tilværks, bærer saa klart Præg

841.

af hans Raskhed og Uforsagthed, at det vel fortjener at anføres. En Dag da Frederik den Fjerde sad til Taffels og Tordenskjold stod bag hans Stol, ytrede Kongen, at det vel kunde lyste ham at vide, hvorledes Skaaningerne vare stemte imod de Danske, og at han formodede, Gejstligheden saavel som Bondestande ikke vilde have Noget imod at ombytte det svenske Herredømme med det danske. Ubemærket listede Tordenskjold sig bort strax efter ta have hørt Kongens Ord, og gik lige ned til Toldboden, hhvor han satte sig i en Baad, tog ti til tolv Mand med sig og roede over til Sverrig; der

steg han iland med sine vel væbnede Følgesvende, og gik et godt Stykke Vej, indtil han kom til en Bondeby, hvor han i den nærmeste Gaard kiggede ind igennem Vinduet, saa, at der skulde være Bryllup, og traadte ind i Huset netop som Brudgommen vilde føre sin Brud til Brudeskamlen. Dette forhindrede han imidlertid ved sin uventede Fremtræden, thi Præsten og Brudgommen maatte strax følge med ham, som og den Officeer, der havde Strandvagt og var indbudet til Bryllupsfesten. Med dem roede han over til Kjøbenhavn, hvor han snart var bleven savnet, uden at Nogen kunne fatte Grunden til hans Forsvinden; men ved Aftentaftet stod han ligesom om Middagen bag Kongens Stol. ”Hvor har I været saalænge?” spurgte Frederik den Fjerde. ”I Sverrig,” svarede Tordenskjold. Kongen lo og spurgte, hvad han havde gjort der, hvorpaa Tordenskjold fortalte, at han havde søgt at efterkomme Kongens Ønske, at vide Noget om Skaaningernes Stemning, hvilket han og havde været saa heldig at kunne skaffe Oplysninger om, ved at faa en En med sig af hver Stand, hvorpaa han bad om Tilladelse til at lade Præsten, Officeren og Brudgommen træde ind. Frederik den Fjerde talte længe med de nødtvungne Rejsende, især

842.

med Bonden, som næste Dag vedte tilbage til sin Brud med rige Gaver, inderlig fornøjet over Kongens Gavmildhed; faa Dage efter bleve ogsaa Præsten og Officeren sendte hjem ril Sverrig.

Ligesom Tordenskjold selv besad Mod og Uforsagthed i højeste Grad, saaledes fordrede han ogsaa disse for Søkrigeren uundgaaelig nødvendige Egenskaber hos sine Undergivne, forstod at sætte Priis paa dem, hvor de fandtes, men spottede ogsaa uden Skaansel dem, der vare blottede for samme. Der siges, at han tog aldrig nogen Mand i Tjeneste ombord paa sit Skib, der ikke turde udsætte sig for hans Mesterskud ved at staa i Raaen og holde en Sølvskilling imellem Fingrene, som da tjente ham til Blink; han skjød aldrig fejl, men den, der undslog sig for Prøven eller rystede paa Haanden, blev uden videre afviist.

”Hej det gaaer glædeligt,” sagde Tordenskjold; saaledes lyder Ordsproget endnu og denne Ytring blev virkelig udtalt med den Friskhed og Munterhed, der var ham egen under alle Forhold, da Mandskabet engang begyndte at blive mismodigt, efterat Skibet i en voldsom Storm var bleven ilde medtaget, og en Styrtning omsider tog Fokkemast og Stænger overbord. De Modløse oplivedes ved hans Frejdighed, og Møjsommelighederne mindskedes ved hans Livlighed, men de fornemme Herrer, af hvilke Admiralitetet tildeels bestod, syntes slet ikke om, at en Borgerlig skulde erhverve sig Kongens Yndest i saa høj Grad som Tilfældet var med Tordenskjold, og fremstillede derfor fle Gange hans Uforsagthed som Dumdristighed, idet de tillige fremkom med Klage over han udsatte Mandskabet for Fare.

Endnu have vi kun i Korthed mindes den aabne,

843.

djærve Søhelts bratte Død, da han, der i saa mange blodige Kampe og overhængende Farer havde trodset Fjendens Kugler, maatte falde i Tvekamp for en uværdig Mands Kaarde.

Dengang Krigen var tilende og Tordenskjold ikke længere kunde gaae kjække og lystige Begivenheder imøde paa Havet, fandt han, som man kan tænke sig, at Livet herhjemme var ensformigt og kjedsommeligt, og han søgte derfor om Tilladelse til at rejse i Udlandet. Det var hans Plan at besøge de berømteste Stæder i Tydskland og at opholde sig nogen Tid i Dresden hos sin gamle Velynder og Vejgjører, Baron Løvendal, til hvem han var knyttet i taknemmeligt Venskab; dernæst vilde han gaae til England, der for Sømanden har saa stor Tiltrækningskraft og for Tordenskjold dertil endnu en særegen, da han, formodes det, nærede stor Interesse for en ung engelsk Dame; men først vilde han gjæste en af sine mange Brødre – Forældrene havde 17 Børn – der ejede en Gaard i Sjælland, og tillige Hertugen af Augustenborg, som han under Krigen havde stiftet nøje Bekjendtskab med.

Under sit Ophold hos Hertugen drømte han en Nat, at han havde Kamp med en giftig Slange, der omsider snoede sig op ad ham og stak ham under den højre Arm, og han var overtydet om, at denne Drøm skulde forudsige ham et eller andet Uheld paa Rejsen. Samme Mening var ogsaa Hertugen af, da han hørte den, og tilraadede sin Gæst, ikke at drage videre; men da Hesten næste Dag styrtede under ham paa Jagten, roede han, Drømmen var opfyldt, og fortsatte Rejsen frejdigt og munter som altid. Faa Dage efter kom han til Hamborg, hvor han traf en ung Landsmand, der blev indviklet i en ubehagelig Sag og dermed en uskyldig og ufri-

844.

villig Anledning til den berømte Søkrigers Død, en sørgelig Begivenhed, der ogsaa hele Livet igjennem skal have virket nedslaaende paa Mandens Stemning og tildeels knust hans Livsglæde. Der blev nemlig i Hamborg foreviist en "Slange med syv Hoveder", hvilket Vidunder tilhørte en vis Oberst Stahl af svensk Herkomst; men det var naturligviis et snildt udtænkt Bedrageri, thi der var syv Væselhoveder, der vare overtrukne med Slangehuder, og dette foregivne Vidunder blev brugt til at lokke uerfarne Mennesker til Spillebordet. Ogsaa den unge Mand, der var bleven anbefalet til Tordenskjold, gik hen for at see den kronede Slange, og tabte ikke alene mange rede Penge, han havde hos sig, men endog en betydelig Sum, for hvilken han maatte give Forskrivning.

Nogle Dage efter kom Tordenskjold til Hannover og blev alt den første Dag indbudet til et stort Middagsselskab hos en fornem Mand, en General, der kaldte en Ære at see den danske Søhelt ved sit Bord. Men iblandt Gæsterne var ogsaa Oberst Stahl, vel kjendt fra opholdet i Hamborg, skjøndt i Slægt med mange tyske og svenske Adelfamilier, og den aabne, ærlige Tordenskjold, der ikke kunde forstaae, at Adelskab alene var tilstrækkeligt til at bane Vej til de højere Kredse, forundredes og harmedes højlig over hans Tilstedeværelse i Selskabet.

Efter Bordet faldt Talen paa nogle Bedragerere og falske Spillere, der vare blevne fængslede. Denne Fremgangsmaade roste Tordenskjold, men Tilføjende, at det var ønskeligt, at alle falske Spillere kunde blive afstraffede, hvilket han udtalte i en saa heftig og lydelig Tone, at hele Selskabet Opmærksomhed blev vakt; kun Obersten, som han sigtede til, sad rolig og lod sig aldeles ikke mærke med, at han forstod Vinket.

845.

Harmfuld over hans urokkelige Rolighed henvendte Tordenskjold sig umiddelbar til ham med det Spørgsmaal, "om han ikke havde hørt tale om en Slange med Syv Hoveder, som nogle Personer i Hamborg havde foreviist for at lokke unge Mennesker til Spillebordet," og derpaa fortalte han de Omkringstaaende, "at en faa hans Landsmænd for faa Dage siden var bleven skammelig trukket op af disse Spidsbube, som Øvrigheden i Hamborg for længe siden burde have jaget ud af Byen med Stokkeprygl."

Stahl kunde ikke undlade at svare herpaa og erklærede da, at han selv ejede Slangen, men af Spidsbuberi vidste han Intet at sige, hvorfor han bad Admiralen forklare sig nøjere. Det er Ord tog det andet, Stahl sage, at kun en slet Karl kunde tale som Tordenskjold, hvorpaa denne læftede sin Stok imod ham; da trak Obersten sig baglæns ud af Døren, fulgt af den opbragte Modstander, og derpaa, da de vare komne ned i Gaarden, sagde han: "I talte deroppe som en gemeen Matros." Strax slog Tordenskjold ham Kaarden af Haanden, bankede ham dygtigt igjennem med Stokken, brød hans Kaarde itu, og kastede den over Plankeværket ud paa Gaden, idet han sagde: "Jeg haaber, I glemmer ikke den gemene Matros saa snart." Derpaa gik han rolig og glad op til Selskabet ret som om Intet var forefaldet, medens den stakkels gjennempnyggede Spiller maatte liste sig hjem tilfods, besudlet af Blod og Snavs.

Men næste Morgen kom et Par af Stahls "Venner" til Tordenskjold og bad ham give Obersten Oprejsning for den lidte Medfart, ved at duellere med ham. Iførstningen var Tordenskjold utilbøjelig til Tvekamp, fordi han ansaa Modstanderen for en æreløs Karl, men omsider lod han sig

846.

overtale dertil i et Middagsselskab, han op ad Dagen bivaanede, og indrømmede endog, ikke at ville gaae ud paa Rifler, som han forstod at bruge fremfor Nogen, thi han skjød Proppen af Flasken og gjennemborede Esset paa et Kort med største Lethe, men at vælge Kaarden, og Morgenens derefter kjørte han over de hannoveranske Grændser med sin Kammertjener og en af Stahls Venner, der ved denne Lejlighed spillede en saare tvetydig Rolle. I det Hildesheimske mødtes Modstanderne, og der blev han gjennemboret af Stahls lange, svenske Stikkaarde. Med et dybt Suk udaandede han i den trofaste Kammertjeners Arme', og de Ord "Gud være min arme Sjæl naadig for Jesu Skyld!" vare de sidste, han talte. Det var den 12te Novbr. 1720.

Efterretningen om Tordenskjolds Død fremkaldte stor Sorg her i Landet, ikke alene hos Kongen og Heltens Venner, men hos hele Folket, hvis Yndling han var bleven ved sine Heltebedrifter. To Aar efter hans Drab blev hans Lig ført til Kjøbenhavn og bisat i Hvælvingen under Holmens Kirke, indtil Frederik den Sjette i Aaret 1819 lod det nedlægge i en Marmorkiste og bisætte i Kirkens Kapel.

Der var en Steen i Muren, nær det Sted, hvor Tordenskjold var bisat, der aldrig vilde blive siddende, siger Almuen, og det var fordi Søhelten vilde ud og slaaes med Svenskerne; siden han er kommen ind i Kapellet, er baade han og Stenen kommen til Ro.

"Tydsken kan kommew til Midsund saa tidt som han vil,
men han kan ikke blive der saalænge han vil,"

skrev en af vore Soldater paa en Landsbyport Dagen efterat Træfningen der havde fundet Sted, og Sandheden deraf følte

847.

tilvisse flere end de kjække Forsvarere, der havde kastet Oprørerne tilbage. Fjende slog en Skibsbro over Ejderen ved Bergen og lod to Dampskibe og nogle Kanonbaade, hvis Skandseklædninger vare besatte med Uldsække, tage Plads ved Syderstapel; disse og flere Forberedelser viste, at Willisen og hans Skarer vare tilsinds at aabne Fjendtligheder paa Centrum eller højre Fløj, men Septbr. Maaned var dog næsten tilende, førend de gjorde alvorligt Angreb paa Frederiksstad, der ligger i den Vinkel, Trenen danner ved sit Udløb i Ejderen. I otte Dage skjøde de paa den med gloende Kugler, men mødte tapper og heltemodig Modstand af de djærve Jyder, der bleve anførte af den kjække, sindige og i Kampen urokkelige Oberst Helgesen, Nordmand af Fødsel ligesom Schleppegrell og Rye; omsider tydede Alt paa, at Oprørerne vilde storme, og at Stormen kule finde Sted langs Ejderdiget; dette skete og den 4de Octbr., og der opstod snrt en frygtelig Kamp om Liv og Død. "Ingen vilde vige, de blanke Vaaben maatte gjøre Udslaget, og det var Mand imod Mand, Bajonetten og Kolben imod hverandre, og harmfulde, haanende Ord ved hvert Slag, ret som i Oldtidens Kampe." Da Oprørerne søgte at grave Brystværnet igennem, efter at de to første Stormforsøg vare tilbageslaaede, vare nogle af vore Soldater ikke sene til at lukke for Aabningerne med deres Tornystre, medens andre vedligeholdte en morderisk Ild, der tvang dem til at forlade Volden, og saaledes blev Fjenden fire Gange kastet tilbage, naar han forsøgte at storme, skjøndt der unægteligen vistes stor Mod fra hans Side. Først Kl. 11 om Aftenen, da et Granatskud fra vore Tropper sprængte hans Krudtforraad i Luften, var Kampen tilende; men Slesvig-holstenernes Tab var stort, og Mange havde fundet en sørgelig

848.

Død i Grøfter og Moradser. Saaledes druknede et halvt Kompagni e derved, at en Bro blev sprængt af vore Granater.

Frederiksstads heltemodige Forsvar vakte hele Europas Beundring og bliver regnet til de berømmeligste Krigsbegivenheder i Historien; den 4de Octbr. 1850 var det, som sagt, at Helgesen og hans tapre Skare aldeles tilbageslog Oprørernes Stormforsøg under Willisen.

I Aaret 1850, det sidste, Gud være lovet! i hvilket Krigen rasede, havde vi altsaa at bestaae Slaget ved Idsted, den 24de og 25de Juli, da vore Tropper overvandt Slesvig-holstenerne; Oprørernes Angreb paa Forsvarslinien ved Østersøen, som de Danske aldeles tilbageviste ved Midsunde den 12te Septbr. og det ligeledes heldige Udfald af Forsvaret for Frederiksstad den 4de Octbr., da Oprørernes gjentagne Stormforsøg med Held bleve afslaaede og de lede et fuldkomment Nederlag. Dermed vare de blodige Kampdage tilende, og Fjenderne sydfra havde faaet den Advarsel ikke fremtidig at skride ind over Landets rette Grændse:

”Ved Midsunde skal han standse
bryde uden Frugt sin Landse!
og ved Frederiksstad i Baalet
synker han for Staalet.”

Frederiksstad er den nyeste Kjøbstad i Slesvig, thi den er opført i det syttende Aarhundrede af nogle hollandske Reformeerte: Remonstranterne *), der bleve kuede i deres Fødeland, og da fik Tilladelse af Hertug Frederik den tredje til at anlægge en By i hans Lande, hvor de fandt for godt, hvorpaa de valgte Omegnen af Husum. Men Byens Øvrighed vilde ikke tillade, at de sloge Boliger op i deres Nærhed og

*) *Chat Gpt:*

Remonstranterne var en teologisk bevægelse inden for den nederlandske (hollandske) protestantisme i begyndelsen af 1600-tallet. Bevægelsen opstod som en reaktion mod den strengt kalvinske lære om forudbestemmelse (predestination) i den reformerte kirke.

I 1500- og 1600-tallet var kalvinismen den dominerende retning i Holland.

En teolog ved navn Jakob Arminius (1560–1609) begyndte at stille spørgsmålstegn ved nogle af Johannes Kalvins læresætninger, især ideen om, at Gud fra evighed af har udvalgt nogle til frelse og andre til fortabelse.

Arminius mente, at mennesket har fri vilje til at tage imod eller forkaste Guds nåde.

"Remonstrationen" (1610)

Efter Arminius' død fremlagde hans tilhængere et dokument kaldet "Remonstrationen" i 1610 – deraf navnet Remonstranterne.

Dokumentet indeholdt fem hovedpunkter, som beskrev deres teologi. De fem remonstrantiske hovedpunkter

Fri vilje og betinget udvælgelse: Gud udvælger mennesker til frelse på grundlag af deres tro (ikke vilkårligt).

Kristi universelle forsoning: Kristus døde for alle mennesker, men kun de troende får del i frelsen.

Den menneskelige syndsforbrydelse: Mennesket kan ikke frelses uden Guds nåde, men kan samarbejde med den.

Nådens modstandelighed: Mennesket kan modsætte sig Guds nåde.

Mulig frafald: En sand troende kan falde fra troen og miste frelsen.

Synoden i Dordrecht (1618–1619)

Der opstod stor strid mellem Remonstranterne og deres modstandere, Kontraremonstranterne (strengt kalviniske teologer).

På Synoden i Dordrecht blev remonstranternes lære fordømt, og kalvinismen blev stadfæstet som officiel doktrin i Den Nederlandske Reformerte Kirke.

De såkaldte "fem punkter af kalvinismen" (TULIP) blev formuleret som modsvar til remonstrantismen.

Eftertid

Remonstranterne dannede senere deres egen kirke: Remonstrantse Broederschap (Remonstranternes Broderskab), som stadig eksisterer i Holland i dag.

De står for en liberal og tolerant kristendom, med fokus på personlig tro, fri vilje og samvittighedsfrihed.

849.

derefter bestemte de at grunde en Stad ved Maggersee; der var Grunden imidlertid for sumpig, og de tildeels rige Hollændere nedsatte sig da ved Byen Drage i Stapelholm imellem Trenen og Ejderen, hvor disse til Floder løbe sammen ved tre Sluser, der kunne aabnes og lade Trendlodens Vande oversvømme Omegen lagt forbi Hollingstedt. Den første Bygning opførtes 1621; og Byen, der danner Grændseskjellet imellem Mars og Geest, blev fra Begyndelsen af kaldet Seebüll; endnu viser Frederiksstad sin hollandske Oprindelse thi Husene ere næsten alle af brændte Steen, Fortogene ligeledes, og de brede lige Gader ere beplantede med Træer, ligesom ogsaa det store Torv i Byens Midte er omgivet af en Række træer; men ved Bombardementet 1850 blev Staden næsten ganske ødelagt, og de vindskibelige Beboere bleve tildeels huusvilde. Iblandt Næringsvejene maae Havedyrkning og Seneptilberedelse fremhæves.

Alle Troesbekjendere have fri Religionsøvelse i Frederiksstad, derfor findes der ogsaa Lutheranere, Katholiker, Remonstranter, Mennonitter *), Jøder, og nogle Kvækere; og dog, uagtet denne Blanding af forskjellig Sekter, skal Uenigheden være sjældnere der end andensteds og den bedste Samdrægtighed og Fordragelighed fremherskende i Byen. Der findes som Følge af Religionsfrihed ikke faa Bygninger til Brug ved Gudstjenesten; Remonstranternes Kirke, der ogsaa benyttedes af andre Reformerte, er nedbrændt, men Jøderne have en Synagoge, Katholikerne et Kapel, Mennonitterne en lille Kirke, oh Lutheranerne, hvis Tal naturligviis er det langt overlegne, have i deres Kirke, hvis Alter og Prækestol forhen stod i Trindermarsch og Løjt paa Nordstrand, et værdifuldt Maleri af Ovens.

*) Mennonitterne er en kristen frikirkelig bevægelse, der opstod i 1500-tallet som en del af reformationstidens radikale bevægelser. De udspringer af den såkaldte anabaptistiske bevægelse, som lagde vægt på voksen-dåb, fred og enkel livsførelse.

Mennonitterne er opkaldt efter Menno Simons (1496–1561), en tidligere katolsk præst fra Friesland (i det nuværende Holland).

Efter at have forladt den katolske kirke blev Menno en leder blandt anabaptisterne, der ønskede en reformation af reformationen.

Han samlede de spredte og forfulgte anabaptister til et mere fredeligt og organiseret fællesskab.

Hovedtræk i mennonitternes tro

Voksendåb (troendes dåb):

Dåb gives kun til mennesker, der selv bekender troen — ikke til spædbørn.

→ Tegn på en bevidst beslutning om at følge Kristus.

Ikkevold og fred:

Mennonitter er kendt som pacifister — de afviser krig, vold og militærtjeneste.

→ I stedet vægter de fred, forsoning og næstekærlighed.

Adskillelse fra verden:

De mener, at kristne bør leve enkelt og ikke lade sig styre af verdslige værdier som magt og rigdom.

→ Dette har ført til særprægede fællesskaber og livsstil hos nogle grupper.

Menighedsfællesskab:

Kirken forstås som et frivilligt fællesskab af troende, der hjælper hinanden i tro og liv.

Etik og livsførelse:

Enkelthed, sandhed, nøjsomhed og hjælpsomhed står centralt.

→ Mange mennonitter driver humanitært arbejde verden over.

Udbredelse og variation

Mennonitterne findes i dag over hele verden — især i Nordamerika, Latinamerika, Afrika og Europa.

Der er store forskelle mellem grupper:

Nogle lever meget enkelt og traditionelt (fx Old Order Mennonites eller Amish, som har fælles rødder).

Andre er moderne og deltager aktivt i samfundet.

Nutidig betydning

Mennonitter er kendt for socialt engagement, fredsarbejde og nødhjælp.

Organisationer som Mennonite Central Committee (MCC) arbejder globalt med udviklingshjælp, katastrofehjælp og fredsarbejde. _

850.

Et og halvfjerdsindstyvende Afsnit.

Husum Amt.

er forenet med Bradsted Amt og Landskab, og under dette Amtmandskab hører tillige Ejdersted, Pelvorm, Nordstrand og de omliggende Halliger, saa at det indbefatter hele den sydvestlige Deel af Hertugdømmet Slesvig med Kjøbstæderne Husum, Tønning og Garding; den største Halvdeel af det, nemlig Ejdersted og det nu næsten forsvundne Nordstrand, hørte i ældre Tider til de frisiske Utlande. Den frugtbare Halvø, der nordlig for Ejerstømmen strække sig ud i Vesterhavet, og hvis Beboer oprindeligen ere Frisere, hedder Ejdersted. Med Undtagelse af to Sandstrækninger samt Klitterne ved Ording og det sydligere liggende St. Peter, bestaaer hele Landskabet af Marsk, dr i en Strækning af femten Miil sikres imod Oversvømmelse ved Hoveddiger og gennemskjæres af Mellemdiger.

Det inddeles i Østerdelen, det egentlige Ejdersted, der strækker sig langs Ejderen og bestaaer af det frugtbareste Marskland, og Vesterdelen, der vel ogsaa er Marsk, men hvis sydvestlige Deel har lidt meget af Sandflugt fra de nærliggende Klitter. Forhen var det deelt i tre `Herreder: Ejdersted, Evershop og Utholm, af hvilke de to sidste dannede Vesterdelen.

Ved Kanalen Norderbootfahrts Udløb i Ejderen ligger Kjøbstaden, forhen Fæstningen Tønningen, hvis vigtigste Indtægtskilde er den Havn, der tildeels ligger inde i Byen og rummer omtrent hundrede Skibe. Byen driver kun Handel med femten Fartøjer, men de mange fremmede Skibe indtage Levnetsmidler der og skaffe derved Byen Næring. Alt i det

851.

tolvte Aarhundrede var den Landskabets vigtigste By, men blev ikke Kjøbstad førend i det sextende, og den Fæstningsværker anlagdes midt i det syttende, dog for snart igjen at sløjfe, skjøndt de efter Sigende skal have kostet 36 Tønder Guld at Rejse. I Slutningen af Aarhundredet bleve de atter istandsatte, og ved Holstenerhertugens Hjælp kastede den svenske General Steenbock sig ind i Fæstningen 1713 efter at have afbrændt den aabentliggende By Altona, men alt i Foraaret 1714 maatte han overgive sig med sine 11000 Mand, og Kong Frederik den Fjerde lod da alle Værkerne sløjfe.

I Byens Kirke, indviet til den hellige Laurentius og smykket med et 224 Fod højt kobbertækket Taarn, dannet af tre Kuplet og forsynet med fem Klokker, findes værdifulde Malerier af Kunstneren Julian Ovens, hvis Fødeby Tønning er.

Der hører ikke noget Land til Byen, som i de sidste Aar har vundet ved sin Dampskibsforbindelse med England og den Jernbane, der er anlagt til den fra Flensborg over Husum, men der ligger sydvestlig ved Hoveddiget en lille Koloni, omtrent tyve Gaarde og ligesaa mange Huse, der beboes af Frisere, hvilke En som Alle og Alle som En ere Fiskere, Havedyrkere og Daglejere; det er Store Alversum og Lille Alversum. Nord for Tønningen findes et stort Sogn, der er mere højtliggende end det øvrige Landskab, og formodes at have faaet Navn af sin Højde og Ælde; det er Oldensworth. To Præster ere ansatte der, og i Præstegaarden vises det Værelse, i hvilket Frederik den Fjerde og Peter den Store afsluttede Overenskomsten om Tønnings Overgivelse.

Paa en Marskstrækning i nærheden af Oldensworth er Königskamp, hvor Kong Abel 1252 sloges med Friserne. Østlig findes Hoyersworth, Ejdersteds eneste adelige

852.

Gods, og en Fjerdingsvej fra Kirken er Havnen Oldensiel, hvor han landede.

I Kitzenbüll Sogn er der saa stærk Marsk, at der undertiden maa spændes sex Heste for Ploven, og vestlig for Kirken laa Ejdersteds Fribjerg, et lovligt Tilflugtssted for visse Forbryder.

I Vesterdelen ligger Garding, den mindste Kjøbstad i Hertugdømmet, men i Landet ved den vestlige Side af en tre Fjerdingsvej lang Sandryg, der oprindelig dannede Sydgrænsen af Evershop. Agerbrug og Kornhandel ere de fornemste Næringsveje. Østerhever Sogn gaaer imod Nord til Havediget, Vesterhever er Levninger af en større Ø, der nævnes i Slutningen af det tolvte Aarhundrede. St. Peter Sogn er omgivet af høje Klitter, der paa en lille Strækning erstatte Havediget og fortsættes i Sandbakken Hertzbank ude i Havet.

Ording er det vestligste og mindste Sogn paa Hertugdømmets Fastland. Kirken sammesteds blev flyttet ind 1724, fordi Klitterne, der omgive Ording Sogn imod Vest, efterhaanden vare naaede saa tæt til den, at Kirkegængerne maatte skuffe Sand bort om Søndagen, førend de kunde naae Gudshuset. En smal Revle, sex Fod dyb skiller ”gamle Heverstrømmen, der gaaer i nordøstlig Retning langs Pelvorm indtil Nordsatrandischmoor, fra Heverstrømmen eller ”ny Hever, der fører langs Ejdersteds Nordkyst til Husum Rhed og videre til Husum Havn, og desuden i adskillige Løb til Tetenbüll Havn nordlig paa Ejderstedt, og til nogle Landsbyer paa Nordstrand.

853

Husum Amt.

naaer fra Trenen til Vesterhavet og Arlaaen og indbefatter tillige Øen Pelvorm og de fleste af Halligerne. En halv Fjerdingsvej fra Havet ligger Kjøbstaden Husum, paa Randen af Geesten, forbunden med Flensborg ved Jernbane; sydlig for Aaen danner den store Bt ”Rødemis” et Slags Forstad, og den nordvestlige Deel kaldes ”Nystaden.” Byen har Dampskibsforbindelse med England. Husum Slot, der blev opført i det sextende Aarhundrede af Hertug Adolf og nu tjener til Amtmandsbolig, var en anseelig Bygning med Taarne og havde et Kapel med egne Præster, da det flere Gange var Hertuginernes Enkesæde.

I det folkerige Mildsted Sogn – Mild kaldes oprindelig hele Lavlandet henimod Ejdersted og Stapelholm – vistes endnu for et Par Aarhundreder siden Spor at Mildinborg, som Knud Magnussen lod opføre, og ved hvilken Abel Valdemarsen lejrede sig i Sommeren 1252, inden han drog ned ad ”Mildes Damm” til imod Ejderstedterne. Ved Broen over denne Dam var det ogsaa han blev dræbt paa Flugten efter Slaget ved Oldensworth; Stedet kaldes endnu ”Starflyk” (Dødslykken).

Ved Ostendeld, østlig for Mildsted, findes en Skov paa noget over Hundrede Tønder Land, der hører til dem smukke Kirke med det høje Taarn og det kunstigt udskaaren Alterblad. Øst for Byen ligger

Sandesbjerg med en vid Udsigt, imod Vest Femhøjene. I disse her sidstnævnte Sogne, der siden det fjortende Aarhundrede er beboet af indvandrede Friser, og hvor Bygningsmaade, Klædedragt og andre Ejendommeligheder angive det fremmede Folkefærd, vise Gravhøjene og i mange Henseender Folkekarakteren, at Befolkningen op-

854.

rindeligen er dansk; navnlig i Svesing er det danske Sprog endnu ikke gaaet tilgrunde.

Svabsted Fogderi er den betydeligste Levning af det forhenværende Amt Svabsted, der ogsaa i verdslig Henseende stod under den slesvigske Biskop foruden Borgen og Flækken Svabsted, hvor han raadede over Hals og Haand, endeel Strøgods i Husum Amt, som og i Angeln, Svandsø, Nordgöesherrred, Als, endeel Gods i Sundeved og i Omegen af Haderslev og Aabenraa, Bispegaardene i Slesvig og Haderslev, Strøgods i Stapelholm og det Ejderstedske m. m.

Den nuværende Flække, der sandsynligviis er bygget under Beskyttelse af den alt i det fjortende Aarhundrede omtalte Bispeborg, ligger ved Trenfloden paa Sydkanten at et smukt afsondret Bakkestrøg, og havde betydelig Skibsfart indtil Herrenhollig inddigedes; for Tiden har den omtrent 800 Indbyggere, der tildeels leve af Havedyrkning, fornemmelig af Kaaldyrkning og Kartoffelavl.

Langt ude ved Vesterhavet ligger Lundenberg og Simonsberg Sogne, der for længst ere skilte fra Nordstrands Thing og lagt under det Ejderstedske. Ali det femtende Aarhundrede maatte Simonsberg og det sextende Lundenberg Kirke formedelst Flodskade lades udenfor Diget, men snart efter vandt Indbyggerne en Strækning Land igjen, som de lode inddige i to Koge, og fik en ny Kirke bygget midt i samme, for begge Menigheder. Da kom Vandfloden 1717, og Menigheden mistede al Landejendom, Husene maatte flytte til Ejdersteddiget, og Kirken blive udenfor; først 1790 blev der atter vundet Land, men Kirken, der kun kunde besøges

855.

ved Ebbetid, blev solgt til Nedbrydning, efter at Floden endmere havde beskadiget den 1825. En ny Kirke er opført paa Udendiget og taget i Brug siden 1830. Over 60 Huse ligge langs Diget, og saaledes have disse Mennesker stadig Kamp at udholde imod det mægtige Element; men netop naar Menneskene skulle maale deres Kræfter mod Naturens, voxer Kraft, Udholdenhed og Arbejdsomhed med Anstrængelsen, og derfor ere Friserne Folk, hvis aandelige Præg ligesaameget som deres ydre Forhold afvige fra størstedelen af Landets andre Beboere.

Paa Slesvigs Fastland imod Vest have vi endnu kun at besøge den Landstrækning imellem Arlaa og Søholm Aa, der kaldes Bredsted Amt, men tidligere udgjorde en Deel af Flensborg Amt under Navn af Nørregoesherrred.

Flækkn Bredsted nævnes alt i det tretende Aarhundrede som Kongsgods; den var da en lille By, der laa i Nærheden afg Havet, som havde revet Landet bort imellem den og Nordstrand, hvorved den kom i Flor og fik Rettigheder som Flække. Senere er Forlandet bleven inddiget og derved er den atter indskrænket til Landhandel med Korn og Kvæg, der i Forbindelse med Agerdyrkning og Haandværksflid udgjør dens Næringsveje.

Det store Breklum Sogn strækker sig 2 ¼ Miil igjennem Landskabet, Ellerbüllerne søge Kirke der i levende Live, men de begraves paa Hattsted Kirkegaard. Ved Breklum Kirke skal Reformatoren Morten Luthers Sønnesønssøn Daniel Luther have være Præst, fra 1649 – 1683, og denne Søn, Theodor Luther blev Faderens Eftermand indtil 1732.

856.

Den sydostligste Trekant i Amtet er Fjælde Sogn, hvor mangfoldige Gravhøje og Steensætninger vidne om Beboelsens Ælde, Paa Kirkegaarden er en saadan Gravhøj, omkring hvilken Folk med

Begejstring skal have flokket sig, da den første lutherske Præst, Nikolaj Pernow, stod frem for det kirkelige Liv og den Interesse for Oplysning og Underviisning, der findes i den Midte. Kollund hedder en By i dette Sogn, og der levede i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede en mærkelig Mand, † 1897, der forenede Indsigt og virksom Deeltagelse i det simpleste Landmandsarbejde med Lyst til Kundskaber, Interesse for Studier og det dannede Livs Nydelser. Saaledes kørte han selv sine Tørv til Byen som andre Bønder, men han havde en Bogsamling paa flere hundrede Bind, som han flittig benyttede, gjorde Baderejser til Pymont tilfods, brugte sin Formue til at understøtte trængende Videnskabsdyrkere og betænkte de Trængende med milde Stiftelser. Lorentz Jensen hed den flinke Mand.

I Bredsted Landskab findes endvidere det dansktalende, men magre og fattige Joldelund Sogn, Langenhorn, med den tre Fjerdingvej udstrakte By af samme Navn, den største i Slesvig og med 2000 Indbyggere, Bordelum, hvis tidligere Kirke efter Sagnet forhen skal have været et Afgudstempel, og Okholm, der paa en Hallig nær forgik i en Vandflod 1436. Dette Sogn, der ligger paa Værfter, er meget fattigt, hvorom de til Fattighuse ogsaa bære Vidne, og dertil maa Grunden vel tildeels søges i de ydre Forhold og Omstændigheder, men vistnok ogsaa for en stor Deel i den Mangel paa Arbejdslyst og Virksomhed, der hersker iblandt Beboerne, saa at de ikke engang selv tærskes deres Korn.

857.

Igjennem Diget, der stadig ødelægges af Havet, uagtet der er Pæleværk, gaaer Kongekanalen med to Sluser, og ved Syderhavn er der Færgefart til Øerne og Halligerne.

Tooghalvfjerdsindstyvende Afsnit.

Baade på Østkysten og Vestkysten af Hertugdømmet findes en stor Deel større og mindre Øer, der tildeels have Overensstemmelse med Fastlandet, men ogsaa i fleer Henseender afviger derfra ig fra hinanden indbyrdes. De største af Vesterhavsoerne ere foruden da alt under Nørrejylland omtalte, Romø, Sild, Føhr, Pelvorm og Nordstrand. Landskabet Pelvorm indbefatter Øen af samme Navn og endeel Halliger, Landskabet Nordstrand ligeledes en Ø af tilsvarende Navn og de fleste andre Halliger. Øen Pelvorm er den høje Deel af det gamle Nordstrand, der blev skilt fra den nuværende Ø Nordstrand 1436, igjen forenet med den 1551 og atter ganske frareven den 1634. Denne ødelæggende Stormflod, hvorved henved 200 Huse og 8 Møller bleve revne bort, og 1100 Mennesker fandt deres Død i Bølgerne, var paa en Maade forberedt ved Floderne 1612 – 1615, der havde aabnet en bred Havarm fra Hevermundingen til Mosen; kun Pelvorm Kirke forblev ubeskadiget; ogsaa dengang omkom mange Mennesker – 300 siges der. Øen, omtrent en Kvadratmiil i Omfang, bestaar af svær Marsk og er frugtbar; dens vestlige Deel mod Halligerne Süderog og Nordderog danne ”Gammelkirkens Sogn”, hvis antikke Kirketaarn er et vigtigt Sømærke. Blytaget skal være kommen fra

858.

England i Knud den Stores Tid; Nykirkens Sogn er dannet af det forrige Gods Seegaard, endeel Huse paa Mellemdigerne og nogle Halliger. Kirken har forhen været ”Helligkors Kapel” ved Seegaard. Nordstrand er omtrent af samme Størrelse som Pelvorm, og ligesom denne en Levning af den store Ø af samme Navn, der gik tilgrunde ved Vandfloden 1634. Denne var atter et formindsket Stykke af det tidligere Nordfriesland, som med Grund antages at have omfattet alle nordstrandske Øer og Halliger i Vesterhavet, saa at Ejdersted for et Par hundrede Aar siden sod i Forbindelse med Nordstrand ved en Bro over Heverstrømmen. Katholikerne have fri Religionsøvelse paa sidstnævnte

Ø, fordi Beboerne, der inddigede fire Koge af det nye Landskab, hørte til denne Lær. Den Lutherske Kirke paa Øen ligger i Odenbøl, det er den gamle Sognekirke.

Halligerne Nordstrandischmoor eller Lütjemoor og Hamburgerhallig høre til Landskabet Nordstrand. Hooge, den højeste af Halligerne, Gröde og Øland til Landskabet Pelvorm, der saavelsom Nordstrand staae under Husum Amtmandskab. Paa de fleste Halliger er Præsten tillige baade Degn og Skolelærer, og et Flag bruges istedenfor Kirkeklokke; Øland, der jevnlig bliver besøgt af Badegjæster fra Føhr, er den nordligste af dem, og den eneste, der har en Klokke.

Omtent en Miil fra Dagebøl Baadehavn ligger Øen Øör eller Føhr, 1 $\frac{1}{4}$ Miil stor, med frisisk Befolkning. Halvdelen af Øen er inddiget Marsk, og Landet er stærkt befolket, men kun lidet dyrket, da de fleste Beboere drive Søfart. Skov findes der ikke længer, men mange Haver ved de nette og velhavende Byer langs Marskgrænsen. Vestdelen høre til Ribe Amt og udgjør med Amrum et Birk; Østdelen,

869.

langt større end førstnævnte, staaer under en Landfoged, der boer i Wyck. Denne Flække, der blev anlagt 1634 af Flygtninge fra det oversvømmede Nordstrand, og ligger ved en lille Havn, Vandfladen havde danner, er i dette Aarhundrede bleven bekjendt som et sundt Badested, navnlig efter at Kong Kristian den Ottende benyttede Søbadene, der bleve anlagte sammesteds 1817.

I Badetiden er der Dampskibsfart fra Øen og til Hamborg, Husum og Helgoland, denne Klippeø i Vestrhavet, hvor Englænderne have et Batteri og ey Fyrtaarn, og hvor der ogsaa er helbredende Søbade. Flere Gravhøje paa Føhr vidne om dette Ølands tidligere Beboere, deriblandt Galgebakken ved den sydvestlige Side af Flækken, 41 Fod høj.

Beboerne i Wyck søge til Nikolaj Kirke, der skal være opført for Penge, Tigtermunkene fra England i sin Tid indsamlede. Foruden dette er der St. Johannes Sogn, det største paa Øen, der indtager hele Midten fra Syd til Nordøst. Kirken, ved hvilken der er ansat to Præster, ligger nordlig i den store By Nieblum, af hvilken den sydligere Deel hører undr Ribe. Byen er en af de smukkeste i Slsvig, Gaderne ere brolagte, og der findes endog Marmorportaler ved flere Huse. Ved Føhr og Amrum fanges Østers, og der er i Østerland-Føhr to Fuglekøjer, ligesom der i Vesterland-Føhr er en tredje.

Sild eller Sylt, hvis nordlige Deel List, høre til Ribe Amr, er den højeste Deel af det gamle Nordfriesland, og der have Frisernes Sprog, Klædedragt og andre Ejendommeligheder længst vedligeholdt sig. Øen østligste Sogn er Morsum, der omfatter det meste af Sognets Geestland men Kehtum Sog er det største, og den store, højtliggende Kirkeby kan egnes for en Flække, da der er Post- og

860.

Toldhuus, Bibliothek, Læg, Apothek, Fængsel, o. s. Beboerne ere tildeels velstaaende og meer end almindelig oplyste Sømænd. En Vold imod Syd, gjennebrudt paa to Steder, og en lignende imod Nord, saavelsom en stor mængde Gravhøje, iblandt hvilke en har et Gravkammer, minder om de svundne Slægter. En Deel af Føhringsvolden kaldes Riberstien, og skal være Levning af en Vej, der i de ældste Tider førte fra Ribe over Romø, Sild og Føhr til Ejdersted. Af List er kun to Gaarde og otte Huse tilbage, og der var 1836 kun to skolesøgende Børn; ved Sognets Nordgrændse er der en Fuglekøje. Vesterland Sogn bestaaer dels af sandklitter; imod Syd fandtes forhen Voldspor og der skal Øens Dommersæde have været; derfra strækker sig næsten to Miil ned i Vesterhavet den ubeboede, men sagnrige Landtunge Hornum, en Sandørken, hvor Stilheden kun afbrydes af Bølgernes Larm og Strandmaagernes Skrig, men som dog er af Vigtighed for Marskegnen paa Føhr, ligesom og Hornum Havn paa den sydligste Kant ofte er et længselsfuldt attraaet Maal for Søfarende.

Tre og halvfjerdsindstyvende Afsnit

Iblandt Ølandene ved Slesvigs Østkyst træder det smukke, rige og frugtbare Als frem. Øen er 4 Miil lang, fra $\frac{3}{4}$ til $\frac{1}{2}$ Miil bred, indtager et Fladeindhold af noget over fem Kvadratmile og adskilles fra Sundeved ved det smale men dybe Alssund. Langs Østkysten findes den meste Skov, og Havedyrkning, navnlig Frugtav, hører til Landets bedre Erhvervskilder.

861.

Øen inddeles i to Amter, Sønderborg og Nordborg, der siden 1850 begge staae under Gottorp Amtmandskab.

Sønderborg bestaaer af Nybel Herred i Sundeved og Sønder Herred paa Als samt Kjøbstaden Sønderborg, der ligger i en Vinkelform paa Østsiden, der hvor Als Sund forbinder Sønderborgfjord med Lille Belt. Fra Dybbelbakke hinsides Sundet tager den velhavende By sig overordentlig smukt ud, men den ejer aldeles ingen Jord, ikke engang saameget, at der kan anlægges en ordentlig Spadsegang. Havnen der er tilgængelig for Linieskibe, er Byens Hovedrigdom, og fra den sydligste af de to Skibsbroer er der Færgefart til Dybbelbjerg.

Af mærkelige Bygninger maa fremhæves det store gammeldags Slot, hvor Valdemar fejrede sit Bryllup med Helvig, og hvor Kristian den Anden sad i haardt Fangenskab fra 1532 – 49. Det skal være anlagt imod de vendiske Sørøvere og staaer nu paa en opfyldt Grund, men iførstningen, antage man, stod det i Nærheden af Augustborg. Frederik den Fjerde lod det ene af de fire stærke Taarne nedbryde og Spirene tage af de andre; det er Fangetaarnet, ”hvori den gamle Ørn” sad, der er nedbrudt, men Indgangen kjendes endnu i Ydermuren. Den Afbildning af Kjøbenhavns Slot, som den fængslede Konge indgravede efter Hukommelsen i et at Slotsvinduerne, er ikke længere at see.

Omegnen ved Sønderborg, der er frugtbar og bakket, blev i Oprørskrigen godt kjendt ved de store Skandser, der opførtes sammesteds paa Møllebakkerne og langs Sundet, som og bag ved Halvøen Ulkebølle.

Den største Deel af Als Sønderherred er adeligt Gods, der før Krigen tilhørte Hertugen af Augustenborg. Flækken Augustenborg ligger egentlig i Kettinge Sogn og var

862

hidtil størstedeels beboet af Embedsmænd og Betjente ved det hertugelige Hof; den kaldes efter Slottet, som Ernst Gynther lod opføre og nævne efter sin Gemalinde. Den nuværende Slotsbygning er opført i Slutningen af forrige Aarhundrede og bestaaer af to Fløje, af hvilke den nordlige rummer et smukt Kapel, hvor ogsaa Flækkens Beboere deeltage i Gudstjeneste. Det kostbare Stutteri, der fandtes i eb af Fløjene under den sidste Hertug, er noksom bekjendt, som og de skønne Haveanlæg langs Augustenborg Fjord. I denne Have forevises ”de tre Egetræer,” under hvilke nogle højtstaaende Damer, der vare forsmaaede af den i sin Tid mægtige Struensee, skulle have svoret Statsmanden Undergang og Død.

Kekenis kaldes og skrives den Halvø, sydlig for Als, der hænger sammen med Øen ved et saakaldet Drei, og adskilles fra den ved det dybe Hørup Hav, men egentlig hedder den Kaynæs, fordi den har Navn efter Anders Kays Sørøverborg, der laa skjult i den tykke Skov, og var useet fra Søsiden formedelst den vedliggende Høj, paa hvilken der nu vedligeholdes at lille Fyr.

Lysabel højtliggende, store og smukke Kirke med et 50 Fod højt Taarn, tjener som Sømærke. Den skal være opbyggt af en Herremand, hvis Borg fordum stod paa dette Sted. Voldsporene af samme vare synlige endnu for faa Aar siden, og Kirken blev bygget til Sone for et Mord, han havde begaaet ved at ihjelslaae en anden Adelsmand, der boede ved Gammelpøl, tilforn kaldet Abelhoved. P?alven gav Synderen Aflad for sin Misdad, paa det Vilkaar, at han sulde bygge et Kapel til Ære for ”St. Michael, den gode Stridsmand.” I denne Kirke gjemtes tidligere, efter Papisternes Udsagb, en Deel af det

hellige Blod, og derfor skete store Valfarter dertil, hvorved Kirken berigedes; paa Kirkegaarden holdtes et Marked, ”Helligblodsmarkedet, der nu finder Sted ved Nordborg.

Steenrevet Pølsbro er det forhenværende Abelhoved, der omtales i flere Sagn. Iblandt andet siges der, at Alsingerne vare saa bekjendte for deres Vagtsomhed ved Lysabel Kirke, at den endog var bleven til et ordsprog; denne Aarvaagenhed blev omtalt engang ved Kong Kristian den Fjerdes Taffel under hans Ophold i Odense, og da ytrede en tilstedeværende Adelsmand, at de vel ikke vare saa agtpaagivne som de havde Ord for, og indgik endog et Væddemaal om, at han inden fire og tyve Timer skulde skuffe deres Vagtsomhed og komme

863.

iland med sin Tjener, useet af dem. Tidlig næste Morgen gik han ogsaa med denne henimod det hellige Tempel, fra Mummark af, hvor han var steget iland, men blev dræbt af de opbragte Alsinger tilligemed sin Følgesvend, uagtet han bad ret meget om at beholde Livet.

Fra Bullebro ved Mummark er der Færgefart til Søby paa Ærø, to Miil. Kekenisgaard eller Kynesgaard, der siden 1764 var hertugeligt Gods, ligger meget lavt og skal have Navn efter de to Sørøvere, Kay og Nis.

Kirken i Hørup regnes for at vær den ældste paa Øen, og har et Taarn med en mærkværdig Steenfihur paa den nordre Yderside. Fra Hørup er der Overfart til Kikenæs.

Det største Landsbysogn paa Als er Ulkebøl, der gaaer fra Hørup Hav imellem Alssund og Augustenborgfjord ud til Arnkilsør. Kirken er meget smuk med har et fladt Taarn, et kostbart gammelt Alterblad og to Altre, samt en smukt udstyret og vel vedligeholdt Kirkegaard. I Sognet findes to augustenborgske Godser, og Kysten er befæstet langs Sundet.

I Kettinge Sogn, der strækker sig tværs over Øen i et smalt Bælte, ligger Augustenborg, og mangfoldige Gravhøje ere at see i Omegnen. Kettingeskov langs Østsiden er det gamle Svelstrupskov, og Gammelgaard tilhørte i det sextende Aarhundrede Familien Sture; siden blev den Enkesæde for Anna af Oldenburg; i sidste Aarhundrede har den hørt til Augustenborgernes betydeligste Godser.

Adserballig Sogn er det mindste paa Als, thi det bestaaer kun af Byen og det adspredte Adserballigskov.

Højbjerg, Øens højeste Punkt, 265 Fod over Havet, ligger imod Øst og frembyder en smuk Udsigt hen over Østersøen.

I Nottmark, det nordligste Sogn i Amtet, findes Fyenshav, et ubekvemt Færgested, hvorfra der skeer Overfart til Bøjgden og Faaborg i Fyen og il Søby paa Ærø.

Tandsteen er en stor Kæmpehøj imod Nord. Rumohrsgaard er et af de hertugelige Godser; i det Hele taget ejede Hertugen af Augustenborg 13 godswer i det skønne, frugtbare Landskab, 3 Slotte, de to med vedliggende Flækker, havde Kaldsret til 8 Sogne, og 14,000 Mennesker undet sit Bydende saa man maatte synes, han vel kune have ladet sig nøje med det timelige Gods og den Højhed, Vorherrer havde tildeelt ham.

864.

Nordborg Amt

bestaar af Nørre Herred paa Als, og Ærø. Thinget holdes i Flækken Nordborg, hvor Herredsfogden og Thingskriveren boe. Flækken ligger i en smuk Egn ved den vestlige Side af en lang Sø, der kaldes efter den, er temmelig uanselig, men tæller dog omtrent 1300 Indbyggere. Dyvig hedder Losse- og Ladepladsen. Østlig i den fiskerige Sø ligger det fordums Slot, indtil Sønderborg blev anlagt, da blev det i Modsætning dertil kaldet Nordborg. Biskop Valdemar af Slesvig sad fangen der i Slutningen af

det tolvte Aarhundrede, og Erik Glipping efter det tabte Slag paa Lohede. Det er flere gange bleven erobret, og 165 afbrændte det ved et Tyendes Uforsigtighed.

Igen Sogn skal have Navn af forhenværende Egeskove; i Kirken ligge flere fyrstelige Personer begravne, og i Svenstrup Sogn findes Øens næsthøjeste Punkt, Igebjerg. I samme Sogn ligger ogsaa sydostlig ved Landevejn, Hartsprung, forhen Melwithgaard, som Hertug Johan den Yngre med megen Møje fik Ejeren til at afstaae sig. "Det var et hart Sprung, Deres Durchlaughtighed," sagde Kammertjeneren, og Hertugen bestemte, at Gaarden skulde bære Navn derefter.

Hagenberg er en temmelig stor By, hvis gamle Kirke skal være opført af en Kong Hagen. Fra Hordeshøj, Oxbøl Sogn, er der Færgesfart til Sundeved, og fra Hellesøgaard, Tundtoft Sogn, til Aabenraa og Varnæs. Augustenhof var forhen et fyrsteligt Lystslot og har endnu en stor Frugthave; Frugtavl drives i det Hele taget meget paa Øen. Ulvebjerg og Mikkebjerg ere to høje Bakker, og i Nærheden af den store By Holm er der en dampende Kilde.

(Ærø vil blive omtalt ved den fyenske Øgruppe.)

Fire og Halvfjerdstyvende Afsnit

Fyen.

Er nogen plet i Norden yndefuld
som Øen hist, der kaldes "Danmarks Have!"
Er noget Sted saa rigt paa Agrens Guld,
paa Fortids Minder mellem Kæmpegrave!
Der hersked Odin og der fødtes han,
som frelste Folket fra Papisters Lænker,
hiin Sandheds Tolk og Aandens stærke Mand,
her fik Guds Ord udfriet fra Munkerænker.
Der to af Nutids største Skjalde fødtes,
og Trofasthed med Retsind altid mødtes!

Fyens Stift omfatter foruden Fyen og de større Øer, Langeland, Thorseng, Strynø, Drejø, Lyø, og Avernakø, endnu henved halvtredsindstyve Smaaøer og Holme, der tildeels kun ere af liden Betydning.

Med Rette kaldes Fyen "Danmarks Have;" thi en skønnere og frugtbarere Plet end denne Ø, ejer Landet rigtignok ikke. Overalt er der veldyrket, kornrige Agre og herlige Enge, igjennem hvilke der snoe sig friske Vandløb, saa at, medens Øjer fryder sig ved de frodige, bølgende Marker og de skønne højrøde, Lyseblaa og hvide Blomster, hvormed Grøfter og Gjerder staae smykkede, opfanger Øret ofte Lyden af rislende Aae og Bække og rene Kildevæld, af hvilke flere ere bekjendte for deres lægende Kraft. Paa nogle Egne er der plantet Frugttræer henad Landevejen, og Jordbunden er paa sine Steder saa frugtbar at den næsten slet ikke gjødes og dog giver rigelig Afgrøde.

Imod Syd er Landet mest bakket, og man seer der fortryllende Skovpartier; Landskabet har næsten et sydeuropæisk Udseende, og de smukke skovgroede Bakker omkring Svendborg

866.

blive ogsaa stundom kaldte "de fyenske Alper." Humlehaverne, der findes i saa stor Mængde i Fyen, tage sig tilvisse ogsaa overordentlig smukt ud, og deres ranke Væxter minde om det tillokkende Skue, Sydlandenes Viinhaver frembyde.

Foruden de almindelige kornsorter dyrkes i Fyen megen Boghvede, som tilberedt give Fyenboernes Yndlingsspis. Boghveden, som tilberedt give Fyenboernes Yndlingsspis. Boghveden bærer hvide

Blomster, og en Boghvedemark er et saare smukt Syn, men ikke mindre yndigt er det at see de frodige Kløvermarker, der prunke snart med røde, snart med hvide Blomster; og de mangfoldige Bistader, af hvilke man kan træffe tyve til tredive hos en Bonde, ere ligesom talende Vidnesbyrd om Beboernes Virksomhed og Huusflid.

Øen Fyen grændser imod Nord til Kattegattet, hvorfra der gaaer en stor Fjord ind i Landet; det er Odensefjord, der ved en Kanal staaer i Forbindelse med Odense; imod Øst løber Storebelt, hvoraf dannes den lange Kjertemindebugt, Nyborgfjord og Svendborgsund, et meget smalt Sund imellem Fyen og Thorseng, der forbinder ”store Belt,” med ”Lille Belt,” som er Øens Grændse mod Syd og Vest og ender paa den nordvestlige Kant ved Middelfartsundet, hvorved Fyen skilles fra Jylland.

Fyen indtager et Fladeindhold af 56 $\frac{1}{3}$ Kvadratmiil; Længden fra Fyenshoved, eller yderst paa Hindsholm, til yderst ved Lindskov, er 9 Miil, og Afstanden fra Knudshoved til Hindsgavl 11 $\frac{1}{4}$ Mile. Odense Aa er det største Vandløb. Den udspringer paa den sydlige Deel af Øen ved Sammenløb af flere Bække fra Arreskov og Brahetrolleborg Søer, flyder igjennem Børre- og Sønderbroby imod Nord, og har alt ved Brahetrolleborg en Brede af 25 – 50 Alen, dog uden at være dyb nok til at

867.

befares af andet en Pramme og Baade. Efter et Løb af omtrent otte Miil falder den ud i Odensefjord, og deler næsten hele Øen i to Dele.

Foruden de nævnte Fjorde ved Odense, Kjerteminde og Nyborg maa endnu fremhæves, Gamborgfjord, Syd for Middelfart, Bogensefjord og Klintefjord imod Nord. Imellem Faaborg og Assens, paa den sydvestlieg Kant af Øen, danner den store Horne Bugt til Halvøer, af hvilke den østlige hedder Blijgden, den vestlige Hellernæs.

Nogle af de Vigtigste Højdepunkter ere: Bavnehøj, sydvestlig for Odens, 408 Fod over Havfladen, Træbjerg paa den sydvestlige Kant af Øen, 407, Siunebjerg, østlig for Assen, 385, Dyrebakke, sydvestlig for Odense, 372, Riklesbjerg ved Arreskovsø, 353, Højbjerg, norlig for Svendborg, 343, Søby Banke, Sydvest for Odense, 296, Espe Galgebakke, Nordvest for Brahetrolleborg, 269, Højbavnebakke, imellem Assens og Bogense, 265 Ibjerg, sydostlig for Odense, 242, Blessingehøj paa Østkysten, Syd for Nyborg, 236, Eskelundbakke, Syd for Odense, 219, Stavrbjerg Bakke, nordlig for Assens, 206 Fod.

Fyens Stift deles i Odense Amt og Svendborg Amt, af hvilke førstnævnte omfatter Øens nordligste og vestligste Deel, sidstnævnte den sydlige og østlige, tilligemed Øerne Langeland, Thorseng og sexten mindre.

Odense Amt har i det Hele taget lerede, frugtbare Jorder. Bjerge og Aasum Herreder have for det meste stærkt muldrede, meget frugtbare Leerjorde; det er Fyens nordostlige Kant, og dertil hører Hindsholm, den ualmindelig frodige Halvø, østlig for Odensefjord, Vestlig for Fjorden ligger Lunde, Skam og Skovby Herreder, af hvilke de to førstnævnte

868.

og den østlige Deel af sidstnævnte have de stærkeste Leerjorder i Fyen og høre til Landets frugtbareste Egne. Den sydlige Deel af Skovby Herred har lerede, den nordlige mere sandblandede Jorder. Vends Herred ligger nordvestlig i Fyen og regnes for Øens bedste Deel; de fleste Sogne have der er sort leerblandet Muldjord, kun meget faa Steder er Jordsmonnet let og sandigt. Syd for Vends Herred ligger Baag Herred, der vel ogsaa er frugtbart, men dog ikke i den Grad som hiint, da Jorderne ere lettere og mere sandblandede; den østligste Deel har for det meste bakkede Skovjorder, ligesom og Odense Herred – dog Omegnen ved Odense fraregnet – men Jordsmonnet, skjøndt lettere end førstnævnte Herreder, er dog temmelig muldrigt. De nordostlige og vestlige Egne udmærke sig altsaa ved de fedeste Jorder, og de bedste Skovstrækninger i Amtet findes Odense, Baag og Skovby Herreder, men der er Skov næsten overalt paa Øen.

Nu maa vi først opholde os en Stund i den største og mærkeligste af Fyens Kjøbstæder, der gamle navnkundige Odense, sandsynligviis den ældste af alle danske Byer, da den skal være anlagt 70 Aar før Kristi Fødsel: "Othin havde mange Sønner, dem satte han, efter at mange Riger hos Sachserne vare undertvungne, til deres Forsvar. Siden udvalgte han sig en Bolig imod Norden ved Havet, nemlig den Insel, kaldet Odinsey i Fyen. Derfra udsendte han Gefion over Sundet imod Norden for at opsøge nye Lande." Saaledes staaer der hos Snorre Sturelesøn, og man kan deraf slutte, at Landet har anstaaet Odin, saa at han sandsynligviis har slaaget Bolig op der og lagt Grunden til den Stad,

869.

der endnu bærer Navn efter ham. Der er en Gaard i Byens Korsgade, der har til Huusnummer 1, fordi, siges der, den første Bolig, Odin lod opføre, var paa dette Sted. Ved den anden Ende af Korsgaden med Huusnummer 11, ligger en gammel Bygning, der endnu kaldes "Skjolden" og den skal have været Bolig for Skjold, indtil han blev gift med Gefion og drog til Lejre med hende, efterat hun havde pløjet Sjælland ud af Sverrig. Udenfor denne Bygning, hvis Forside vender til Korsgaden og begge Siderne til to tilstødende Hovedgader, stod, indtil for nogle Aar siden, tre herlige, gamle Lindetræer, som Øjet søger med Savn hvergang jeg komme til Odense, thi "Skjolden" er min Fødebolig, mit Barndoms og min Ungdoms sorgløse Hjem og til de gamle Træer, Barnets fortrolige Venner, knytter sig kjære Minder. Jeg husker grant, hvorledes der ofte blev talt om store Skatte, der efter Sagnet skulle være nedgravne i de forskjellige Kjældere, og at det flere Gange blev foreslaaet min Fader at lade anstille Eftergravninger, for at bringe de skjulte Rigdomme frem for Lyset, men, mig vitterligt, tog han intet Hensyn dertil, maaskee i den Forudsætning, at der nok for længst var anstillet Efterforskninger i den Retning, og vi Børn maatte nøjes med at betragte med en Blanding af Sky og Nysgjerrighed de store Stene, der vare indmurede i "Rullekjældere", det Sted, der blev betegnet som den mest hemmelighedsfulde Deel af Bygningen. Ejendommen er for mere end en Snees Aar siden gaaet over i andre Hænder, de kjære, gamle Træer ere fældede, og efter Nutidens nøjsomme Fordringer med Hensyn til Boligers Udstrækning, er "Skjolden" udstykket til flere Familier, men ved den Art Forandringer og Inddelinger, der have fundet Sted sammesteds, er neppe noget Oldtidsminde kommen for Dagens Lys.

870.

Odinsey eller Odinsø antages af nogle Skribentere for at have været det tidligere Navn paa hele Fyen, men Andre forudsætte, og det vistnok med Grund, at Byen selv er bleven kaldet saaledes fra Begyndelsen af, og at den har været omflydt af Vand, der senere er mindsket, thi foruden dem smukke Aa, der nu omslynger den imod Syd og Øst, forhen altid kaldet "Kalveaaen", har Byens Bæk, der i gamle Dage maa have løbet heelt uden om Byen, sikkerligen været sejlbar for de Baade eller Roerskibe, der vare i Brug, dengang der forefaldt Søslag ved Odinsey mellem Sorles og Hognes Flaader.

Odense træder mærkelig frem derved, at den trods sin Ælde aldrig har været i Aftagende eller Forfald som andre Byer. Lejre og Søborg, der fra de ældste Tider have Navn i Historien, ere blevne til Landsbyer; Roskilde, Viborg og Ribe have tabt deres forrige Anseelse og ere svundne ind, men Odense har indtil denne Dag indtaget en fremragende Plads imellem Landets Kjøbstæder, er tiltaget i Omfang og Folkemængde, og Regnes for en af Rigets første Stæder, hvortil en hæderlig Borgerstands Bestræbelse for at fremme Oplysning, Kundskaber og nyttige Indretninger, med Grund kan berettigge den i vore Dage.

I Middelalderens Tid havde Odense mange Klostre, hvorom flere Torve og Gader i Byen endnu vidne, saasom: Graabrødretorv, Sortebrødretorv, Klaregaden, St. Jørgensgade, og tidlig fik den en Kirke, der skulde staae imod det strænge Hedenskab paa Øen, thi efter at Harald Blaatand havde antaget

Kristendommen, fæstede han snart Blikket paa Fyen og lod det hellige Huus opføre i Odense, hvor den ældre Otinkar Hvide skal have været den første

871.

Biskop. Før vi gaae over til de mildere og lysere Tider, der oprandt for "Fiona" som for hele Landet med den nye Lære, maae vi først omtale den mægtige Slægt, der holdt paa Asalæren, og stode som dens kraftige Forkæmpere imod den nye Lære, der vilde vinde Indgang, det var Tokerne. Den første myndighed og rige Mand af denne Slægt, der, saavidt jeg veed, omtales i Historien, da han "som Konge herskede over Fyen" havde tre Sønner: Aage, Palne og Fjølnit, hvilken sidste kom i Strid med sine Brødre ved Arveskiftet efter Forældrene og gik i Tjeneste hos Harald Blaatand, hvor han som Kongens Fortrolige pustede til Ilden ved det spændte Forhold, der fandt Sted imellem Harald og hans Slægt og naaede ved Kongens Medvirken, at faae sin Broder Aage taget af Dage. Palne sørgede meget over den ældre Broders Død, men kunde ikke hævnne den, fordi Kong Harald selv havde rakt Haand til Drabet, og nogen Tid efter ægtede han den Afdødes Brud, Ingeborg; deres Søn var den Toke, der er mest kjendt som Hedenskabets djærve Tilhænger, Harald Blaatands personlige Uven og Drabsmand, og Stifter af det Vikingsamfund i Venden, der siden blev saa fordærveligt for Danmark, skjøndt dets Forfædre jo størstendeels nedstammede fra Fyen. Palnatoke kaldes han ialmindelighed, det vil sige Palnes Toke, thi før han var fuldvoxen, traadte han frem som Mand, og blev alt tidlig anbetret Skibe og Folk for at kunne drage ud paa Vikingetog og hærge de omkringliggende Kyser. Som Dreng mistede han sin Fader, men arvede af ham Had til Kong Harald, hvilken Følelse ingenlunde mindskedes, da han forøgede sin Anseelse og Rigdom ved at ægte Olufa, en Jarledatter fra England. Kongen log sig døbe og søgte paa alle Maader den nye

872

Lære; Palnatoke derimod var en ivrig Hedning og holdt paa Fædrenes Tro; derved voxte den onde Stemning, der endmere forøgedes, da den djærve Høvding tvang Kongen til at anerkjende sin yngste Søn Svend, med Daabstilnavnet – Otto – hvis Moder, siges der, var en Kvinde af Palnatokes Slægt, som Harald havde forelsket sig i, da han engang var i Besøg hos den mægtige Undersaat i Fyen. Hvorledes det end forholder sig, saa er saameget vist, at Kong Harald foretrak langt sin ældste Søn Hagen, en kjæk og kløgtig Yngling, for Svend, der indtil sit femtende Aar blev opfostret af Toke, med hvis Søn Aage han var jevnaldrende. Da Fosterfaderen hadede Harald Gormsøn og stod Kristendommen imod, fordi han frygtede, at Mandemod, der i hans Øjne var en af de første Dyder, vilde lige Skaar ved den Udbredelse, var det jo ikke saa forunderligt at Svend ligesaa elskede sin Fader som lyttede til den nye Lære. Spændingen imellem Fader og Søn blev større og større, og Palnatokes Had fik altid nye Næring ved gjentagne Krænkelser og en hensynsløs Fremfærd fra Kongens Side, der tilfulde viste, at han, iversyg over Palnatokes Magt og den Yndest, han stod i hos Fyenboerne, ikke havde noget imod at faae ham af Dage.

Der fortælles saaledes, at Harald havde faet at vide, at Palnatoke ved et Drikkegilde havde sagt, at han var ligesaa god Bueskytte som Kongen selv, der dog stod i Ry for sin Færdighed i denne Kunst, og dette lod Kong Harald ham høre, da de en Tid efter vare samlede ved et godt Lag, idet han spurgte, om han vel turde skyde efter det Maal, han fandt for godt at bestemme ham, naar det ikke var fjernere end ialmindelighed vedtaget. Toke gik ind derpaa, og Kongen bød ham derpaa skyde et Æble at sin Søn Hoved, for at,

873.

vise, at hans Ord ikke vare tom Pral; kunde han ramme Æblet, uden at saare Sønnen, skulde han have Ord for at være Danmarks bedste Bueskytte, og det var i de Dage intet ringe Hædersnavn, men dristede han sig ikke til at skyde efter det angivne Maal, skulde han være hver Mands Nidding.

Palnatoke krympede sig noget ved at udføre dette Kongebud, men Æren gik ham over Alt, og der var altsaa ikke andet før, end at adlyde: han var saa heldig at skyde Æblet igjennem, uden at gjøre Sønnen ringeste Skade, men havde han ramt ham, da var det hans Agt at lade en anden Piil gaae igjennem Kongens Hjerter. "At gjemt er ikke glemt" viste Palnatoke senere, da han blev Haralds Bane.

En anden Gang skal Harald ved et Gilde, hvor de Begge vare samlede, have talt om sin Færdighed i at løbe paa Skøjter, og ytret, at han troede nok af være Landets første Mand i den Kunst, hvorpaa Palnatoke sagde, at han for sin Part stod inde for, at han nok kunde maale sig med Kongen. Da bød Harald ham at løbe paa Skier ned af Kullen, der som bekjendt et et Forbjerg i Skaane, og dette halsbrækkende Stykke Arbejde maatte Palnatoke vove. Kong Harald sendte nogle af sine Mænd derover, forat de kunde lægge Mærke til, hvorledes han skilte sig ved den Fart, og saae da, at idet den kjække Skiløber løb ned, brast den ene Ski mod en Klippepynt, og at han gjorde et Fald; men dette frelste hans Liv, thi ved de fremragende Stene og Buskvæxter hjalp han sig ned igjennem Klipperisterne og drog over til Fyen paa et Skib, der enten befandt sig sammesteds men nogle Tilskuere ved Mesterløbet, eller som han maaskee selv holdt i Beredskab, og afsted ilede han til Fyen, for snarest mulig at fremstille sig lyslevende for Kongen. De Udsendte

874.

vidste imidlertid aldeles Intet om hans Frelse, thi saasnart de havde seet ham falde, trode de, han var styrtet hovedkulds i Havet, og e skyndte sig derfor tilbage til Kong Harald, for at fortælle, at den mægtige Uven var død. Kongens Glæde varede dog ikke længe, thi snart stod Svend Otto i Kongsgaarden og bragte ham den Hilsen fra sin Fosterfader, at han var paa Vejen til ham. Ved denne Meddelelse foer Kongen tilbage og fortalte, hvad Rygtet havde sagt ham, men efter Digterens Ord svarede Svend, "at Rygter jo altid ere "et Sandhedsfnug, spredt i en Hoben let og vindig Løgn."

Da Svend Otto var femten Aar gammel, sagde Fosterfaderen til ham, at nu skulde han drage over til Lejre, fremstille sig for sin Fader og forlange tre Skibe af ham, for dermed at kunne drage paa Sotoge, og dersom Harald, som nok var tænkeligt, ikke vilde kjendes ved ham, skulde han dog ikke tabe Modet, men vedblive sin Paastand. Fostersønnen gjorde som der var sagt ham og traadte rask ind i Kongehallen, og omsider, skjøndt ugjerne, gav Kongen ham de dordrede Skibe og hundrede Mand. Palnatoke gav ham ligesaa mange, og dermed drog han omkring paa de danske Kyster for at plyndre og hænge. Om Vinteren kom han hjem til Fyen., men da Foraaret nærmede sig, sagde den gamle Høvding til ham. "Drag nu over til Din Fader igjen, og bær Dig ad som ifjor. kun at Du denne Gang ikke kræver tre, men sex Skibe af ham, og naar han værger sig, saa skal du sige, at jeg har lovet at skaffe Dig de Skibe, han nægter Dig."

Hvad Kong Harald ikke havde været vred ved Sønnens første Fremtræden, det blev han, da han kom igjen, og vilde slet ikke vide Noget af ham at sige; men Svend var paatrængende, og faderen kunne ikke blive af med ham, uden at

875.

tilstaae hvad han forlangte; dog bød han, at han aldrig mere maatte komme ham for Øjne. Svend drog bort med sine sex Skibe og sit Mandskab, Palnatoke gav ham atter ligesaa meget, og med denne Styrke forer han omkring i sin Faders Rige for at trodse og udfordre ham. Ved Vintertide drog han atter hjem til Fosterfaderen, der tredje Gang sendte ham til Kongen med Fordringer, og da skulde det være en Part af Riget, han havde at forlange; gav Faderen Afslag, saa skulde han kræve tolv Skib med Mandskab.

Saasnart Harald saae ham og hørte hans Forlangende, skjældte han ham for Ransmand og viste ham bort, men Svend ville ikke lade sig affinde dermed, og Enden blev, at Kongen maatte give ham de Skibe, han gjorde Paastand paa; af Palnatoke fik han et tilsvarende Antal, og saaledes fik han den Flaade samlet, hvormed han skilte Faderen ved Rige og Liv.

Haralds Død ved Palnatokes Skud, da han under en Vaabenhvile var gaaet iland for at varme sig ved en antændt Ild, have vi tidligere omtalt; derfor er der nu kun at erindre, hvad der gav Anledning til det Uvenskab, der adskilte den gamle Hedningehelt og hans kongelige Fostersøn.

Ingen vidste, hvo der var Kong Haralds Banemand, uden Fjölñir, der stod ved Siden af den gamle Mand, da Palnatokes Mesterskud gik igjennem hans Hoved, saa at Pilen kom ud af Munden, og Fjölñir, der strax kjendte Brodersønnens guldovundne Piil, tog den til sig og gemte den til given Lejlighed. Da Svend skulde holde sin Faders Gravøl, indbød han ogsaa sin Fosterfader, der undskyldte sig første og anden Gang og kun indfandt sig efter den tredje Indbydelse, for da at indtage den Hædersplads, der stod

876.

aaben til ham og hans Kæmper. Efter at Gjæsterne havde drukket en Stund, bragte Fjölñir den Piil, som han havde trukket ud af Haralds Liig, og Svend lod den gaae Bordet rundt med det Sprøgsmaal, om Nogen vedkjendte sig den. Da den kom til Palnatoke, svarede han rolig: skulde jeg ikke kjende min egen Piil!” ”Hvor skiltes Du sidst ved den?” spurgte Kongen. ”Hvor andetsteds vel end i Din Faders Hjerter, min Fostersøn!” var Svaret; og Svend, der hidtil ikke havde vidst, hvo der var Faderens Banemand, som saaledes til Kjendskab om Palnatokes Daad. Strax brød han Freden med ham, erklærede, at det var ude med deres Venskab, og bød sine Folk at gribe ham; med Toke drog sit Sværd, kløvede Hovedet paa den fjendske Farbroder, ilede med sine Fyenboere til de tre Skibe i Havnen, med hvilke han var kommen, og styrede til sit Jarledømme i Bretland. Aaret efter døde Olufa, og han forlod da hiint Land, for paa Pommerns Kyster at stifte den Vikingskat, der blev saa navnkundig ved sine dristige Sætog, og i Tiden saa fordærvelig for Danmark.

Fem og halvfjerdsindstyvende Afsnit.

Underfor Odense St. Jørgens Port, paa Vejen til Aasum, er der en Høj, der kaldes ”PallesHøj; dette skal være den gamle, djærve Hednings Gravsted, vi nys have omtalt, thi skjøndt han døde i Pommern, vilde han dog helst sættes i Høj i Fyen, hvor hans Forfædre havde været saare mægtige Mænd, og hvor han haabede, at hans Gravhøj skulde minde de kjære Fyenboere om at hænge ved den nedarvede Lære,

877

som han saa ugjerne vilde, de skulde gaae bort fra. Befolkningen i Odense var ham fortrinsviis kjær, og Palnatokes Aand, siges der, er endnu ikke ganske kommen til Ro, ja, det er endog bleven anført, at den er Grunden til, at de religiøse Bevægelser, der have været fremherskende i Fyen, saa fremherskende, at Øen endog bliver betragtet som de Opvakes Hjemstavn, aldrig have kunnet vinde Indgang hos Odensianerne.

Iblandt Byens fire Kirker er St. Knuds Kirke en af de største og smukkeste i Danmark. Den bærer Navn efter Kong Knud ”den Hellige” der mistede Livet ved sine egne Undersaatters blinde Raseri, og er opført i reen gothisk Stiil, udvendige hundrede Alen lang og sex og tredive bred, og saa høj, at under Hvælvingerne i den vestlige Deel er Orgelet indrettet, over dette Frederiks den Femtes og Juliane Marias Navnetræk med Kors over, under Orgelet to Rader Pulpiturstolde og derunder igjen Daaben. At hele Kirken er hvidtet, svarer godt til dens Bygningsmaade.

Malerierne paa den store, smukke Altertavle saavelsom de omkringværende Billeder, ere tagne af det nye Testamente, Malerierne paa Altertavlen forestille den hellige Nadvere, Jesus i Gethsemane og Jesus paa Korset, og ovenover, den sejrende Frelser paa en gylden Jordkugle. Imellem det første og andet Maleri staae de Ord: ”min Sjæl er bedrøvet indtil Dø

den;" imellem andet og tredje "Jesu Kristi Blod renses fra al Synd" og ovenover: "Jeg er Opstandelsen og Livet." Under Altertavlen staae de Ord, hvormed Frelseren indstiftede Nadveren. Ved Siden af det nederste Maleri staae de fire Evangelister: Matthæus med Engelen, Markus med Løven, Lukas med Oxen og Johannes med

878

Ørnen; i tre Rader ovenover dem de øvrige ti Apostle med deres Sindbilleder: Peter med Nøglen, Paulus med Sværdet. Andreas, med Korset, Philip med Rørkorset. Thomas med Spyder, Bartolomæus med Kniven, Jakob med Køllen. Thaddæus med Stridsøxen, Simon med Saven, og den ældre Jakob med Pilgrimsstaven og den bredskyggede Hat.

Indenfor Alterbordet er der fire Malerier, Jøderne, der æde Paaskelammet, Davids Flugt, Moses, der ophøler Slangen, og Josephs Ophøjelse, og ved hver Side af Alteret: Moses og Aron.

Foruden Knud den Hellige, der hviler under Alteret, findes i denne skønne, lyse Kirke ogsaa en stor Mindesteen over Kong Hans og hans heltemodige Dronning Kristine, der opholdt sig meget i Odense og boede paa Næsbyhoved Slot, som var hendes Enkesæde. Ligeledes glemmes der efter Nedbrydelsen af Graabrødre Kirke, de jordiske Levninger af deres to Sønner, Kristian den Anden og hans Broder Frants, der døde 14 Aar gammel, og det antages, at Erik Hagensen, almindeligen kaldet Erik Lam, og to af Erik Glippings Døtre ogsaa have fundet Hvilested i denne Kribe. Kristine Munk, Kristian den Fjerdes anden Hustru, Eleonore Kristine Ulfeldts Moder, hviler i en af Gravhvelvingerne.

Vor Frue Kirke, der er ombygget i det tolvte Aarhundrede, men opført langt tidligere, blev istandat og forskjønned efter Krigsaarene, under hvilke den var bleven Oplagsstedet for de Klædningsstykker, der skulde sendes til Hæren. Altertavle i denne Kirke, der forhen stod i Graabrødrekirke, er overordentlig kostbar og udarbejdet med stor Kunst, ja, den bliver almindelig

879.

anseet for et af de sjældneste Minder om Billedskjærerkunsten i det sextende Aarhundrede. Da Graabrødrekirken blev nedbrudt, købte heldigviis "Vor Frue Kirke" den og det for er Par hundrede Daler, skjøndt den er saa rigt forgyldt, at, da den blev flyttet, tilbød en Jøde, eftersigende, at lade den op forgylde, uden andet Vederlag, end den Afskrabning, der blev tilovers bed "Udbedringen."

Paa denne Altertavle stirrede jeg fra min tidligste Barndom af med et videlystent og længselsfuldt Blik. At den indeholdt "Vor Frelses Lidelseshistorie" det vidste jeg, men de mangfoldige Figurer ønskede jeg at kjende en og alle, og kunde dog kun faae tarvelige Forklaringer og Oplysninger, hvilket jo ikke er til at undre sig over, da Ingen ret har udgransket dem endnu.

I Barnets Sjæl indpræntede den hele Fremstilling sig imidlertid dybt og inderligt, navnlig Forløserens Billede, som var det eneste, jeg ret forstod; det fromme, lidelsesfulde Udtryk i den døende Frelses Aasyn er saa opløftende, saa gribende, at den, der ret i Andagt har betragtet det, sandeligen ikke let glemmer det igjen; og jeg har ofte i mørke og modige Timer hentet det frem for Sjælen for at finde hvad jeg søgte, Hvile og Lise.

Den bestaaer af fire Dele: Foden, Midtertavlen og to Fløje; Højden er omtrent otte Alen og Bredden, naar den er lukket, fem.

Paa Foden seer man i Midten den gjenopstandende Frelser; til den ene Side knæler Kong Hans med Kristian den Anden og Prinds Frants, samt Kristians Søn Johannes, til den anden Dronning Kristine, hendes Datter, Prindsesse Elisabeth, og Kristian den Andens Dronning Elisabeth.

Hovedtavlen omfatter en stor Mængde Figurer, der ere deelte i fire Rækker og disse adskilles ved Grebe, der

880.

skyde ud fra en gylden Stang, som med nogen Lighed af en Træstamme deler Rækkerne ad paalangs; paa denne Træstamme hængt den Korsfæstede, og over alle Grupperne viser Treenigheden sig. Det er Livets Træ, der strækker sine Grene ud over Vedenen og igjennem Verdenslivet, Stammen har Rod bag Kristus som Barn og bærer ham som korsfæstet; de omkringværende Figurer vender sig til ham, nogle hurtigere, andre langsommere, det er Guds Riges Udvikling iblandt Menneskerne her paa Jorden *). I en Afdeling fremstilles det gamle Testamente i Abraham, Moses med Lovens Tavler, Johannes den Døber og flere Figurer, i en anden det nye Testamente med de tolv Apostler og Evangelisterne. Man seer et Sted en Riddersmand gaae bort fra Korset med et Udtryk af Sorg i sit Aasyn, og med ham følger en anden sorgfuld Figur, en Kvinde, der bærer en Steen; en Engel staaer imellem dem, det seer ud som om han vil drage dem tilbage; og saaledes indeholder hver af de mangfoldige Afbildninger talende Grupper, der maae være gjennemtænkte, før da saa mesterligt ere fremstillede. Alle Rækkerne adskilles endmere ved udskaaret Løvværk, i hvilket man sees endeel Englehoveder, og ved Enden af hver Række er en Engel i heel Figur. Sidefløjene, der have hver otte Billeder, fremstille Kristi Lidelseshistorie, fra den hellige Aands Sendelse til Disciplene. Det vilde tage for megen Tid her, endog kun flygtigen at omtale de med saa megen Ejendommelighed og dyb Følelse udførte Begivenheder. Alt vidner om,

*) Ovenskrevne Forklaringer om Altertavlen mindes jeg at have hørt – saa omtrent – ved et Foredrag i Frue Kirke af Magiser Viborg i Sommeren 1854, i Anledning af det kirkehistoriske Selskabs Møde i Odense.

881.

at Klavs Berg med ægte Kjærlighed til sin Kunst og nøje Kjendskab til Historien om vor Herres og Frelzers Lidelse, Korsfæstelse, Opstandelse og Himmelfart har udført dette Mesterværk; og Enhver, der finder Lejlighed til at besøge Odense, vil jeg anbefale, først og fremmest at tage Altertavlen i vor Frue Kirke i Øjesyn.

Kong Hans's Dronning, Kristine, en Datter af Kurfyrst Ernst af Sachsen, var opdragen i Gudsfrygt og Reenhed, og det herlige Grundlag, der i Hjemmet var lagt i den unge Kvindes Sjæl, gik igjennem hele hendes Liv og al hendes Færd.

Graabrødreordenen, stiftet til Ære for den hellige Franciskus, var hun isærdeleshed hengiven, og blev endog efter sit Forlangende jordet i en Graabrødredragt; det er derfor intet Under, at hun smykkede denne Ordens Kirke i Odense, hvor hun fortrinsviis opholdt sig. Fyen i det hele taget viste hun altid særdeles Forkjærlighed for, og hendes tre Børn bleve alle fødte paa denne Ø, den yngste, Prins Frants – ser døde 1514, i en Alder af 14 Aar – medens hendes kongelige Ægtefælle var i Sverrig for at gjenerobre Riget og kue det Oprør, der var udbrudt sammesteds efter det ulykkelige Tog til Ditmarsken. Af Taknemmelighed over det heldige Udfald, Kongens Sag tog, lod hun sin Søn opkalde efter Helgenen Franciscus, thi paa hans Navnedag var det, Kong Hans vandt den svenske krone tilbage, og lovede endydermere, at smykke Fransiskanernes eller Graabrødrenes Kirke med en kostbar Altertavle. Ifølge dette Løfte var da, hun indkaldte fra Lybek den bekjendte tyske Billedhugger, Klavs Berg, der omsider gav efter for hendes Anmodninger og kom til Odense, hvor han udførte det nysnævnte store

882.

Mesterværk, som der efter Sigende ikke let skal findes Mage til i Europa.

Graabrødrenes Kirke var bleven grundlagt af Erik Glipping, men var længe under Bygning, over tredsindstyve Aar; efter Reformationen blev den Hospitalskirke, men var aldrig ret i Flor, skjøndt den skal have været den prægtigste af Odense Byes mange Kirker, og omsider i Begyndelsen af dette

Aarhundrede blev den gamle, stærke Kirke nedbrudt, fordi Luften derinde ikke var sund. Dette klinger tilvisse højst forunderligt, at bryde en Kirke ned istedenfor af lufte den ud, og denne Bestemmelse skal ogsaa have vakt stor Forbavselse og Uvilje, ligesom det kostede megen Møje og Ulempe at faae den ned, ikke at tale om, at der skal have fundet den mest hensynsløse Fremfærd Sted ved Tilintetgjørelsen, saa ta kostbar Mindesmærker bleve ødelagde, Ligstene, der havde Værd ogsaa som Kunstarbejde, hugne itu til Trappestene, og en kostbar Prydelse, der af Dronning Kristine var skjænket Kirken, forsvandt ganske og aldeles. Det var et Krucifix, der hang over Kordøren og ligesom Altertavlen var udarbejdet af Klavs Berg; i Sidestinet var indsat en stor, sleben Steen, enten en Diamant leer en Karfunkel (*Karfunkel er en lysende rød smykkesten, oftest rød (bøhmisk) granat*), der kaste sine glimrende Straaler over hele Koret. Bag Stenen fandtes ved Omflytningen et Relikviegemme, der forsvandt tilligemed Stenen; det var en Blypude, i hvilken der laa en grøn Silkeklud, omtrent en Tomme i Fiirkant, og indeni denne to smaa brune Pinde, efter Angivende af Kristi Kors, samt et Stykke Rav eller Gummi af Størrelse som en lille Bønne, og en lillestrimmel Pergament med to Linier ulæselig Munkeskrift. Den Tredie Kirke i Odense er St. Johannes Kirken, der er Garnisonskirke, og tillige Slotskirke, naar der har været

883.

Hofhold i Byen. Det er stor og anselig Bygning med Taarne, men uden Spiir og skal være anlagt i det fjortende Aarhundrede. Odense fjerde Kirke er Hospitalskirken, hvor der bliver holdt Gudstjeneste hver Søndag; Hospitalet delv, forhen Fransiskanernes Klosterbygning, men udvidet og ombygget, er fortræffelig indretet og skal næst Vartou være den rigeste Stiftelse af saadan Art i Lander; det er ikke alene en mild Stiftelse, der giver Syge og Trængende Pleje, men tillige en Helbredelsesanstalt for Sindssyge.

Foruden Fransikanerne eller Graabrødrene, og Johanniterne eller Ridderne 'F St. Johannes Ordenen, havde ogsaa Dominikanerne eller Sortebrødre et Kloster i Odense: det var St. Peders Kloster, Sortebrødre Torv minder endnu derom; og Munke af Benediktinerordenen, der havde fyrstelige Indkomster, men ikke det bedste Rygte paa sig, boede i St. Knuds Klostergaard, forhen Knudsborgen. Udenfor Østerport laae St. Jørgens Kloster, hvis Ordensbrødre isærdeleshed havde det Formaal at passe Syge. Baade Gaden og Porten hvor Klosteret laa, fik Navn efter det.

Af Nonnekloster var den hellige Klaras mest bekjendt.

Dette Kloster blev stiftet af Kristine som Enkedronning, og skal have været paa det Sted, hvor Bispegaarden nu staaer; den gamle Bispegaard laa derimod paa den Plads, Frøkenklostret indtager. Klaragaden minder om Klosterets Tilværelse, thi det var den Gyde, der fra Adelgaden eller Hovedgaden, den nuværende Vestergade, førte ned til det og fik Navn derefter. Et andet Kloster var den hellige Gertrud Skytshelgeinde for, men hvor St. Gertrudklostret laa, veed man ikke ret; efter nogle Beretninger maa det have været "Skjolden"

884.

eller der i Nærheden; Andre mene, at det laa i Korsgaden, imellem Nørregade og Staalstræde.

Da Harald Haarderaade var bleven Konge i Norge, hjemsøgte han Danmark med Rov og Plyndring og glemte da heller ikke Fyen, hvor han gjorde Landgang i Midten af det ellefte Aarhundrede og satte en af sine Høvdinge til Anfører for Tropperne; denne Mand, der hed Kalf Arnesen, tog Fyenboerne meget uvenligt imod, jog ham og hans Skare paa Flugt indtil Odense, hvor de nedsablede ham i Aaen, som dengang var sejlbar; efter ham er det, den skal være kaldet Kalveaaen. For nu at hindre Harald Haarderaade fra at komme igjen, idetmindste fra ta trænge dybere ind i Landet fra Aaen af, blev Nonnebjerget befæstet, thi der stod i Nærheden Kongsgaarden, den senere Knudsborg, der sandsynligviis blev St. Knuds Klostergaard, og af disse Fæstningsværker vedligeholdtes Spor i mange Aarhundreder. Valdemar den 1ste overlod i sin Regjeringstid Kannikbrødrene Slotstomten ved

Nonnebjerg, da Kongsgaarden var afbrændt, og da blev et Nonnekloster indrettet sammesteds, hvorfra man efter Sigende skal have fundet Længange til Graabrødrekirken.

Det er nu ikke længere min Barndoms Nonnebakke, jeg seer ved Odense, der er bleven langt smukkere deromkring, Alt er forandret og bærer Præg af Menneskers Virken og Færd, men det er dog det samme Sted, hvor vore Konger i fordum Dage have havt deres Slot og hvor der har staaet et Nonnekloster. Den nærliggende Munkemose tyder paa, at Munke have havt Boliger i Nærheden.

Det nuværende Slot i Odense er opført af Frederiks den Fjerde, der ogsaa døde sammesteds 1730; det er en vakker Bygning, der tildeels staaer ubeboet, og har en stor anselig

885.

Have, der ligesom Haven ved Rosenborg i Kjøbenhavn er aaben for Byens Befolkning, ligesom denne bærer Navn af "Kongens Have" og nu atter er temmelig søgt Spadserested.

Paa det Sted, hvor Slottet er opført, stod fordum Johanniterordenens Kloster, og en Løngang skal endnu føre fra Slotsbygningen til den nærliggende St. Hans Kirke.

Vi forlode i et foregaaende Hefter Knud den Hellige paa sin uhyggelige og sørgelige Flugt igjennem Halvøen, forfulgt af en oprørsk Bondeskare og ledsaget af troløse Stormænd, der pustede til den Ild, der i længere Tid havde ulmet, og vi forlode ham med Løfte om at fortælle om hans sidste Timer i Odense, skjøndt dette Mord kaster Skygge over Indbyggerne sammesteds, da de kunde og burde have dannet en Skjoldvagt om den forfulgte Hersker, og skærmet ham imod Oprørernes Raseri.

Knuds Brødre, Erik og Benedikt vare hos ham og tilraadede, saasnart de kom til Odense, at han skulde tage alvorlige Forholdsregler og lade Farbroderen, Asbjørn Jarl, fængsle, saafremt han ikke ifølge Eriks Raad, vilde tie over til Sjælland, der var dennes Jarledømme; men Kongen vilde ikke give sit Samtykke til, at der timedes Asbjørn noget Ondt, og denne gik derfor uhindret frem og tilbage imellem ham og Bondehæren, der stod opstiller paa den anden Side Aaen og voxte meer og meer, thi Penge kan jo gjøre meget, og det var som bekjendt engelske Penge, der fremskyndte den gudfrygtige Konges Død.

Da det blev Messetid, gik Knud ind i St. Albani Kirke, som laa paa Byens Torv ved Aaen, fro der at høre Messen. Bønderne stode paa hiin Side Aaen, og gik paa Raad om,

886

hvad de skulde foretage sig. De kom fra Middelfart, og sandsynligviis maade da altsaa have lejret sig udenfor Vesterport, eller som den i Datiden blev kaldet Holstenthor, fordi den førte til Holsted, det er det nuværende (Holstedaare," og være gaaede over Aaen, rimeligviis ved Dalum, da man dog vel kan antage, at Byens Porte var spærrede for de Ildefindede. Først søgte de Knud i Kongsgaarden, men da de ikke fandt ham der, trængte de efter Asbjørn Jarls og andre Niddingers Tilskyndelse hen til Kirken med Raab og Skrig, dog uden at vove paa at angribe den, førend de slette Ledere opmuntrede dertil. "Hvor er Kong Knud?" raabte de Forblindede, "den af Gud forskudte Mand skulde nu komme frem og vise sig, istedenfor at krybe i Skjul." Asbjørn Jarl skal selv gjort det første Hug paa et hellige Sted, og da han først havde voldgjæstet Herrens Huus, huggede Bønderne løs med skrigende Udraab: "Det er for min Ko, Kong Knud, det er for min Oxe, nu skal jeg gjengjælde Dig min Hest."

I Kirkedøren stod den kjække og retsindige Benedikt og bad Oprørerne kun at gaae indenfor, hvis de vilde tale med Kongen, og omkring han stode foruden Erik, flere tapre Helte, iblandt andre Thorgunnesønnerne, Sved og Astrad, Vaagn Aagesøns Datterbørn og Knuds trofaste Mænd. Den lille Helteskare holdt længe Stand imod den i Antal langt overlegne Bondehær, og der varede en rum Tid, førend der faldt nogen af Kongens Forsvarere, medens Angriberne styrtede til Jorden den ene efter den anden. Kirken var bygget af Træ og havde store Glasvinduer, derfor førte Asbjørn og hans

værdige Stalbroder, Ejvind Bifra, Oprørerne bag om Bygningen, da de saae det store Nederlag iblandt dem, og tilraadede at stikke Ild paa den, men der faldt en Skylregn,

887

hvorved Branden strax blev slukket, og de maatte da see paa anden Maade at kunne fuldbyrde den skrækkelige Udaad, de vare bestemte paa at iværksætte; igjennem de store Glasvinduer kastede de derpaa Stene og Spyd.

Omsider lykkedes der Bønderne at trænge ind i Kirken, hvorpaa Benedict og de andre Kongeforsvarer stillede sig i Korsdøren, som de værgede med samme Tapperhed som hidtil Kirkedøren; saa hidsig var Kampen, og der er en Gru at tænke sig, det det var i Kirken, denne Blodscene fandt Sted. Kongen selv vilde ikke værges sig; han følte, at hans sidste Time var kommen, og den vilde han hellige til Bøn og gudelige Tanker. Sit kostbare Bælte med Daggert skjænkede han til Thorgunnasønnen Svend og Præsten, der gav ham den hellige Nadvere, fik hans Skarlagens Kappe, for at han skulde holde Messer og bede for hans Sjæl og alle deres Sjæle, der den Dag vilde falde i Kirken, baade hans troe Stridsmænds og de vildledte, oprørske Undersaatters; derefter satte han sig paa et Trin ved Højalteret, uden Harnisk, kun iført en Silketrøje, og med den Skarlagens Kappe over Skuldrene, istemte en af Davids Psalmer og vendte hele sit Sind til Gud og Frelseren. Idet han saaledes under Bøn og Sang bad Gud tilgive ham al Synd, ligesom han af Hjertet tilgav sine Fjender, blev han ramt af en Steen, der blev kastet igjennem Vinduet. Saaret blødte stærkt, men han blev dog ved at synge den Psalme, han have istemt, og for ikke at tilsmudse sine Klæder, holdt han til samme Tid en Skaal, som han tog fra Alteret, og lod Blodet flyde deri. Der blev et kort Ophold i Striden, da de Kæmpede paa begge Sider vare trætte, og i det Øjeblik denne Vaabenhvilde.

888.

fandt Sted, blev der kastet et Spyd ind ad Vinduet, der traf Kongen i Siden og saarede ham dødeligt. Den af sit uudslukkelige Had bekjendte Ejvind bliver regnet for Gjærningsmanden. Kong Knud omfavnede derpaa for sidste Gang sin trofaste Broder Benedikt, der selv var haard saaret, takkede ham for hans Broderkjærlighed og døde med Frelserens Navn paa Læberne.

”Du hviden Krist!” saa han i Døden taler,
lad nu min Sjæl til Paradiset svømme!
I Dine Hænder jeg nin Aand befaler.”

Saaledes blev den brave, resindige Konge myrdet af en Skare Oprørere den 10de Juli 1086, og denne Dag bærer siden Navn efter ham. Endnu i vore Tider bliver han regnet for en af Kirkens bedste Helgenr, og naar katholske Folkeslag ere uvidende om vort Fødeland, baade hvad Landets Beskaffenhed og Beboernes Udvikling og Historie angaaer., saa vide de dog til samme Tid, at ”den hellige Knud” var en Konge o det Land Danmark, ”der blev ihjelslaet i en Kirke af ugudelige og treoløse Undersaatter.” Men der vil da heller Ingen kunne nægte, at det var en Skkjændselsdaad, der i fremmede Folkeslags Øjne maatte stemple de Danske som vilde, blodtørstige Hedninger.

Da Kongen var falden, banede hans Broder Erik sig Vej igjennem den søndre Kirkedør tilligemed Brødrene Svend og Asrad og nogle faa af de Trofaste, der endnu vare ilive, og opmuntrede Bent til at følge med; men Benedikt, der blev fortvivlet ved Kongens Død, afslog at frelse sig og foretrak at kæmpe, hvorpaa han kastede sig Skjold, greb Sværdet med begge Hænder og huggede løs til alle Sider; saaledes skaffede han sig Vej fra Koret igjennem Kirken, men udenfor Kirke-

889

døren blev han overmandet og fældet tilligemed Dronningens to Plejebrodre, Palmer og Blakmer, og nogle faa Mænd der fulgte ham.

Naar man træffende vil mærke Nogen, der gaaer frem med Svig og Underfundighed, saa kalder man ham "Falske Blake;" denne Benævnelse hidrører fra Knud den Helliges Drab, hvad enten det saa er den lumske Asbjørn Jarl eller den nedrige Ejvind Bifra, der skal stemples dermed. Begge hadede de Kongen, fordi Mørke og Lys ikke kunne foredrages. Farbroderens Bitterhed hidhørte fra det Tog til England, der mislykkedes under Svend Estridsen ved Asbjørns Forræderi, og paa hvilket Brodersønnen havde seet ham for nøje paa Fingrene, og Ejvinds fornemmelig fra Knuds strænge Fremfærd imod hans nære Slægtning, Sørøveren Blod-Ejgil paa Bornholm. Kongen nærrede imidlertid ingen Mistillid til dem, og brugte endog en af dem, hvo det saa var, til at mægle Fred imellem ham og Oprørerne, maaskee dem Begge, først den Ene, saa den Anden; men det Onde blev derved kun værre. Naar Mægleren kom til Kongen sagde han, at det ikke sømmede sig for ham at flye for en Bondehob, og gjorde ham tryk ved at sige, at Oprørerne skulde snart underkaste sig, naar han kun vilde skrive Alt i Glemmebogen, og naar han vendte tilbage til Bondehæren, tilskyndte han Jyderne til Vold og Selvtægt, idet han sagde, at de kunde jo let tænke, at havde Kongen været haard og bydende før, vilde han ikke blive det mindre herefter, da de nu havde saa stor en Regning at opgjøre med ham. Og saaledes blev han ved, talte altid et Sprog for Knud og et andet for Oprørerne, ja gav dem

890.

endog Oplysning om det Sted, hvor den Forfulgte var at finde, og derfor er det tilvisse med Grund, at hans Navn er bleven brændemærket. Man siger ogsaa, naar Nogen sviger en Andens Tillid, "at han rider paa Blakes Hest," fordi Niddingen paa sine Rejser frem og tilbage var ridende paa en hvid Hest. Vore Forfædres Sagn udtale sig stedse i den Aand, at alt Godt vil engang finde sin Løn og alt Ondt sin Straf, og saaledes er det tilvisse ogsaa i Virkeligheden. Sagnet har naturligviis ikke glemt en saadan Mand som den hellige Knud, og mange Fortællinger vidne om de Jertegn, der fandt Sted for at vise, at den, Jorden havde forfulgt og mishandlet, i Himlen var bleven optaget iblandt Guds Udvalgte. Baade Kongen og hans Broder Benedikt bleve begravne i St. Albani Kirke, thi saasnart Landsherren var dræbt, aftog de Sammensvornes Raseri; Præsterne sørgede da for at bringe Ligene i Sikkerhed, og Dronning Edle kom til Odense for at afhente sin Ægtefælles Lig og føre det med sig til sin Hjemstavn Flandern; men dette Forsæt opgav hun, da hun saa, at der ved Nattetide brændte et stort Lys over hans Gravsted i Kirken og at der tillige skete mange mærkværdige Tegn: Blinde fik Synet, Døve Hørelsen og Stumme Mælet igjen. Ved Rygtet herom ilede der Pilegrimme til Odense fra alle Landets Egne, ja., endog fra fjerne Steder, og mange Gaver strømmede ind fra de Bodfærdige, saa ta Byen høstede Fordeel af det Kongemord, der havde fundet Sted i dens Midte. En endnu rigere Indtægtskilde fik den, da Kong Knud i Aaret 1100 blev erklæret for en Helgen, og hans Lig med Pavens Tilladelse opsteget af den Steenkiste, i hvilken Oluf, hans Eftermand paa Thronen, omsider

891.

var bleven bevæget til at lade det nedlægge, for da under Kong Erik med stor Højtidelighed og i Nærværelse af alle Landets Bisper, mange Stormænd og Præster, at gjemmes i et kosteligt, rigt forgyldt Egeskriin, tæt besat med Edelstene og indeni forsynet med lyseblaa Silkepuder, som Dronning Edle havde foræret. Dette blev hensat ved Højalteret i den nye Kirke, der fik Navn efter ham, og ikke blot de sædvanlige Offere bleve da bragt, men Efterlignelse af de helbredede Lemmer i Sølv og Guld. Kirken blev saaledes aarlig rigere og pragtfuldere, fik mange Helgenbilleder og straalende Voxlys, og Gudstjenesten fandt Sted under Lyd af Orgeler, Fløjter og Harper; hvorfor Byen

valgte St. Knud til sin Skytshelgen og lod hans harniskklædte Billede med Sejersfanen i Haanden og en Sværdlilie imellem Benene optages i den Vaaben og Segl. Ogsaa Prinds Bents jordiske Levninger vistes den Ære, det tilkom dem.

Mange Gilder eller Broderskaber bleve stiftede til Kong Knuds Ihukommelse, ligesom efter Mordet paa Ringsted Hellig-Knud. Hovedhensigten med disse Samfund var at fremme indbyrdes Enighed og Velvilje, Maadelighed, Høviskhed og ode Sæder, hjælpe hinanden tilrette og staae de Trængende bi efter Evne. Baade Mænd og Kvinder bleve optagne i et saadant Broderskab, kun Bagerne vare udelukkede derfra i Odense. De Vedtægter og Love, der bleve fastsatte for et saadant Samfund kaldtes "Skraa", og Medlemmerne maatte forpligte sig med Eb til at overholde dem. Iblandt andet var det bestemt i Gildeskraaen, at naar en Gildebroder blev forurettet af en Fremmed, skulde de andre Brødre staae ham bi imod Fornærmeren, og blev han ihjelslaaet, da var Morderen hjemfalden til alle Medlemmernes Blodhævn, af hvad Rang

892.

og Byrd han end monne være, og saaledes kan man let forklare sig, at den gamle Kong Niels maatte flade som Offer for sin Søns Udaad, da han efter Slaget ved Fodevig kom til Slesvig, et Par Aarstid efter at Magnus havde dræbt sin Fætter Knud, der var Oldermænd for Gildebrødreresamfundet i nysnævnte By.

Efter Reformationen gik Gilderne ind tilligemed Helgentilbedelsen og Sjælemesserne, men der er endnu et Minde i Odense om Knud den Hellige ved det store Marked, der afholdes hvert Aar i Juli Maaned og varer i tre Dage. "St. Kunds Marked" kaldes det efter Martyrkongen, men finder sjældent Sted paa hans Dødsdag, den 10de Juli. ialmindelighed nogle faa Dage efter.

Paa Assenbølle Mark imellem Gribsvad og Vissenberg laa indtil for nogle Aar siden en stor Steen, paa hvilken Kong Knud skal have hvilet, da han flygtede for Oprørerne; denne Steen havde, efter Sagnet, af sig selv antaget Form af et Sæde, og trindt omkring fandtes en stor Mængde mindre Stene, som vare kastede af Folk, der rejste til Markedet, for at de kunde faae Held og Lykke med sig ved at mindes Kong Knud; men baade Stenen og Steendyngen er nu borte, og førstnævnte skal sidde et Sted i Mølledæmning. Sandsynligviis er Kongen paa sin Flugt fra Slesvig til Odense gaaet over fra Stenderuphage til Landtungen Fønskov, og har vel ikke turdet vælge den almindelige Vej fra Snoghøj til Middelfart, for ikke at støde sammen med Bondehæren. Den gamle Landevej fra Middelfart til Stiftsstad en gik nemlig ikke som nutildags om ad Vissenberg, men nordligere, om ad Rugaard.

893.

Sex og halvfjerdsindstyvende Afsnit.

I Odense har der flere Gange været holdt mærkelige Rigsdage eller Herredage, saaledes F.eks. 1527, ved hvilken Frederik den Første lagde Grunden til Kirkeforbedringen, og 1580, da den slesvigske Hertuger: Johannes den Ældre og Adolf, Kongens Farbrødre, og Johannes den Ældre og Adolf, Kongens Farbrødre, og Johannes den Yngre, hans Broder., med stor Højtidelighed toge deres Lande til Lehn af Danmark.

Byen ejer flere Hjælpekilder til Oplysnings og Videnskabeligheds Fremme, større Bibliotheker, en Latinskole, et Theater, et rigt, adeligt Frøkenkloster, stiftet 1716 af den bekjendte Skribentinde, Karen Brahe, og foruden det omtalte Hospital, mange velgjørende Stiftelser, iblandt hvilke maa fremhæves den Lahnske for hjælpeløse Børn, som har stiftet maget Godt og hjælper mange forældreløse og trængende Børn af Borgerstanden til et af Livets største Goder: hensigtsmæssig og fornuftig Underviisning. Stifteren var en Borger i Odense, Handskemager Mathias Lahn, der gav sin store

Gaard of sine Pengemidler til denne Skole, der senere er bleven udvidet ved større Pengesummer fra flere Velgjørere.

Odense By har ogsaa mange Legater for Trængende, et Tugthuus, der er indrettet for omtrent hundrede Aar siden, og fra først af sandsynligviis nærmest har havt det Formaal, at standse Betleri og fremhjælpe Fabriksvæsenet, som den Paskrift viiser, der blev sat over Porten.

”Et dobbelt nyttigt Huus, som dobbelt Nytte bringer
det lærer Flittighed og Betleriet tvinger.”

Byens Raadhuus, en stor anselig Bygning med en Sal, der rummer syn hundrede Mennesker, ligger paa Hovedgaden nær Flakhavns Torvet, og var det Forsamlingssted, hvor ”Herredagene” holdtes. Af gamle mærkelige Bygninger er der

894.

i øvrigt næsten ikke længer Spor i Odense, thi Alt er opstadset og glattet efter de nyere Tiders Smag; endog de af Oluf Baggers Steder, der længst bare Præg af det syttende Aarhundredes Bygningsmaade, ere nu omdannede efter vor Tids Fordringer.

Oluf Bagger, eller som han vel rigtigt kaldes. Olve Nielsen med Tilnavnet Bager, hvilket han efter nogle Beretninger har faaet, fordi hans Fader var Bager, var en overmaade rig og anseet Borger, der boede i Odense i Frederik den Andens Tid. Han var en stor Bygherre og skal have lade den strækning Huse opføre, der findes fra Hans Jensens Stræde langs Nørregade og Fisketorvet indtil Løveapotheket; desuden havde han tilkjøbt sin en stor Deel andre Bygninger, saa at det vist er at forstaae bogstaveligt, naar der siges, at han ejede det halve Odense. ”Jordan”, som Bagergaarden i Overkorsgaden endnu kaldes, er bygget af Oluf Bagger, og han skal have givet Gaarden dette Navn, for at lede Tankerne hen til Kanaan, som ogsaa Viindruerne paa Skiltet mindede om; thi Jordan blev indrettet til en Viinkjælder, i lang Tid den eneste i Byen. Værelserne skulle i den Tid have været kostbart og meget smagfuldt indrettede, rigt prydede med betydningsfulde Indskrifter og Billedhuggerarbejder.

Som Løveapothekets første Bygherre er ogsaa bleven nævnet en Peter v. Westen, den Mand der gav anledning til det Ordspil: ”Peter v. Østen var klogere end Peter v. Westen.” Det var nemlig bleven overdraget v. Westen af Kong Frederik den Fjerde at tage imod den russiske Czar, Peter den Store, for kongelig Regning; dette eftersom han ogsaa, men gjorde Modtagelsen altfor kongelig og afbrændte iblandt andet et Fyrværkeri, der kostede 4000 Rdl.,

895.

en Sum, der engang havde langt mere at betyde end nutildags, thi en Mand gav kun ½ Mark aarlig i Leje af ”en Have uden Møglebro,” og en anden 2 Mark for ”St. Knuds Klosterhave ved Holster-Thor.” Kong Frederik vilde heller ikke betale v. Westen den affordrede Sum for Fyrværkeriet, hvorpaa denne Mand uden videre sendte Fordringen til den russiske Kejser; Peter den Store havde imidlertid ikke større Lyst til at aabne Pungen end den danske Konge, og Peter v. Westen maatte finde sig i, at Peter v. Østen havde moret sig paa hans Bekostning.

Staalstrædet skal Oluf Bagger have ladet opføre alene til Staldbygninger, Gaden bærer endnu Navn derefter – Stallstrasse, - thi Manden drev udbredt Handel med Stude, navnlig paa Holland og Dyrene bleve alle staldforede og fedede der *). I øvrigt var han Kjøbmand og Raadmand og stod sig meget vel hos Kongen, der tidt laante Penge af ham, og gjorde ham til Formand for hele Landets Handel, baade den inden- og udenlandske. Da Kongen engang gjæstede ham i Odense, sandsynligviis dengang den store Herredag fandt Sted 1580, ved hvilken Anledning der skulle skaffes Plads i Byen til saa mange fornemme Gjæster, at Kongen maatte indrømme dem baade Odensegaard, St. Knuds Kloster

og andre offentlige Bygninger og selv tage Bolig hos den velstaaende Raadmand, hvad enten det nu var i den gamle Bispegaard, som tilhørte ham, det nuværende Frøkenkloster, eller det var i den Gaard, Oluf Bagger selv beboede, hans Fædrengaard, der netop var bleven ombygget med stor Pragt,

*) Efter andre Beretninger var det Biskoppen Jens Andersen Beldenak, en af Fyens største Studeprangere, der anlagde Staalstrædet til ovennævnte Brug.

896.

Nummer 6 paa Overgade, saa er Tingen den, at han lagde en saa ubetænksom Ødselhed for Dagen, at Frederik den Anden udbrød med Hovedrysten: "Ole, Ole, see Dig for, hvad skal Enden blive!" Han lod nemlig Kaminen opvarme med Kaneelbark, og da Kongen ytrede, at det var en temmelig dyr Brændsel, svarede han, at han kunde gjøre den endnu dyrere og hentede da en Deel Papirer frem, som vare Forskrivninger for Penge, han havde tilgode hos Kongen, og disse kastede han ind i Ilden. Kongen skal imidlertid have givet ham Erstatning ved at lade ham slaae en vis Slags Mynt. Myntestrædet i Odense har endnu Navn efter den Gaard, han lod indrettet til dette Brug.

Kongens Advarsel "Ole, Ole, tænk paa hvad Enden vil blive," er vist tidt og mange Gange dalden ham ind, thi Enden blev kun sørgelig. Sandsynligviis har hans overhaandtagende Byggelyst i Forening med Søkade og andet Handelstab ødelagt ham, men en hensynsløs Bortskjænken af alle Ejendele bidrog vel ogsaa til at formørke hans sidste Dage og stille ham blot for Trang og Savn. Han havde tolv Børn, dem udstyrede han tilsammen rigeligt med Gaard og Gods, men da han i sin Alderdom kom i trange Kaar, vilde Ingen af dem tage sig af ham. Da fandt han paa en List, der lykkedes. En dag indbød han alle sine Børn til sig, og aabnede i deres Nærværelse en stor, tung Kiste, der var fyldt med smaae Flintestene, men overpaa havde han lagt et Lag af Sølvpenge, der størstendeels tilhørte en af hans Venner, af hvem han havde laant dem, for at faae sine Børn til at troe, at Kassens Indhold var klingende Mynt. Da han nu lukkede den igjen, sagde han, at han var kjed ad at leve alene og var tilsinds at give denne Kiste med hvad den inde-

897.

holdt til den af Børnene, i hvis Huus han kunde finde et godt og kjærligt Hjem indtil sin Død. Strax blev de Alle forekommende imod ham og ville gjerne gjøre ham tilgode; han valgt da Ophold hos sin Datter Lisbeth, som han selv kaldte "sit kjæreste Barn" og flyttede til hende, der var gift med Raadmand Seebled, og boede i hans egen Fødegård, No. 6 paa Overgade, der fremfor alle andre Bygninger var pragtfuldt udstyret og sandsynligviis bleven Datteren skjænket i Brudegave. Men det lader til, at han hos denne "sin kjæreste Datter" ikke har fundet den Omhu og Opmærksomhed, han i sin høje Alderdom trængte til, thi han lukkede sig undertiden inde i sit Værelse og kastede Flintestenerne imellem hverandre, for hos de gridske Arvinger at opfriske Minder om forventede Arv, saa de troede, at han talte sine Sølvpenge, og efter et saadant Kunstgreb bleve de en kort Tid venligere imod den gamle Mand. Men da den tunge Pengekiste efter hans Død blev aabnet, fandtes der istenfor Penge lutter Flintestene og en Stok med den Paaskrift:

"Hvo som giver, indtil han tigger,
skal prygles, indtil han ligger."

Iblandt de fremragende Personligheder, der stille sig for Tanken, naar man dvæler ved Odense, dens Udvikling og Goder, vil Omfanget af dette Skrift nu kun tillade at fremhæve To; den Ene er Psalmedigteren, Thomas Kingo, der vel ikke var Fyenbo af Fødsel, men dog henlevede en Aarrække

i denne By som Stiftets Biskop, skrev der en stor Deel af sine aandelige Sange, disse levende Ord, der have været og fremdeles ville blive til Vækkelse og Opbyggelse,

898.

og hvor han tillige efter mange lidelsesfulde Dage hensov en Søndagmorgen, medens Kirkeklokkerne kladte Menigheden til Højmesse, efter Aftenen forud at være vaagnet med det Udraab." Den Anden er den i vor Midte endnu levende, i een Retning uovertræffelige Digter, Hans Kristian Andersen, der for kort Tid siden har stiller sit hele Liv, sin Udvikling og Personlighed saa aabent frem i "sit Livs Historie," at det vilde vær ligesaa overflødigt som forunderligt her at fremhæve hvad der vedkommer ham. Han har Krav paa den største Taknemmelighed af Enhver, der har glædet sig ved hans "Eventyr og Historie," disse herlige Præg af en reen barnlig Digteraand, som vi Ældre modtage med lige saa inderlig Skjønsomhed og Glæde som de Smaa, idet vi beklage, at der stundom findes Læsere, saa aandsfattige eller hverdagsstemte, at de kunne trænge til en Fortolkning eller hverdagsstemte, at de kunne trænge til en Fortolkning af hans digteriske Fortællinger; men han har ogsaa Krav paa Paaskjønnelse for ethvert andet Udbytte af hans rige Aand, og for den Stræben efter at fremme indbyrdes Kjærlighed og Samdrægtighed, der gaaer igennem mange af hans "Kvædinger." Det gjælder jo om at aabne Blikket for det Gode, der forefindes hos Andre, og i Selvprøvelsens stille Øjeblikke, Dødsøjeblikket for det, der ikke kan bestaae, fatte vi tilfulde hans Ord:

"En Evighed jeg skuer i Alt, selv i mit Bryst,
og alle Taager synke bag Jordens kjendte Kyst

.....

Jeg er saa let, saa salig, saa lutret i min Tro,
jeg føler Kamp og Stræben, og dog en himmelsk Ro."

899.

Syn og halvfjerdsindstyvende Afsnit.

Hindsholmen kaldes den frugtbare Halvø, østlig for Odense Fjord, der ender ved Forbjerget Fyensshoved. Indbyggerne sammesteds adskille sig i Klædedragt fra Øens andre Beboere og man seer strax, naar det er en af de Hindsholm Folk; i øvrigt ere de flinke, velvoxne og livsglade, med aaben Sands for det religiøse Livs Bevægelser – dog dette mest ved Kjertemindeegnen – arbejdsomme, velstaaende, holdende fast ved gamle Skikke og ivrigt sysselsatte med deres fede Jorder. Et af de mærkeligste Steder paa Halvøen er Baroniet Schelenborg, tidligere kjendt under Navn af Eskebjerg, formedelst de mange Esketræer, der fandtes. Her boede i fordums Dage, den navnkundige Stig Andersen Hvide *), Rigets Marsk, der ihjelslog Erik Kristoffersen i Finnerup Lade; efter Nogles Mening ligger den fredløse Mand begravet i Stubberup Kirke, men almindeligere antages det, at han blev jordet af sine Venner i Rørvig Kirke, nordvestlig i Sjælland.

Paa den nordligste Kant af Hindsholmen skal fordum have været megen Skov, Landsbyen Nordskov eller Nordenskov minder derom i sit Navn, og at en Røverskare der har havt Tilhold, er nok temmelig vist; thi for det første staaer der i den gamle Vise: "De Røvere ligge for Nordenskov," og dernæst siger et Sandsagn, at tolv af dem bleve fangne og dræbte ved et Julegilde i Grønlund, som de kom selvbudne til; de bleve godt beværtede, men overraskede af Herremanden paa Eskebjerg, der efter en lønlig Anmodning fra Bonden kom til med væbnede Folk. Historien om disse tolv Røvere er kjendt overalt paa Hindsholmen, men det er ogsaa mærkeligt nok,

*) Chat GPT

Stig Andersen Hvide (ca. 1220–1293) var en dansk adelsmand, stormand og marsk (rigets øverstkommanderende militære leder) i 1200-tallet. Han er en markant og kontroversiel skikkelse i dansk middelalderhistorie, især kendt for sin konflikt med kongemagten.

Baggrund og slægt

Han tilhørte Hvide-slægten, en af de mægtigste stormandsslægter i middelalderens Danmark.

Slægten havde stor indflydelse på Sjælland og var tæt knyttet til både kirken og kongemagten — indtil konflikten med kongen brød ud.

Kamp mod kongen

Stig Andersen Hvide var marsk under kong Erik Klipping.

I 1286 blev kong Erik Klipping myrdet i Finderup Lade — en af middelalderens mest berømte danske forbrydelser.

Stig Andersen blev anklaget for at være en af de ansvarlige bag mordet, sammen med flere andre stormænd (de såkaldte "kongerigmordere").

Han benægtede sin skyld, men blev dømt fredløs (uden retlig beskyttelse) og måtte flygte fra Danmark.

Fredløs og hævner

Efter dommen søgte han tilflugt i Norge, hvor han ifølge kilderne fik støtte fra den norske konge.

Han deltog derefter i plyndringstogter mod Danmark — både som hævn og for at holde sig i live.

Der findes også beretninger om, at han skal have samarbejdet med norske og vendiske styrker i angreb mod Sjælland og Skåne.

Død og eftermæle

Stig Andersen døde omkring 1293, stadig i eksil.

Han blev i senere sagn og folkeviser fremstillet som en tragediefigur — en forurettet adelsmand, måske uskyldigt dømt.

Der er stadig historisk debat om, hvorvidt han faktisk deltog i mordet på Erik Klipping.

900.

omtrent det eneste Sagn, det fantasirige Folk kjender paa denne Deel af Øen.

Ved en Arm af Fjorden, der bærer Navn efter byen, ligger Kjerteminde, Digteren F. Paludan-Müllers

*) Fødeby. omgivet mod Nord og Vest af høje Bakker og adskilt fra den øvrige Landstrækning ved en lang Bro. Det er en gammel By, der forud — men det er længe siden — er bleven kaldet "en ypperlig By med en bekvem Havn." Men den havde ogsaa i ældre Tider langt større Skibsfart og Handel end nutildags, thi den var indtil Slutningen af det syttende Aarhundrede Ladeplads og Stapelsted for Odense, der kjørte alle sine Varer til denne By og hentede dem der, fordi Ingen Troede, at ladede Skibe kunde gaae igjennem den lange Fjord til Stege Strand, førend Tilfældet viste Vej ved en Hollænder, der blev drevet derind af en Storm og kom lykkelig forbi Grundene. Sandsynligviis har Byen Navn efter et Slags Fyr, der tidligere har brændt sammesteds, da "Kjerte" betyder Lys, og "Minde" Mundvigen til rn Fjord; men Sagnet giver Navnet en anden Oprindelse, thi det siger, at Kjerteminde ligesom de andre Byer i Fyen vare misundelige paa Odense og bleve enige om at gaae frem for Odin med Klage over, at den skulde have Navn efter ham og i alle Maader have Fortrinet. Odin blev vred, fordi de vovede at gaae irecte med hans egen kjære By, og sagde til den, der førte Ordet: "vær Du mindre."

I øvrigt maae ved denne By Tankerne dvæle ved Fyens Hjemsegelsestid af Svenskerne i Midten af det syttende Aarhundrede, thi da de Danske omsider vare fast bestemte paa at forjage Fjenden, der omtrent i halvandet Aar havde spiller Herre paa deres skjøne, frodige Ø, styrede de Skibene

**) Chat GPT*

Frederik Paludan-Müller (1809–1876) var en af de mest markante danske digtere i 1800-tallet og en central skikkelse i overgangen mellem romantikken og det moderne gennembruds forløbere.

Frederik Paludan-Müller (1809–1876)

Baggrund og liv

Født: 7. februar 1809 i Kerteminde på Fyn.

Død: 27. december 1876 i København.

Han var søn af præsten Jens Paludan-Müller og bror til Caspar Paludan-Müller, som senere blev en kendt historiker.

Familien kom fra en dannet, borgerlig baggrund — en blanding af præstestand og embedsmænd.

Han læste teologi i København, men valgte tidligt forfattergerningen frem for præstegerningen.

Digtning og stil

Paludan-Müller begyndte at skrive i en tid, hvor romantikken stadig prægede dansk litteratur, men han udviklede sig senere til en mere moralsk-filosofisk digter med interesse for menneskets indre kamp mellem ideal og virkelighed.

Hans sprog er klassisk og formfuldendt, men med stærk psykologisk og etisk dybde.

Vigtige værker

“Dandserinden” (1833)

Hans gennembrudsdigt, en fortælling om en ung kvindes fald og moralens prøvelse.

Viste tidligt hans sans for psykologisk realisme og moralsk refleksion.

“Kalanus” (1829)

En filosofisk fortælling om en indisk vismand — skrevet da han kun var 20 år gammel.

“Adam Homo” (1841–1848)

Hans hovedværk og et af dansk litteraturs store epos.

En lang, satirisk og moralsk fortælling i versform om den moderne mands forfald — Adam Homo, der mister sin moral i jagten på magt og anseelse.

Værket beskriver menneskets evige kamp mellem ideal og virkelighed, og kritiserer tidens overfladiske borgerskab.

“Abelard og Heloise” (1841)

Et romantisk digt om den berømte middelalderlige kærlighedshistorie mellem teologen Abelard og hans elev Heloise.

Senere værker

“Paradiset” (1861) og “Benedikt fra Nurcia” (1861) fortsatte hans religiøs-moralske temaer.

Tematik og betydning

Paludan-Müller var optaget af menneskets samvittighed og den etiske kamp mellem lyst og pligt.

Hans værker forener poetisk formskønhed med moralsk alvor — en slags dansk parallel til Dante eller Goethe.

Han blev ofte kaldt “den danske moralist”, fordi hans digtning lagde vægt på personlig renselse og idealitet.

Eftermæle

Han blev i sin tid både beundret og kritiseret:

Beundret for sin form og dybde.

Kritiseret af senere realister (fx Georg Brandes) for at være for moraliserende og gammeldags.

I dag betragtes han som en af de største danske klassikere fra 1800-tallet, og “Adam Homo” regnes som et af dansk litteraturs hovedværker.

901

imod Nyborg, i den Tanke, at de kunde gjøre Landgang der; men det var ikke muligt, thi foruden at de bleve hindrede deri ved Svenskernes Strandbatterier, tvang en heftig Storm Førerne til at opgive Planen. Derpaa søgte de at gaae iland ved Kjerterminde, og det lykkedes omsider, skjøndt det var baade et farligt og møjsommeligt Stykke Arbejde.

Skibene maatte nemlig kaste Anker langt ude, fordi Vandet var for lavt til at de kunde løbe ind, og Svenskerne stillede sig paa Strandbredden for at tage imod dem; de Baade, Mandskabet var fordeelt paa, stødte imidlertid paa Grund, da de kom ind imod Land, fordi de vare overfyldte, og Fjenden fyrede end stærkere, da han saa dem saaledes stedte. Men saa sprang Hans Skak, en af Høvdingerne, u daf Baaden, og raabte til Folkene, at de skulde kun følge med; det gjorde de Alle tilhobe, vadede igjennem til Strandbredden og fordrev ikke alene Svenskerne derfra, men satte endog efter dem langt ind i Land og forhindrede dem fra at vende tilbage.

Naturligviis glemte Fjenden ikke at brænde og skjænde paa Flugten fra Kjerterminde, og der er mangfoldige Fortællinger i Fyen om de Grusomheder, der bleve begaaende baade dengang og under hele deres Ophold paa Øen. I Munkebo, en af de Bondebyer, man kommer igjennem fra Odense til Kjerterminde, blev saaledes Præsten Klavs Nakskov druknet i sin Fiskepark, da Fjenden havde Mistanke om, at han havde nedgravet alt sit Sølvtoj; en Formodning, som vel heller ikke var ugrundet, da der for nogle Aar siden blev fundet en Deel Sølvtoj sammesteds. Munkebo Bakke er et af de højeste Steder i Fyen.

Et Par Miil fra Kjerterminde, der hvor Odense Aa løber ud i Kanalen, ligger Landsbyen Seden, der ligesom Munkebo

902.

har godt Fiskeri; men begge Steder saavel som i andre af Fyens Fiskerlejer besørger dette tildeels af Fruentimrene, da Mændene enten ere Landbrugere eller gaae ud som Søfarende. Tre Fiskerkoner forene sig som oftest og dele med største Samvittigsfuldhed det gjorte Bytte, der mest bestaaer af Aal, og de ere saa vante til at vade ud i Vandet, at de slet ikke ere tilpas de Dage, de alene maae færdes paa Landjorden.

Fra Seden kan man forkorte Vejen til Odense betydeligt ved at lade sig sætte over Aaen, og denne Overfart besørger ligeledes af en Kone, der nu staaer sig meget godt med "Aamanden", saa at han sjældent fortrædiger hende som i den første Tid, hun var Færgekone." Da var han tidt saa vred "at han kunde dreje hendes Baad, snart til de ene Sie, snart til den anden, saa at hun undertiden brugte svarlig lang Tid til at komme over den Smule Vand," og til andre Tider raabte han fra den modsatte Bred, at En skulde komme med en Baad; naar saa hun eller hendes Mand kom, i den Tanke, at der var en Rejsende, der vilde over, var der naturligviis Inden.

I det Hele taget lader det til, at Aamanden, der boer i Odense Aa, følger med Tiden og lader sin gamle Grumhed fare, thi han skal have ladet Aar gaae hen, uden at kræve noget offer, og uden derfor, ifølge sin gamle Trusel at bringe Vandet til at sige, hvorved der vilde finde stor Ødelæggelse Sted.

Iblandt de Sagn, der paa denne Egn opbevares fra "Svenskeiden" er der et saa smukt, at det vel er værd at gjengive det. Et Par gamle Ægtefolk, der boede i et lille afsidesliggende Huus, bleve yderst forskrækkede ved at høre, at Fjenden paa Flugten brændte Byer og Huse af, hvor som helst han

Chat GPT:

"Åmanden i Odense Å" er ikke en historisk person, men en figur fra dansk folketro og lokale sagn omkring Odense og Fyn.

Åmanden i Odense Å — sagnfigur fra fynsk folketro

Hvad er en "Åmand"?

En Åmand (eller "Åmanden") er i dansk og nordisk folketro et væsen, der bor i åer og søer — et slags Vandånd eller vandtrod.

Han hersker over vandet og dets dyr.

Han kan være både venlig og farlig.

Mange steder mente man, at Åmanden krævede ofre for ikke at blive vred — ofte i form af et dyr, og i gamle sagn: et menneske.

Sagnet om Åmanden i Odense Å

Ifølge lokale fynske sagn — især dem indsamlet i 1800-tallet — skulle der have boet en Åmand i Odense Å, nær byen Odense.

Der fortælles, at:

Åmanden lokker mennesker ned i vandet, især børn eller unge kvinder, som kom for tæt på bredden.

Han kunne vise sig som en smuk mand med grønt skæg af tang — eller som et uhyggeligt væsen med fiskehale.

I nogle versioner rider han på en vandhest (nøkken), og man kunne høre hans sang om aftenen ved åen.

Han var frygtet som den, der tager ét liv hvert år for at "holde åen levende".

Et gammelt fynsk ordsprog lød:

"Åmanden tager sin tiende."

– altså at vandet hvert år måtte tage et menneske som offer.

Kulturhistorisk baggrund

Sagnet om Åmanden i Odense Å er en lokal variant af et nordisk vandvæsen-sagn, beslægtet med nøkken i Sverige og Fossegrimen i Norge.

Fortællingerne blev især fortalt i 1700–1800-tallet, da folk stadig troede, at naturen rummede magiske kræfter.

På Fyn og ved Odense Å brugte forældre historien til at advare børn mod at lege ved vandet — lidt som "mosekonen brygger" i andre egne.

I litteraturen

Åmanden fra Odense Å nævnes i flere fynske sagnsamlinger, bl.a. i Evald Tang Kristensens og H.F. Feilbergs folkemindesamlinger.

Digteren Adam Oehlenschläger og senere Paludan-Müller (som jo selv var fra Kerteminde) brugte lignende vandvæsner symbolsk i deres poesi — som billeder på naturens skjulte kræfter og menneskets angst for det ukendte.

903.

kunde komme til. Fulde af Angest og Frygt ved at vide ham i deres Nærhed, bleve de enige om at slaae op i Psalmebogen, og den første Psalme, de traf paa, skulde være dem et Varsel for hvad der vilde møde.

"Vor Gud han er saa fast en Borg," denne Luthers skjønneste, kraftige Psalme stod paa det Sted, Bogen aabnede sig, og dette gav dem Trøst og Mod; efter at have sjunget den med hinanden, gik de tilsæns og bade Vorherre tage dem i sin Varetægt.

Næste Morgen da de vaagnede, var Stuen ganske mørk; sidenefter gik de til Døren for at aabne den, men kunde ikke faae den op, og da de kom op paa Loftet og endelig fik en Luge op, saae de, at det allerede var højt op paa Dagen, men at et tykt Sneefog om Natten havde indfyget hele Huset og derved forskaanet dem for de Voldsomheder, Fjenden havde viist i den nærliggende Landsby ved at skjænde og brænde, før han drog videre.

Sagnet siger, at Seden Kirke skylder en Adelsfrues Vrede, at den er bleven bygget. Der boede nemlig en fornem Fruer i Seden og en anden i Ballerup, der begge søgte til Agedrup Kirke og altid toge deres

Hunde med. Engang skete det under Prækenen, at begge Fruerhundene kom i Strid, og det saa heftigt, at Præsten maatte holde inde i sin Tale.

Saasnart han igjen kunde komme til Orde, foreholdt han de adelige Damer den Uskik, at tage Hunde med i Guds Huus, og Fruen fra Seden blev derover saa vred, at hun svor, hun aldrig mere skulde sætte sin Fod i Agedrup Kirke, hvorfor hun Præsten til Trods byggede den lille Kirke i Seden.

Aasum', der hører til Seden Sogn, er en af de smukkeste og meest velhavende af Fyens mange velhavende Bønderbyer.

904.

Denne By og den nærmeste Omegn har dertil saa stor Rigdom af Kirsebær, fornemmeligen af den Art, der ialmindelighed bruges nedsyltede, at det vækker Opmærksomhed hos Enhver, der førstegang seer saa mangfoldige Træer fulde af skønne yppige Blomster eller at de kulsorte, saftige Bær; denne Omegne bliver ogsaa ialmindelighed kaldet "Kirsebærlandet."

Sydostlig for Odense, omtrent midt imellem denne Byg og Nyborg, ligger Landsbyen Birkende, som vi kjende godt, da det var erfra "de aged med Hans Plovdreng til Odense By," og sydlig for Birkende ligger Fraugde, i hvis Kirke Thomas Kingo, er begravet. Lidt imod Vest besøge vi Dalum med Hovedgaarden Kristiansdal, der før har været et Kloster og kaldtes "vor Frue i Dalum;" den nuværende Kirke var Klosterkirken. Til Salum Sogn hører Hjallesø, i hvis Kirke Fyens Adel samlede sig St. Knuds Aften 1534, og valgte Kristian den Tredje til Konge.

Brendekilde, omtrent i samme Afstand fra Dalum som dette Sogn fra Odense, er mærkelig som den Mands Fødeby, der med rette er bleven kaldet "Nordens største Runemester." Den navnkundige Sprogforsker og Oldgransker Rasmus Kristian Rask, blev født sammesteds i Novbr. 1787, men destoværre døde han alt 1832, ligeledes i Novbr. Han var en Huusmandssøn fra denne By, hvis ualmindelige Anlæg banede ham Vej til Odense Latinskole, hvor han kun brugte sex Aar til at gennemgaa alle Klasserne, idet han til samme Tid studerede adskillige gamle Sprog, saasom det islandske, angelsachsiske, grønlandske, færøiske o. fl. næsten ganske uden Vejledning og uden de almindelige Hjælpekilder

905.

af Ordbog og Sproglære. Som Student fandt han snart en Velynder i Rasmus Nyrup, der ligesom han var en Bondesøn fra Fyen, og ved hans Medvirken fik han en Ansættelse ved Universitetsbibliotheket, men levede under trange Kaar, tildeels af Timeunderviisning. Sin Fritid brugte han til at granske i gamle Kildeskrifter, oversætte Edda *), studere fremmede Sprog og uddanne sig tilbørligen til Maalet for sine Ønsker: Rejser i fjerntliggende Lande, hvilke han og fik tilfredsstillet i saa rigeligt Omfang som ved nogen Videnskabsmand.

"Vidt han vandred selv paa Jorden,
ledte om sin Ligemand,
gik til Hekla højt mod Norden,
Ganges ned i Sønderstrand,
fandt dog Ingen stort at regne,
selv et Særsyn allegne."

Kun Faa have foretaget sig saa vidtløftige Rejser som denne vor Tids største Sproggransker, der, fraregnet nogle korte Ophold i Fødelandet og et længere paa et Aar, tilbragte elleve Aar af sit Liv fra 1812 – 23 med at besøge fremmede Folkeslag; alene i Asiens forskjellige Landsdele henlevede han tre Aar, opholdt sig i længere Tid i Indien og Persien, og beskæftigede sig overalt med at studere

Sprog, ordne dem, give Klarhed om Oldtiden og indsamle Skatter, der nu findes i Hovedstandes Bogsamlinger og for Kyndige skulle være af betydningsfuld Værd.

Ja, det skal hans Gravskrift være:
"Vej han brød hvor han kom frem,
som det kaldes skal en Ære,
at betræde ret igjen."

Et svækket Helbred lagde tidlig denne berømte og skarpsindige Mand i Graven, der forstod at bevæge sig med Lethed i 55

**) Rasmus Kristian Rask oversatte faktisk den Ældre Edda (og også andre oldnordiske tekster) — og hans arbejde var banebrydende for både dansk og international forskning i nordisk mytologi og sprog.*

Hvad er "Edda"?

Der er to hovedværker, der kaldes "Edda":

Den Ældre Edda (eller Den Poetiske Edda) — en samling af gamle nordiske mytologiske og heroiske digte, skrevet på oldnordisk (islandsk).

Den Yngre Edda (eller Snorres Edda) — skrevet af Snorri Sturluson omkring år 1220 som en slags lærebog i skjaldekunst og mytologi.

Rasks arbejde

Under sit ophold på Island (1808–1812) arbejdede Rask intenst med gamle håndskrifter.

Han udarbejdede en dansk oversættelse og grammatisk forklaring af den Ældre Edda — det var den første videnskabeligt baserede oversættelse på dansk.

Hans formål var ikke blot at oversætte, men at gøre de gamle tekster sprogligt forståelige og vise deres grammatiske struktur.

Værk og udgivelse

Resultatet blev udgivet som:

"Den ældre Edda, Islandsk og Dansk, ved R. K. Rask" (København, 1818)

Bogen indeholdt:

Den oldnordiske originaltekst,

En dansk oversættelse,

Og grammatiske noter og kommentarer til sproget.

Dette gjorde værket meget mere end en oversættelse — det var et videnskabeligt værk, hvor han lagde grunden til studiet af oldnordisk som et sprog på linje med latin og græsk.

Betydning

Rasks Edda-oversættelse blev en milepæl i nordisk filologi.

Han gjorde oldnordiske tekster tilgængelige for danske og europæiske læsere.

Hans arbejde inspirerede senere forskere og digtere — bl.a. N. F. S. Grundtvig og Adam Oehlenschläger, der hentede inspiration fra Edda-digtene til den danske romantik.

***) Fakta: Rasmus Kristian Rask (1787–1832)*

Barndom og baggrund

Født: 22. november 1787 i Brændekilde på Fyn (nær Odense).

Død: 14. november 1832 i København.

Søn af en skolelærer og opvokset i beskedne kår, men viste tidligt usædvanlig sproglig begavelse.

Som barn lærte han latin og græsk på egen hånd, og han begyndte allerede som teenager at interessere sig for nordiske sprog.

Uddannelse og tidlige arbejder

Studerede på Københavns Universitet.

Allerede som ung lavede han store bidrag til oldnordisk filologi (læren om de gamle nordiske sprog og tekster).

Hans tidlige værk "Undersøgelse om det gamle Nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse" (1818) gjorde ham internationalt kendt.

Her påviste han for første gang systematiske ligheder mellem de nordiske, germanske og andre indoeuropæiske sprog.

Han lagde dermed grundlaget for den sammenlignende indoeuropæiske sprogvidenskab — før den tyske forsker Grimm (som ofte får æren).

Rask var ikke blot teoretiker — han rejste verden rundt for at studere sprog fra første hånd:

1808–1812: Opholdt sig på Island, hvor han lærte islandsk flydende og samlede gamle håndskrifter.

1816–1823: Lang ekspedition over Rusland, Persien og Indien.

Han lærte persisk, arabisk, sanskrit og singalesisk.

I Indien sammenlignede han europæiske og asiatiske sprog og beviste deres fælles oprindelse.

Hans evne til at lære sprog var legendarisk — han beherskede over 25 sprog og havde kendskab til langt flere.

Vigtige værker

"Undersøgelse om det gamle Nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse" (1818)

– Banebrydende sprogvidenskabeligt værk.

"Kortfattet Vejledning til det Islandske eller gamle Nordiske Sprog" (1811)

– Den første egentlige grammatik for oldnordisk.

"Engelsk Sproglære" (1825)

– Tidlig og systematisk grammatik for engelsk på dansk grund.

Stilling og hæder

I 1821 blev han professor ved Københavns Universitet.

I 1831 blev han bibliotekar ved Det Kongelige Bibliotek.

Han blev hædret af mange udenlandske videnskabsakademier.

Død

Rask døde ung — kun 44 år gammel — af tuberkulose i København.

Han ligger begravet på Assistens Kirkegård.

På hans gravsten står et islandsk vers, der betyder:

"Han søgte sandheden i ordets rige."

Betydning og arv

Rasmus Rask var den første til at systematisere sprogs slægtskabsforhold.

Han opdagede mange af de lydændringer, som senere blev kendt som "Grimms lov" (men faktisk opdaget af Rask først).

Han regnes som en af Danmarks største videnskabsmænd og grundlæggeren af nordisk filologi.

906.

forskjellige Tungemaal, som han grundigen havde tilegnet sig; ikke alene kunde han tale med de Indfødte, men han var istand til at belære, endog de mere oplyste iblandt dem om mange Uklarheder og mange Ejendommeligheder, som hans flittige Forsken havde fundet Rede i. Den Dag, han 45 Aar tidligere havde seet Lyset første Gang i Brendekilde, fulgte hans Venner og Beundrere ham til det stille Hvilested, der skulde gemme den dybe tænkende Aands svage Bolig, og paa det Gravmæle, der senere blev rejst ham, satte de Indskriften i fire forskjellige Tungemaal. I det danske Sprog staaer de

Ord, med hvilke han nogle Aar før sin Død afslog en fordeelagtig Ansættelse i Edinborg "Fædrelandet skylder am Alt hvad man kan udrette." Dernæst staaer der i "Sanskrit" som han fortrinsviis dyrkede og i hvilket Tungemaal, han har udarbejdet en Sproglære: "Der gives ingen Ven, som kan lignedes ved Virksomhed; hvo der arbejder, synker ikke hen," paa arabisk: Sandheden er klar, men det Falske er mørkt og den islandske Indskrift lyder saaledes; "vil Du være fuldkommen i Kundskab, da lær alle Tungemaal, men glem ikke Dit eget."

Otte og halvfjersindstyvende Afsnit.

Den nordlige Deel af Fyen, Strækningen imelle Odense og Bogense, et fladt, frugtbart Landskab kaldes "Sletten" og det med Rette, thi det er et aldeles jevnt, næsten skovløst Sletteland. Beboerne paa denne Egn ere kjendte fra gamle Dage af for deres Huusflid og Tarvelighed, Egenskaber, som det vel

907.

er værd at sætte Priis paa, og som det er at haabe ikke ganske skulle fortrænges af det livligere og mere bevægende Liv, Nutiden fører med sig. Spinderokken og Væven ere altid i gang der, naar Markarbeidet ikke gjør Fordring paa Tid og Kræfter, og den Mængde Dynevaar, Hvergarn og Lærred, der bringes til Kjøbstædernes Markeder, navnlig til Odense, viser, at Folkene der ikke side med Hænderne i Skjødets. Den "Pynten omkaps" der har indsneget sig hos Bønderne saavel som hos de andre Stænder, og som i Fyen nok iførstningen var mest fremherskende i Egnen omkring Odense, have Sletteboerne hidtil forstaaet at holde sig udenfor, men dertil bebrejder man dem og en altfor stærk Vedhængen i deres Huusflid, saa at de stundom ikke alene vise Vævestolen og Spinderokken større Opmærksomhed end Agerbruget, til samme Tid som de unddrage sig rene Naturglæder og holde al Skjønhedssands borte fra deres Leven og Væren, men forsømme endog deres aandelige Livs Udvikling, og dette er tilvisse langt beklageligere.

Ligesaa meget som den i vore Dage velstaaende Bondestand sætter en Ære i at kappes i stadselig Klædedragt og give fremtrædende Vidnesbyrd om Forfængelighed i saadan Retning, saaledes finder ogsaa en tilsvarende Stræben Sted ved Gilderne, Det er ikke som tidligere de landlige Retter: Suppe, Klipfisk, Stef, og til stort Bryllup en hjemmebagt Kage, men nu hører til et rigtigt Gilde fire til fem Slags Stege, og Kagerne blive hentede fra Kagebagerne i Kjøbstaden. Viin er der heller ingen Mangel paa, selv om Gjesternes Antal beløber sig til 200, og man kan vistnok neppe sige nu som for nogle Aar tilbage, "at det kun er omkring Odense, at de fyenske Bønder tabe deres Ejendommelighed.

908.

Hvor ønskeligt vilde det ikke være, om nyttig Læsning kunde vinde Indgang i den hæderlige Stand i lige saa stort Maal som de ringere Livets Goder; men dertil maae vel fornemmeligen de Mænd bidrage, der have Lejlighed til at vække Interesse i den Retning, og selv tillige ere gennemtrængte af den Anskuelse, at det er godt, naar Velstand og Oplysning følges ad, men kun lidet tilfredsstillende, at den sidste lader vente paa sig, kommer flæbende bagefter og maaskee alt for længe udebliver.

En af de smukkeste Ejendomme i Fyen er det af sine frugtbare Jorder, store Skove, ypperlige Jagt, fiskerige Søer og andre Herligheder bekjendte Dallund, der i nogle Aarhundreder tilhørte Familien Bryske, men siden forrige Aarhundreder er Stamhuus for Familien Blixen-Finecke.

Ved en Odde, der gaar langt ud i Odensefjord ligger Hovedgaarden Hofmandsgave, der ofte har skiftet Navn. I Begyndelsen af det sextende Aarhundrede hed den Knule eller Knyle og tilhørte da en Væbner, ved Navn Steen Ottesen; derpaa blev den i Slutningen af Aarhundredet opbyggt paany af en Adelsmand, Frederik Qvitzow og kaldet Qvitzowholm, indtil den fik en ny Ejer i Landsdommeren Jens Rosenkrands i Fyen, som gav den Navn Roseneje. Hans Søn solgte den til en Bøttiger, og nu

kaldtes den Bøttigersholm, indtil den kom til den Familie, hvorefter den bærer sit nuværende Navn, et Navn hvortil der ikke alene i Fyen, men over hele Danmark knytter sig Begrebet om kyndig og indsigtfuld Landbrug; under de sidste Ejere skal der saaledes ved Inddæmning fra Havet være vundet omtrent 300 Tdr. Land.

Nordligere paa ”Sletten” tæt ved Kattegattet, ligger

909.

Baroniet Einfiedelsborg, der forhen er bleven kaldt Skovgaard, sandsynligviis fordi der ved Gaarden er nogen Skov, som Egnen ellers er blottet for. Den tilhørte i mange Tider Familien Podebusk, og det nuværende Navn skal den have efter Sidonia v. Einfiedel, med hvem Henrik Podebusk giftede sig i Slutningen af det syttende Aarhundrede og fik Gaarden oprettet til et Baroni; nu er den Hovedsædet for Grevskabet Roepstorff, oprettet 1813. Ved Inddæmning er der vunden nogle ypperlige Enge til Hovedgaardens Jorder af de fire Holme Askeø, Lilleø, Øxneplet og Storø, omtrent 600 Tdr. Land.

Bogense er den nordligste Kjøbstad i Fyen. Oprindeligen hedder den Bognæs, thi de mange store og smaa Odder, Fyen er saa rig paa, bleve i Middelalderen kaldte Næs, og paa hvert af disse Næs laa et fast Slot, hvis Ejerman, de gamle Næsegrever eller Næsekonger, var paa Udkig for at spejde efter Sejlere, som nok ikke altid fik Lov til at drage bort i Fred; men ofte vare disse Strandborgherrer ogsaa nødtvungne til at forskandse sig imod fjendtligt Overfald.

Efter Sagnet skal Bogense have Navn efter Boe, en af Odins Sønner, og da maa den være meget gammel; Kjøbstadsrettighed fik den af Dronning Kristine, thi den hørte med til de Ejendomme, der vare sikrede hende for Livstid. I øvrigt hører den til Øens ubetydeligere Byer, men har, ligesom andre Søstræder, vunden ved Dampskibsforbindelser med de øvrige Landsdele.

En halv Miils Vej fra Bogense ligger Grevskabet Gyldensteen, der med fortrinlige Jorder, gode Skove og et vigtigt Hollænderi hører til de skønneste adelige Besiddelser. Gyldensteen er Grevskabets Hovedsæde, en prægtig Bygning med bede Grave og en stor Have, der er bekjendt for

910.

sine skønne Anlæg og 800 Alen lange Aller. Den hed forhen Enggaarden, og skal have erholdt sit nuværende Navn af en hollandsk eller fransk Rigmand, der blev Ejer af den i Begyndelsen af det attende Aarhundrede. Denne Mand, Johan Henrik Huguetau hed han, skal have været Banquier den Fjortende med Penge i den spanske Arvefølgekrig; men omsider blev han kjed ad Kongens gjentagne store Fordringer og strænge Bydende, og for at slippe fra det Hele, uden at udsætte sig for nogen Ulempe, besluttede han at flygte ud af Landet med den Deel af sin Formue, han endnu havde i Behold. Dette Forehavende blev imidlertid tilintetgjort, da den franske Konge fik Nys derom og traf Forholdsregler, der rigtignok bragte Huguetau paa Rejser, men imod sin Vilje og i en anden Retning, end han selv havde bestemt. Ganske lønligen blev han ført bort af sit eget Huus, sat paa en Vogn og kjørt bunden ad Paris til. Men i kort Afstand fra denne Hovedstad forlode Ledsagerne Vognen for at nyde nogle Forfriskninger, og det skete da, at en Soldat af de danske Lejetropper, som netop var paa Post der, kiggede ind Vognen, hvor han til sin Forundring saa en fangen Mand. Dette forekom ham mistænkeligt, og i stor Hast hjalp han den Fangne til Frihed og Flugt. Af Skjønsonhed imod sin Befriers Fødeland skal Huguetau have valgt Danmark til fremtidigt Opholdssted og bragt alle sine Rigdomme herind. Sagnet fortæller, at da han kom sejlene, var hans Skib opfyldt med ”eneste Dukater”, som han havde fyldt paa Plasker, for paa den Maade lettere at faae dem med, uden at vække Mistanke. Gaarden fik Navnet ”Gyldensteen”, fordi Rigmanden, der sandsynligviis har været noget hovmodig af sine mange Penge,

911.

skal have ytret, at han kunde lade hver Steen i Enggaard forgylde; selv blev han ophøjet i Grevestanden under samme Navn og hans Ejendom gjort til et Grevskab.

Nord for Gyldensteen, næsten en Miils Vej ude i Stranden, ligger en lille Ø, som hedder Æbelø, og imellem den og Bogense er der udstrakte Grunde, som ende ved "Taagegaden", Paa disse Grunde sporer man en brolagt Gade, ødelagte Huse og Mure, og da der for nogle Aar tilbage blev lagt en ny Vej udenfor Byen, blev der fundet Kjældere og Brønde sammesteds. Den yderste Pynt af Taagegaden, siger Sagnet, var engang en Ø, hvor der boede en Konge, som havde en dejlig Datter; Faderen lod hende sætte i et Buur og dette vogte af en Drage; for at Ingen skulde bortføre hende; men da steg en Havmand op af Vandet, gav sig i Kamp med Dragen, overvandt den og førte Prindsessen med sig ned i Havet, hvor hun blev Moder til dejlige Børn som efterat Øen er sunket have deres Legeplads paa den Grund, hvor Borgen har staaet, og vise sig undertiden der flere Dage i Rad. Ved Lavvande troe Folk at kunne skimte Borgens røde Teglsteen.

Syd for Bogense ligger i smukke Omgivelser og med fortrinlige Skovpartier Hovedgaarden Rugaard, og Elvedgaard, hvis Besidder har erhvervet sig stor Fortjenester af Fædrelandet og sandeligen ikke mindst af sin Fødeø, Fyen. Mange værdifulde Skrifter, der i flere Retninger oplyse Landets tidligere Historie og Folkets Udvikling, og tilsammen bære Vidne om Lærdom og vedholdende Flid, give den utrættelige Arbejder Krav paa Paaskjønnelse hos Enhver, der føler Sands for Fødelandet og hvad der angaaer dette

912.

Baaring Vig kaldes det dybe Indsnit, Kattegattet danner ved den vestlige Deel af Fyens Nordside, og paa den vestlige Yderpynt af den større Odde, der løber ud i Havet, ligger Færgestedet Strib, hvorfra der er Overfart til Fredericia. Egnen er skovløs og Kysten bestaaer af høje Sandbakker der tildeels var Skyld i, at Frederik den Tredje ikke fuldførte den By, han var bestemt paa at anlægge det og give Navn efter sin Dronning. "Sofiesodde" seer man undertiden paa Landkort istedenfor Strib, og der er endnu kjendelige Spor af de opkastede Volde, ligesom man ogsaa længere ud imod

Stranden seer Voldstedet af Søborg Slot, der stod paa en høj Bakke. Paa Odden ved Strib er anbragt Batterier, der skulle forsvare Indløbet til Beltet.

Det stykke af Lillebelt, der skiller Fyen fra Jylland kaldes Middelfartssund, og i dette drives et ganske særegent Fiskeri, thi der fanges Delfiner eller Marsviin. Fra gamle Tider af har der i Middelhavet været et Forbund, der kaldtes Marsviinsbrødrelaget, men Fiskeriet var i de senere Aarhundreder kommen i Forfald, indtil det 1820 atter blev hjulpen op og er nu i god Gang, saa det fejler ikke, at Fiskerne maa kunne have godt Udbytte, naar de tilbørligen passe disse overordentlig hurtige og bevægelige Sødyr op paa deres Vandringer igjennem Beltet. Paa den Tid, Jagten skal finde Sted, som oftest fra Midten af Novbr. til midt Januar, samle en Deel Baade sig omkring Fænø, og et Fartøj lægger sig ind uner Øen for at spejde efter Delfinerne; Fiskerne spænde Garn ud over Sundet og drive dem ind i Gamborgfjord, hvor de jages paa Grund imellem Delfinøen og Landet, og da dræbes med dertil indrettede Knive, eller fanges i Garnene. Undertiden ere Fiskerne saa heldig, at faae flere

913.

hundrede af disse Havdyr, og den afsmeltede Tran giver da en ganske klækkelig Indtægt.

Paa den Landtunge, der ligger yderst ude ved "Lillebelt" kommer man igjennem Middelfart, den nordvestligste Kjøbstad paa Øen. Byen selv ligner andre smaa Provindsstæder, men hører just ikke til de smukkeste iblandt disse; Omegnen er derimod saare vakker og frugtbar, og gjør et behageligt Indtryk. I det trettende Aarhundrede, da Erik Menved forfulgte sin Faders Mordere, blev Middelfart tildeels ødelagt af de Norske, der vare Marskens Tilhængere, og i de fjortende Aarhundrede bleve tre

djærve Riddere skilte ved Livet paa en forræderisk Maade, paa Vandet imellem Middelfart og Snoghøj. De Middelfart Borgere fik Skyld derfor, og det fejler vel heller ikke, at der har været dem iblandt, der have rakt Haand med til det sorte Værk, men de vare formodentlig tilskyndede af store Folk; idetmindste var Konge Valdemar nødt til at rense sig fra Mistanke ved tolv Mænds Ed, efter den Tids Skik. De tre Riddere vare: den rige og mandhaftige Niels Bugge til Hald og to andre jydske Herremænd: Otto Stisøn og Peder Andersøn.

Hovedgaarden Hindsgavl eller egentlig Hegnægavl, efter Næsset eller Odden, har Navn i Historien fra forskellige Tidspunkter. Iførstningen skal den være kaldet Grimborg efter Kæmpen Grim, dens første Bygherre; senere fik den Navn efter Hegnæs. Den ligger overordentlig smukt, omkranset af "Lille Belt", herlige Skovstrækninger, rige Humlegaarde og skønne Frugthaver, har et stort Mejeri og et anseeligt Skæferi (*fåreavl*) af forædlet Race. Paa Hegnæs stod fordem en af de gamle Borge, der nok kunde holde en Tørning ud, og der havde Erik Menved engang en Sammenkomst med de

914.

Fredløses Forsvarere, Nordmændene, men Underhandlingerne bragte ingen væsentlig Nytte for Danmark, skjøndt Marsk Stig, Hovedmanden for de ni højtstaaende Kongemordere, dengang var død og borte.

Hegnægavl var ogsaa iblandt de Borger, Kristoffer den Anden pantsatte til de holsteenske Grever, og som det var hans Søn Valdemar af Vigtighed at faae indløst. Da Svenskerne huserede i Fyen i det syttende Aarhundrede, blev Gaarden ganske ødelagt; Frederik den Sjette havde sit Hovedkvarter der, da Hærstyrken stod i Fyen 1813 – 14, og under vore sidste beklagelige Hjem søgelsescener med Strid og Sværd, var der plantet Batterier langs de yndige Skovskrænter ved Hindsgavl.

Sagnet fortæller, at foruden en Borg har der ogsaa staaet et Kloster og en Kirke paa Hegnæs, og at Kirken sank derved, at en Ridder vanhelligede Stedet ved at træde ind med en Skare Krigere for at røve Borgherrens Datter i det Øjeblik, hun stod for Altret for at blive Himmels Brud; det var af Hævn, fordi hun havde forsmædet hans Kjærlighed. Mange Kæmpehøie og Spor af Offersteder vidne ogsaa om, at denne Egn i Oldtiden har været et anseet Sted og havt Høvdingeborge, hvortil Beliggenheden vistnok har været hensigtsmæssig til forskellige Tider er der ogsaa ved Udgravninger kommen Askekrukker, Armringe og andre Prydelse fem for Dagens Lys, som og et smukt udarbejdet Skjold, der blev funden i en Tørvemose. En jernholdig Kilde med heldbringende Vand findes paa en af Gaardens Marker. Det er en af de hellige Kilder, der destoværre kun besøges St. Hans Aften, og staae ubenyttede hele Aaret igjennem.

Den lille Ø Fænø, hvor Svenskerne forskandsede sig

915.

saare godt, da de vare Herrer over Fyen, er smuk og skovrig; den ligger paa det smaleste Sted af "Lillebelt", og tæt udenfor den en mindre Ø, Fænøkalv. Formodentlig er den Underhandling imellem Erik Menved og Erik Præstehader, Kongemordernes Beskytter, der omtales ved en Sammenkomst paa Fænø den samme, som den, der nys blev nævnet ved Hindsgavl, eller maaskee og, thi Aarstallenes Angivelse er afvigende, at Danmarks Konge vilde skaane de værgeløse Kyster for de Fredløses ødelæggende Plyndringer, og først har underhandlet med Bordmændene paa Hindsgavl 1295 og siden paa Fænø 1300.

Paa Landtungen Fønsskov, der rager langt ud i Havet, næsten lige til Fænø, skal tidligere have staaet en Borg, Fønssborg, og der tales om en Kjøbstad Fønssføre, der i ældre Tider skal have ligget i Hindsgavl Amt, men nu kun er en Landsby, sandsynligviis Fønss. Fønsskov og Brandø, noget sydligere i Beltet, ere Steder, der ogsaa have Navn fra den svenske Krig.

Der findes paa en nordlige og vestlige Kant af Fyen ikke færre end tre større Ejendomme, hvis Navn minde om Familierne Bille, en Slægt, der alt var kjendt i Danmark i det trettende Aarhundrede:

Hovedgaarden Billeshave i Nærheden af Strib, Billesbølle i Fjeldsted Sogn, hvis Bygninger skulle være opførte af den bekendte Anders Bille, i sin Tid Rigets Marsk, og Billeskov i en særdeles smuk skovrig og frugtbar Egn. Hele Omegnen, isærdeleshed ved Grevskabet Vedelsborg, der forhen er kaldt Ivernæs, fremover de dejligste Skov i Fyen, Jorderne ere som alt omtalt, ualmindelig frodige og frugtbare, og hele Landskabet faaer et ejendommeligt og sydlandsk Præg ved de mangfoldige

916.

Humlehaver, der møde Øjet til alle Sider. Her i den nordvestlige Deel af Fyen, er den egentlige Humleegn; næsten enhver Bondehave har Humlebede, der tage sig overmaade smukt ud og prunke stolt; undertiden seer man og Rankerne snoe sig op ad Vægge og Tage, hvike sidste dog nok ikke kunne være synderlig vel tjente med denne Prydelse. Humleavlen blev indført i Landet i Slutningen af det syttende eller i Begyndelsen af det attende Aarhundrede, og det fornemmelig ved en Kvindes Foranstaltning, thi Fru Anne Trolle, Erik Billes Enke, der ejede Kjærsgaard, forhen Damsgaard, og som indlagde sig stor Ære ved at sørge for Bøndernes Oplysning og Underviisning i en Tidsalder, hvor dette Gode endnu stod i Skygge, har ogsaa den Fortjeneste, at vore Landsmænd ere blevne kjendte med Humlehaven. For at Indførelsen af denne nyttige Plantevæxt kunde skee paa tilbørlig Maade, lod hum nogle paalidelige Mænd rejse til Preussen for sin Bekostning og tage Ophold der et Par Aarstid, saa at de tilfulde kunde lære at kjende den Maade, Humlen rettest dyrkes og behandles paa, og ved deres Hjemkomst voxte den ene Humlehave frem efter den anden. De Udsendte stode bi med Hjælp og Anviisning, og man kan vistnok med Grund sige, at Humlehaver og Bistader i Danmark havde deres rette Hjem paa Fyen, som de, vel fredede og tilbørligen opelskede, bidrage til at forskønne og berige. Humlehøsten er desuden en Glædestid for de fyenske Landboere, thi naar Frugten er moden, og dette er ialmindelighed Tilfældet i September, maa den indsamles i stor Skyndsomhed, og der forene sig da talrige Kredse i Husene for at ”plukke Humle;” det vil sige, pille Knopperne af Stænglerne, der bindes i Knipper efterhaanden som de ere skaarne af. Disse Sammenkomster minde om de

917.

fydske Bindestuer, thi Arbejdet skeer under muntre og livlige Samtaler, Sang og Lystighed, og varer ofte til ud over Midnat. De Skyggesider, der ere blevne fremhævede ved disse selskabelige Fællesarbejder, grundede eller ugrundede, ere vist mindre at frygte, end at vente godt Udbytte af, thi Liv er dog altid bedre end Død, og selv om der skulde indsnige sig F.eks. Proselytmageri, saa vil det ialmindelighed neppe være farligt i saadanne Kredse. Ønskeligt vilde det derimod være, om det kunde blive Skik, at en eller anden af de Forsamledes læste for de Øvrige af tiltalende og lærerige Bøger: det gjælder kun, at Nogen forstaaer at vække Sands for Oplysning og Vejledning iblandt dem paa en tilfredsstillende Maade, og Fyenboerne, disse livlige, virksomme, opvakte Folk, ville maaskee være de første af Danmarks Landbefolkning, til at hige efter forstandigere og mere omfattende Udvikling, end den, der ialmindelighed finder Sted i deres Midte. Mon det ikke var ønskeligt, om en eller anden af Samfundet udenfor Bondestanden, man deller Kvinde, søgte saadan Lejlighed som den, Humlehøsten frembyder, til at aabne en højere Sands for Livet og en klarere Anskuelse af de ædlere Nydelser end dem, der hidtil have opfyldt Landboerne?

Den Dom, der gaaer hen over den danske Bondestand, ”at den halve Deel af Bondekarlens Livstid – nemlig Vinteren – gaaer hen med at slange til Grødfadet og strække sig paa Løjbænken, hvorfra han kun rejser sig for atter at slæbe sig hen til Fleskepanden og til en ”Rundtenom”, eller for at sætte Ølkanden for Munden.” er i det Hele taget for haard, og kan vel i det højeste kun passe paa nogle Sjællændere; thi disse Øboere have hidtil vistnok hendøset mange kostbare Timer paa Bænken eller i Kakkelovnskrogen, og som oftest endog kjøbt

918.

for Penge de Træsko, de bære paa Fødderne og det Laag, der lægges over Konens Gryde, mendes Fyenboer og Jyder binde Strømper, flette Kurve, gjøre Træsko, høvle, snedkre og tømre i alle ledige Øjeblikke. Kortspil og Kromøder ere blevne omtalte som uadskillelige fra Bondens Levnet og Tilfredshed ved Vintertide, og tilvisse er det saare beklageligt, naar det er saaledes, men i det Punkt have mange Kjøbstadboere i større som i mindre Stæder vest neppe noget at lade Landbrugeren høre; thi søge ikke ogsaa "fine Folk" til Klubber, og til Spilleborde i Klubberne? Tingen er, at baade den ene og den anden Stand har hidtil manglet "højere Interesser"; hvor disse vinde Indpas, der tabe sig uformærkt de lavere Nydelser. I øvrigt kan ma jo tænke sig, at Nutidens store Forbedringer F.eks. hurtigere Befordringsmidler, maae faae Indvirkning paa Ladhed og Sløvhed, hvor disse onder findes; thi naar et Menneske seer en tung Jernmaskine med flere hundrede Rejsende og en lang række Vogne, der bære en dygtig Vægt af Vand og Steenkul, fare afsted og tilbagelægge en Fjerdingvej i kortere Tid, end han undertiden behøver til at gaae en Snees Skridt og dreje sig om for at see efter den forunderlige Maskine, ja, saa maae Benne jo uvilkaarlig flytte sig hurtigere, og hele Personen blive mere elastisk.

Vedelsborg, det vestligste Grevskab i det paa adelige Lehns ejendomme rige Fyen, har en Udstrækning af meer end tre Miil og omfatter foruden fem Hovedgaarde og henved en halv Snees Kirksogne, Brandø og Baagø, to Øer i "Lillebelt". Hovedsædet har samme Navn som Grevskabet og ligger paa en Landtunge ved Beltet, omtrent lige langt fra Middel-

919.

fart og Assens. Tidligere hed det Ivernæs og var Stamhuus for Familien Gyldenstjerne, men i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede gik det til Sidelinierne, til tre Søstre Gyldenstjerne, der vare gifte med forskjellige Adelsmænd, og en af disse, Lindenow, solgte Ejendommen til den nuværende Stamhuusbesidders Slægt.

Midt imellem Vedelsborg og Odense ligger Vissenbjerg Sogn i en skjøn, frugtbar og bakket Egn, der hæver sig imod Vest og danner en Modsætning til den store udstrakte Slette imod Nord. Fra Vissenberg Bakker kan man overskue to Trediedele af det yppige Land, og til alle Sider møder Øjet et velsignet Sku af skovklædte Høje og gyldne Agre, der afvexle med fredelige Dale og herlige Skovpartier, rige Moser og friske Aaløb; men disse Bakker ved Vissenberg, hvor smukke de end ere, have fra gamle tider af havt et stemt Navn paa sig, og de omgivende Skove ere indtil de sildigste Tider blevne skyede af Alle, som Skjulested for Røvere og alskens Ildgjerningsmænd. Der hvor Landevejen fra Odense deles sig ad Assens og Middelfart til, vises endnu det Sted, hvor der over Vejen var spændt Klokkestrænge, hvorved de i deres underjordiske Huler fik Vink om de Rejsendes Komme. Den Skovstrækning, der ligger nærmest Vissenbjerg Kirke, var mest frygtet; enkelt Mand vovede sig aldrig igjennem den, og var det muligt at omgaae den, da kom Ingen den nær; man seer endnu en Fordybning, hvor Indgangen skal have været til deres Hule, og Skoven selv har ikke ganske mistet det slemme Navn af "Røverhusene." For adskillige Aar siden blev der i "Gyden" fundet en stor Deel sønderbrudte Vaaben og alleslags Mordredskaber, og det er ikke

920.

mange Aar siden, at de andre Fyenboere helst undgik at have Samkvem med de Vissenbjerg Folk. Efter Svenskekrigen omtrent midt i det sextende Aarhundrede, var det isærdeleshed at denne Egn blev slemt berygtet, og det isærdeleshed at denne Egn blev slemt berygtet, og det er vel ikke uden Grund man antager som Ophavsmænd til mange af de stedfundne Ugjerninger, de stakkels forhadte, forfulgte og jagede Svenskere, der efter Nederlaget i Nyborg ikke vidste, hvorledes de skulde friste

Livet og ikke kunde komme ud af Landet. Mistanken maa falde paa dem ogsaa af den Grund, at disse Fjendeskarer begik oprørende Afskyeligheder under deres Ophold i Fyen; og det fejler da heller ikke, at de jo nok have faaet Selskab af slette og ørkesløse Dagdrivere af Øens egen Befolkning.

Ni og halvfjersindstyvende Afsnit.

Assens eller Asnæs regnes for at være meget gammel, og for at have været holdt højt i Ære i fordums Tider. Navnet giver Formodning derom, da den første Stavelse minder om Aserne, der kom til Fyen med Odin, halvfjersindstyve Aar før Kristi Fødsel, og da sandsynligviis have slaaet sig til To paa dette Næs eller `denne Odde, som de have givet Navn efter sig; ogsaa findes der paa Byens Mark to mærkelige Steensætninger fra Oldtiden.

Assens var forhen befæstet, men Ringmurene bleve sløjfede i Grevens Fejde. Der finder Overfart Sted fra denne By til Aarøsund i Sønderjylland, to Miil over Lillebelt, og Byen, der ligger bekvem for Handel, og paa Hovedlandevejen

921.

til Hertugdømmerne, har daglig Dampskibsforbindelse og Postgang med og til Kongerigets forskellige Egne. Før Reformationen var det i Assens et stort Franciskanerkloster, og Byen var en af de første i Danmark, der gik over til den lutherske Lære. Det var til Assens, at Jerns Andersen Beldenak, Fyens stridbare Biskop skrev, ”at det var bedre, alle lutherske Prædikanter dinglede i Galgen, end at en Messe skulde nedlægges.

I Assens kom Kristian den Tredje og Hertug Johannes sammen med Kristian den Anden, da denne gamle Fange fik et mildere Opholdssted ved at flytte fra det haarde Fængsel i Sønderborg til Slottet i Kalundborg, en Sammenkomst, der ved den kongelige Fætters venlige Adfærd skal have virket velgjørende paa den fordums Hersker. Flere berømte Mænd ere fødte i denne By, iblandt disse maa nævnes Søhelten Peder Willemoes, fød 1783, død alt 1808; han fladt i Slaget hist, hvor Odden gaaer ud imellem høje Bølger, ved Sejerø var det, dengang

”de Snekker mødtes om Nat paa Hav
og Luften begyndte at gløde.”

Digteren Nikolaj Søtoft, der døde 1844 som Sognepræst for Østeregitzborg Menighed i Sjælland, er ogsaa født i Assens, 1790. De, der ellers kun kjende lidet til danske Digteres Kvad, veed dog som oftest Besked om ”Gratiernes Sanger”, til hvem Søtoft skjønnede Linier ere skrevne.

”Paa Danmarks Kyst, hvor den er flad og lav,
der fandt man Dig, Du kostelige Rav!
magnetisk trak og – fødte Du tilbage”

En af Nutidens største Kunstnere, Billedhuggeren Professor Jerichau er ligesom de to nysnævnte Mænd en Borgersøn fra den her omtalte fyenske Kjøbstad.

922.

Fyenboerne ere kjendte som opvakte og letnemme Folk, og den fyenske Bondestand stadfæster denne Paastand ved de mange dygtige Mænd, der ere udgaaede fra dens Midte. Vi have alt i Birkende og Brendekilde omtalt Tavsens og Rask, endnu maa dog fremhæves den kundskabsrige og frugtbare Lærde, Bondesønnen Rasmus Nyrup, der tog Navn efter sin Fødeby Nyrup ved Assens. Hans store

Lærelse og gode Anlæg skaffede ham plads i Latinskolen i Odense, hvor den stille, flittige Discipel levede i Fattigdom og ofte maatte stille den legemlige Hunger med aandelig Næring, eller idetmindste krydre det tørre Brød dermed. Skoleaarene henlevede han saaledes under Savn og Nød, thi hans Fader som var en fattig Hovbonde formaaede kun lidet at see ham tilgode, og da han sytten Aar gammel kom til Universitetet som udmærket Student, vare hans Lommer tomme. Imidlertid skaber titvant Tarvelighed og Nøjsomhed lettere Videnskabsmænd og dybsindige Tænkere end Ægyptens Kjødgryder formaae det, og Ramus Nyrup arbejdede og grandskede ufortrødent under sine trange Kaar. Til Lykke for ham blev den lærde Suhm opmærksom paa hans Kjendskab til gamle Skrifter, og da han havde erhvervet sig denne Videnskabsmand Yndest, blev hans Livsbane lettere, thi han blev ansat ved det kongelige Bibliothek; og der virkede han til sin Død 1820, i 50 Aar saa vel, og berigede i denne lange Tid Litteraturen med mange værdifulde Arbejder.

Nord for Assens ligger Øxenbjerg, hvor en af Danmarks store Hærførere, Johan Rantzau, i det sextende Aarhundrede vandt en Sejr, der endnu bærer Navn efter Stedet. Fredrik

923.

den Første var død, og Folket kunde ikke ret enes om, hvem det vilde have til Konge. Gejstligheden holdt paa at faae den afdøde Herskers halvvoxne Søn Johannes, som de haabede at kunne opdrage til en god Katholik; Adelen fordrede, at den ældste Søn skulde arve Thronen, og de ringere Stænder vilde gjerne kejsere "den gamle Ørn, der fløj paa den vildene Hede, og vidste hverken Læ eller Ly, hvor han kunde bygge sin Rede." Under denne Uenighed var der Forstyrrelse i Landet, og Lybekkerne fik da Lyst til at fiske i rørt Vande; derfor kom de ogsaa ansrigende med en Flaade og begyndte Fjendtligheder, hvilken Krig kaldes Grevens Fejde, fordi de tyske Krigsfolk bleve anførte af Grev Kristoffer af Oldenburg.

I de Dage var det ikke godt at være af Adel, thi det var et almindeligt Ord imellem simplere Folk, "at man skulde slaae Ulvene ihjel, saa blev der ikke Unger efter dem;" og de fornemste Damer forklædte sig undertiden som Bønderpiger, for at være ukjendte. Almuen af Borger- og Bondestanden, harmfuld over, at Adelen egenmægtig havde valgt Hertug Kristian til Konge ved et Møde i Hjallesø Kirke, tog Herredømmet fra de Fornemme og en gruelig Hævn over dem ved at myrde, skjænde og brænde; men da kom Johan Rantzau med sine Skarer de fyenske Herremænd til hjælp, og Bønderne lede et stort Nederlag imellem Faurskov Bakker. Sejrrherren drog derpaa til Jylland, hvor han overvandt Skipper Klement og Vendelboerne og ilde atter til Fyen, der af alle Landets Provindser var mest ilde stedt og et Bytte for alle Landets Provindser var mest ilde stedt og et Bytte for alle stridende Parter. Det gjældte imidlertid at komme vel iland, thi Lybekkernes Skibe lagde sig i Middelfart Sund for at hindre Overfarten, og Johan Rantzau samlede derfor i al Stilhed endeel smaa Skibe og Baade, som han lod føre ned

924.

under Als, hvor hans Krigsfolk gik ombord for strax efter at stige iland paa Hellenæs, den Landtunge, der paa Fyens sydvestlige Kant gaaer ud i "Lillebelt", og dette skete saa uventet, at Fjendes aldeles Intet vidste derom, thi de holdt jo Udkig paa den nordvestlige Pynt. To Maaneder efter fandt et blodigt Sammenstød Sted ved Fjeldsted, ikke langt fra Middelfart; "Grevens Høje" mindre derom; ogsaa der bleve Bønderne overvundne, og Lybekkerne, der foregave at ville hjælpe Kristian den Anden paa Thronen, bestemte derfor et Hovedangreb til hvilket de lagde en meget snild Plan, der iblandt andet ogsaa havde til Hensigt at tage Johan Rantzau fangen. Men Slaget ved Øxenbjerg fik et godt Udfald for Kong Kristian og hans Parti, og dertil bidrog meget en Præst i Svanninge, hvis Fædrelandssind har vundet fortjent Anerkjendelse. Hans Madsen hed han, og var nøje kjendt med Rigsraad Jakob

Hardenberg til Sandholdt, en af de Adelsmænd, der havde været mest ivrige for at faae Kristian den Tredje paa Thronen. Da derfor Fyen faldt i Lybekkernes Hænder og der blev handlet saa ilde med Adelsmændene og de fornemme Borgere, skyndte Hardenberg sig til Kongens Hær for ikke at falde i Fjendevold, men overgav forinden sin Præst en stor Deel Guld, Sølv og rede Penge, som han skulde gjennem for ham, indtil han kom tilbage. Hans Madsen lod det Alt indmure paa et lønligt Sted paa Sandholdt, den rige Hardenbergs Herresæde, og talte ikke derom til Nogen; men Fjenden fik alligevel Nys om Tingene og sendte en Skare Folk til Præstegaarden for at faae at vide, hvor Kostbarhederne vare gjemte. Iblandt de Afsendte var ogsaa en gejstlig Mand, den trodsige og ærgjerrige Gustav Trolle, kjendt fra de stokholmske Blodbad, og han udfrittede Præsten

925.

baade på kryds og paa tværs, for at faae ud af ham hvad han vilde vide; men Hans Madsen holdt Stand, og hverken Bønner eller Trusler bragte ham til at røde, hvor Skatterne vare skjulte. Gustav Trolle blev vred over denne Haardnakkethed, jog Præstens Kone og Børn ud af Præstegaarden, uden at lade dem faae det allermindste med, og førte Manden selv til Odense, hvor nogle af de fjendtlige Øvelser toge ham i Forhør, men uden at faae mere ud af ham end Biskoppen, skjøndt de piinte ham paa flere Maader. Omsider lukkede de ham inde i et Skab, og der blev han Natten over, hvorved han, ved ret at anstrænge sine Høreevner, fik Nys om de Planer, de fjendtlige Hærførere lagde for at udføre det Overfald, de havde paatænkt, og som skulde tilintetgjøre den danske Krigshær, der stod ved Assens.

Morgenens efter droge de bort, men toge Præsten med og handlede da atter skammeligt med ham, thi d bandt ham ved en Grimetøjle og saaledes maatte han løbe ved Siden af dem paa bare Fødder, indtil de kom til Faaborg, hvor de lode ham blive tilbage, enten i Byen eller paa en Herregaard paa Egnen; der laa ham, bunden og smertefuld, men han tænkte ikke paa sine Lidelser, kun paa, hvorledes han skulde faae Bud til den danske Lejr. Omsider fik han sine Baand løste, og saa sit Snit til at smutte ned til Stranden, hvor han fandt en Baad, men uden Aarer. Imidlertid var han ikke raadvild, thi han fik far paa en Humlestang og dermed stagede han sig frem, indtil han, barbenet og halv paaklædt som han var, naaede Horns Næs paa den nordlige Kant af Bølgden, hvorfra han skyndsomst ilede til den kongelige Lejr og spurgte efter Jakob Hardenberg, der blev yderst forbavset ved at see ham og endmere ved at see ham i en saadan Tilstand, ile

926

tilredt baade paa Legeme og Klæder. I al Korthed forklarede han hvorledes det var gaaet ham, men sagde tillige, at han var ikke kommen for at klage over sin egen Skjæbne, men for at melde store Ting, og aabenbarede da Alt hvad han havde hørt, da han om Natten var indelukket. Hardenberg gik til Rantzau, der stolede paa Mandes Ord, lagde sine Planer derefter og drog al mulig Fordeel af de Oplysninger, han havde faaet om Fjendens listige Raad, hvorved han vandt den omtalte Sejr ved Øxnebjerg, i hvilket Slag Gustav Trolle blev dødelig saaret. Dette var 1535.

En Miil sydlig for Assens ligger Hovedgaarden Frederiksgave, en af de største og skønneste Ejendomme i Fyen. I Middelalderen var den en fast Borg, der hed Hagenskov, efter en Næsekonge ved Navn Hagen, der skal være højsat et Sted i Nærheden paa en opsadlet Guldhest, og med ham store Skatte, hvoraf imidlertid kun lidet er kommen for Dagens Lys. Ved Enden af den nuværende Herregaardshave seer man Tomterne af den gamle Borg, er afbrændte i Midten af forrige Aarhundrede og har Navn i Historien, dels fordi det var der, Kristoffer Valdemarsøn holdt Erkebiskop Erlandsen i et toaarigt Fængsel, dels som Korfitz Ulfeldts Fødested. Faderen til denne mærkelige Mand, Jakob Ulfeldt, havde Hagenskov i Forlehnning i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede, og den tiende Juli 1606 blev denne Søn født, der med saa rige Evner, saa mange Kundskaber og saa megen Dygtighed

forenede en Ærgjerrighed og et Hovmod, der maatte bidrage til at fremkalde hans Fald. Navnet Frederiksgave fik Hagenskov efter at Frederik den Tredje havde

927.

skjænket Godset til Familien Banner. Paa Gaarden opbevaredes i lang Tid en Malkestol, en Mælkebøtte og et Par Træsko, som den sidste Banners Frue altid havde staaende i sit Værelse, da hun, efter Sagnet, var en simpel men hæderlig Bondepige, der blev gift med den adelige Godsejer, og ved disse Gjenstande vilde mindes om sin tinge Byrd; efter andre Beretninger bar Fru Banner af adelig Byrd og gjemte de nævnte Sager af Lyst og Iver for Mejeriet.

Flere Ejendomme paa denne Kant af Fyen bære Navn efter Familien Brahe f. Ex Brahesholm, forhen Vedtoftegaarden, og Brahesborg, hvis Borgbygninger bleve opførte i det sextende Aarhundrede af Jørgen Brahe, den bekjendte Tyge Brahes Farbroder og Fosterfader, der satte Livet til ved at frelse Frederik den Anden, da Broen, der førte til Amager, brast itu med Kongen og alle de fremmede Herrer. Brahesborg gik i Begyndelsen af forrige Aarhundrede ved Giftermaal over til Familien Rantzau, der imidlertid ikke længere ejer Gaarden, men i denne Slægt opbevares endnu det Bæger, af hvilket Johan Rantzau drak efter Slaget ved Øxnebjerg.

Kirken i Hellenæs, den førnævnte Halvø ved Hornebugt, der skal bære Navn efter Kømpen Helle, har ogsaa Jørgen Brahe til Bygherre, og Løgismose ikke langt fra Bugten, skal være opført af den bekjendte Rigshofmester Peder Oxe til Gisselfeld. Nordligere, imellem Assens og Odense, ligger en Herregaard, som vi ikke bør undlade at nævne, det er Erholm, thi derfra stammer Søhelten Søren Nordby, der er saa bekjendt for sin urokkelige Troskab og Hengivenhed imod den ulykkelige Landsherre.

928.

Fiirsindstyvende Afsnit.

Svendborg Amt

indtager den østlige og sydlige Deel af Fyens Stift. Hvad der gjælder om Odense Amt med Hensyn til Frugtbarhed, kan ikke fuldt saa udstrakt anvendes om dette, da den vestlige Deel af samme har enddeel Sandjorder, men derimod findes de skønneste og mest maleriske Egne i dette Landskab. Veldyrkede Kornagre vise sig der omkaps med frodige Kløvermarker, skovklædte Høje, venlige Dale, opdyrkede Egne, hygge, Velstand, fred og Orden til alle Sider, levende Hegn, der ere saa ejendommelige for Fyen og saa kjære for Landboerne, at det bliver betragtet som en Hvile og Adspredelse "at pille lidt ved Hegnene" nettede hvidmalede Boliger med røde eller grønne Stolper og omgivne af Frugt- og Blomsterhaver, der bære Præg af Landmændenes Skjønheidssands og vidne om deres Velstand: saaledes er Øen jo over det Hele. Ja, der er vel neppe nogen Landsdeel, hvor man saaledes som her seer blomstrende Rosenhaver ved Bønderhuse, Kaprifolierne op ad Murene og skønne, fredede Stueplanter i Vinduerne, saa ta fordomsfrie Folk maae indrømme Fynboerne Sands for at gjøre Hjemmet hyggeligt og behageligt, og enhver maa tilstaae, at de have Ret i at kalde deres Ø "Danmarks Have" og at sige med den gamle Sanger.

Udvalgte Landskab, dejlige Fyen!
Naturens Mesterstykke!
Du glæder Hjerte, Sind og Syn
og er saa Manges Lykke!"

829.

Langs Fyens Vestkyst indtil Faaborg, den sydvestligste Kjøbstad, strækker sig en Række af Sandbakker, der ende omtrent ved Hovedgaarden Sandholdt, som skal have faaet Navn derefter; det var paa denne Gaard, Jakob Hardenberg boede under "Grevens Fejde." Af dens tidligere Ejere ville vi mindes Povl Laxmand, en fornem Adelsmand, der boede sammesteds under Kong Hans's Regjering. Han var saa rig, at han næsten ikke havde sin Lige paa den Tid, men denne Rigdom havde han ikke synderlig Glæde af, hvorledes det saa end forholdt sig med den, thi da han en Dag kom fra Kongen, blev han paa Højbroplads overfalden af to andre Adelsmænd, Bjørn Andersen og Jakob Strangsen hed de, der, skjøndt det var højlys Dag, tilredte ham saa ilde med Daggertstik og Sværdhug, at han var halvdød, hvorpaa de kastede ham ud i Kanalen, idet de sagde: "Du hedder Laxmand, løb ni o Vandet efter din Natur." De, der havde dræbt ham, fik ingen Straf, men Kong Hans, der i øvrigt var en brav og retsindig Mand, tænkte dog imellem paa Povl Laxmand, thi da han laa paa sit Yderste, skal han flere Gange have udraabt hans Navn.

Ellen Marsviin, Eleonore Kristine Ulfeldts Bedstemoder, har ogsaa ejer Sandholdt, thi efter Ludvig Munks Død ægtede hun Knud Rud, Herre til dette Gods; dengang havde Sandholt kobbertækte Taarnspire og halvtredsindstyve forgylde Fløje, men dem lod Ellen Marsviin tage ned, og fik derfor en Retssag med sin Mands Arvinger, til hvem hun maatte betale en meget stor Pengesum.

Faaborg er en lille velhavende By, der har en god Havn og driver levende Handel, især med Kornvarer. Omegnen er ikke saa frodig som ved de fleste andre fyenske Kjøb-

930.

stæder, thi i det store Salling Herred bestaaer jo den vestlige og nordlige Deel til deels af sandede Jorder, hvor der mest groer Kartofler og Boghvede, og der findes flere lyngklædte Strøg, men fra Faaborg ad Svendborg til blive Jorderne mere muldrige, ligesom Landskabet bliver skønnere og mere yndefuldt. De høje, skovklædte Bakker, der tage Begyndelse ved Øxnebjerg, blive efterhaanden rigere og mere tiltrækkende, og imellem de afvejlende Høje og Dale findes frodige Agre og prægtige Smaaskove.

Kirken staaer i Faaborg paa et Sted og Kirketaarnet paa et andet. Grunden dertil er, at den nuværende Kirkebygning egentlig er opført for Helligaandsklosteret kort før Reformationen, men da Byens Sognekirke, St. Nikolaj Kirke, var meget brøstfældig, skjenkede Kristian den Tredje Menigheden den nye Klosterkirke, der ingen Klokke havde, og derfor maatte Taarnet og Klokkerne holdes vedlige i den gamle. Men Sagnet siger, at Faaborg Beboere vare saa indgaaede med Troldfolk og andet Djævelskab, at det vakte stor Forbavselse, da de vilde bygge en ny Kirke, efterat Svenskerne havde afbrændt eller ødelagt den forrige, og harmfulde over, at de Faaborg Folk ogsaa vilde vende sig fra dem, vilde Trolde slet ikke tillade, at Kirken blev opført, og derfor reve de ned igjen om Natten havd der blev opført om Dagen, saa at Vedkommende omsider maatte bygge Kirken paa et afsides Sted.

Der fortælles ogsaa, at de skulde have været en ny Klokke i Faaborg, men at Klokkestøberen i lang Tid ikke vilde støbe Ringetøj, siden de Assens Klokker havde spillet Mesteren det bekjendte Puds, at fortælle om hans Bedrageri. Det gik nemlig saaledes til, at Hr. Essing, saaledes hed Manden, havde puttet i sin egen Lomme det Sølv og Messing, der

931

skulde have været anbragt i Kirkeklokkerne, thi jo finere Metal, der kommer i, desto mere velklingende blive de, og da nu Klokkerne skulde være fuldvægtige, tog han Bly dertil istedenfor Sølv. Efterat de vare færdige, bleve de døbt ligesom andre Klokker; den største kopm til at hedde Susanne, de to andre Anne og Johanne, og hængte op i Taarnet. Men strax efter gav Susamme sig til at lyde saaledes: "Sølv og Messing, der glemte Hr, Essing, Kobber og Bly han satte hri. Anna og

Johanne, vil I med, ny flyver Susanne;" og dermed fore de alle Tre ud af Taarnet og ned i Strande, hvor man undertiden hører den ringe.

Det er ikke saa forunderligt, at der er mange velhavende Folk paa Faaborg Egnen, thi rundt omkring er der nedgravet store Skatte, hvoraf derimellem kommer Noget for Dagens Lys. Men naar der skal graves Skatte op, er det nødvendigt, at Alle tie bomstille, "thi hvis et Ord Du taler, forsvinder den igjen;" dog, da der maa være Mange tilstede ved et saadant Stykke Arbejde, hænder det næsten altid, at der er En eller Anden, der ikke kan vare sig for at lukke Munden op strax glider da Skatten ud af Hænderne og synker ned i Dybet. Saaledes er der i Brendegaard Sø en stor Mængde Guld og Sølv, som Svenskerne gjemte der i store Kobberkjelder, og da de over Hals og Hoved kom ud af Landet, fik de ikke Tid til at tage det røvede Guld med sig. Folk paa Egnen, der gjerne vilde have fat i det, overvejede hvorledes dette bedst kunde skee, og omsider bleve de enige om at opføde ni Kalve i fire Aar alene med Melk og Hvedebrød og lade dem staae i et Rum, hvor Solen aldrig kunde komme til at skinne paa dem; saaledes forkjælede kunde de blive stærke nok til det Stykke Arbejde, meente man. Dette skete ogsaa, med

932.

lange Jernlænker fik man fat i Kjedlerne, men da saa en af Karlene sagde: "nu har vi dem!" sank de strax igjen, og det har ikke været muligt af faae dem op siden, hvor ofte der end er bleven gjort Forsøg derpaa.

Imellem Faaborg og Svendborg er der ogsaa en Høj hvorpaa der ligger en Svane, som ruger over tre Guldæg, af hvilke hvert er saa meget værd, at man derfor kan løskjøre en Konge, og dertil hører ikke lidet; thi, for at nævne et Eksempel, da Valdemar Sejr var i Fangenskab, maatte der alene af Penge udredes ottehundredetusinde Daler. Engang imellem lader denne Svane sig see, men den lider ikke, at Nogen forfølger den; en Herremand løsnede engang et Skud imod den, da han omsider fik Øje paa den, men strax stod hans Gaard i lys Lue og afbrændte lige til Grunden.

En halv Miilsvej fra Faaborg ligger Hovedgaarden Hvedholm, Hovedsæde for Grevskabet Brahesminde. Godset hører til de mest indbringende i Fyen og er et af de Herresæder, der længst have tilhørt een Slægt. Familien Bille er kjendt i Fyen alt under Erik Menved og hører til de ældste danske Slægter, Familien Brahe er en gammel Adelslægt i Sverrig og Danmark. I Slutningen af forrige Aarhundrede fik Gehejmeraaad Henrik Bille Tilladelse til at forene Brahernes Navn og Vaaben med sit eget og kaldte sig siden Bille Brahe, og hans eneste Søn, den nulevende bedagede Hædersmand, oprettede 1798 Stamhuset Hvedholm Grevskabet Brahesminde, hvorved han tillige blev optaget i den danske Grevestand. Foruden Grevskabet Brahesminde og Stamhuset Egeskov i Fyen ejer han ogsaa Svanholm i Sjælland, Billernes gamle Familieejendom. Hvedholm skal fordum have ligget nærmere Faaborg og da være kaldet Thule; det nuværende

933,

Navn skal Bygherren Frants Bille have givet Gaarden, fordi den var en første Ejendom i Fyen, hvor der blev gjort heldige Forsøg med Hvedeavl; i øvrigt er det vel værd at lægge Mærke til, at de Kampsteen, af hvilke Hvedholm er opført, størstedeels ere fra den verdensberømte Ridderborg, der fordum stod paa hine gule Banker,

"og ikke var til Ære
før nogen Viking bygt,
Urania til Ære,
sig reiste hist saa trygt."

Nordlig for Hvedholm ligger Svanninge Sogn, hvor den højsindede Fædrelandsven, Hans Madsen var Præst, og østlig for Stamhuset, ligeledes en halv Miilsvej for Faaborg, besøge vi Hovedgaarden Holsteenshuus, der udgjør Baroniet Holsteenshuus tilligemed den nordligere paa Øen skjønt liggende Hovedgaard Langensø, bekjendt af sin smukke Hovedbygning og sine smagfuldt anlagde Haver. Holsteenshuus der nu er Stamhuus for Familien Holsteen, hed forhen Findstrup og tilhørte i det trettende Aarhundrede Gotskalk Lille, en nær Slægtning af Palle Lille, der var Fader til Fru Ingeborg, Marsk Stigs Hustru. Gotskalk Lille var med iblandt de Sammensvorne, der bleve dømte fredløse som Kongemordere.

Omtrent et Par Miil fra Faaborg i en yndig Egn, omgivet af fiskerige Søer og dejlige Skove, ligger den stolte Ridderborg Arreskov, der alt var kjendt i Begyndelsen af det trettende Aarhundrede, thi Knud Urne, Dronning Dagmars Hofmester ejede den 1210, men den nuværende Bygning er fra det sextende. En lang Allee fører fra den nordre Side ned til den gamle faste Borg, som er omgivet af brede Grave; Haven ligger paa den anden Side ud imod

934.

den velbekjendte Arreskovsø med de mange Karper og Aborrer; over Graven fører en lang Bro med tre Hvælvinger og man kommer da til en stor hvælvet Port, hvis Forside er prydet med gamle Vaaben og Indskrifter. Et Steenbillede, der skal forestille Treenigheden, har denne Underskrift:”

”Hjælp, den hellige Trefoldighed,
Var Dig for Skyld, Løgn, løst Levnet, Parlament og Kiv!
eller Du bortkaster Din Ære, Helbred og maaskee Dit Liv.”

Arreskov hørte med til Abels Fædrearv efter Valdemar Sejer, og blev derfor indtaget af Erik Plovpenning i Broderkrigen 1248. Siden havde denne Borg til Ejer, Peter Finsen, der blev hængt i en høj Galge udenfor Nyborg Slot, tilligemed syn andre Adelsmænd, og den Dødsstraf maatte han lide, fordi han ikke var uden Skyld i, at Slaget paa Lohede blev tabt 1282, hvorved Erik Glipping og hans Moder, Margrethe Sprænghest, faldt i Fjendevold.

Det vil ikke være muligt at omtale de mangfoldige gamle Ridderborge og Herresæder, der findes paa den sydlige Kant af det skønne Øland, vi nu besøge, og vi maae da fremhæve Brahetrolleborg Hovedgaard, i et Sogn af samme Navn og Baroniets Herresæde. Baroniet Brahetrolleborg tilhører den tidligere omtalte højtfortjente Adelslægt Reventlow, iblandt hvilke der maa nævnes den afdøde Ædling, Grev Ludvig Reventlow, en Fader for sine Bønder og for deres Børn, hæderlig kjendt som en af de Mænd, der trolige hjalp til, at Stavnsbaandet brast, og af sin priselige Iver for Almueskolevæsenets Fremme.

935.

Tidligere var Brahetrolleborg det rige Benediktinerkloster, ”Holmekloster” der ofte forekommer i Landets Historie, og den nuværende Kirke, der er den ene Længde af Hovedgaarden, er den forrige Klosterkirke. Efter Reformationen kom Godset ved Kjøb til den lærde Henrik Rantzau, i hvis Familie det blev, indtil Sofie Rantzau, gift med Korfits Ulfeldts Broder, Laurits Ulfeldt, døde bort uden Børn; da gik Ejendommen til hendes Moders Slægt, hvorved den tilfaldt den rigeste Ridder i Danmark, Kay Lykke, bekjendt af sine ubetænksomme Ytringer og den Ulykke, der blev ham tildeel ved Sofie Amalies Had. Dea Brahetrolleborg kom fra Rantzauernes til Trollernes Slægt, blev det forrige Navn ”Rantzauholm” forandret. Familien Reventlow blev Baroniet afstaaet til af Frederiks den Fjerde, som

fik det 1731, da der ingen Arvinger var til den stolte, rige Ejendom, ved hvilken der findes nogle af de største, rigeste og bedst fedede Skove i Fyen.

Der er et Navn, som vel kan træde frem ved Brahetrolleborg, for at det ikke skal blive forbigaaet, og det er den Mands der indtager en saa fremragende Plads iblandt var Tids Historieskrivere, uimodstridelig den første. Denne Berømmelse tilkommer nu atte en Bondesøn fra Fyen, thi Historikeren Niels Mathias Petersen, Professor ved Universitetet i Nordikse Sprog, er en Huusmandssøn fra Sanderum ved Odsense, og som de nævnte bondefødte Videnskabsmænd udgaaet fra denne Byes Skole, der tilvisse ned Stolthed kan see tilbage paa de mange Lærde, der fra Begyndelsen af have uddannet sig i dens Midte. Lykkeligviis var Besidderen af Hovedgaarden Sanderumgaard den gang Gehejmerraad Johan v. Bülow, der er saa kjendt for sin Kjærlighed til Videnskaberne og sin Redebonhed til at fremhjælpe og rigelig understøtte dens Dyrkere, og ham

936

kan vel og for en Deel tilkomme Æren for, at den unde syttenaarige Bondesøn gik til Kjøbenhavn som flink Student 1808. Nogle Aar efter blev han ansat som Lærer ved det Skolelærerseminarium, Grev Reventlow oprettede paa Brahetrolleborg, men da dette blev nedlagt 1826, vendte han tilbage til Kjøbenhavn, hvor han siden har henlevet sine Dage under flittig Arbejdsomhed, og beriget Litteraturen som Sprogforsker og Sagnskriver, almindelig agtet for sin kundskabsrige Lærdom og sin bramfri Fremtræden som for sin Kjærlighed til Fædrelandet og dets Udvikling.

Nordvestlig for Brahetrolleborg, omtrent midt imellem Odense og Faaborg, kommer man igjennem Broby, efter hvilken By Pontoppidan den Ældre – Erik Eriksen – tog sit Tilnavn ved at latinisere det. Han døde som Biskop i Trondhjem, men fortjener særlig Omtale, fordi han var den første, der skrev en dansk Sproglære. Pontoppidan den yngre, der har sikret sig et varigt Eftermæle ved mangfoldige videnskabelige Skrifter, hvilke til deels endnu benyttes som Kildeskrifter, var en Sønnesøn af den ældre Pontoppidans Broder, Provsten i Vejle.

Hovedgaarden Brobygaard med gode Skove og godt Fiskeri, tilhørte i sextende Aarhundrede Marsken Anders Bille, der lod anlægge en betydelig Geværfabrik, som Svenskerne forsætlig ødelagde 1658; nogle Huse og det Gjæstgiversted der modtager Rejsende, føre endnu Navn af Brobyværk. Knud Eriksen, Forvalter ved den Fabrik, der tegnede til at blive saa blomstrende, formedelst sin heldige Beliggenhed ved den store Aa, var Pontoppidans Fader.

I Nørrebrobyg Sogn ligger en Hovedgaard, som vi ingenlunde tør forbigaae, og det er Lundsgaard, hvis Borgegaard

937 i sin Tid blev opført af Ludvig Munk og Ellen Marsviin, der ere begravne i Sognekirken. Den tilfaldt deres Datterdatter, Eleonore Kristine Ulfeldt, men efter denne Families Ulykke blev den jo Kronen hjemfalden tilligemed deres andre Ejendele, og Frederik den Tredje solgte Lundegaard til Niels Hansen Smidt, der traf den Bestemmelse, at naar hans Efterkommere i lige Linie døde bort uden Arvinger, skulde Lundegaard og Gods falde til Enker og andre Trængende i Fyens Stift; en menneskekjærlig Anordning af Kancelliraad Smidt, der i en Aarrække har bidraget til at afhjælpe Savn og mildne trykkende Kaar.

En Høj i Nærheden af Lundegaard kaldes endnu Ranesholm, fordi, siges der, at den berygtede Rane Jonsen, Erik Glippings trædske Kammersvend

”der kasted over sin Herre hen i Hast baade Hø og Straa
men peged saa lønligen til det Sted alt hvor Kong Erik laa,”

i den havde en Hule, hvor han holdt sig skjult efter Niddingsdaaden, for ikke at falde i Hænderne paa Erik Menveds Folk. Han skal have jet en Gaard der paa Strøget, men denne er for længst reven ned,

og hans Søster boede paa en anden Borg ikke langt derfra; naar han saa tog hen til hende, red han altid tilbage til Hulen paa en Hest, under hvilken Skoene vare lagde saaledes, at Hagerne vendte fremad. Omsider blev han dog forraadt, Nogle mene ved Røgen, der steg op fra Hulen. Andre, at hans Tilflugtssted blev røbet ved hans Hund, som han havde glemt udenfor.

938.

Et og firsindstyvende Afsnit.

Ved at omtale Grevskabet Brahesminde i Nærheden af Faaborg, blev tidlige Stamhuset Egeskov nævnet. Denne gamle Hovedgaard hører uimodstrideligen til enj af de mest interessante i Fyen, saavel ved sit ærebydende Ydre, majestætiske Indre som og ved sine skovrige Omgivelser; dog før vi omtale Egeskov selv, vil jeg først give en kort Skildring af de gamle Borge, hvis Bygningsmaade i Middelalderen var temmelig tilsvarende.

Naar man kom indenfor Herremandens Enemærker, førte ialmindelighed en lang Gyde, Traaden, til et højt Led med en Bue over, der kaldtes Borgeledet; derpaa førte Vejen igjennem en Lund, den saakaldte Rosenlund eller Fruerlund, der som oftest var indrettet til Park eller Dyrehave, og ved hvilken en af Gaardens Møller laa; inderst ved Hovedbygningen, tildeels baade inden og udenfor Gravene og som oftest imod Syd, laa Frugthaven eller Abildgaarden; desuden Blomster- Kjøkken- og Humlehaver. Frugt og Humlehaver kaldtes undertiden ogsaa Viingaaarde, fordi der af Frugterne presseses Viin, og Humleknopper brugtes til Øllet, der var langt stærkere og steg mere til Hovedet end vort Øl nutildags. Blomster- og Kjøkkenhaver hed Urtegaarde, i de ældste Tider Lysthaver eller Græshaver.

Strax udenfor Borgegaarden laa den herskabelige Staldgaard og var som en Forgaard for Borgbygningen. Borgen selv var allevegne omgivet af Greve, over hvilke en Vindebro førte, og i den af Bygningens Fløje, der vendte ud imod Vindebroen, var Borgporten, som oftest en lang og dyb hvælvet Indgang i Taarnet, der kaldtes Porttaarnet eller Porthuset; sædvanligviis havde det et spidst Tag med

939.

Spiir og en Vægtergang tæt neden om Taget; undertiden var det fiirkantet og da havde det fladt Tag og et Brystværn, der var forsynet med Skydeskaar og Muurtinder. Porttaarnet var tillige Borgfængsel, og det saavel det øverste Stokværk af samme som de underjordiske Kjældere, og opholdet i disse Middelalderens Fængsler var næsten uden Undtagelse skrækkeligt. Den Fangne kunde hverken faae frisk Luft eller see Dagens Lys, ikke bevæge sig til nogen af Siderne formedelst de tunge Lænker, og matte døje Træk, Kulde og ulidelig Stank, især i de fugtige Kjældere, hvor det vimlede af alle Slags Orme og Insekter, derfra formodentlig Navnet Ormegaard. Portvægteren, som tillige var Fangevogter, kaldtes ogsaa Taarngjemmeren eller Kuren, og det store Horn, hvori han blæste, Luderen.

Af Vægtergangene var den ene saavel som Skydehullerne anbragt bag Portmuren, langs hen under Bygningens Tag, og bestod sædvanligviis af en lang ophøjet Gang, hvorved Vægteren kunde naae at see ud over Muren, der ellers gik højt over hans Hoved; de andre Vægtergange vare de forskellige Taarne og et Slags fortløbende Svale eller Altan.

Naar man saa var kommen indenfor Porten, var man i Borgegaarden, det var Gaardsrummet, omgivet af Bygningerne. Disse kaldtes Højborgen eller Højenloft. Til Højborgen regnedes ikke alene Stuer og Soveværelser, men ogsaa alle Husets Ildsteder: Stegers, Bryggers, o.s.v. hvorfor den ogsaa undertiden kaldtes Arnen. Bestod Borgegaardsbygningen af tre Fløje, hvilket synes at have været det

almindeligste, da boede Herskabet i Hovedbygningen; den ene af Sidefløjene var indrettet til det kvindelige, den anden

940.

til det mandlige Tyendes Vaaning og Sysler; udgjorde den derimod kun een Længde Huus, da var det for det Meste et Steenhuus eller en grundmuret Bygning, gjerne to til tre Stokværk høj, af hvilke de to øverste bleve beboede af Herskabet; i underste Stokværk og Kjælderne var huustyendets Aflukker, Kjøkken, o.s.v.

Højloftsbygningerne havde sædvanligviis et Tag af Teglsteen, undertiden ogsaa af Rør eller Steen. Gavlen var den Deel af Bygningen, der kostedes mest paa; den blev altid udsmykket med allehaande gothiske Sindbilleder, og var forsynet med Fløje eller Vejrhaner. Grundvold, Mure, Tømmer, Alt var utroligt fast og stærkt; ikke alene i Gulve og Loftet var der drøje Egebjælker, men ogsaa Sparreværket var af forsvarligt Egetømmer.

Vinduerne vare uregelmæssigt fordeelte og dertil lave og smalle, Karmene og Stolperne vare som oftest af Steen; Ruderne vare smaa, tykke Glasskiver, indfattede i Bly. Undertiden vare enkelte af Vinduerne fremspringende, for at man kunde have Udsigt til flere Sider af Gaarden; disse kaldtes Karnapper, hvilede paa en kunstig udarbejdet Fod, hængte udenpaa Bygningen og dannede Bænke; ikke sjældent gik de igennem flere Stokværk og endte i et Spiir. Somme Steder var Hovedbygningen ogsaa forsynet med adskillige Taarne foruden Indgangstaarnet, der ialmindelighed var midt paa.

Gangdøren var gjerne imod Syd, og havde en egen Vogter, Dørsvenden; Døren selv var af tykke Egeplanker, Stolperne af Jern; undertiden var den en Heeldør, oftere Fløjdøre med en Bom til at skyde for indefra, og ikke sjældent forsynet med Faldgittere. Udvendig var den prydet med Vaaben, Indskrifter, Billehuggerarbejde og havde gjerne

941.

at Sejerværk over Døren. En Vindeltrappe førte fra Indgangstaarnet til Vaaningshuset; for det Meste var den af Steen, stundom af Egeplanker.

I Henseende til Hovedbygningens Værelse vare i nederste Stokværk alle Kjælderne, i Fiskekjælderens almindeligviis ogsaa en Brønd. I Mellemste Stokværk Gangen med Forstuen, eller som den i Kæmpeviserne kaldes: Tillien; paa venstre Haand af Forstuen, Sovekammeret og Daglig- eller Spistestuen; lige for Forstuen Sommerstuen, der svarede til det, vi kalde Havestuen, paa højre Haand Storstuen eller Besøgværelset og Gjæstesalen, der ogsaa kaldtes Sladrestuen, og bag disse Herrekammerset eller Herrens Mag med tilstødende Sovekammer. Øverste Stokværk indeholdt almindeligviis kun Riddersalen, der gik heelt igennem Huset baade i Længde og Brede.

Gulvet var i de ældste Dage lagt med Straa eller vellugtende Urter, siden blev det steenlagt, snart med brændte Steen, snart med Kampesteensfliser, undertiden med Marmor. Var det af Brædder, da vare disse som oftest brede, tykke Planker. Ofte vare de da ogsaa belagte med Tæpper, og der nævnes endog i det sextende Aarhundrede "et forgyldt Gulv."

Væggene vare megt høje, ni til ti Alen, og enten panelede eller overtrukne med Læder, hvor der da i ophøjet Arbejde fandtes allehaande malede og forgyldte Figurer, eller med malet Lærred, der havde Frenstillinger af den gamle Gudelære og ofte vare meget pragtfulde; undertiden vare Væggene ogsaa behængte med kunstige vævede Tæpper. Loftet var af Brædder, og da enten malet Figurer eller prydet med Billehuggerarbejde, stundom ogsaa overtrukket med Silke eller Klæde. Under Loftet hang en Lysekrone, og meget Lysning

942.

var nødvendig, fordi malede Ruder, smaa Vinduer og høje Sidebygninger udbredte Tusmørket i Værelserne.

Folks Boliger vare i gamle Dage Røgstuer, hvor Ilden brændte midt paa Gulvet, og Røgen gik ud igjemmen et Hul i Loftet; men senere blev der indrettet Kaminer, som vare aabne Arnesteder, forsynede med Skorsteensrør. Bænke, Stole, Skabe og Kister udgjorde Værelsernes Bohave. Der løb Bænke langs med Væggene; den fornemste Bænk kaldtes Højsædet, og var ikke sjeldent et eller flere Trin ophøjet over de andre; der var Huusfaderens Plads. Gjæsterne satte sig, efter Rangen de fornemste ham nærmest, og Enhver hængte sine Vaaben over det ham tildeelte Sæde.

Skabe og Kister hørte endvidere til den Tids uundværligste Bohave og vare ofte smykkede med Figurer, udskaarne i Træ; i Spisesalen vare Bordene det vigtigste, især Skjænkebordet, der næsten altid stod dækket med fine kostbare Drikkehorn, forskellige Kander, Skaale, Bægere og Kruus.

Riddersalen udmærkede sig ved sin ualmindelige Størrelse. I hver Ende var der en Pragtkamin og paa Væggene hang mangehaande Vaaben; senere, da der blev indrettet Tøjkamre i et af de Taarne, der stødte til Riddersalen, blev Stamtræet angrebt paa Væggen, og rundt om dette til alle sider, Familiebilleder. Riddersalen kom kun i Brug ved højtidelige Lejligheder, f. Ex ved Kongebesøg, Bryllupper, Barndaab, Dands og deslige, og Bohavet rettede sig da efter Anledningen.

I Sidefløjen var Borgestuen, Skrivekammeret, Gjæstekammerset, Stegeset eller Kjøkkent, Bryggers og Baggers, Malthuus og Salthuus, Badstue og Kapel. Den Fløj, der stødte op til Fuerstuen i Hoved-

943.

bygningen indeholdt Værelser for de af Husets Kvinder, der vel ikke hørte til Familien, men dog stode i Forbindelse med samme, desuden deres Spisestue eller Kammerbord, Herretegerset, Forraadskamre og Kapellet, og de Fløj, det stødte op til Herreværelserne i Hovedbygningen, idenholdt Gjæsteværelserne for fremmede Mandfolk, Borgestuen, det ringere Kjøkken, Bryggers, Baggers, Badstue og Skriverstue. I den ringere Fruerstue i Sidefløjen, der var Opholdssted for det fornemmere kvindelige Tyende, og nøje maa adskilles fra Fruerstuen i Hovedbygningen, fandtes iblaNDT Bohavet altid Væverstolen, Sømmestolen, Knyttestokkene og Rokken.

At lave Mad kaldtes dengang at rede Mad; Fadeburet skinnede af blankskurede Tallerkener og Fade af Tin, Kobber og Messing, der vare opstillede med Kunst og Smag paa Hylder og Rækker, og i særdeleshed straaledet det fiint udarbejdede Prunkfad af et Karethjuls Omfang, der siden, da Fadeburspragten gik af Mode, ikke sjeldent blev foræret som Døbefad til Kirken.

Borgestuen var for Gaardens Hofsvende, og der blev, mærkeligst nok, ikke alene Domme afsagde, men endog Henrettelser foretagne; Skriverstuen, eller Fogdens Kammer laa i samme Fløj som denne, saa og Badstuen, der fandtes paa alle Gaarde; thi varme Bade og anden tilsvarende ønskelig Reenlighed var en Nødvendighed for vore Forfædre. Desuden var der paa de fleste Herregaarde en Løngang, men den havde ikke nogen særegn Plads. Det var en underjordisk Gang, som var dannet for under en Belejring eller andre Omstændigheder at yde en Udvej, og gik ud til et eller andet lønligt Sted paa Marken, under en Trærod eller en Kæmpegrav;

944.

og paa et eller andet Sted i Hvælvingen var der en tillaaset Jerndør, for det Tilfældes Skyld, at den skjulte Udgang skulde blive opdaget.

Det maa imidlertid vel erindres, at ved Bygningsmaaden herskede den største Vilkaarlighed, og at det her anførte derfor ingenlunde kan antages som en fast Regel.

Egeskov er opført i det sextende Aarhundrede under Kristian den Tredje. Den tilhører nu Familien Bille Brahe og ligger noget over to Miil fra Svendborg, tæt ved Landsbyen Egeskov, ved Landevejen imellem Faaborg og Nyborg, der adskiller Havemuren fra Byen, og Gaarden danner Grændseskjællet imellem de tre Herreder: Sunde, Salling og Gudme. Den store, højtliggende Bygning med sit Taarn,

sine takkede Gavle og hele sit Ydre, bringer snarere de Rejsende paa den Tanke, at det er en gammel Kirke end en Herregaard, i øvrigt har den lige til denne Dag vedligeholdt sit oprindelige Udseende. Efter Datidens Skik valgte Brokkenhuus til Byggeplads et Morads, hvori han lod nedramme Pæle, over hvilke der da blev lagt et dobbelt Bjælkelag, og det Hele blev omgivet af Grave. Naar Vandet i disse staae lavt, kan man endnu see Bjælkerne og maa beundre deres Tykkelse og den Varighed, der nu i trehundrede Aar har ladet dem bære en saa overordentlig Vægt. Gaarden har naturligviis faaet Navn af de store Egeskov, der findes paa Egnen, men nærmest Hovedgaarden er dog nu langt mere Bøg end Eg. Man sætter sig uvilkaarlig hen i Middelalderen naar man besøger denne gamle Borg; de kæmpetykke Mure, Taarnene, de mangfoldige Skydehuller,

945.

der nu tildeels ere forandrede til smaa Vinduer, de snævre Vindeltrapper, der i det Indre fører op til den takkede Tinde, de dybe Grave. Alt minder om den Tid, da Borgherrerne ved kraftige Midler maatte sikre sig imod fjendtlig Angreb. Og i det Indre af Bygningen, ja, der er alt saa vel svarende til det ydre Præg, at man nok kan vedligeholde Indtrykket. De store Haller, det ærværdige gammeldags Bohave, Familiebillederne, der pryde Riddersalen, Alt stemmer højtideligt og man føler sig næsten underlig tilmode ved saaledes at være samlet med flere af de Personligheder, der ere vel kjendte i Historien. Iblandt disse er der nogle barske Mænd med skumlo, strænge Træk; det ene Billede, der efter Sagnet spadserer ned af Væggen hver Nat og gjør megen Forstyrrelse, fordi Manden ikke kan finde Ro i Graven, skal forestille Kristoffer Rosenkrands til Høxbro, der ved Falskneri vilde bedrage Kristen Juels Enke for en stor Pengesum, men blev gennemskuet af Kristian den Fjerde og henrettet som Falskner, skjøndt han var Adelsmand. Det andet er Otto Krag, der satte sig saa heftigt imod Enevoldsmagtens Indførelse, at han endog vovede at borttage den Haandfæstning, der bandt Frederik den Tredje, og viste sin Utilbøjelighed til at underskrive det Papir, der stadfæstede den nye Regeringsforandring ved at vrage og forkaste alle de Penne, man gav ham, indtil Kongen selv prøvede en, som han rakte ham, hvorpaa Krag da maatte bøje sig under Forholdene; den samme Mand, der paa Slotspladsen i Kjøbenhavn truede Præsident Nansen med "Blaataarn," men til Gjengjæld fik et Fingerpeg imod "Stormklokkerne i Frue Kirke." To mærkelige Afbildninger er der i Sølstenen Niels Juel og hans Hustru Margrete Ulfeldt; hun er en myndig Ridderfrue og afbildet i det Øjeblik, hun tager

946

Afsked med ham, før Slaget i Kjøgebugt. Udtryk og Holdning bære Præg af de Ord, hvormed hun skiltes fra Ham: "kom heller tilbage i Stykker og Stumper, end som en fej Mand!"

Paa Egeskov forevises ogsaa det Horn, som efter Sagnet skal være givet Familien Bille af en Dværg for flere hundrede Aar siden, og omhyggelige opbevares, fordi Slægten vil blomstre saalænge der fredes om Hornet. Efter andre Meddelelser skal det være et Jagthorn, som en af de tidligere Ejere, den strænge Laurids Brokkenhuus; brugte til at kalde Gaardens Folk sammen med paa en ejendommelig Maade. Han lod nemlig Hornet ophænge i Borgporten i en stærk Kjæde og naar han red igennem Poter greb han om Hornet og hævede sig og Hesten saa højt, at kunde blæse deri.

I et af de Væresler, jeg saa paa Egeskov, var en adelig Jomfru engang bleven "indmuret", saaledes sagde en gammel Kone, der viste mig omkring, og sandt er det, naar man kun ikke vil tage indmure lige efter Ordene; thi "indmuret" vil sige saa meget som indespærret, men Udtrykket er ofte bleven misforstaaet. Denne Jomfru var Rigborg Brokkenhuus, Datter af nysnævnte Borgherre, Laurids Brokkenhuus og Karen Skram, hvis Fader var Peder Skram, Danmarks Riges Vovehals. Jomfru Rigborg, der var ansat i Dronningens Jomfrukammer, stod i utilladelig Kjærlighed til en ung Adelsmand, Frederik Rosenkrands, og Faderen satte sig imod Ægteskabet; efter den Tids strænge Lovbud benyttede han derimod sin Ret til at indespærre Datteren i et tillaaset Værelse, som hun i fem

Aar ikke et eneste Øjeblik fil Tilladelse til at forlade. Maden blev stukket ind til hende igjennem et firkantet Hul paa Døren og hun saae aldrig Nogen af sin Slægt, kun en Pige, som det var overdraget

947.

at passe hende. Da Faderen døde bort fem Aar efterat denne Indespærren havde taget sin Begyndelse, aabnede den mere menneskelige Moder strax hendes Fængselsdør, og efter Moderens Død afstode hendes Sødskende Nybøllegaard i Saling Herred til hende, hvor hun levede siden et stille, gudfrygtigt Liv, undr Navn af Fru Rigborg.

Ligesom nogle andre gamle Borge i vort Fødeland har Egeskov saamange Vinduer som der er Dage i Aaret, saa mange Døre som der er Uger, og saa mange Skørsten som der er Maaneder. Iblandt de ældste og rigeste Herresæder i Fyen maa den skønne Hovedgaard Moltkenborg nævnes. Den er Hovedsædet for den grevelige Familie Moltke-Hvitfeldt, som har forandret det tidligere Navn Glorup til det nuværende Moltkenborg. Hovedgaardene Lundegaard, Nygaard og Aahof høre med til Stamhuset, der har frugtbare Jorder, ypperlige Skove, en herlig Dyrehave og et fortrinligt Fiskeri, især af Karper og Laxørreder.

Nordlig for Moltkenborg ligger Landsbyen Frørup, bekjendt af sine hellige Kilder, af hvilke "Regisses Kilde" er den mest bekjendte og besøges endnu den Dag i dag St. Hans Aften, til hvilken Tid der da ogsaa holdes Marked der. Fru Regisse var en from og gudsfrygtig Kvinde og gjorde hende al den Fortræd, der stod i deres Magt; omsider tog de endog Livet af hende og hendes to Børn, da disse en Dag legede ude paa Marken, man da fik alt Folket Tegn paa hendes Hellighed thi paa det Sted, Udaaden var øvet, vældede en skøn Kilde frem af Jorden, og det er den, der endnu den Dag i dag rinder som et Vidne om Hendes hellige Sind.

948.

Nyborg, paa Fyens østlige Side, har Navn i Historien og bliver tidt omtalt i de første Aarhundrede efter at den var bygget, fordi der jevnlig holdtes Danehof eller Herredage sammesteds. Vi have jo alt talt om, at Kristoffer Valdemarsen, der døde pludselig i Ribe, efter almindelig Mening af Gift, vilde holde Danehof i Nyborg 1256, og at hans Modstander, Jakob Erlandsen, fandt for godt, at der skulde være Kirkeforsamling i Vejle samme Dag; og i den Haandfæstning Kristoffer den Anden, Erik Glippings Søn Erik Menveds Broder maatte indgaae, stod iblandt andet, at der skulde aarlig holdes Herredag i Nyborg. Den lille velbyggede By, som er befæstet, skal i øvrigt være anlagt imod Slutningen af det tolvte Aarhundrede af Valdemar den Stores Søstersøn Knud, der opførte et Slot paa Knudshoved, den Odde, som løber ud i Storebelt sydlig for Nyborg. Det Slot i den vestlige Deel af Byen, der saa ofte omtales i Middelalderen, skal have Svend Grathe til Bygherre.

Kristian den Anden blev født paa Nyborg Slot, thi hans Fader, Kong Hans opholdt sig jevnlig i denne By, og det var der, at en tam Abe, som hørte hjemme paa Slottet, en Dag listede sig ind i Værelset, hvor han laa i Vuggen, tog ham ud af den og bar ham op paa Taget, hvor den gav sig til at lege med ham. Men Prindsen kom ned igjen med hele Lemmer, da Aben omsider blev lokket tilbage. Frederik den Fjerde lod Nyborg Slot bryde ned og brugte en Deel af Stenene ved Opførelsen af Odense Slot. Dengang Svenskerne holdt Fyen besat under Frederik den Tredje, varede det længe inden Øen blev fri for de selvbudne Gjæster, og især holdt det haardt af faae dem ud af Nyborg, rhi Ryggen havde de Forskandsninger og paa Siderne Skov,

949.

Vand og Mose; men de Danske toge Jernhandsker paa og Tydskerne hjalp dem dengang imod de Svenske, hvorimod det omvendte Forhold fandt Sted i vore sidste Krigsaar. Alle Svenskerne bleve tagne tilfange paa to Krigsøverstes nær, der frekste sig til Korsøer for at bringe deres Konge Budskab

om det lidte Nederlag, som han i øvrigt selv havde seet fra Kirketaarnet og derfor modtog de flygtende Høvdinge med den lidet venlige Hilsen: ”at da Fanden havde taget Faarene, kunde han gjerne have taget Bukkene med,” Klokken var tre Kvarter til ti om Aftenen, da de Danske bleve Herrer over Nyborg By og Fæstning; som Tegn paa Glæde lode strax Byens Klokke, og siden den Tid lige til denne Dag bliver der ringet med Klokken i Nyborg hver Aften Klokken tre Kvarteer til ti.

Det er jo noksom bekjendt, at Fyen næsten uden Sværds slag overgav sig til Karl Gustav 1658, men ved Nyborg laae dog en flink Sømand indefrossen med fem Skibe, og ham kunde Svenskerne ikke faae Bugt med. Peder Bredal var hans Navn. Han havde tjent sig op fra simpel Matros og var dengang Kommandør, senere blev han Admiral. Fjenden forlangte, at han skulde overgive sig og skjød paa ham fra Fæstningen, men han svarede med damme Hilsen, og da de forsøgte at gaae til ham over Isen, lod han hver Dag denne Landevej hugge istykker omkring sine Skibe og Fartøjerne slaae over med Vand, der strax frøs og gjorde det umuligt for Svenskerne at borde. Omsider da Isen brød op, lettede han Anker ligefor Fjendens Øjne og bragte sine Skibe i god Stand til Kjøbenhavn.

Omtrent en halv Miil fra Nyborg imod Nord have vi i Juelsberg, der tilhøre en Linie af Familien Juel, et af Fyens ypperlige Herresæder. Hovedgaarden hed forhen Bagnergaarden, siden i en Aarække Raksenberg. Juelskov ligger ikke langt derfra, imod Syd.

Til Juelsberg hører Sprogø, midt i store Belt, kjendt alt fra Valdemar den stores Tid, da det Taarn han rejste paa Øen af brændte Teglsteen, bliver regnet for et af hans Størværker. Hensigten dermed var at have et Udkigspunkt, hvorfra der kunde holdes Øje med Venderne; men Øen var dengang og lige indtil forrige Aarhundrede tildeels ubeboet og udyrket, og Opholdet sammesteds blev anseet for saa uhyggeligt, at naar Nogen vilde ønske Ondt over Andre, sagde han:

950.

”gid Du sad paa Sprogø.” Senere lod Marsk Stig og de andre Fredløse Øen forskandse for at kunne have et Tilflugtssted der. Nu er den dyrket, og man seer sammesteds en temmelig stor, ny Bygning, der ved Vintertide er et velkomment Tilflugtssted for Rejsende. I Aaret 1824 var Sprogø i Fare for at blive slugt af Havet, og derfor blev den siden forsynet med Dæmninger.

Syd for Nyborg har Baroniet Holkenhavn, med en Hovedgaard af samme Navn, en særdeles skøn Beliggenhed ved Store Belt, dertil fortrinlige Jorder, herlige Skove og mange andre af Landlivets Goder og Rigdomme. Denne anselige Ejendom, hvis Borggaard er omgivet af Grave og forsynet med Taarn, har ofte skiftet Navn, thi den hed Kogsbølle indtil Jakob Ulfeldt byggede den op i Slutningen af det sextende Aarhundrede, da kaldte han den Ulfeldtsholm; Elen Marsviin kjøbte den derpaa og gav den Navn af Marsviinsborg; Nygaard blev den omdøbt til under dens Ejers Buchvald, men siden Slutningen af det syttende Aarhundrede, da Ejler Holk fik den oprettet til et Baroni, hedder den Holkenhavn.

Rønningsøgaard, nordvestlig for Nyborg, og Ørbeklunde, sydvestlig for samme By ere ligesom Holkenhavn to stolte Vidner om de svundne Aarhundredes Bygningskunst; 1596 staaer der over Muren paa en Fløj af førstnævnte Ejendom, der er opført af Kaspar Markbaner, som lod anbringe Skomagerlæster sammesteds, for at vise, at han ikke skammede sig ved at nedstamme fra en Skomager, og under et højt kantet Taarn med Spiir paa den Fløj af Ørbeklunde, der endnu er i samme Stand som da Gaarden opført, staaer 1593.

Svendborg, der ligger paa den sydøstlige Kant af Fyen, omgivet af Bakker, i en dejlig Skovegen, skilt fra Thorseng ved et smalt Sund, frembyder til alle Sider den herligste Udsigt hen over Høje og Dale, skønne Kyster og den sydlige Øgruppe, imellem hvilke det klare Vand bugter sig. I almindelighed bliver Svend Tveskjæg holdt for at have grundlagt Byen – i Kirkerne har der været et Riim, der tydede derpaa – men Nogle antage, at det var Svend Grathe; maaskee slet Ingen af dem, thi der er jo Rimelighed for, at Svendborg har Navn efter sin Beliggenhed og er tidligere

951.

bleven kaldet Sundborg. At Svend Tveskjæg henlevede endeel af sin Ungdom der med Palnatoke. er imidlertid dog vist, thi der var det han tyede hen med sine Skibe, naar han kom hjem fra de Plyndretog, der gik forud for Faderens Død.

Da Valdemar den Anden gav sine Sønner Arv, fik Abel iblandt andre Steder ogsaa den her nævnte By der blev udsat for Ødelæggelse og Plyndring i de ulykkelige Brødrekrige. Abel lod den forskandse, men den blev siden indtaget og næsten afbrændt af Erik, dengang Broderen havde brændt Odense af. Adels Søn og Sønnesøn, der ligeledes begge To havde Navn af Abel, boede i Svendborg og ligge jordede sammesteds.

Svendborg har nutildags to Kirker, "vor Frue Kirke", der blev opført af Valdemar den Anden og i de katholske Tider havde 6 Altre, og en Kirke til Ære for de Søfarendes Skytshelgen, Nikolaj; den tredje Kirke "Graabrødrenes Klosterkirke" er for længst nedlagt, og i dette Aarhundrede tildeels nedbrudt; Levninger af den staaer imidlertid endnu ind imod Haven til den skønne Ejendom "Klostergaarden" der har en yndefuld Beliggenhed i en Dal ved Svendborg Sund, og i en Aarrække er en højagtet Privatmands Bolig.

Byen har ofte været underkastet stærke Hjem søgelser, thi foruden Branden under Eriks og Abels Tvistigheder, blev den under Dronning Margrete afbrændt af Hanseforbundets Flaade, og i "Grevens Fejde" blev den indtagen med Storm og given til Priis for Plyndring, thi Svendborgerne toge stærk Deel i de Uroligheder, der fandt Sted i Fyen efter Frederik den Førstes Død, og vare de varmeste Tilhængere af Kristians den Andens Parti, altsaa af Lybekkerne og Grev Kristoffer. De stormede og ødelagde Ørkel Slot, nedbrøde Herregaarde, indtog Odense, ja de vovede endog at gjøre Modstand imod Kristian den Tredje efter Slaget ved Ørnebjerg, thi deres Havn var Tydskernes Tilflugtsted. Men der levede en brav og djærv Mand i deres Midte, der forstod at fremkalde en bedre Stemning for den udvalgte Konge og vække Uvilje mod de Tydske, der med Bogernes Indvilligelse spillede Herrer i Byen, og denne Mand var Hans Gaas, Forstander for Graabrødre klostret, der greb Lejlighed til at faae den Tydske Flaade holdt borte, da denne en Dag var løbet ud. Efter paany at have talt Landets og Kristian den Tredies Sag, lod han plante Kanoner ved Stranden; Meningen deraf forstode Lybekkerne godt og satte Magt imod Magt for at til-

952.

tvinge sig Indløb i Havnen; men da var det atter ham, der ledede Forsvarsværket og det med saadan Indsigt og Dytighed, at en erfaren Krigsøverst e godt kunde have vedkjendt sig samme. Følgen blev da ogsaa, at Tydskerne maatte fortrække, og at Svendborgerne sluttede sig til Kristian den Tredje, der optog den kjække Prior i Adelstanden og senere hen kaldte ham til Biskop i Trondhjem.

Handel og Skibsfart, Fabriker og Agerdyrkning ere de fremtrædende Indtægtskilder for Svendborg, der ved sin fordeelagtige Beliggenhed har faaet overvejende Fordele af de Dampskibsforbindelser, Nutiden har bragt istand imellem vort Øriges forskellige Egne. Skibsbyggeriet staaer paa et højt Punkt og fremkalder en glædelig, oplivende Vindskibelighed i Byen, og Garverier, Tobaksfabriker som og Pottemagerier ere af Betydenhed. En højere Aandsudvikling og kragtigere Opadstræben vil sandsynligviis heller ikke lade vente paa sig.

Iblandt de herlige Skovpartier, der omgive Svendborg, træder "Kristiansminde" frem, og "Karoline Amalias Lund", hvilken sidste findes imellem de skønne Bakker ved det forhenværende Ørkel Slot, af hvilken Kongeborg, opført af Valdemar Sejr og ødelagt under Grevens Fejde, der endnu findes Voldspor.

Svendborg er Kristen Pedersens Fødeby, og det kan Svendborg være stolt af. Denne brave Mand, en af de Faa der gik i Landflygtighed med Kristian den Anden, arbejdede fra sin tidligste Ungdom indtil sine sidste Dage paa at oplyse sine Landsmænd, og det med den mest ufortrødne og redelige Iver. Det var for Folket han skrev, og dette saa mesterligt, at hans Skrifter endnu den Dag i dag læses med

Interesse og modtages med Taknemmelighed; og i mange Retninger skrev han, men altid af Kjærlighed til Fædrelandet og Fædrenes Sprog.

”Han ledte selv hos Franske
med Flid om Holger Danske.

.....
Han Sakses Bog lod prente
hvor Kunsten ret var fiin,

.....
fremdeles lod han prente’
Per Laales gamle Ord

.....
og derhos oversatte
han Nyaarspagtens Bog.

953.

To og firsindstyvende Afsnit

Endnu have vi tilbage at gjæste det Øbelte, der strækker sig langs Fyens Sydkyst hen imod Hertugdømmet og omfatter en stor Deel større og mindre, tildeels frugtbare eller græsrigge Øer, af hvilke de betydeligste ere Langeland, Thorseng, Ærø, Lyø, Drejø, Avernakø og Strynø, der efter deres Størrelse have t eller flere Kirkesogne.

Adskilt fra Fyen ved et smalt Sund, ja saa nær Svendborg, at Beboerne sammesteds i stille Vejr kunne raabe over til Gjenboerne hinsides, finde vi et af Danmarks skønneste, frodigste og yppigste Landskaber. Det er Thorseng, en skovrig Ø, der i Aarhundrede har forsynet driftige Skibsbyggere med Egestammer, og desuden leverer meget andet Gavntømmer, navnlig af Bøg og Esk. Dens Fladeindhold er $\frac{1}{4}$ Kvadratmiil, Længden $1\frac{3}{4}$ og Breden $\frac{3}{4}$ Miil. Herlige Frugthaver, frodige Kornagre, fortilnige Græsgange, rigt Fiskeri, og Vildt i yppig Mængde, findes overalt paa det yndige Øland som og hyggelige Bøndergaarde og indbringende Skove, og det er isandhed ikke at undre sig over, at Thorsengerne regne deres Land for det smukkeste i Verden, og sjeldent drage bort derfra for at bosætte sig andensteds.

Siden Slaget ved Kjøgebugt, i Slutningen af det syttende Aarhundrede, tilhører Øen Niels Juels Efterkommere; Søhelten fik den af Kristian den Femte som Godtgjørelse for de Priispenge, han havde maatte ofre Krigen, og Øen blev derved arvelig i hans Familie.

Taasinge bliver Navnet undertiden skrevet, men almindeligere som vel og rigtigere Thorseng, da det jo ikke

954.

er usandsynligt, at den gamle Asagud Thor kan have valgt dem smukke, milde Ø til sit Yndlingsopholdsted. Ogsaa Oehlenschläger forkaster Navnet Taasinge, naar han i sin ”Langelandsrejse” omtaler de knudrede Bøge, der vinkede venligt paa den grønne Strand.’

”Øens Navn maa være Thorseng, og ikke forvendt
Taasinge! Hellige Thor! saa stod dit hellige Tempel
midt i de Danskes Hjem hisset paa Bakken maaskee?
Nu begriber jeg først mit Syn, hvi de vinkende Vøge

tyktes mig Kæmper i Jern, rustet med Glavin og Skjod.’
Nu jeg begriber Foræringens høje Betydning, da førstum
Ø! Du blev Kæmpernes Løn, helten fik Mandigheds Bo.”

Foruden Øens Navn lede andre Stednavne Tanken hen paa den gamle nordiske Gudelære. Troende, dette for sit Skibsbyggeri saa hæderlige bekjendte Fiskerleje, skal førstum have været skrevet Thruense, og man har opstillet den Gisning, at dette kunde være en Forandring af Thrudvang.

I Thrudvang thronede den stærke Thor,
for Livets Sandhed var han første Kæmper.
Han farer ej med Løgn, men er en Dæmper
af Falskhed og der Onde paa vor Jord.
Thor os jo Sandhedskraften skal betegne,
og fort dens Hammer maa al Uret blegne.”

I Navnet Brejninge har man tænkt at gjenkende ”Brejdablik,” og den smukke Bakke i Sognet, der skaffer saa vid en Udsigt over en yndig Landstrækning af meer end hundrede Kvadratmiil, er bleven kaldet de gamle Guders Olymp. Færgestedet Vindeby, hvorfra der sættes over til Svendborg, skal have sit Navn fra den Tid af, ”da en Færge did blev vindet”, for at Odin og Thor kunde glide ned ad Sundet, naar de vilde forlyste sig ved det skønne Landskab

955.

og udhvile efter Kamp og Strid. Den nærliggende Ø Thurø eller, som den tidligere hed, Thorø, minder ogsaa om Asalæren, som og den lille Ø vestlig for Fyen, i Baag Herred, der endnu skrives Thorø. Thorseng, der i det Gejstlige hører til Sunds Herred, men i øvrigt har sit eget Birk, indbefatter tre Kirkesogne, Bregninge mod Nord, Landet og Bjerreby. Den nordlige Deel er næsten en eneste stor Bakke, Bregninge Kirkebakke kaldet, 239 Fod over Havfladen, paa hvis højeste Punkt Kirken ligger, og hvor der er et Stjernetaarn, hvorfra man nyder den bekjendte skønne, vidtomfattende Udsigt hen over 28 større og mindre Landsdele, Øer og Holme, over frodige, yppige Skove, Kornagre og Frugthaver, imellem hvilke spejklare Vande træde frem for Øjet, der fra sit høje Standpunkt i klart Vejr kan tælle nogle og tresindstyve Kirketaarne, nogle og tyve Slotte og Herregaarde, en stor Deel Møller o.s.v.

En af de skønneste Strækninger paa Thorseng er Troense, der vel kan kaldes en lille Flække, da der sammesteds er over hundrede, størstendeels nette og hyggelige Gaarde og Huse, og Stedet i flere Henseender træder frem for andre Landsbyer. Som alt bemærket er Troense hæderlig kjendt for sine Skibsbyggerier, der fra ældre Tider indtil vore Dage er drevet sammesteds til stor Fuldkommenhed; som en Følge deraf har Byen ogsaa en temmelig betydelig Skibsfart.

I Bregninge Sogn ligger Valdemars Slot, Stamslot for Familien Juel, en af de fortrinligste Ejendomme i vort Fødeland. Slotsbygningen er opført af Kristian den Fjerde til hans og Kristine Munks Søn, Valdemar Kristian, istedenfor Kjærstrup Slot, som Kongen lod nedbryde; men Hertug Valdemar kom aldrig i Besiddelse af Thorseng, da han døde

956.

i Polen, paa Hjemrejsen fra Rusland; dog har Slottet beholdt det Navn, den kongelige Bygherre bestemte for det.

Førstum skal der have været to Slotte eller Borge paa Thorseng, omgivne af Volde og Grave, som der endnu kan sees Spor af. Det ene kaldtes ”Horse Slot”, og var beliggende i en Skov ved Stranden, Horse Skoven kaldet; det andet, som var det største og smukkeste, laa i Troende By og hed Piils Slot,

hvorfor der endnu er et Sted, der hedder Piilsgaarden. Kjærstrup Slot hørte da Landsherren til, men Dronning Margrete gav det og Thorseng Land til Odense Bispestol, og ved Sommertide sloge de gejstlige Herrer da ialmindelighed deres Boliger op paa Kjærstrup. Iblandt disse svenske Prælater skal især den bekjendte Jens Andersen Beldenak have syntes godt om Stedet; men Kristian den Anden havde Lyst til at faae den skjønne Ø tilbage til Kronen og spurgte derfor Bispen ved en Sammenkomst paa Raadstuen i Kjøbenhavn, om han ogsaa var vis paa, at Odense Bispestol havde tilbørlig Adkomst til Tjhorsend, hvorpaa den myndige Herre svarede, "at Øen i længere end Mands Minde med Rette havde hørt Fyens gejstlige Overhoveder til, og at han vilde raade Kongen til at faae England og Skotland tilbage til Kronen, før han tænkte paa at røre ved Thorseng."

Landet Sogn ligger omtrent midt paa Øen, men efter Sagnet vil det aldrig faae saa megen Lykke med sig som Bregninge og Bjerreby, fordi en Bonde dersteds engang var Skyld i, at et undervirkende Helgenbillede blev ødelagt. Det var den hellige Olufs Billede, der blev opbevaret i et Kapel, som var i Landet By, til ære for Kong Oluf, og hvert Aar,

957.

naar Sæden var lagt i Jorden, blev det ført om paa Markerne for at skaffe Agerbrugerne en rig Høst. Men engang da en Bonde havde ført det omkring for at skaffe Velsignelse tilveje, faldt det ham bekvemmere at behold det hjemme hos sig til næste Morgen, end at bringe det til dets sædvanlige Sted, og da han ret vilde gjemme det lønligt og sikkert, lagde han det ind i Bagerovnen. Næste Morgen var Pigen tidlig oppe for at bage, og da hun ikke vidste, at "Hellig Oluf" var i Ovnen, fyrede hun i, og Billedet blev brændt.

Bjerreby er det sydligste og mest udstrakte Sogn; det har de fortrinligste Frugthaver, og paa Østpynten ved Landsbyen Vemmenæs Overfart til Langeland, omtrent $\frac{3}{4}$ Miil; som Følge deraf er der Poststation sammesteds.

Thurø, der ligge østlig for Thorseng og sydlig for Fyen, hvorfra den kun er adskilt ved Skaarup Sund, er Annex til St. Nikolaj Kirkesogn i Svendborg. Ligesom Beboerne paa den nysnævnte større Ø, beflitte Thurøerne sig paa at avle ypperlig Træfrugt, hvorved de have en ikke ringe Bifortjeneste og Øen er ligesom Thorseng skovrig, frugtbar, rig paa Vildt og Fisk. Ogsaa paa denne lille Ø bygges fortrinlige Skibe, og Skibsfart hører ikkemindre end Agerdyrkning og Fiskeri til Beboernes Hovednæringsveje.

Marsvinsvold, som blev opført af Fru Ellen Marsviin til Ellensborg, det nuværende Holkenhavn ved Nyborg, er for længst udstykket. Der er et Sted paa Øe, som hedder Bundslette eller Runeborg, og der skal efter Sagnet Kæmpen Rune være begravet; paa en stor Steen seer man Tryk som af fem Fingre, Nogle kunne see som af ti, og det skal være den Steen, hvormed Balder dræbte Rune.

958.

"Balder, Rune og hans Viv, de ypped dem en stor Kiv,"

synges der jo endnu til Julelege paa nogle Steder i Landet.

Tre og firsindstyvende Afsnit.

Naar man fra Fyen tager over til Svendborg Sund til Vindeby og kører halvanden Miil i et yndigt Landskab, kommer man til Vemmenæs Færgested, hvorfra Overfarten skeer til

"Den Ø, der som en smækker Green,
brudt af den danske Rosenhække,

i Vandet ligger ved en Steen,
mens idel Knopper den bedække.”

til den skønne Landstrimmel, som en endnu levende Skjal, der har tilbragt nogle af sine Ungdomsaar der, skal have kaldet ”et Kanaans Land, naar Kananiterne bleve uddrevne derfra.”

’Det er det venlige, frodige, paa Naturskønheder saa rige Langeland med sine mange Bugter, Indløb og Nor, sine mange Kæmpegrave og sine minderige Sagn, sin driftige, vindskibelige, gjæstmilde Befolkning, der i enhver Henseende kommer Fyenboerne nær i alt Godt og Anpriseligt som i de Svagheder, der tillægges hine opvakte Øboer.

Langeland har faaet sit Navn med Rette, som dens langstrakte Figur udviser, thi den er næsten 7 Miil lang og kun $\frac{1}{2}$ til 1 Miil bred; Fladeindholdet er omtrent 5 Kvadratmiil. Fordum skal Øen være bleven kaldet ”Lavind” ligesom Lolland, sandsynligviis paa Grund af dens lave Beliggenhed, men Langeland er ikke et fladt Sletteland som Lolland, det er tvertimod et skovrigt Bakkeland, og der er paa nogle

959.

Steder høje Bakker og Forbjerge ved Søkysten, f. ex. ved Guldkalv, Fakkebjerg og Tranekjær.

”Langeland vexlet med Bakke og Dal, i Skov gjennem Engbund
snart i den hvælvede Lund, snart ved den skvulpende Sø.”

Paa Grund af den ringe Udstrækning, Landet har, seer man ingen Vandmøller paa Toppen af Bakkerne, og et gammelt Ord siger, at der er paa Øen ”15 Møller, 15 Bøller *) og 15 Kirkesogne.”

Ligesom de øvrige danske Øer blev ogsaa Langeland ofte overfalden og udplyndret af de vendiske Sørøvere, men den bliver egentlig først omtalt i Historien 1288, ved de Plyndringstog, Marsk Stig foretog imod Øen som imod de andre Landsdele, og faa Aar efter blev den overdraget den slesvigske Hertug Erik Langbeen, en Sønnesøn af Kong Abel. Tranekjær Slot var dengang stærkt befæstet, derfor kunde Valdemar Kristoffersen heller Intet udrette imod det, da han senere søgte at samle de adspredte Borge og Ejendele omkring i Landet; først ved gjentagne Forsøg lykkedes det ham at blive Herre over dette og Øen.

Senere tilhørte TYrankjær Axelsønnerne, Efterkommere af Peder Axelsøn Thott, agtet og kjendt for sin Troskab imod Erik af Pommern og Fader til ni mægtige og ansete Sønner, af hvilke Brødrene Iver Axelsøn og Oluf Axelsøn ere mest kjendte. Da Lybekkerne 1510 erklærede Danmark Krig, angreb de ogsaa Langeland, ”men de paa Lavind lode sig see paa Strandsiden, og havde ført Skyts og Skandser for sig, saa de formeente dem Landgangen.”

*) Stednavne, som ende sig paa ”bølle”.

960.

Under ”Grevens Fejde” toge Oprørerne Tranekjær Slot fra den gamle, brave Otto Krumpen, men Peder Skram vandt næste Aar Borgen tilbage til Kristian den Tredje.’

Siden da Svenskerne huserede i Danmark, i Midten af det syttende Aarhundrede, fik Langelænderne ogsaa fuldtop at gjøre med dem; men de lagde ved alle Lejligheder den største Tapperhed for Dagen og skaffede sig et hæderligt Minde, og da de i Begyndelsen af det attende paany truede Øen med Landgang, viste Beboerne, at de vare aarvaagne og paa deres Post. Ogsaa i dette Aarhundredes første Tiaar havde Langeland en Besætning af fremmede Tropper; det var spanske og franske Hjælpetropper, der vare sendte af Napoleon den Første for at understøtte vort Fødeland imod England og Sverrig, dengang vore Fjender, og deres Anfører var General Bernadotte, Prinds af Pontecorvo,

der siden blev Konge i Sverrig under Navn af Karl den Fjortende, Johan. Kong Oscar er hans Søn. Men da Spanierne hørte, at den franske Kejser vendte op og ned i deres Hjemstavn, bleve de sorgfulde og forbitrede, og ønskede Alle som Een at komme tilbage til Spanien, lige fra den simple Soldat af til de højeste Officerer. Den fornemste Høvding, Romana hed han, fik ogsaa størstedelen af sine Landsmænd kaldte sammen, skjøndt de vare spredte paa Fyen, Langeland, Sjælland og omkring paa Halvøen for ikke at forene sig til oprør naar de bleve samlede, og bragte dem ved Englændernes Hjælp til Spanien, hvor de kæmpede for Fødelandet imod Napoleon og hans Skarer.

Langeland inddeles i to Herreder: Nørreherred og Sønderherred. Førstnævnte indbefatter foruden Rudkjøbing, den

961

eneste Kjøbstad paa Øen, Tranekjær, Snøde, Bødstrup og Cimmerbølle Sogn; til Sønderherred høre Longelse, Lindelse, Humble, Tryggeløv og Maglebyer.

”Paa Langeland, ved Vesterstrand,
der ligger Kæmpen Ruske, den stærke Mand,”

saaledes lyder en Folkesang paa Øen, og efter Sagnet har denne Kæmpe Ruske, eller Rutske, lagt den første Grund til Rudkjøbing eller Lavindkjøbing, som Byen nok tidligere er bleven kaldet efter Øens Navn Lavind, og sandsynligviis er denne Kæmpe den samme som Rørik, en Fyrste, der omtales i Hedenold. En gammel Forfatter vil udlede Byens Navn fra ”Rudskalle”, en Fisk, der tidligere fandtes i stor Mængde under Kysten, men Vished for Oprindelsen kan ikke gives, og i det trettende Aarhundrede bliver den omtalt som Rudkjøbing eller Rutkjøbing, ligesom Øen langt tidligere har været kjendt under den nuværende Navn.

At Rudkjøbing tidligere har været befæstet, er udenfor al Tvivl, thi der findes endnu kjendelige Spor af Voldsteder sammesteds, men Svenskerne opførte ikke disse Forskandsninger 1659, som det er bleven forudsat, thi efter gamle Aktstykker er det vitterligt, at Byen har været omgivet af Volde og Grave længe førend de hjemsøgte Øen. Derimod opkastede de Skandser paa den lille Ø Siø, der ligger en Fjerdingvej fra Rudkjøbing og er kjendt af sine kraftige Græsenge.

Rudkjøbing selv frembyder i øvrigt intet Mærkværdigt; men den kan være stolt af to bekjendte Hædersmænd, der i Slutningen af forrige Aarhundrede bleve fødte i den Midte. Brødrene Hans Kristian Ørsted og Anders Sandøe Ørsted, Navne, der have den skønneste Klang, ikke alene i Danmark, men over hele Europa, ja vistnok over den hele

962.

kultiverede Verden, ere Apothekersønner fra Rudkjøbing, hvor H. K. Ørsted, den ældste af dem. (død den 9de Marts 1851), saa Lyset den 14de August 1777, og den yngre Broder, den i vor Midte endnu levende Ædling, A. S. Ørsted, den 21de December 1778.

Hans Kristian Ørsteds Navn er bekjendt og højagtet saa langt Videnskaber og Oplysning have banet sig Vej paa vor Klode, og ikke alene Lærde og Kundskabsrige forstaae at skatte det, men hele Folket; thi han Opdagelser fremkaldte ved flittig Granskning og tro Afbenyttelse af hans herlige, rige Aandsgaver, have stiftet og stifte den Dag i dag uberegnelig Nytte, og ere blevene af overvejende Indflydelse paa Industri, Handel og Skibsfart. Elektromagnetismen, som han kom til Klarhed om 1820 ”det lykkeligste Aar i mit videnskabelige Liv,” siger han sin Levnetsbeskrivelse, har alt stiftet utænkeligt Gavn og der er gjort utallige Forsøg i mangfoldige Retninger for at benytte denne Videnskab til at frembringe bevægende Kraft, kort sagt, til at lade den træde isteden for Dampkraft. En af de væsentligste Retninger, i hvilke hans store Opdagelse har virket, eller rettere vel, den

allervæsentligste, er ved den elektro-magnetiske Telegraf, der er bleven kaldet en Datter af den beundrede danske Videnskabsmands Kløgt.

Telegrafens Formaal er som bekjendt, at meddele Tanker og Beretninger i betydelig Afstand, hvilket tidligere fandt Sted ve Hjælp af Tegn eller Signaler paa Stænger; men efterat Ørsted havde opdaget Elektromagnetismen, hvorved det viste sig at naar en elektrisk Strøm ledes over en Magnetnaal og i Retning med samme, saa svinger Naalen enten til højre eller til venstre Side, eftersom Strømmens Retning

963.

gaaer fra oven eller fra neden, var det jo saa naturligt, at den nye Opdagelse blev anvendt til at udtrykke Alfabetet og meddele Tanker ved Telegrafen.

Iførstningen bleve flere Traade afbenyttede til Elektricitetens Ledning, benytter man nu kun en enkelt Kobbertraad af Tykkelse som en almindelig Strikkepind, eller ogsaa en Jerntraad af større Gjennemsnit, hvilken befæstes til Metalplader, som nedsænkes i Jorden paa de Steder, hvorfra Ledningen udgaar. Den til en saadan Virkning fornødne elektriske Strøm er i flere Aar bleven frembragt alene ved galvaniske Batterier, det vil sige, ved to Plader af forskellige Metaller, F.eks. Kobber og Zink, nedsænkte i fortyndet Svovlsyre; men der er bleven gjort adskillige Forsøg paa at forbedre denne bekostelige og mindre hensigtsmæssige Maade, ved Opfindelse af dertil svarende Maskiner, af hvilke den mest tilsvarende skal være en elektromagnetisk Telegraf, der fandtes paa den store Udstilling i London 1851. Det var et sindigt Apparat, som bestod af to Staal-magneter og to Stykker Smedejern i Form af Elektromagneter, der bevægedes under Paavirkning af Staal-magneter, og ved denne Bevægelser, der er lig Tangenterne paa et Klaveer, vækkes en Strøm i Kobbertraaden, uden mindste Anvendelse af syret Væske eller Zink.

I de sidste Aar er det lykkedes en anden dansk Mand Tænksomhed og Udholdenhed at besejre en Hindring, der blev anset for uoverstigelig og gjorde den her omtalte Virkekraft bekostelig og dette er opnaaet ved at give Magneten hvilken som helst Bevægelseslængde, uden i ringeste Maade at svække den galvaniske Strøm eller den frembragte magnetiske Kraft, thi i Opdagelsens Barndom aftog de tiltrækkende Kræfter, endog

964.

i ringe Afstand. Men hvormange Forbedringer og nyttige Opfindelser der end knytte sig til og staae i Forbindelse med Elektricitetens magnetiske Virkning, kommer dog intet Navn og ingen anden Videnskabsmand i denne Retning vor afdøde Ørsted nær. Ligesaa højagtet som han var af alle Lærde og Højbaarne, ligesaa hærdet og udmærket som han blev af fremmede Herskere saavelsom af Landets Fyrste, af Udlandets forskellige lærde Selskaber som af Fædrelandets, saa ualmindelige afholdt var han ogsaa af Høje og Lave for sin elskværdige, milde hjertelige Personlighed, der skaffede ham en stor Kreds af hengivne Venner.

I fulde 50 Aar virkede han som Universitetslærer, og heldigvis formørkede ingen Miskjendelser eller ukjærlig og vrang Bedømmelse af Anskuelser og Færd dem højagtede Lærdes stille Liv, der endte ved en rolig Bortgang den 9de Marts 1851.

Ved Siden af Physikeren Ørsted staaer hans ophøjede Broder, Anders Sandø Ørsted "Kongens og Fokets Mand," et Hædersnavn, der blev givet ham i Frederik den Sjettes Dage, og som han, der er at betragte som "alle Lovkyndiges Lærefader," vel skal have Ret til at beholde, om end Tiderne vexle og skifte, og Livets Fordringer med dem. Ørsteds Fortjenester som Retskyndig og Statsmand, som skarpsindig Forfatter og kraftig Fædrelandsven er saa fremragende og saa overvejende, at Den, der kunde glemme alt det gode, han har ydet, virket og fremkaldt igjennem et Langt velsignet frugtbringende Liv, viet Fædrelandet og dets Vel, maatte kaldes Danmarks utaknemmelige Søn,

Mange hæderlige Mænd have arbejdet i Samklang med ham, mange brave Mænd ønske at fremme Fædrelandets Selvstændighed og friere'

965.

Udvikling efter Anskuelser, afvigende fra hans, men neppe vil Nogen af den ældre eller nyere Tids Forkæmpere vinde større Krav paa Anerkjendelse og Paaskjønnelse af Samtid og Eftertid, end den frisindede Ædling, frisindet i Ordets bedste Betydning, der forenede Lærdom, utrættelig Arbejdsomhed, ualmindelig Skarpsindighed og Viljekraft med de reneste Billighedshensyn og det enligste Hjerteslag, og derfor skal Ingen fordrifte sig til at rive et Blad af den Krands, der omslynger Hædersoldingen, som

”Da han var ung, og var kjæk og var frejdig tilmode,
ikke flygtes til Skoven, men drog sit Sværd fpr det Gode;
men var Niddingens Rædsel, en Hævner paa Jorden;
hæved kraftig sin Aand, lod som Sol paa Himlen den lyse;
højt paa det Blaa
kjækt lod den varmende staa
for at dæmrende Muld ej hans Brødre mon fryse.”

Ligesom Videnskabsmanden og Grandskeren H. C. Ørstedes Navn derfor er uadskilligt fra ”Selskabet til Naturlærens Udbredelse,” ”den polytekniske Læreanstalt,” Trykkefrihedsselskabet” og mange andre glædelige og nyttetiftende Foreninger, saaledes er Videnskabsmanden og Statsmanden A. S. Ørstedes fastknyttet til ”Retsvidenskab, Lovgivning, Stænderforsamling og Statsstyrelse.” Begge regnes de med Rette iblandt de hæderligste og mest gavnrige Mænd, Danmark nogensinde har havt at fremvise, og om Begges elskværdige Personligheder har der altid kun været og vil der kun blive een Stemme.

Paa Langeland findes paa flere Steder Spor af gamle Sørøverborge f. Ex. paa den sydlige Kant af Øen, Syd for Stenbakken i Magleby Sogn, paa en Bakke i Illebølle,

966.

Lindelse Sogn, Guldbjerg kaldet, paa en af Faarevejles yderste Marker i Skrøbelev Sogn, i Hovgaarden i Bødstrup Sogn, ikke at tale om den bekjendte Hagen Hous Slot, der laa paa den nordligste Pynt af Landet, som endnu bærer Navn derefter; og det er jo højst sandsynligt, at et Øland, der ligger saa bekvemt, alt i den fjerneste Oldtid maa være bleven taget i Beslag af vore søfarende Forfædre. De mangfoldige Kæmpegrave, der findes overalt paa Øen, vidne ogsaa om, at den har været kjendt og beboet for mange Aarhundreder siden, og efter Sagnet skal den have havt sine egne Konger, f. Ex. i Kong Humble, hvis Gravhøj er en af de største og mærkeligste paa Landet. Disse Kæmpegrave holdes for, og dette vistnok med Grund, at hidrøre fra Cimbrene, hvis Navn man ogsaa troer et gjenfinde i Cimmerbølle, en halv Miilsvej fra Rudkjøbing, med en meget gammel Sognekirke, til hvilken baade Strynøboerne og Folk fra Rudkjøbing i sin Tid skulle have søgt, førend de fik egne Kirker.

En af Langelands ældste og mærkeligste Herresæder er Faarevejle, der blev befæstet i Slutningen af det sextende Aarhundrede af Erik Hardenberg, den daværende Ejer, Fæstningsværkerne ere for længst ødelagte, men der findes endnu Grave omkring Gaarden, der indtil for nogle Aar siden havde et gammelt grundmuret Taarn med Portindkjørsel, Spiir og to Klokker. Over Porten var forhen de Hardenbergske Vaaben anbragt; men Nutiden har kun viist liden Agtelse for dette Fortidsminde, thi to harniskklædte Mænd, der holdt Vaabenet ere anbragte en paa hver Side af Indgangen til Kostalden,

og en latinsk Indskrift er bleven sat hen over Tærskeladen. Faarevejle Skov kjende vi fra Øhlenschlägers smukke Udtalelse derom i Langelandsreisen.

967.

Omtrent halvanden Miil fra Rudkjøbing, paa den østlige Kant af Øen, ligger Tranekjær Slot paa en høj Bakke, der frembyder den skønneste Udsigt ud over det frodige og paa Naturskønheder rige Landskab. Dette er Grevskabets Hovedsæde, en gammel Bygning, omgivet med Grave og kjendt fra Historien som en af Landets stærkeste Fæstninger, der vel var istand til at holde en Dyst ud; men trods dens tykke Mure og høje Taarne, af hvilke et endog skal have været synligt i Meklenborg, faldt den gjentagne Gange i Fjendevold ved de Belejringer, den til forskjellige Tider maatte Udholde. Erik Langbeen, en Sønnesøn af Brodermorderen Kong Abel, der, som alt sagt, fik Langeland som Lehn i det trettende Aarhundrede, bliver almindelig antaget for at have givet Tranekjær saa skarpe Tænder, at det blev en af Landets fasteste Borge. Ned imod Stranden til findes Ruiner af et gammelt forskandset Slot, og paa Toppen af de mange Bakker i Omegnen sees Spor af opkastede Jordhøje, sandsynligviis fra Brændalderen. Iblandt de ældre Kongegrave, der viser sig til alle Sider, lægger man især Mærke til Renshøj, hvor en Kong René eller Ringel skal være jordet. "Holms Slot" paa en stor holm ved Stranden paa Klavsebølle Mark, bærer ogsaa Spor af en Sørøverborg. Kirkebyen Tranekjær, der egentlig er en Flække, skal have sit Navn af et stort Kjær eller en Sø, der nu er udtørret, men som forud da der var aabent Vand, var Opholdsted for en stor Deel Traner.

I Bødstrup Sogn ligger Stamhuset Nedergaard, til hvilket høre to Smaaøer, skjøndt de ere beliggende lige ud for Rudkjøbing, Siø og Skovø; ogsaa det vakre lille Gods Egeløkke findes i dette Sogn. Hovedgaarden Steens

968.

gaard, en stor anselig Bygning, bekjendt fra Svenskekrigen af en djærbe Landsdommer Vincent Steensens Færd, har i henved trehundrede Aar tilhørt den Steenske Familie, efter hvem de bærer Navn; ved et Mageskifte med Frederik den Anden afstod Familien noget Gods ved Frederiksborg imod at faae "Krogager" i Snøde Sogn paa Langeland; men Gaardens Bygninger stode dengang paa et fjernt Sted i Marken.

Da Karl Gustav i Begyndelsen af Aaret 1658 gik over Isen fra Sønderjylland til Fyen, tog han som bekejndt derfra atter Veien over Smaaøerne, for at komme til Sjælland, Fra Thorseng gik han til Langeland med en Skare Krigere, saavel Fodfolk som Hestfolk, Kanoner og Krigsfornødenheder, skjøndt Vandet gik en Alen op paa Slæderne, og enkelt Mand af Landets Indfødte neppe vovede at kjøre over Iisbroen. Den gang slap Langeland imidlertid godt derfra, thi den svenske Konge vilde kun marschere igjennem med sine Stridsmænd for at komme videre over Lolland og Falster til Sjælland, hvor han havde et større Maal i sigte: Kjøbenhavns Belejring. Men Aaret efter, da Svenskerne kom igjen, var der ingen Iisbae at glide hen over, og den paatænkte Landgang blev derfor efter bedste Evne vanskeliggjort dem, indtil de omsider opnaaede at faae Fodfæste paa Landet. Ved denne Landgang var det, at Landsdommeren Vincent Steensen samlede endeel Mandskab og slog Fjenden tilbage to Gange, men ved det tredje Angreb faldt han ved Annemosegaard, og hans Tab fremkaldte en øjeblikkelig Modløshed. Da var det hans Hustru, den heltemodige Anna Holck, tog Mod og Mands Hjerte til sig for at holde Styrken samlet og hævne sin Ægtefælles Død, dog Svenskernes Magt var for overlegen. Siden tog hun sin Tilflugt til en List, der ved kunde have Værd

969.

for den Tids haarde og raae Krigere og kan finde Undskyldning i den forbitrede Stemning, der opfyldte Alle ved Svenskernes troløse og grumme Færd, men som i og for sig kun gjør en Kvinde, en Kristenkvinde, liden Ære. Hun indbød nemlig en stor Deel fjendtlige Officerer til et Gjæstebud paa

Steensgaard og beværtede dem paa det bedste i den saakaldte Sommerstue, der var smykket med endeel gamle Familiemalerier. Efter at have ladet sætte saa rigeligt frem af Drikkevarer, at alle Gjæsterne bleve drukne, samlede hun Gaardens Folk, som hun væbnede med allehaande Mordvaaben, og lod dem holde sig skjult indtil det belejlige Øjeblik, der ikke uddlev længe, thi de berudese Svenskere bleve kaade og gave sig til at skyde til Maals efter Billederne paa Væggen; men under denne Morskab bleve de overrumplede af Anna Holcks Folk og Alle dræbte. Efter Sigende skal der i de gamle Kjældermure endnu findes Spor af de ihjelslagne Svenskers Blod.

Stoense er Øens nordligste Kirkesogn. Det er i dette, at Sørøveren Hagen Hou havde sin Borg, og den forhen nævnte Kæmpe Rutskes Grav ligger ved Stoense Havn. Østlig for denne findes tre høje Bakker, af hvilke den ene kaldes Trollebjerget, men de gaae ialmindelighed alle tre under dette Navn, da det er jo noksom bekjendt paa Langeland, at der boer Bjergtrolde i dem endnu den Dag i dag, og Folk høre tydeligt, at Kistelaage blive lukkede op og slaaede i dernede. Da en Gaardfæster ved Trollebjerget for nogle Aar siden dræbte sin Hustru paa en grusom Maade, vare de Omkringboende enige om, at Manden ingen Tilregnelighed kunde have, da det var Bjergtroldene, der var Skyld i det Hele; og der var Grund til at frakjende ham Tilregnelighed, thi Bonden var afsindig og blev derfor hensat i en Daareanstalt.

970.

Dog, da Kirkeklokkernes Ringen, naar de kalde til Gudstjeneste alene er istand til fordrive Djævelskab, og Troldenes Magt svækkes efterhaanden som Menneskene vandre til Templet, er det at haabe, at de Underjordiske snart ville flytte heelt bort.

Der er maaske ikke mange Landsdele, i hvilke Troen paa det Overnaturlige har vedligeholdt sig saa stærkt som paa Langeland; derfor hører man og endnu gamle Folk tale meget om de Underjordiske, om Spøgeri, som de have set lyslevende, og om Manen og Besværgelse; der er endog en Manehistorie fra Begyndelsen af dette Aarhundrede, der skal have tildraget sig i Tranekjær. Fru Ellen spørger paa Tranekjær Slot og Kræmmerens Aand i Skrøbeløv skulle omsider være komne til Ro.

”Blodageren” kaldtes indtil den sidste Tid en Mark ved Stoense By, og efter Sagnet havde den faaet Navn af et dobbelt Brodermord, der var bleven begaaet sammesteds. Der fortælles, at da Pesten havde bortrevet størstedelen af Øens Befolkning, søgte de Overlevende omkaps at tilegne sig Jorderne fra de øde Gaarde. Saaledes vare og en Dag to Mænd ude at pløje, og mødtes med deres Plove paa nævnte Ager, som de Begge havde Lyst til; men den Ene vilde ikke vige for den Anden, og skjøndt de vare Brødre, kom de i heftig Ordstrid, der endte med at de ihjelsloge hinanden med deres Plovstave og bleve nedgravne paa Stedet.

For mange Aar tilbage skal der engang være kommen en Hvalfisk ind i Beltet imellem Fyen og Langeland, siger Sagnet, og denne var saa uhyre stor, at en ikke kunde vende sig og komme tilbage, hvorfor den brøledes saa højt, at alle Beboerne i Stoense Sogn kunde høre det og kom derved i

971.

stor Angst, men saa kom den Mage Nord fra med en rigelig Vandmasse, derved blev den igjen flot, og begge droge tilbage. Sandsynligviis staaer dette Sagn i Forbindelse med en alle anden Naturbegivenhed.

Stoense Kirke skal være bygget Aar 1600 af to Jomfruer Holck, der ligge begravne under Prækestolen, men det er sandsynligt, at der har været et Kapel eller en Trækiste sammesteds længe før den Tid.

I Nørreherred findes ogsaa Spodsbjerg, et Færgested, hvorfra der er Overfart til Taars paa Lolland. Det ligger i Longelse Sogn og er sandsynligviis en Forkortelse af ”St. Peders Oddes Bjerg.” da den nærmeste By hedder Pederstrup, og Sognekirken uden tvivl har været St. Peders Kirke.

Fuglsbølle, Annex til Longelse, er det nordligste Sogn i Sønderherred. I Lindelse Sogn findes mange Kæmpegrave; paa Guldbjerg Bkke i en af Sognebyerne seer man Ruiner af en gammel Sørøverborg, og paa en Mark ved Lindelse Nor, der endnu kaldes "Kjøbing", skal der tidligere have været lagt Grund til en Kjøbstad. Endnu i forrige Aarhundrede var Lindelse Nor den nordligste Deel af Rudkjøbing Havn. Omegen ved Lindelse By er saare vakker; foruden det omtalte Nor er der en smuk lille Lystskov, et frodigt Agerland; og skønne kratgroede Bakker, eller som Langelænderne sige "lodne" Bakker strække sig hen ad den Vej, der fører til det store, rige, fra Oldtiden kjendte Kirkesogn Humble, et Navn, der i Nutiden vækker milde og livsalige Minder hos de Mange, der have havt den Tilfredsstillelse at finde hjemme i kortere eller længere Tid i den gamle Præstebolig, hvor en hæder-

972.

værdig Sognehyrde, fremragende ved en ualmindelig Kinds-kabsfylde, en sjelden Dygtighed og en velgjørende Hjertervarme, i en Aarrække har virket til Velsignelse for en Menighed, hvis bedste Talsmand og sandeste Ven han stedse har viist sig at være, og som derfor omfatter ham med den samme højagtelsesfulde Taknemmelighed og Ærbødighed, hvormed Alle, baade fjern og nær, bøje sig for en saa begavet og elskelig Personlighed.

Humble har efter Sigende Navn af en Kong Humble, der levede i Vermund den Visers Tid, i Slutningen af det andet og Begyndelsen af det tredje Aarhundrede efter Kristi Fødsel. Han skal egentlig have været Konge i Fyen, men opholdt sig meget paa Langeland, der ligeledes stod under ham, og være jordet paa denne Ø, hvor hans mægtige Gravsted endnu findes ved Humble Kirke. Da Graven blev aabnet af Øvrigheden i Begyndelsen af det attende Aarhundrede, skal der i samme være forefunden en Beenrad af usædvanlig Størrelse, og til forskjellige Tider er der i Gruset som og i nogle omkringværende, nu ødelagte Kæmpegrave, foruden Steenvaaben fundet Tænder, Knokler og andre Stumper af Menneskebeen. "Kong Humles Grav," som stedet endnu den Dag i dag kaldes, antages ogsaa at have været et fornemt Thingsted.

Kirken i Humble, en stor, lts og velvedligeholdt Bygning var forhen Herredskirke, og Taarnet har havt to Klokker, af hvilke den ene havde Aarstal 1636, den anden ukjendelige Figurer, Klokkestøberens Bomærke, det dansk-svensk-norske-(og pommerske?) Vaaben, Aarstallet 1430 og et Ave Maria.

Ved Ristinge, hvilket Navn antages at hidhøre fra "Risi

973

Thing," altsaa tidligere et bekjendt Thingsted, er Ladeplads og tillige Overfart til Ærø.

I Humble Sogn er den gamle Sædegaard Vestergaard og Hovedgaarden Skovsgaard, dr forhen maa have havt rigere Gods og mere udstrakte Bygninger end nutildags, hvilket Grevene der vidne om. Den har tilhørt iblandt andre Slægter Familierne Kaas og Pors, oder er til forskjellige Tider blevet forefunden Ejendele med disse foregaaende Besidderes Navne og Mærker: saaledes for nogle Aar siden en Sølvske med A. P. og Aarstal, der opbevares af den nuværende Ejer. Formodentlig har den tilhørt Anna Pors, en Datter af Sti Pors, Herre til Skovgaard, bekjendt for sit ugudelige Levet; men Datteren var from og gudfrygtig, og stiftede flere Legater til Hjælp for Trængende og for at fremme Gudstjenesten.

Der er endnu Adskilligt ved denne gamle Bygning, der minder om en svunden Tidsalder F.eks. en stor Pragtkamin i Storstuen, der vel er værd, at den fremdeles bliver holdt i Ære. Iblandt Almuen hersker almindelig den Tro, at det ikke er saa ganske rigtigt fat paa Gaarden, og at det pusler og rører sig fælt ved Nattetide i de indre Værelser.

I Overeensstemmelse hermed staaer et gammelt Folkesagn, en af de paa Langeland saa gængse Manehistorier, der knytter sig til Skovsgaard angaaende to af dens tidligere Ejere. To Venner, af hvilke den ene var alt nævnte Sti Pors og den anden hed Meljor Hvas, levede meget ugudeligt og begik

allehaande slette Handlinger. Førstnævnte havde en Søster, der hed Ellen, som blev røvet af Bjergfolk og ført ned i deres underjordiske Opholdssted tæt ved Gaarden, som siden den Tid kaldtes "Ellens Bjerg," men Venerne fik hende

974.

manet ud igjen. Da hun kom frem for Lyset, havde hun med sig en Kjortel, hvortil manglede et Ærme, som ej var bleven syet i, og i Haanden Kniv og Gaffel, som havde den Egenskab at kunne stille Blod. Efter det Levnet, Vennerne havde ført, kunde de ikke finde Ro i Greven, og den, der sidst døde bort, spøjte især saa forskrækkeligt paa Gaarden, at Sognepræsten blev kaldet for at mane ham bort, men var imidlertid nær selv bleven overmandet, da han ikke kunde besvare Aandens Spørgsmaal om, hvor Kristus var, da han hverken var i Himlen eller paa Jorden? Den Afdødes Søster, der fra et aabent Vindue var Tilhører, gav det Svar, at Kristus dengang svævede i Luften eller var paa Vandet. Daa blev Aanden overvunden og ytrede i Harmen, "havde jeg troet Dig til dette, Søster min, saa skulde Du være bleven i Ellens Bjerg den Dag i dag."

Da Skovsgaard omtrent for et Aarhundrede siden kom bort fra Familien Kaas, blev "liden Ellens Sager" solgte ved Auction og sendte til Thorseng Slot, men Gaffen er efter Foregivende senere kommen til Rudkjøbing, hvor den endnu skal være i en Privatmands Eje. Det er en togrenet Sølvgaffel af noget usædvanlig Dannelse.

En af de skønneste, rigeste og bedste Ejendomme paa Langeland er Hovedgaarden Hjortholm i Fodslette Sogn med herlige Jorder, fortrinlig Skov og en yndefuld Beliggenhed ved Langelands Beltet. Knepholm, forhen Tryggevældegaarden, er en stor Avlsgaard i Tryggeløv Sogn, og Lykkesholm, der forhen har tilhørt Familien Kaas, hører nu til Stamhuset Ahlefeldt saavel som Vestergaard i Humble Sogn, Brolykke og Holmegaard i Magleby Sogn. Sidstnævnte antages for at være den ældste Herregaard paa Langeland.

En af Byerne i Magleby Sogn heder Bagenkop og

975.

skal være anlagt af hollandske Fiskere nogle Aarhundreder tilbage i Tiden. Beboerne sammesteds afvige endnu noget fra Landets øvrige Befolkning, fornemmelig i deres Sprogbrug, men iøvrigt ere de ganske smeltede sammen med de andre Langelændere. I det store Magleby Nor, der nu bliver inddæmmet, da det optager et Fladeindhold af 1500 Tdr. Land og ofte fremkalder Ulempe paa de omkringliggende Jorder og Enge, ligge to Øer, Bogø paa 20 Tdr. Land og Laag paa 5 – 6 Tdr., samt en lille Græsholm, Rok kaldet, og paa Klinten ud til Stranden i dette Sogn seer man tydelige Spor af et gammelt Sørøverslot. Fakkebjerg er Øens højeste Punkt; det ligger paa en Mark i Sønderbro, og paa Toppen af samme brænder et Fyr.

Øens Længde fra Frankeklint til Guldstav er henved 7 Miil og Fladeindholdet 5 Miil, af hvilke det stærkt befolkede, skovfulde og paa Naturskønheder rige Nørreherred indtager $2\frac{1}{4}$ og det ualmindelige frugtbare Sønderherred $2\frac{3}{4}$ Miil; tilsammen udgjøre de et Provsti, der hører til Fyens Stift.

Agerdyrkning er Hovednæringsvejen, men Mejerierne ere betydelige og Huusfliden roesværdig; foruden de almindeligere Arter af denne, Spinden og Væven, forarbejdes der paa Landet, fortrinsviis i den sydligere Deel, smukt og godt Kurvemagerarbejde, og de langelske Fruentimmere ere flinke til at slette Straahatte.

Fire og fiirsindstyvende Afsnit.

Iblandt de mindre Øer, der strække sig langs Fyens Sydkyst, ligger Kirkeøen Strynø nærmest Langeland, imellem

976.

denne Ø, Thorseng og Ærø, en Miil fra Rudkjøbing og to fra Svendborg. Øen er 1 Miil i Omfang, har meget frugtbar Jordsmon, god Jagt og fortrinligt Fiskeri, som Beboerne, der ere flinke Søfolk, ogsaa drive med stor Udholdenhed. "Kan Isen bære en Krage, saa kan den ogsaa bære en Strynboer," sige Langelænderen, thi Beboerne af den mindre Æ, der afsætte deres Fisk paa den større, vove sig ofte ud paa den tilfrosne Strand med deres Fangst, medens Isen endnu er saa tynd, at de øjensynligen udsætte sig for Livsfare. Næsten daglig bringe Strynboerne Fisk til Rudkjøbing og have derved tilvisse mangan møjsommelig Fart; men de trodse Vind og Vejr for den Fortjenestes Skyld, som Langelænderne ere for velstaaende og vel for fornemme til at gjøre dem stridig. Foruden fortrinligt Byg og Ærter af den allerbedste Slags, i særdeleshed graa Ærter, dyrkes der paa Øen endeel Senop og Kommen.

Strynøkalv hedder den lille velbefolkte Ø paa omtrent fiirsindstyve Tdr. Land ypperlig Jord, der hører til Strynø Sogn. Brændsel og Enge mangle ganske, men Savnet af de sidste afhjælpes ved nogle Græsholme, der ligeledes høre til Sognet; Brejholm og Vogtesholm ere de største.

Nordvest for Strynø, imellem Fyen, Thorseng og Ærø ligger Drejø. Den er omtrent en halv Miil lang, men ikke fuldt saa bred, og Øboernes bedste Erhvervskilde er Fiskeri, skjøndt Jorderne ere gode. Fordum søgte Drejøboerne til Gudstjeneste paa Ærø, men Midten af det sextende Aarhundrede gav Kristian den Tredje dem tilladelse til at bygge sig en Kirke paa selve Øen, og da Sognet vilde blive alt for lille til Præstens Underholdning, bleve de omkringliggende

977.

Øer, Skarø, Hjortø og Birkholm samt nogle Holme lagte til Drejø.

Avernakø hedder den næste Kirkeø, beliggende en halv Miil sydlig for Fyen i Salling Herred, under Grevskabet Brahesminde. Øen, der ligger lavt og er flad, bestaar af to Dele, der ere forenede ved en smal Landstrimmel, omtrent 2000 Fod lang; den sydostlige Deel hedder Korshavn og har en By af samme Navn; Avernakø og Munkø ere Navnene paa to Byer, der ligge paa den nordvestlige Deel. Som andre Øboere ere Indbyggerne Agerbrugere og Fiskere, men fordum har Avernakø sandsynligviis haft en mere formuende Befolkning end nutildags, thi i Foraaret 1685 opgravede en Bonde sammesteds tre smaa Guldsjaler eller Guldurner. De fleste Smaaøer ere ganske skovløse, men den her nævnte Ø har en vakker lille Lund.

I Faaborg Fjord ligger Bjørnø men en By af samme Navn. Den hører til Horne Sogn i Salling Herred og er noget mere højtliggende end Avernakø, som den i øvrigt ganske ligner. Fiskeri er Beboernes fornemste Erhvervskilde og Næringsmiddel, og havet skaffer dem ogsaa rigt Udbytte.

En Miil sydvestlig for Faaborg, imellem Fyen og Als ligger en Ø, der er bekjendt i Historien, men af en mørk Begivenhed; der er Lyø. Ligesom Avernakø hører den under Grevskabet Brahesminde i Salling Herred, Svendborg Amt, omfatter et Areal af henved 1100 Tdr. Land og udgjør et Kirkesogn for sig alene. Der fortælles, at den har sit Navn af, at den fordum kunde give Ly imod Vinden, men at Skoven blev ganske ødelagt ved en Skippers Uforsigtighed. Da denne Sømand rejste hjemmefra, havde han af sin Moder faaet et Baand med tre Knuder, for at han ved at løse dem,

978

kunde skaffe sig god Vind. Den første løste han da han gik hjemmefra, og saa fik han Medbør, den anden da han kom i rum Sø og skaffede sig derved drivende Bør; men den tredje løste han ved Svendborg, og da rejste der sig strax en saa voldsom Storm, at hele Skoven paa Lyø blev ødelagt, og han selv kuldsejlede.

Imod Nord er Øen flad, men paa den østlige og sydlige Siden findes høje Leerbanker og imod Vestkanten skyder sig en god Havn ud i "Revers Krog", hvoraf Landet maaskee bærer Navn, da den giver Ly og Læ i haardt Vejr, og alt for godt Ly gav den i det trettende Aarhundrede en troløs Lehnsmænd, der fordriftede sig til en Voldshandling, som har gjort Øen historisk mærkværdig.

Vi have jo alt hørt om Valdemar Sejr, om hans heldige Hørtoge, hans rastløse Virksomhed, hans udstrakte Vælde og hans tunge Hjertesorger ved Dagmars Død som i Aarenes Løb ved hendes Søns, den unge Kong Valdemar.

Andre store Ulykker og Sorger væltede ind over ham og iblandt disse maae vi her fremhæve hans lange Fangenskab, dr fandt Sted efter Jagten paa Lyø, og dette midt i hans Lykke og Glands ved en trædsk og snedig Mands List.

Valdemar havde naturligviis ved sine Sejervindinger skaffet sig mange Avindsmænd, og en af disse var Grev Henrik af Schwerin, almindeligviis kaldet "sorte Grev Henrik." Den danske Konge havde hærjet hans Lande og ødelagt hans Borge, saa at han vel ikke uden Grund følte sig forudrettet, men han udlovede, at han nok skulde tage Hævn over sin Landsherre, dog uden at lade sig mærke med hvad han førte i Skjoldet. Tvertimod viste han Venlighed og Forekommenhed og fulgte med, da Valdemar i Forsommeren

979.

1223 tog over til Lyø for at forlyste sig med Jagt; den Dag, Udaaden fandt Sted, jagede han dog ikke med, men foregav et Paaskud for at blive tilbage og træffe de fornødne Forberedelser, ved at gjøre sine egne Skibe sejlklare og bore Huller i Kongens; men da Valdemar og hans Følge kom hjem, gik han Kongen ydmygt imøde og tog Deel i Aftenens Drikkegilde, skjøndt uden at nye meget.

Træt efter Jagten og tung af den nydte Viin laa Kong Valdemar med sin Søn, den unge Valdemar, i tryk Søvn i et aabent Telt, da Grev Henrik i al Stilhed styrtede ind med nogle Folk, greb den gamle Konge i Struben for at han ikke skulde gjøre Larm, og trods al hans Værgen og Kamp førte han ham ombord paa et Skib, som laa sejlferdigt. Kongesønnen blev ligeledes fangen og bragt ombord, og alt foregik i stor Hast og saa lydløst, at Jagtfølget, der sov i forskellige andre Telte, aldeles Intet hørte deraf, førend de omsider vaagnede og kom paa Benene. Da mærkede de strax Uraad og vilde sætte den troløse Greve, men Kongens Skibe var jo ubrugbare.

At Grev Henrik var en saare snedig Mand, viser hele hans Fremgangsmaade. Da han var kommen hjem til sine Lande, førte han Valdemarerne fra den ene faste Borg til den Anden, først til Slottet Lenzen ved Elben, derefter hiinsides Elben til Bjergslottet Danneberg, som tilhørte en af hans Venner og holdt ham saaledes i Fængsel i henved tre Aar, skjøndt Kejseren i Tydskland og endnu mere Paven i Rom mindede ham alvorligt om at sætte dem i Frihed. Omsider bleve de frie, men paa haarde Vilkaar. Kong Valdemar maatte afstaae flere Landsdele, desuden skulde der i Løsepenge udredes en stor Sum, tilmed alle Dronning Berengarias Ju-

980.

veler og andre Herligheder, for hvilke Kong Baldemars to yngre Sønner og fyrretyve Riddere maatte sendes som Gidsler til Grev Henrik; desuden maatte han love at skikke sin yngste Søn og ni Adelsmænd som Gidsler for den Førstefødte, der skulde frigives kort Tid efter ham selv, og forpligte sig med Ed, at han aldrig vilde hævne sig paa Greven.

Det var haarde Vilkaar, men Kongen maatte gaae ind paa dem og underskrive, for at slippe fra det nedværdigende Fangenskab. Til stor Glæde for det trofaste Folk, der gjerne baade Mænd og Kvinder, gave Skatte og Kostbarheder for at udfrie Landsherren, kom Valdemar tilbage til sit Rige, Juleaften 1225 efter, at have henlevet mere end halvtredie Aar i de fjendtligsindede Fyrsters Vold.

"Saa glade vare alle danske Mænd,

deres Herre var løst af Møde,
som Englene vare den Paaskemorgen
Vorherre stod op fra Døde.”

Men i Danmark saa det ikke saaledes ud som da Valdemar rejste bort, thi flere af de vundne Lande vare efterhaanden faldne fra, Voldsmænd rejste sig i det Indre og Freden veg bort; derfor havde danske Mænd heller ikke kunnet udfrie deres Konge med Kaarden i Haanden. Det var tilvisse bleven en sørgelig Jagtrejse, som nok Ingen faldt paa, da Kongen drog til Lyø, og en Hjertesorg baade for Konge og Land blev otte Aar efter den ulykkelige Jagt paa Refsnæs, da den unge Kong Valdemar, Dagmars Søn, fik sit Banesaar.

Det var imidlertid ikke Valdemar Sejrs Agt at holde den Ed, han var bleven tvungen til at aflægge, og erfor søgte han hos Paven Tilladelse til at løses fra den, fik den ogsaa og drog med en Hær imod sine Fjender for at hævne den Overlast og de Krænkelser, han havde lidt, og for

981.

at udfrie sine Sønner. I den første Tid var han heldig, undertvang atter Ditmarskerne, og slog baade Grev Henrik og hans Medforbundne, Grev Adolf af Holsteen, men saa kom Vinteren, der bragte Fjendtlighederne til at hvile, og næste Sommer 1227 tabte han Slaget ved Bornhoved, mest ved Ditmarskernes Forræderi; thi midt under Slaget faldt de Danehæren i Ryggen, efter et Tilsagn, de hemmeligt havde givet den Holsteenske Greve, skjøndt de burde have kæmpet for den og dækket den. Kongen selv mistede i dette ulykkelige Slag sit højre Øje og undgik kun med Nød og neppe et nyt Fangenskab, thi dersom ikke en tydsk Ridder i hans Hær var kommen den saarede Helt tilhjælp, havde taget ham op paa sin Hest og ført ham ad lønlige Veje til Kiel, var han sandsynligviis atter falden i Fjendevold. Tre Aar efter bleve Kongesønnerne løskjøbte.

Fra den Tid af førte Valdemar ikke flere Krige, men vaagede desto ivrigere over Landets Fred og Rolighed, og gjorde sit Navn udødeligt ved gode Love, der var affattede efter de forskjellige Landsdeles Tarv og Trang. Den jyske Lov, til hvis Affattelse Kongen fortrinsviis betjente sig af Biskop Gunner, gjælder endnu i Sønderjylland, og blev først afskaffet i Rigets andre Provindser, da Griffenfeldt stod Kristan den Femte bi ved den Grundlov, der har været gjældende i Danmark indtil vor Dage.

Før vi gaae bort fra Valdemar Sejr og hans Prøvelsestid, er der to Navne, som maa fremhæves, fordi de, der vare dem, aflagde Vidnesbyrd om trofast Hengivenhed, medens saa mange Andre svege den kaarne Konge; det var to af Valdemars Søstersønner, Albert af Orlamynde, en modig og højhjetet Fyrste, der redelig arbejdede og kæmpede for at

982.

udfrie sin kongelige Slægtning af Fjendelænker, gennemskar med sin Kaarde det danebergske Forlig, der skulde gjengive Valdemar Friheden imod at Danmark blev et Lehn af Tydskland, og efter fuldendte Rustninger mødte de forende nordtydske Fyrster ved Mölln, Januar 1225; men efter en lang og blodig Kampdag blev han tagen tilfange og ført til Slottet i Schwerin, hvor han gjensaa Kong Valdemar som en Medfangen, thi derhen var ogsaa Danekongen bleven ført.

Grev Albert af Orlamynde, der omsider kom paa fri Fod, imod et Lauenborg blev afstaaet til de fjendtlige Fyrster, var en Søn af Valdemar den Stores Datter Sofie og Grev Sigfrid af Orlamynde. Grev Otto Lyneborg, den anden af Kong Valdemar den Sejerriges Søstersønner, den store Valdemars Datter Helene og Vilhelm den Tykke af Lyneborg, Søn af Sachserfyrsten Henrik Løve. Otto af Lyneborg, der anførte den højre Fløj af Kongens Hær i det ulykkelige Bornhoved Slag blev ogsaa Schwerinerfyrsten Henrik Fangne og maatte dele Fængsel med sin Fætter Albert, indtil han, Aaret efter han var falden i Fjendevold, løskjøbte sig for 10.000 Mark lybske Penge, som han selv var istand

til at udrede, da han, der blev den første Hertug af Brunsvig-Lyneborg og derved Stamfader til Fyrstehusene i Hannover og derved Stamfader til Fyrstehusene i Hannover og Brunsvig, nylig var kommen i Besiddelse af sin store, rige Arv.

Til Fyens Stift, som nu er omtalt, hører, foruden Fyen, Langeland, Thorseng, Avernakø, Lyø, Drejø og Strynø endnu henved 50 mindre Øer og Holme, af hvilke vi have omtalt

983.

Birkholm, Bjørnø, Bogø, Brandsø, Ebleø, Egholm, Fænø, Fænøklav, Hjortø, Ilumø, Romsø, Siø, Skarø, Sprogø, Strynøkalv, Thurø, Vikelsø o.fl.

Stiftet deles i to Amter: Odense og Svendborg, der indbefatter 14 Herreder, af hvilke 8: Odense, Bjerger, Aasum, Baag, Vends, Lunde, Skam og Skovby ere i førstnævnte, og 6: Sunds, Salling, Gudme, Vinding og Langeland Nørre- og Sønderherred ere i sidstnævnte.

Der er 9 Kjøbstæder i Fyens Stift, af hvilke Odense ligger omtrent midt paa Øen, Bogense ligger paa den nordlige Kant, Kjerteminde og Nyborg imod Øst, Svendborg og Faaborg imod Syd, Asens og Middelfart imod Vest, Rudkjøning paa Øen Langeland. Af Grevskaber er der 6: Brahesminde, Mudadell, Vedelsborg, Roepstoft og Gyldensteen samt Langeland; af Baronier 5: Brahetrolleborg, Holkenhavn, Holsteenshuus, Lehn og Schelenborg.

Fem og fiirsindstyvende Afsnit.

Syd for Thorseng og Fyen, imellem Langeland og Als, ligger Ærø, der ialmindelighed regnes med til Slesvig, skjøndt den i gejstlig Henseende har staaet under Fyen, indtil Als Bispestol blev oprettet og Ærø lagt ind under denne.

Den har i en Aarrække havt tyske Embedsmænd og tysk Rettergang, og desuagtet er Aanden og Tænkemaaden saavel som Sproget dansk, og har altid været dansk paa dette Øland.

Ærø bestaaer af to Hoveddele, der ere forbundne ved en lang Jordstrimmel, et saakaldt Drej, af hvilke den større

984.

det forrige Graasteens Amt og Søbygaards Lehn, en Trediedeel. Øens Længde fra Marstal til Skjoldnæs er 3 ½ Miil, Bredden meget forskjellig; paa et Sted er den en Miil bred, paa andre betydelig smalere, og det nysnævnte Drej er kun nogle Favne bredt. Fladeindholdet er kun 1 ½ □ Miil.

Imod Nord er Landet opfyldt af høje Bakker, der deles paalangs og paatværs af flere Dalstrækninger, saa at Øen i sin Længde mestendeels bestaaer af to, tre Bakkerader; derpaa sænker sig imod Syd og falder af mod Havet med bratte Skrænter, der paa sine Steder ere hundrede Fod høje. Den nordre, næsten ganske flade Kyst, hæver sig til en Højde af over tohundrede Fod; er af de højeste Punkter er Sønderhøj, 227 Fod over Havfladen og næsten lige saa højtliggende ere Olde Møllebakke, Rise Kirke, Tandrup Kirke, Bregninge Mølle.

Paa Grund af denne høje Beliggenhed har Landet ti alle Sider en skøn og vid Udsigt, især mod Nord, hvor havet, der begrænses af Langeland og Fyen, ligner en stor Indsø, fuld af større og mindre Øer, som med deres Byer, Kirker og Skove og de mange Sejlere, der glide hen ad Havfladen, frembryde et fortryllende Skue. Imod Syd er Udsigten ikke mindre vid, men langt mindre afvekslende; fra den ene Side seer man Als og en Deel af Slesvig, fra den anden den sydlige Deel af Langeland, og i den fjerne Baggrund skimter man Indløbet til Kieler Fjord og en højtliggende Landstrækning i Holsteen.

Ærø Jordbund er i det Hele taget ypperlig, da den bestaaer næsten af lutter megelblandet Leer, hvis ydre Skorpe paa de fleste Steder er god Muldjord. Luften er reen og sund, og Vejrliget mindre afvexlende end i mange andre Egne

985.

af Landet. Øen er indskaaren af mange Bugter og Fjorde, der tildeels bære Navn af Nor, ligesom paa de omkringliggende øer og Østkysten af Slesvig, et Udtryk, der tilkjendegiver, at det er en lille Fjord med lavt Vand. Af indsøer findes kun en eneste, det er Vitsø, paa den sydvestlige Kant. Skibe kunne ankre mange Steder under Landet, men trygge Ankerpladse for større Fartøjer findes kun ved Ærøskjøbing og Marstal.

Skov mangler Ærø ganske, men ældre Forfattere omtale Øens ypperlige Skove og fortræffelige Vildt, endog i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede, og Hertug Johan Kristian til Sønderborg skal være den Mand, der maa bære Skyld for, at størstedelen af Landets tidligere Skovrigdom er forsvunden, thi han forhuggede Skovene for at faae Penge i Kassen, og Mindet om den ødelagte Prydelse lever nu kun i nogle Navne, saasom Skovby, Skovbjerg, Vestenskov o. fl. a. og hele det forrige Gudsgaves Lehn kaldes i daglig Tale ialmindelighed "Skovlandet".

Ærøboerne holde Alle tilsammen saare meget af deres Land og ere overtydede om, at det er det ypperligste paa hele Kloden. En saadan Tilfredshed og Paaskjønnelse af de Goder og Glæder, der ere blevne os tildeel i vor Hjemstavn, er tilvisse noget ønskelig og godt, kun maa Erkjendelsen ikke udarte til Ensidighed, og Følelsen af, at man har det godt, være saa elastisk, at den gjerne deler sine Goder med Andre; men hos Øboerne er dette ikke altid Tilfældet, thi de see undertiden med et skjævt Blik til Fremmede, der ville fæste Bo paa deres Ø. Dog gjælder dette ingenlunde om Ærøboerne som om Bornholmerne, det skulle da være, at de med en vis Stolthed trække sig sammen, naar "Øboerne", som de kalde

986.

Beboerne af de mindre omkringliggende Øer, faae isinde at flytte over til "Fastlandet", Ærø nemlig, der tilvisse er ualmindelig tæt befolket.

Næsten alle Ærøboerne ere Skippere eller "Handelsdrivende og Smuglere," staaer der i et gammelt Skrift. Ikke alene i Byen Ærøskjøbing og Flækken Marstal, viser Handelsaanden sig, men endog omkring paa Landet, og da de Handlende selv afhente og sælge deres Varer, som de vistnok i mange Aar have glemt at fortolde, have Ærøboerne været istand til at sælge til billigere Priser end de Kjøbmænd, der ere bosiddende i Stæderne, og ere derfor endnu den Dag i dag velkomne og gjerne ste, naar de gjæste Langeland og andre Øer med deres Kram. I Rudkjøbing udkom de i Midten af det syttende Aarhundrede er Forbud imod "at huse eller høre Nogen fra Svendborg eller hidføre Nogen fra Thorseng"; det vilde da egentlig ikke have været saa forunderligt, om samme Forbud havde udstrakt sig til Ærøboerne og deres Smughandel.

I øvrigt ere Beboerne af Ærø vindskibelige, ædruelige og fredsommelige Folk, der passe deres Dont og altid have viist sig som gode danske Undersaatter, uagtet de mange Forviklinger, der have udsprunget sig omkring dem, og trods deres mange Handelsforbindelser og meget Færden iblandt Hamborgerne, der ikke ere traadte frem som Danmarks Venner. Jøder holde de ikke af i deres Midte, og det er jo let forklarligt iblandt et Folk, der har en saa forunderlig Lyst til at handle; derfor har man ogsaa Eksempel paa, at en jødisk Handelsmand i Midten af forrige Aarhundrede maatte forlade en indbringende Levevej, han havde faaet i gang i Ærøskjøbing, "listet sig til at etablere," som der staaer i Raadstueprotokollen, og i Begyndelsen af dette Aarhundrede blev en Slagter af

987.

samme Tro bortviist fra Byen "skjøndt han have tilsneget sig Borgerskab."

En stor Mængde steensatte Gravhøje, Thingsteder og Offerpladse give grundet Formodning om, at Ærø i Oldtiden maa have indtaget en temmelig anselig Plads her i Norden; mange af disse gamle Minder ere tildeels ødelagte, men der findes Spor af langt flere, end almindeligviis paa et tilsvarende Fladeindhold. Af Kæmpehøje findes som andre Steder, tre Slags: store Steensætninger, der alle have en Retning i Øst og Vest f. Ex. Lykkeshøj paa Tandrup Mark, den fredlyste Høj ved Rise Præstegaard o. fl. disse have sandsynligviis været Thingsteder, eller vel egentlig Forsamlingssteder for Almuen, og smaa Steensætninger af fem store Steen, der ere fastgjorte i Jorden, men almindelig viis rage en Alen ivejret og derover og med en stor Steen lagt ovenpaa, saa at de danne et langagtigt Rum, der har en Aabning imod Syd, som formodentlig har været lukket med en syvende Steen, og disse Minder antager man at have været Gravkamre, af hvilke det største, smukkeste og bedst vedligeholdte er Brynkehøj ved Lille Stokkeby. Paa nogle Steder ere de endnu omgivne af en Kreds af store Stene, sandsynligt er det, at de alle have været det. En tredje Art ere Høje opførte paa den falde Mark eller paa en større Bakke, og af disse findes der en stor Mængde, men alle vestlige for Drejet. De ere opførte af løst, guult Sand eller af sort Muldjord, større og mindre, men alle kegleformige, og i en vis Dybde meer eller mindre ordentlig brolagte, de betydeligere med en Steensætning rundt om ved Foden, og disse have uomtvistelig været Gravhøje.

Til disse sidste er det Ærøboernes mangfoldige Sagn om Underjordiske og Ellefolk knytte sig, og mangan en Betragtter

988.

dem endnu med en vis Gru og lægge ikke gjerne Vejen der forbi ved Nattetide.

Den første Gang Ærø forekommer i Historien er 1043, under Fejden imellem Svend Estridsen og Magnus den Gode af Norge, der opsøgte sin Fjende, som laa under Ærø, og senere da Svend, Knud og Valdemar delede Riget 1157, tilfaldt Øen Knud, der imidlertid snart blev taget af Dage ved Svends Foranstaltning. Siden bliver Ærø ofte nævnet i de langvarige Stridigheder imellem Danmark og Hertugdømmerne, men de Krige, Besiddelsen af Øen gav anledning til, førtes som oftest langt fra dens Grænser.

Ærøskjøbing er den eneste Kjøbstad paa Ærø, Marstal er en Flække, men er betydelig Flække. Begge ere Handels- og Skipperbyer, dog er Agerbrug en ikke uvigtig Næringsvej for Borgerne, og nogle Familier i trande Kaar skaffe sig Erhvervskilde ved Fiskeri, som Søfolk eller drive til Tidsfordriv. Ærøskjøbing ligger paa en nordligste Side af Øen, hvorimod Marstal, der er sammenhængen med en Landsby af samme Navn, og har hævet sig betydeligt siden den Opkomst i Begyndelse af forrige Aarhundrede, ligger paa den østlige. Kirken sammesteds er fra forrige Aarhundrede, det er en lys og rummelig Bygning, smykket med en stor Deel Lysekroner og Skibe under Loftet, samt forsynet med Taarn og Spiir. Havnen, som Beboerne have anlagt for egen Regning, er af anseligt Omfang og sikret ved store Stranddæmninger. Foruden Ærøskjøbing og Marstal Sogne, til hvilket sidste Øen Egholm hører, er der paa Ærø 4 Landsogne, Bregninge med Annexsognet Søby, hvorfra der

989.

e Overfart til Als, Trandrup Sogn paa den vestlige Kant, og Rise Sogn, der iblandt andre Byer har store Rise, som tidlig bliver nævnet i Historien. Kirken i Store Rise, der fordum var indviet til de Søfarendes Helgen Nikolaj, er den ældste paa Øen. Lille Ride, der ligger paa Skrånten af en temmelig høj Bakke og i Dalen ved samme, er saa tæt beplantet med træer af forskjellig Art, at den næsten er skjult af dem, og det er tilvisse smukt at see Husene i denne temmelig store By skimte imellem Træerne, dr tage sig ud som en lille Lund.

Ærø havde fordum fire Herregaarde, der nu tilsammen ere nedlagte; Gudsgave i Marstal Sogn, der afbrændte ved Lynild 1767, og Aaret derpaa blev nedlagt. Jorderne bleve udstykkede og afstaaede til den Højstbydende imod en vis aarlig Afgift, og saaledes som det skete med Gudsgave, skete det ogsaa med de andre Herregaarde, af hvilke Graasteen i Rise Sogn alt blev udstykket og solgt 1767, Vuderup i Trandrup Sogn samme Aar, og Søbygaard i Søby Sogn 1772. Denne har været en regelmæssig befæstet Borg, og midt i en Mose er der endnu en fiirkantet Jordhøj, 20 – 24 Fod høj, omfattet af en Kampesteensmuur, der er istand til at trodse Tid og Menneskevold. I dens Indre seer man en hvælvet Jordkjælder med Spor af Borgfængsler, og ovenpaa denne Muur stod fordum Borgen. Nu staaer det et lille Landhuus, som af Almuen kaldes ”Slotte”, og skal være det nederste Stokværk af den tidligere Bygning, som de overordentlig stærke Egebjælker og Sparreværket ogsaa nok vidne om. En Snees Fod vestlig for Graven ligger paa en høj Bakke en Skandse kaldet Borre, der enten har været Vagttaarn for Søbygaard eller msskee Bolig for en Næsekonge. Navnet Borre, der fore-

990.

kommer saa mange Steder i vort Fødeland, og sandsynligviis betyder det gamle ”Borg”. findes ogsaa i det sydvestlige Hjørne af Tandrup Mark i ”Borrevold”, en lav fiirkantet Vold, hvorefter det Halve nu er falden i Stranden; og paa Tandrup Sogns nordre Mark ligger Bornæs, et ophøjet Punkt, der staaer i Forbindelse med en nærliggende Eng, kaldet ”Borregraven”. Langt tilbage i Tiden skal der have staaet en Røverborg sammesteds, der blev kaldet Styteborg, fordi den Mand, der havde ladet den opføre, gik paa Krykker.

Trandrup Kirke skal være bygget af den nedbrudte Borgs Stene. En Skandse ”Borre” træffes ogsaa paa en Landtunge, der hører til Stokkeby Mark, og er rimeligviis anlagt for at beskytte Snekkemose Nor, hvor Ærøboerne fordum have haft deres Snekker i Behold. Ved Graadal findes en Skandse, der kaldes ”Volden” og østlig for Drejet i Gudsgave Lehn en anden, der efter Sagnet skal være opført af Absalon. Dette er den største af de saakaldte ”Borrer”, og kan muligviis være det gamle Brunsnæs, hvis Beliggenhed er ubekejndt.

Der er endeel gamle Folkesagn knyttede til Ærø, af hvilke vi kun ville anføre nogle faa. Naturligviis har der boet mange Højsknægte i den sidstnævnte Art af Kæmpehøje paa Øen, og disse Underjordiske levede i ret god Forstaaelse med Øens overjordiske Beboere, af hvem de laante allehaande Ting, men bragte altid tilbage hvad de modtog.

”I den nederst Gaard i Lille Rise boer der saaledes Ellefolk under Ovnene. Enggang kom en lille Ellepige ind til Konen i Huset og bad om at laane en Sax. ”Hvad vil Du med den,” spurgte Konen. ”Jeg vil klippe min Brudekjole med den,” var Svaret. ”Ja, Du skal faae den, dersom jeg

991

maa see, hvorledes der gaar til, naar I holde Bryllup. ”Ja, gjerne, Du kan see det igjennem en Revne paa Ovnene, men leer du, kan du slet ikke se meer.”

Paa Bryllups tittede Konen altsaa igjennem Revnen, og se inde i Ovnene et stort Selskab af smaa pyntede Ellefolk, der sade tilbords og toge dygtigt for sig af Retterne. Imidlertid bleve de to af Gjæsterne uenige, skjændtes noget og sprang derpaa op paa Bordet, hvor de kom i Haarene paa hinanden og tumlede omsider ned i Suppefadet. Dermed var Slagsmålet forbi; de smaa Personer krøbe slukørede frem igjen, Selskabet brast i en høj Latter, og Bondekongen lo med af fuld Hals, men saa forsvandt hele Stadsen.

De fleste boede i en Høj, der ligger vestlig for Dunkjær Mølle og som endnu kaldes ”Ellehøj,” et Huus, der fortrinsviis søgte til, kaldtes ”Elleslottet.” Der levede de nu Aarhundreder igjennem i Fred og Ro, indtil de bleve uenige med Mølleren i Dunkjær, der fortrædige dem ved at pløje deres Bakke baade paakryds og paatværs, hvilket de slet ikke kunde fordrage, og de bestemte sig omsider til at forlade Øen og drage til Norge.

Det hændte sig da, at der kom en lille Mand, til en fattig Sjøpper og spurgte, om han vilde have Skib at føre. Sømanden blev glad herved, skjøndt det var et usselt Vrag, han skulde afsted med, og ingen anden Matros vilde lade sig hyre, end en fattig Dreng; men de kom til Norge paa tre Dage, og den Gamle gav ham som Betaling for Farten to Sække, en fyldt med Høvlspaaner og en anden med Steenkul. Da nu Drengen paa Hjemreisen vilde gjøre Fyr, tog han en Haandfuld Spaaner, og se! det skinnede

992.

blankt, thi Indholdet var lutter Sølvpenge og da Sækken med Steenkul blev undersøgt var der kun Guldmynter, hvorved baade Skipperen og Drengen, som han deelte med blev velstaaende Folk.

En af de mest bekjendte Mænd, Ærø har frembragt, er Digteren Anders Kristensen Arrebo, der tog Tilnavn efter sin Fødeø, hvo hans Fader Kristen Andersen var Præst. I en Alder af 23 Aar tog han Magistergraden, blev samme Aar Slotspræst, og kun 30 Aar gammel Biskop i Trondhjem.

Men der kom han paa Kant med den kongelige Lehnsmænd, Tage Thott, der anklagede ham for forargerligt Levnet og fik ham afsat; dog, da han siden levede et stille og anstødeligt Liv, fik han Æresoprejsning tre Aar efter, og kom i geistlig Virken, hvortil ogsaa hans Oversættelse af Davids Psalmer bidrog; i Aaret 1637 døde han som Præst i Vordingborg. I øvrigt har han skreven mange verdslige Sange; ogsaa Vægtersersene ere af ham.

Professor Jens Vilken Hornemann, hæderlig bekjendt som Botaniker, var ogsaa en Ærøboer, født i Marstal 1770.

993.

Sex og fiirsindstyvende Afsnit.

Foruden Kongeriget Danmark, som vi nu have gjennemkrydset, saae to tyske Landsdele under vor Konges Herredømme; det er Holsteen og Lauenborg, der ligge Syd for Slesvig.

Holsteen grændser imod Nord til Hertugdømmet Slesvig, hvorfra det skilles ved Ejderen, imod Øst til Østersøen, imod Sydøst og Syd er det landfast med Fristaden Lybeks Territorium, Hertugdømmet Lauenborg og Fristaden Hambords Lande; imod Sydvest skiller Elben det i en Strækning af 12 Miil fra Kongeriget Hannover, og imod Vest frodigt Land, de indtager et Fladeindhold af 154 Kvadratmiil, Enklaverne fraregnede; den Deel af samme, der ligge Øst for Højderyggen, bestaaer af frugtbare Strækninger og en Afvexling af skovklædte Høje, Dale, Enge, Indsøer, gamle Skove, rrige Kornagre, Bugter og Fjorde, ganske som Østkysten af det Nord for liggende danske Landskab, medens Landet vestlig for Højderyggen er Hede og Sand, dog med den Forskjel, at Hederne i Holsteen størstedeels bestaae af Rullesteenssand, og af denne Grund som og fordi de ere omgivne af dyrkeligt Land, ere langt lettere at opdyrke end de slesvigske Heder.

Den nordostlige Deel af Hertugdømmet er den mest skovrige, og de højeste Punkter ere: Bungsberg sydvestlig for Lütgenbord (504 Fod), endeel Højdepunkter ved Elbbredden ved Blankenese, og Segeberg Gibsbjerg. De største Vandløb re: Ejderen paa Nordgrænsen, Scheentin, der udspringer to Mile Nord for Neustadt og falder i Kielerfjord, Trave, der har sit Udspring sydøstlig for Pløener Sø og

994.

falder i Østersøen ved Travemünde, og Stør, der falder i Elben sydlig for Glückstadt; dens Udspring er sydvestlig for Pløen, i Egnen af Bornhøved. Alster og Bille falde ligeledes i Elben.

Pløener Sø, 4 ¼ Miil i Omkreds, Selenter Sø 3 ½ Miil, den fiskerige Vestensø og Flemhüder Sø ere de betydeligste Indsøer. Af Moser er Vildmosen, Syd for Rendsborg, og Mosestrækningerne i

Ditmarsken de mærkeligste; en Deel af sidstnævnte er forvandlet til Ager og Eng. Kieler Bugt imod Nord, og Neustadter Bugt mod Øst maae ikke forbigaaes.

Nogle Egne af Holsteen have særegen Benævnelser fra gammel Tid af. Den vestlige Deel af samme imellem Ejderen, Nordsøen og Elben hedder Ditmarsken; den nordre Deel af Landets Midte er Holsteen; den sydligere Deel af samme imellem Floderne Trave, Bille, Elben of Stør kaldes Stormarn, og den østlige Deel af Landet imellem Trave, Østersøen og Schwentin, Bagrien. I administrativ Henseende inddeles det i 16 Amter. 2 Herskaber, Pinneberg og Herzholm, 2 Landskaber, Nordre og Søndreditmarsken og 1 Grevskab, Rantzau; desuden nogle privilegerede Landstrækninger af Klostergodser, adelige Distrikter, Kancelligodser, Kjøbstæder, octrojerede Koge og Fideikommisgodser.

Foruden Rendsborg, midt paa Holsteens Nordgrændse, er der 17 Byer i Hertugdømmet, af hvilket 10: Kiel, Lutgenborg, Oldenburg, Heiligenhafsen, Neustadt, Preetz, Neimünster, Pløen, Segeberg og Oldeslohe ligge i den østlige Halvdeel, og 7: Altona, Glückstadt. Krempe, Vilster, Heide, Meldorf og Itzehoe i den vestlige samt endel Flækker.

995.

Oldeslohe har et Saltværk, Segeberg ligger ved Foden af et Gibsbjerg, og Preetz, Itzehoe og Uetersen have rige Frøkenkloster.

Ved den nordøstlige Pynt af Holsteen ligger den frugtbare Ø Femern, 3 Kvadratmile stor med 9000 Indbyggere. De skilles fra Fastlandet ved Femernsund og har paa den sydøstlige Side en Kjøbstad, Burg. Kolberhejde kaldes den Deel af Havet, der ligger Øst for Femern, og dette Navn minder om Kristian den Fjerdes Sejr 1644 og Niels Juuls 1677.

I vort Fødelands sidste Krig viste nogle Beboere paa Femern en nedværdigende Adfærd imod en dansk Søofficer, der gik iland med to Mænd under Fredsflag, men blev overmandet, saasnart han vel havde sat Fod paa Landjorden, ved hvilken Overlast den ene af hans Følgesvende blev dræbt, idet han vilde forsvare Chefen.

Lauenborg, der ligesom Holsteen hører til det tyske Forbund foruden at være en Deel af den danske Stat, grændser imod Nord til Holsteen og Lybeks Landstrækning, imod Øst og Sydøst til Storhertugdømmet Meklenborg og imod Vest grændser det til Hamborgs Landskab og Holsteen. Hertugdømmet har stoe Skove og Indsøer, f Ex. Ratzeburger og Schaakksøen, men ogsaa betydelige Hedestrækninger, er temmelig faldt, men har frugtbar Jordbund og et Fladeindhold af 19 Kvadratmiil, Enklaverne fraregnede.

Det deles i 4 Amter, de adelige Godsdistrikter og Stæderne Lauenborg, Ratzeborg og Mölln.

.....

